Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
D
1
22

Ex Libris Ioannis Nencini
1874.

D. 1.

M. TULLII
CICERONIS
OPERA.
TOMUS NONUS.

HOC VOLUMINE

continentur

Academicorum *primæ editionis* Lib. II.
Academicorum *ſecundæ editionis* Lib. I.
De Natura Deorum Libri III.
De Divinatione Libri II.
De Fato.

Digitized by Google

M. TULLII CICERONIS OPERA.

Recenſuit J. N. LALLEMAND.

TOMUS NONUS.

PARISIIS,

Apud { SAILLANT, viâ S. Joannis Bellov. DESAINT, viâ Fœneâ. BARBOU, viâ Mathurinenſium. }

M DCC LXVIII.

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE

LUCULLUS,

SIVE ACADEMICORUM

PRIMÆ EDITIONIS

LIBER SECUNDUS.

ACADEMICORUM Librorum duæ fuerunt editiones. Vide ad Atticum Libro 13. Epiſt. 16. 19. &c. Prior duobus libris fuit comprehenſa, quos Catulum *vocavit Tullius &* Lucullum, *adeo ut Lucullus hicce fuerit editionis primæ liber ſecundus. Poſtea mutato conſilio hæc Academica refinxit, & ex duobus quatuor libros fecit, quos ad Varronem miſit. Ex priore ſcriptione Lucullum habemus: ex poſteriore primi duntaxat libri particulam. Reliqua vis vetuſtatis ab-*

ſumpſit. Hoc autem libro Lucullus diſſerit contra Academicos, qui negabant quidquam ſciri aut percipi poſſe: cujus argumentis Cicero reſpondet.

I. MAGNUM ingenium L. Luculli, magnumque optimarum artium ſtudium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maximè potuit, caruit omnino rebus urbanis. Ut enim admodum adoleſcens cum fratre, pari pietate & induſtriâ prædito, paternas inimicitias magna cum gloria eſt perſecutus, in Aſiam quæſtor profectus, ibi permultos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit: deinde abſens factus ædilis, continuò prætor (licebat enim celeriùs legis præmio) pòſt in Africam; inde ad conſulatum, quem ita geſſit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium agnoſcerent: pòſt ad Mithridaticum bellum miſſus a ſenatu, non modò opinionem vicit omnium, quæ de virtute ejus erat, ſed etiam gloriam ſuperiorum.

2. Idque eò fuit mirabilius, quòd ab eo laus imperatoria non admodum exſpectabatur, qui adoleſcentiam in forenſi

opera, quæſturæ diuturnum tempus, Murenâ bellum in Ponto gerente, in Aſiæ pace conſumpſerat. Sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non deſideravit indocilem uſûs diſciplinam: itaque quum totum iter & navigationem conſumpsiſſet partim in percunctando a peritis, partim in rebus geſtis legendis, in Aſiam factus imperator venit, quum eſſet Româ profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quamdam memoriam rerum; verborum majorem Hortenſius. Sed, quò plus in negotiis gerendis res quàm verba proſunt, hòc erat memoria illa præſtantior; quam fuiſſe in Themiſtocle, quem facilè Græciæ principem ponimus, singularem ferunt: qui quidem etiam pollicenti cuidam ſe artem ei memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, traditurum, reſpondiſſe dicitur, *oblivisci ſe malle diſcere*; credo, quòd hærebant in memoria quæcumque audierat aut viderat. Tali ingenio præditus Lucullus adjunxerat etiam illam, quam Themiſtocles ſpreverat, diſciplinam. Itaque, ut litteris consignamus, quæ monumentis mandare volumus; sic ille in animo res inſculptas habebat.

3. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, prœliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiuſque belli

inſtrumento & apparatu, ut ille rex poſt Alexandrum maximus hunc a ſe majorem ducem cognitum, quàm quemquam eorum, quos legiſſet, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in conſtituendis temperandiſque civitatibus, tanta æquitas, ut hodie ſtet Asia Luculli inſtitutis ſervandis, & quasi veſtigiis perſequendis. Sed, etsi magna cum utilitate reipublicæ, tamen diutius quàm vellem tanta vis virtutis atque ingenii peregrinata abſuit ab oculis & fori & curiæ. Quin etiam, quum victor a Mithridatico bello revertiſſet, inimicorum calumniâ triennio tardiùs, quàm debuerat, triumphavit: nos enim conſules introduximus pene in urbem currum clarissimi viri; cujus mihi consilium & auctoritas quid tum in maximis rebus profuiſſet dicerem, nisi de me ipſo dicendum eſſet; quod hoc tempore non eſt neceſſe. Itaque privabo illum potiùs debito teſtimonio, quàm id cum mea laude communicem.

II. Sed, quæ populari gloriâ decorari in Lucullo debuerunt, ea ferè ſunt & Græcis litteris celebrata & Latinis. Nos autem illa externa cum multis; hæc interiora cum paucis ex ipſo ſæpe cognovimus. Majore enim ſtudio Lucullus quum omni litterarum generi, tum philoſophiæ deditus fuit, quàm, qui illum ignorabant,

arbitrabantur ; nec verò ineunte ætate ſolùm , ſed & quæſtor aliquot annos, & ipſo in bello , in quo ita magna rei militaris eſſe occupatio ſolet, ut non multùm imperatori ſub ipsis pellibus otii relinquatur. Quum autem e philoſophis , ingenio ſcientiâque putaretur Antiochus , Philonis auditor , excellere , eum ſecum & quæſtor habuit , & poſt aliquot annos imperator : quumque eſſet eâ memoriâ , quam antè dixi , ea ſæpe audiendo facilè cognovit , quæ vel ſemel audita meminiſſe potuiſſet. Delectabatur autem mirificè lectione librorum , de quibus audiebat.

5. Ac vereor interdum , ne talium perſonarum , quum amplificare velim , minuam etiam gloriam : ſunt enim multi , qui omnino Græcas non ament litteras ; plures , qui philoſophiam : reliqui , etiamsi hæc non improbent , tamen earum rerum diſputationem principibus civitatis non ita decoram putant. Ego autem , quum Græcas litteras M. Catonem in ſenectute didiciſſe acceperim ; Publii autem Africani , hiſtoriæ loquantur , in legatione illa nobili , quam ante cenſuram obiit , Panætium unum omnino comitem fuiſſe ; nec litterarum Græcarum , nec philoſophiæ jam ullum auctorem requiro.

6. Reſtat , ut iis reſpondeam , qui ſer-

monibus ejuſmodi nolint perſonas tam graves illigari. Quasi verò clarorum virorum aut tacitos congreſſus eſſe oporteat, aut ludicros ſermones, aut rerum colloquia leviorum. Etenim, si quodam in libro verè eſt a nobis philoſophia laudata, profectò ejus tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima eſt; nec quidquam aliud videndum eſt nobis, quos populus Romanus hoc in gradu collocavit, nisi ne quid privatis ſtudiis de opera publica detrahamus. Quòd si, quum fungi munere debeamus, non modò operam noſtram numquam a populari cœtu removemus, ſed ne litteram quidem ullam facimus, nisi forenſem; quis reprehendet noſtrum otium, qui in eo non modò noſmetipſos hebeſcere & languere nolumus, ſed etiam ut plurimis prosimus enitimur? Gloriam verò non modò non minui, ſed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares illuſtreſque laudes has etiam minùs notas minúſque pervulgatas adjungimus. Sunt etiam, qui negent, in iis, qui in noſtris libris diſputent, fuiſſe earum rerum, de quibus diſputatur, ſcientiam. Qui mihi videntur non ſolùm vivis, ſed etiam mortuis invidere.

III. Reſtat unum genus reprehenſorum, quibus Academiæ ratio non proba-

tur : quod graviùs ferremus, si quiſquam ullam diſciplinam philoſophiæ probaret, præter eam, quam ipſe ſequeretur. Nos autem; quoniam contra omnes dicere, qui ſcire ſibi videntur, ſolemus; non poſſumus, quin alii a nobis diſſentiant, recuſare. Quamquam noſtra quidem cauſa facilior eſt, qui verum invenire sine ulla contentione volumus; idque ſummâ curâ ſtudioque conquirimus. Etsi enim omnis cognitio multis eſt obſtructa difficultatibus, eaque eſt & in ipsis rebus obſcuritas, & in judiciis noſtris infirmitas, ut non sine cauſa antiquissimi & doctissimi invenire ſe poſſe, quod cuperent, diffisi sint; tamen nec illi defecerunt, neque nos ſtudium exquirendi defatigati relinquimus, neque noſtræ diſputationes quidquam aliud agunt, nisi ut in utramque partem dicendo eliciant, & tamquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quàm proximè accedat.

8. Neque inter nos & eos, qui ſe ſcire arbitrantur, quidquam intereſt, nisi quòd illi non dubitant, quin ea vera sint, quæ defendunt; nos probabilia multa habemus, quæ ſequi facilè, affirmare vix poſſumus. Hòc autem liberiores & ſolutiores ſumus, quòd integra nobis eſt judicandi poteſtas; nec, ut omnia, quæ præſcripta & quasi imperata sint, defen-

damus, neceſſitate ullâ cogimur. Nam ceteri primùm antè tenentur adſtricti, quàm, quid eſſet optimum, judicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore ætatis aut obſecuti amico cuidam, aut unâ alicujus, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis judicant, &, ad quamcumque ſunt diſciplinam quasi tempeſtate delati, ad eam, tamquam ad ſaxum, adhæreſcunt.

9. Nam, quòd dicunt omnia ſe credere ei, quem judicent fuiſſe ſapientem; probarem, si id ipſum rudes & indocti judicare potuiſſent: ſtatuere enim, qui ſit ſapiens, vel maximè videtur eſſe ſapientis. Sed, ut potuerint: omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum ſententiis judicaverunt; an, re ſemel auditâ, ad unius ſe auctoritatem contulerunt? Sed neſcio quo modo plerique errare malunt, eamque ſententiam, quam adamaverunt, pugnacissimè defendere, quàm sine pertinacia, quid conſtantissimè dicatur, exquirere. Quibus de rebus & aliàs ſæpe nobis multa quæsita & diſputata ſunt, & quondam in Hortensii villa, quæ eſt ad Baulos, quum eò Catulus & Lucullus noſque ipsi poſtridiè veniſſemus, quàm apud Catulum fuiſſemus: quò quidem etiam maturiùs venimus, quòd erat conſtitutum, si ventus eſſet, Lucullo in Nea-

politanum, mihi in Pompeianum navigare. Quum igitur pauca in xyſto locuti eſſemus, tum eodem in ſpatio conſedimus.

IV. Hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quærebatur, pene explicatum eſt, ut tota ferè quæſtio tractata videatur; tamen exſpecto ea, quæ te pollicitus es, Luculle, ab Antiocho audita, dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus quàm vellem; totam enim rem Lucullo integram ſervatam oportuit: & tamen fortaſſe ſervata eſt. A me enim ea, quæ in promptu erant, dicta ſunt: a Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, Non ſanè, inquit, Hortensi, conturbat me exſpectatio tua; etsi nihil eſt iis, qui placere volunt, tam adverſarium: ſed quia non laboro quàm valde ea, quæ dico, probaturus sim, eò minùs conturbor: dicam enim, nec mea, nec ea, in quibus, si vera non fuerint, non vinci me malim quàm vincere. Sed mehercule, ut quidem nunc ſe cauſa habet, etsi heſterno ſermone labefacta eſt, mihi tamen videtur eſſe verissima. Agam igitur sicut Antiochus agebat: nota enim mihi res eſt: nam & vacuo animo illum audiebam, & magno ſtudio eadem de re etiam ſæpius; ut etiam majorem exſpectationem mei faciam, quàm modò fecit Hortensius.

11. Quum ita eſſet exorſus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Quum Alexandriæ quæſtor, inquit, eſſem, fuit Antiochus mecum; & erat jam antea Alexandriæ familiaris Antiochi Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachum multos annos & Philonem audierat, homo ſanè in iſta philoſophia, quæ nunc propè dimiſſa revocatur, probatus & nobilis: cum quo Antiochum ſæpe diſputantem audiebam; ſed utrumque leniter. Et quidem iſti libri duo Philonis, de quibus heri dictum a Catulo eſt, tum erant allati Alexandriam, tumque primùm in Antiochi manus venerant: & homo naturâ leniſſimus (nihil enim poterat fieri illo mitius) ſtomachari tamen cœpit. Mirabar; neque enim umquam antea videram. At ille, Heracliti memoriam implorans, quærere ex eo, viderenturne illa Philonis? aut ea num vel e Philone, vel ex ullo Academico audiviſſet aliquando? Negabat: Philonis tamen ſcriptum agnoſcebat; nec id quidem dubitari poterat: nam aderant mei familiares, docti homines, P. & C. Selii, & Tetrilius Rogus; qui ſe illa audiſſe Romæ de Philone, & ab eo ipſo illos duos libros dicerent deſcripsiſſe.

12. Tum & illa dixit Antiochus, quæ heri Catulus commemoravit a patre ſuo dicta Philoni, & alia plura; nec ſe tenuit,

quin contra ſuum doctorem librum etiam ederet, qui SOSUS inſcribitur. Tum igitur & quum Heraclitum ſtudiosè audirem contra Antiochum differentem, & item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentiùs, ut cauſam ex eo totam cognoſcerem. Itaque complures dies, adhibito Heraclito doctiſque compluribus, & in his Antiochi fratre Ariſto, & præterea Ariſtone & Dione, quibus ille ſecundùm fratrem plurimùm tribuebat, multùm temporis in iſta una diſputatione conſumpsimus. Sed ea pars, quæ contra Philonem erat, prætermittenda eſt; minùs enim acer eſt adverſarius is, qui iſta, quæ ſunt heri defenſa, negat Academicos omnino dicere. Etsi enim mentitur, tamen eſt adverſarius lenior. Ad Arcesilam, Carneademque veniamus.

V. Quæ quum dixiſſet, sic rurſus exorſus eſt: Primùm mihi videmini (me autem nomine appellabat) quum veteres physicos nominatis, facere idem, quod ſeditiosi cives ſolent, quum aliquos ex antiquis claros viros proferunt, quos dicant fuiſſe populares, ut eorum ipsi similes eſſe videantur. Repetunt a P. Valerio, qui, exactis regibus, primo anno conſul fuit: commemorant reliquos, qui leges populares de provocationibus tule-

rint, quum conſules eſſent: tum ad hos notiores, C. Flaminium (qui legem agrariam aliquot annis ante ſecundum Punicum bellum tribunus plebis tulerit, invito ſenatu, & poſtea bis conſul factus ſit) L. Caſſium, Q. Pompeium: illi quidem, etiam P. Africanum referre in eumdem numerum ſolent: duos verò ſapientiſſimos & clariſſimos fratres, P. Craſſum & P. Scævolam, aiunt Tib. Graccho auctores legum fuiſſe, alterum quidem, ut videmus, palam; alterum, ut ſuſpicantur, obſcuriùs. Addunt etiam C. Marium; & de hoc quidem nihil mentiuntur. Horum nominibus tot virorum atque tantorum expoſitis, eorum ſe inſtitutum ſequi dicunt.

14. Similiter vos quum perturbare, ut illi rempublicam, ſic vos philoſophiam bene jam conſtitutam velitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (ut noſtrum inimicum potiſſimùm nominem) ſimile quidquam habuit veterum illorum, nec Arceſilæ calumnia conferenda eſt cum Democriti verecundia. Et tamen iſti phyſici rarò admodum, quum hærent aliquo loco, exclamant quaſi mente incitati; Empedocles quidem, ut interdum mihi furere videatur; abſtruſa

ſe omnia, nihil nos ſentire, nihil cerere, nihil omnino, quale ſit, poſſe repere. Majorem autem partem mihi quiem omnes iſti videntur nimis etiam quæam affirmare, pluſque profiteri ſe ſcire, uàm ſciant.

15. Quòd si illi tum in novis rebus, uasi modò naſcentes, hæſitaverunt, ihilne tot ſeculis, ſummis ingeniis, maimis ſtudiis, explicatum putamus? None, quum jam philoſophorum diſciplinæ ravissimæ conſtitiſſent, tum, ut exortus ſt in optima republica Tib. Gracchus, ui otium perturbaret, sic Arceſilas, qui onſtitutam philoſophiam everteret, & in orum auctoritate deliteſceret, qui negaſent quidquam ſciri aut percipi poſſe? quorum e numero tollendus eſt & Plato & Socrates; alter, quia reliquit perfectissimam diſciplinam, Peripateticos & Academicos, nominibus differentes, re congruentes; a quibus Stoici ipsi verbis magis quàm ſententiis diſſenſerunt. Socrates autem de ſe ipſe detrahens in diſputatione, plus tribuebat iis, quos volebat refellere. Ita quum aliud diceret atque ſentiret, libenter uti ſolitus eſt eâ diſſimulatione, quam Græci εἰρωνείαν vocant; quam ait etiam in Africano fuiſſe Fannius; idque propterea vitioſum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate.

VI. Sed fuerint illa veteribus, ſi vultis, incognita. Nihilne eſt igitur actum, quòd inveſtigata ſunt poſtea? Nam Arceſilas Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil novi reperienti, ſed emendanti ſuperiores, immutatione verborum, dum hujus definitiones labefactare vult, conatus eſt clariſſimis rebus tenebras obducere: cujus primò non admodum probata ratio, quamquam floruit quum acumine ingenii, tum admirabili quodam lepore dicendi, proximè a Lacyde ſolo retenta eſt; pòſt autem confecta a Carneade, qui eſt quartus ab Arceſila: audivit enim Hegeſinum, qui Evandrum audierat, Lacydis diſcipulum, quum Arceſilæ Lacydes fuiſſet. Sed ipſe Carneades diu tenuit; nam nonaginta vixit annos; & qui illum audierant, admodum floruerunt: e quibus induſtriæ plurimùm in Clitomacho fuit: declarat multitudo librorum: ingenii non minùs in Æſchine, in Charmada eloquentiæ, in Melanthio Rhodio ſuavitatis. Bene autem noſſe Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. Jam Clitomacho Philo veſter operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit.

17. Sed, quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos diſſeramus; id quidam e philoſophis, & ii quidem

non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec verò eſſe ullam rationem diſputare cum iis, qui nihil probarent; Antipatrumque Stoicum, qui multus in eo fuiſſet, reprehendebant: nec definiri aiebant neceſſe eſſe, quid eſſet cognitio, aut perceptio, aut, si verbum e verbo volumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi vocant; eoſque, qui perſuadere vellent, eſſe aliquid, quod comprehendi & percipi poſſet, inſcienter facere dicebant, propterea quòd nihil eſſet clarius ἐναργείας, ut Græci: perſpicuitatem, aut evidentiam nos, si placet, nominemus; fabricemurque, si opus erit, verba, ne hic sibi (me appellabat jocans) hoc licere putet ſoli. Sed tamen orationem nullam putabant illuſtriorem ipsâ evidentiâ reperiri poſſe, nec ea, quæ tam clara eſſent, definienda cenſebant. Alii autem negabant ſe pro hac evidentia quidquam priores fuiſſe dicturos; ſed ad ea, quæ contrà dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen & definitiones ipſarum etiam evidentium rerum non improbant; & rem idoneam, de qua quæratur, & homines dignos, quibuſcum diſſeratur, putant.

18. Philo autem, dum nova quædam commovet, quòd ea ſuſtinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertina-

ciam dicebantur, & apertè mentitur, ut eſt reprehenſus a patre Catulo, &, ut docuit Antiochus, in id ipſum ſe induit, quod timebat. Quum enim ita negaret quidquam eſſe, quod comprehendi poſſet (id enim volumus eſſe καταληπτὸν) si illud eſſet, sicut Zeno definiret, tale viſum (jam enim hoc pro φαντασία verbum ſatis heſterno ſermone trivimus) viſum igitur impreſſum effictumque ex eo, unde eſſet, quale eſſe non poſſet, ex eo, unde non eſſet; id nos a Zenone definitum rectissimè dicimus. Quî enim poteſt quidquam comprehendi, ut planè confidas, id perceptum cognitumque eſſe, quod eſt tale, quale vel falſum eſſe possit? Hoc quum infirmat tollitque Philo, judicium tollit incogniti & cogniti: ex quo efficitur nihil poſſe comprehendi. Ita imprudens eò, quò minimè vult, revolvitur. Quare omnis oratio contra Academiam ſuſcipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo voluit evertere: quam nisi obtinemus, percipi nihil poſſe concedimus.

VII. Ordiamur igitur a ſensibus: quorum ita clara judicia & certa ſunt, ut si optio naturæ noſtræ detur, & ab ea deus aliqui requirat, contentane sit ſuis integris incorruptiſque ſensibus, an poſtulet melius aliquid; non videam, quid quærat

ampliùs. Neque verò hoc loco exſpectandum eſt, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ reſpondeam: non enim is ſum, qui, quidquid videtur, tale dicam eſſe, quale videatur. Epicurus hoc viderit, & alia multa. Meo autem judicio ita eſt maxima in ſensibus veritas, si & ſani ſunt, & valentes, & omnia removentur, quæ obſtant & impediunt. Itaque & lumen mutari ſæpe volumus, & situs earum rerum, quas intuemur; & intervalla aut contrahimus, aut diducimus; multaque facimus uſque eò, dum adſpectus ipſe fidem faciat ſui judicii: quod idem ſit in vocibus, in odore, in ſapore; ut nemo sit noſtrûm, qui in ſensibus ſui cujuſque generis judicium requirat acrius. Adhibitâ verò exercitatione & arte, ut oculi picturâ teneantur, & aures cantibus, quis eſt, quin cernat, quanta vis sit in ſensibus? Quàm multa vident pictores in umbris & in eminentia, quæ nos non videmus? quàm multa, quæ nos fugiunt in cantu, exaudiunt in hoc genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam eſſe aiunt, aut Andromacham, quum id nos ne ſuſpicemur quidem. Nihil neceſſe eſt de guſtatu & odoratu loqui; in quibus intelligentia, etsi vitioſa, eſt quædam tamen.

20. Quid de tactu, & eo quidem,

quem philoſophi interiorem vocant, aut doloris, aut voluptatis? in quo Cyrenaici ſolo putant veri eſſe judicium, quia ſentiatur. Poteſtne igitur quiſquam dicere, inter eum qui doleat, & inter eum qui in voluptate ſit, nihil intereſſe? aut, ita qui ſentiet, non apertissimè inſanit?

21. Atqui qualia ſunt hæc, quæ ſensibus percipi dicimus; talia ſequuntur ea, quæ non ſensibus ipsis percipi dicuntur, ſed quodam modo ſensibus; ut hæc: Illud eſt album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc aſperum. Animo jam hæc tenemus comprehenſa, non ſensibus. Ille deinceps equus eſt, ille canis. Cetera ſeries deinde ſequitur, majora nectens; ut hæc, quæ quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur: Si homo eſt, animal eſt, mortale, rationis particeps: quo e genere nobis notitiæ rerum imprimuntur; sine quibus nec intelligi quidquam, nec quæri aut diſputari poteſt.

22. Quòd si eſſent falſæ notitiæ (ἐννοίας notitias appellare tu videbare) si igitur eſſent hæ falſæ, aut ejuſmodi visis impreſſæ, qualia viſa a falsis diſcerni non poſſent; quo tandem his modo uteremur? quomodo autem, quid cuique rei conſentaneum eſſet, quid repugnaret, videremus? Memoriæ quidem certè, quæ

non modò philoſophiam, ſed omnis vitæ uſum omneſque artes una maximè continet, nihil omnino loci relinquitur: quæ poteſt enim eſſe memoria falſorum? aut quid quiſquam meminit, quod non animo comprehendit & tenet? Ars verò quæ poteſt eſſe, niſi quæ non ex una, aut ex duabus, ſed ex multis animi perceptionibus conſtat? quas ſi ſubtraxeris, quî diſtingues artificem ab inſcio? Non enim fortuitò hunc artificem dicemus eſſe, illum negabimus: ſed quum alterum percepta & comprehenſa tenere videmus, alterum non item: quumque artium aliud ejuſmodi genus ſit, ut tantummodo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid & faciat: quomodo aut geometres cernere ea poteſt, quæ aut nulla ſunt, aut internoſci a falsis non poſſunt? aut is, qui fidibus utitur, explere numeros & conficere verſus? quod idem in ſimilibus quoque artibus continget; quarum omne opus eſt in faciendo atque agendo. Quid enim eſt, quod arte effici poſſit, niſi is, qui artem tractabit, multa perceperit?

VIII. Maximè verò virtutum cognitio confirmat, percipi & comprehendi multa poſſe: in quibus ſolis ineſſe ſcientiam dicimus; quam nos non comprehenſionem modò rerum, ſed eam ſtabilem

quoque atque immutabilem eſſe cenſemus: itemque ſapientiam, artem vivendi, quæ ipſa ex ſeſe habeat conſtantiam. Ea autem conſtantia si nihil habeat percepti & cogniti; quæro, unde nata sit & quomodo? Quæro etiam, ille vir bonus, qui ſtatuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari, potiùs quàm ut officium prodat, aut fidem, cur has sibi tam graves leges impoſuerit, quum, quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehensi, percepti, cogniti, conſtituti? Nullo igitur modo fieri poteſt, ut quiſquam tanti æſtimet æquitatem & fidem, ut ejus conſervandæ causâ nullum ſupplicium recuſet, nisi iis rebus aſſenſus sit, quæ falſæ eſſe non poſſunt.

24. Ipſa verò ſapientia, si ſe ignorabit, ſapientia sit, necne; quo modo primùm obtinebit nomen ſapientiæ? deinde quo modo ſuſcipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, quum certi nihil erit, quod ſequatur? Quum verò dubitabit, quid sit extremum & ultimum bonorum, ignorans quò omnia referantur, quî poterit eſſe ſapientia?

25. Atque etiam illud perſpicuum eſt, conſtitui neceſſe eſſe initium, quod ſapientia, quum quid agere incipiat, ſequatur; idque initium eſſe naturæ accommodatum: nam aliter appetitio (eam enim

eſſe volumus ὁρμὴν) quâ ad agendum impellimur, & id appetimus quod eſt viſum, moveri non poteſt. Illud autem, quod movet, priùs oportet videri, eique credi; quod fieri non poteſt, si id, quod viſum erit, diſcerni non poterit a falſo. Quomodo autem moveri animus ad appetendum poteſt, si id, quod videtur, non percipitur, accommodatumne naturæ sit, an alienum? Itemque, si, quid officii ſui sit, non occurrit animo, nihil umquam omnino aget, ad nullam rem umquam impelletur, numquam movebitur. Quòd si aliquid aliquando acturus eſt, neceſſe eſt id ei verum, quod occurrit, videri.

26. Quid, quòd, si iſta vera ſunt, ratio omnis tollitur, quasi quædam lux, lumenque vitæ? tamenne in iſta pravitate perſtabitis? Nam quærendi initium ratio attulit, quæ perfecit virtutem, quum eſſet ipſa ratio confirmata quærendo: quæſtio autem eſt appetitio cognitionis; quæſtioniſque finis, inventio. At nemo invenit falſa; nec ea, quæ incerta permanent, inventa eſſe poſſunt: ſed, quum ea, quæ quasi involuta fuerunt, aperta ſunt, tum inventa dicuntur. Sic & initium quærendi, & exitum percipiendi & comprehendendi tenet. Itaque argumenti concluſio, quæ eſt Græcè ἀπόδειξις, ita

definitur: Ratio, quæ ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit.

IX. Quòd ſi omnia viſa ejuſmodi eſſent, qualia iſti dicunt, ut ea vel falſa eſſe poſſent, neque ea poſſet ulla notio diſcernere; quo modo quempiam aut concluſiſſe aliquid, aut inveniſſe diceremus? aut quæ eſſet concluſi argumenti fides? Ipſa autem philoſophia, quæ rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiæ verò quid futurum eſt? quæ neque de ſe ipſa dubitare debet, neque de ſuis decretis, quæ philoſophi vocant δόγματα; quorum nullum ſine ſcelere prodi poterit: quum enim decretum proditur, lex veri rectique proditur: quo e vitio & amicitiarum proditiones & rerum publicarum naſci ſolent. Non poteſt igitur dubitari, quin decretum nullum falſum poſſit eſſe; ſapientique ſatis non ſit, non eſſe falſum, ſed etiam ſtabile, fixum, ratum eſſe debeat; quod movere nulla ratio queat: talia autem neque eſſe, neque videri poſſunt eorum ratione, qui illa viſa, e quibus omnia decreta ſunt nata, negànt quidquam a falsis intereſſe.

28. Ex hoc illud eſt natum, quod poſtulabat Hortenſius, ut id ipſum ſaltem perceptum a ſapiente diceretis, nihil poſſe

percipi. Sed Antipatro hoc idem poſtulanti, quum diceret, ei, qui affirmaret nihil poſſe percipi, conſentaneum eſſe unum tamen illud dicere percipi poſſe, ut alia non poſſent, Carneades acutiùs reſiſtebat : nam tantùm abeſſe dicebat, ut id conſentaneum eſſet, ut maximè etiam repugnaret : qui enim negaret quidquam eſſe, quod perciperetur, eum nihil excipere : ita neceſſe eſſe, ne id ipſum quidem, quod exceptum non eſſet, comprehendi & percipi ullo modo poſſe.

29. Antiochus ad iſtum locum preſſiùs videbatur accedere : quoniam enim id haberent Academici decretum (ſentitis enim jam hoc me δόγμα dicere.) nihil poſſe percipi ; non debere eos in ſuo decreto, ſicut in ceteris rebus, fluctuare, præſertim quum in eo ſumma conſiſteret : hanc enim eſſe regulam totius philoſophiæ, conſtitutionem veri, falsi, cogniti, incogniti ; quam rationem quoniam ſuſciperent, docereque vellent, quæ a quovis accipi oporteret, & quæ repudiari, certè hoc ipſum, ex quo omne veri falsique judicium eſſet, percipere eos debuiſſe : etenim duo eſſe hæc maxima in philoſophia, judicium veri, & finem bonorum ; nec ſapientem poſſe eſſe, qui aut cognoſcendi initium ignoret, aut extremum expetendi ; ut, aut unde pro-

ficiſcatur, aut quò perveniendum sit; neſciat: hæc autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moveri non poſſint, abhorrere a ſapientia plurimùm. Hoc igitur modo potiùs erat ab his poſtulandum, ut hoc unum ſaltem, percipi nihil poſſe, perceptum eſſe dicerent. Sed de inconſtantia totius illorum ſententiæ, si ulla ſententia cujuſquam eſſe poteſt nihil approbantis, sit, ut opinor, dictum ſatis.

X. Sequitur diſputatio copioſa illa quidem, ſed paulò abſtruſior: habet enim aliquantùm a physicis; ut verear, ne majorem largiar ei, qui contrà dicturus eſt, libertatem & licentiam: nam quid eum facturum putem de abditis rebus & obſcuris, qui lucem eripere conetur? Sed id diſputari poterat ſubtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata eſſet primùm animal omne: deinde hominem maximè: quæ vis eſſet in ſensibus: quemadmodum primò viſa nos pellerent: deinde appetitio ab his pulſa ſequeretur: tum ut ſenſus ad res percipiendas intenderemus. Mens enim ipſa, quæ ſenſuum fons eſt, atque etiam ipſa ſenſus eſt, naturalem vim habet, quam intendit ad ea, quibus movetur. Itaque alia viſa sic arripit, ut his ſtatim utatur: alia quasi recondit, e quibus memoria oritur: cetera autem similitudinibus

litudinibus conſtituit; ex quibus efficiuntur notitiæ rerum; quas Græci tum ἐννοίας, tum προλήψεις vocant. Eò quum acceſſit ratio, argumentique concluſio, rerumque innumerabilium multitudo; tum & perceptio eorum omnium apparet, & eadem ratio perfecta his gradibus ad ſapientiam pervenit.

31. Ad rerum igitur ſcientiam vitæque conſtantiam aptiſſima quum ſit mens hominis, amplectitur maximè cognitionem; & iſtam κατάληψιν, quam, ut dixi, verbum e verbo exprimentes, comprehenſionem dicemus, quum ipſam per ſe amat (nihil eſt enim ei veritatis luce dulcius) tum etiam propter uſum. Quocirca & ſenſibus utitur, & artes efficit, quaſi ſenſus alteros; & uſque eò philoſophiam ipſam corroborat, ut virtutem efficiat, ex qua re una vita omnis apta ſit. Ergo hi, qui negant quidquam poſſe comprehendi, hæc ipſa eripiunt vel inſtrumenta, vel ornamenta vitæ; vel potiùs etiam totam vitam evertunt funditùs, ipſumque animal orbant animo: ut difficile ſit de temeritate eorum, perinde ut cauſa poſtulat, dicere.

32. Nec verò ſatis conſtituere poſſum, quod ſit eorum conſilium, aut quid velint. Interdum enim quum adhibemus ad eos orationem hujuſmodi: Si ea, quæ

diſputant, vera sint, tum omnia fore incerta; reſpondent: Quid ergo iſtud ad nos? num noſtra culpa eſt? naturam accuſa, quæ in profundo veritatem, ut ait Democritus, penitùs abſtruſerit. Alii autem elegantiùs, qui etiam queruntur, quòd eos insimulemus omnia incerta dicere; quantumque intersit inter incertum, & id, quod percipi non possit, docere conantur, eaque diſtinguere. Cum his igitur agamus, qui hæc diſtinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, ſtellarum numerus par an impar sit, quasi deſperatos aliquos relinquamus. Volunt enim (& hòc quidem vel maximè animadvertebam vos moveri) probabile aliquid eſſe & quasi verisimile, eâque ſe uti regulâ & in agenda vita, & in quærendo ac diſſerendo.

XI. Quæ iſta regula eſt, si notionem veri & falsi, propterea quòd ea non poſſunt internoſci, nullam habemus? Nam, si habemus, intereſſe oportet, ut inter rectum & pravum, sic inter verum & falſum: si nihil intereſt, nulla regula eſt; nec poteſt is, cui eſt visio veri falsique communis, ullum habere judicium, aut ullam omnino veritatis notam. Nam, quum dicunt, hoc ſe unum tollere, ut quidquam poſſit ita videri, ut non eodem modo falſum etiam poſſit videri;

cetera autem concedere ; faciunt pueriliter : quo enim omnia judicantur, ſublato, reliqua ſe negant tollere ; ut, ſi quis quem oculis privaverit, dicat, ea, quæ cerni poſſent, non ſe ei ademiſſe. Ut enim illa oculis modò cognoſcuntur, ſic reliqua visis ; ſed propriâ veri, non communi veri & falsi notâ. Quamobrem, sive tu probabilem visionem, sive probabilem & quæ non impediatur, ut Carneades volebat, sive aliud quid proferes, quod ſequare ; ad viſum illud, de quo agimus, tibi erit revertendum. In eo autem, si erit communitas cum falſo, nullum erit judicium, quia proprium in communi signo notari non poteſt : sin autem commune nihil erit, habeo, quod volo : id enim quæro, quod ita mihi videatur verum, ut non possit idem falſum videri.

34. Simili in errore verſantur, quum convicti, ac vi veritatis coacti, perſpicua a perceptis volunt diſtinguere, & conantur oſtendere, eſſe aliquid perſpicui ; verùm illud quidem impreſſum in animo atque mente, neque tamen id percipi ac comprehendi poſſe. Quo enim modo perſpicuè dixeris album eſſe aliquid, quum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album eſſe videatur ? aut quo modo iſta aut perſpicua dicemus, aut menti impreſſa ſubtiliter, quum sit incer-

tum, verè inaniterne moveatur? Ita neque color, neque corpus, nec veritas, nec argumentum, nec ſenſus, neque perſpicuum ullum relinquitur.

35. Ex hoc illud his uſu venire ſolet, ut, quidquid dixerint, a quibuſdam interrogentur: Ergo iſtuc quidem percipis? Sed qui ita interrogant, ab his irridentur: non enim urgent, ut coarguant, neminem ulla de re poſſe contendere, neque aſſeverare, sine aliqua ejus rei, quam sibi quiſque placere dicit, certa & propria nota.

36. Quod eſt igitur iſtuc veſtrum probabile? nam si, quod cuique occurrit, & primo quasi adſpectu probabile videtur, id confirmatur, quid eo levius? sin ex circumſpectione aliqua & accurata consideratione, quod viſum sit, id ſe dicent ſequi, tamen exitum non habebunt. Primùm, quia his visis, inter quæ nihil intereſt, æqualiter omnibus abrogatur fides; deinde, quum dicant poſſe accidere ſapienti, ut, quum omnia fecerit, diligentissiméque circumſpexerit, exsiſtat aliquid, quod & verisimile videatur, & absit longissimè a vero; quomodo, si magna parte quidem (ut ſolent dicere) ad verum ipſum, aut quàm proximè accedant, confidere sibi poterunt? Ut enim confidant, notum his eſſe debebit insigne

veri; quo obſcuro & oppreſſo, quod tandem verum ſibi videbuntur attingere? Quid autem tam abſurdè dici poteſt, quàm quum ita loquuntur? Eſt hoc quidem rei illius ſignum, aut argumentum, & eâ re id ſequor: ſed fieri poteſt, ut id, quod ſignificatur, aut falſum ſit, aut nihil ſit omnino.

XII. Sed de perceptione hactenus: ſi quis enim ea, quæ dicta ſunt, labefactare volet, facilè, etiam abſentibus nobis, veritas ſe ipſa defendet. His ſatis cognitis, quæ jam explicata ſunt, nunc de aſſenſione atque approbatione, quam Græci συγκατάθεσιν vocant, pauca dicemus: non quò non latus locus ſit; ſed paulò antè jacta ſunt fundamenta. Nam quum vim, quæ eſſet in ſenſibus, explicabamus, ſimul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi ſenſibus; quod fieri ſine aſſenſione non poteſt. Deinde quum inter inanimum & animal hoc maximè interſit, quòd inanimum nihil agit, animal agit aliquid (nihil enim agens ne cogitari quidem poteſt quale ſit) aut ei ſenſus adimendus eſt; aut ea, quæ eſt in noſtra ſita poteſtate, reddenda aſſenſio.

38. At verò animus quodam modo eripitur his, quos neque ſentire, neque aſſentiri volunt. Ut enim neceſſe eſt, lan-

cem in libra, ponderibus impoſitis, deprimi; ſic animum perſpicuis cedere. Nam, quo modo non poteſt animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat (Græci id οἰκεῖον appellant) ſic non poteſt objectam rem perſpicuam non approbare.

39. Quamquam, ſi illa, de quibus diſputatum eſt, vera ſunt, nihil attinet de aſſensione omnino loqui: qui enim quid percipit, aſſentitur ſtatim. Sed hæc etiam ſequuntur, nec memoriam ſine aſſensione poſſe conſtare, nec notitias rerum, nec artes: idque quod maximum eſt, ut ſit aliquid in noſtra poteſtate, in eo, qui rei nulli aſſentietur, non erit. Ubi igitur virtus, ſi nihil* ſitum eſt in ipsis nobis? Maximè autem abſurdum, vitia in ipſorum eſſe poteſtate, neque peccare quemquam, nisi assensione; hoc idem in virtute non eſſe, cujus omnis conſtantia & firmitas ex his rebus conſtat, quibus aſſenſa eſt, & quas approbavit: omninoque antè videri aliquid, quàm agamus, neceſſe eſt; eique, quod viſum ſit, aſſentiamur. Quarè qui aut viſum, aut aſſenſum tollit, is omnem actionem tollit e vita.

XIII. Nunc ea videamus, quæ contrà ab his diſputari ſolent. Sed priùs poteſtis totius eorum rationis quasi funda-

menta cognoſcere. Componunt igitur primùm artem quamdam de his, quæ viſa dicimus; eorumque & vim & genera definiunt: in his, quale ſit id, quod percipi & comprehendi poſſit; totidem verbis, quot Stoici. Deinde illa exponunt duo, quæ quasi contineant omnem hanc quæſtionem: quæ ita videantur, ut etiam alia eodem modo videri poſſint, nec in his quidquam interſit, non poſſe eorum alia percipi, alia non percipi; nihil intereſſe autem, non modò si ex omni parte ejuſdem modi ſint, ſed etiam si diſcerni non poſſint. Quibus poſitis, unius argumenti concluſione tota ab his cauſa comprehenditur: compoſita ea concluſio sic eſt: Eorum, quæ videntur, alia vera ſunt, alia falſa: & quod falſum eſt, id percipi non poteſt: quod autem verum viſum eſt, id omne tale eſt, ut ejuſdem modi falſum etiam poſſit videri. Et, quæ viſa ſunt ejuſmodi, ut in iis nihil interſit, non poteſt accidere, ut eorum alia percipi poſſint, alia non poſſint: nullum igitur eſt viſum, quod percipi poſſit. Quæ autem ſumunt, ut concludant id quod volunt, ex his duo ſibi putant concedi; neque enim quiſquam repugnat. Ea ſunt hæc: *Quæ viſa falſa ſint, ea percipi non poſſe*: & alterum, *Inter quæ viſa nihil interſit, ex his non poſſe alia talia eſſe*,

ut percipi poſſint, alia ut non poſſint.

41. Reliqua verò multâ & variâ oratione defendunt. Quæ ſunt item duo: unum, Eorum, quæ videantur, alia vera eſſe, alia falſa: alterum, Omne viſum, quod ſit a vero, tale eſſe, quale etiam a falſo poſſit eſſe. Hæc duo propoſita non prætervolant, ſed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant & diligentiam. Dividunt enim in partes, & eas quidem magnas: primùm in ſenſus: deinde in ea, quæ ducuntur a ſenſibus, & ab omni conſuetudine, quam obſcurari volunt: tum perveniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & conjecturâ ulla res percipi poſſit.

42. Hæc autem univerſa concidunt etiam minutiùs. Ut enim de ſenſibus heſterno ſermone vidiſtis, item faciunt de reliquis: in ſinguliſque rebus, quas in minima diſpertiunt, volunt efficere, his omnibus, quæ viſa ſint, veris, adjuncta eſſe falſa, quæ a veris nihil differant: ea quum talia ſint, nihil poſſe comprehendi.

XIV. Hanc ego ſubtilitatem philoſophiâ quidem dignissimam judico, ſed ab eorum cauſa, qui ita differunt, remotiſſimam. Definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio, tum ſimilitudines, diſſimilitudineſque, &

earum tenuis & acuta diſtinctio, fidentium eſt hominum, illa vera & firma & certa eſſe, quæ tutentur; non eorum, qui clament, nihilò magis vera illa eſſe, quàm falſa. Quid enim agant, si, quum aliquid definierint, roget eos quiſpiam, num illa definitio possit in aliam rem transferri quamlibet? si poſſe dixerint; quid dicere habeant, cur illa vera definitio sit? si negaverint; fatendum sit, quoniam illa vera definitio transferri non possit in falſum, quod eâ definitione explicetur, id percipi poſſe: quod minimè illi volunt.

44. Eadem dici poterunt in omnibus partibus. Si enim dicent, ea, de quibus different, ſe dilucidè perſpicere, nec ullâ communione viſorum impediri; comprehendere ea ſe poſſe fatebuntur: sin autem negabunt vera viſa a falsis poſſe diſtingui, quî poterunt longiùs progredi? occurretur enim, sicut occurſum eſt. Nam concludi argumentum non poteſt, nisi his, quæ ad concludendum ſumpta erunt, ita probatis, ut falſa ejuſdem modi nulla possint eſſe. Ergo si, rebus comprehensis & perceptis, niſa & progreſſa ratio hoc efficiet, nihil poſſe comprehendi; quid poteſt reperiri, quod ipſum sibi repugnet magis? quumque ipſa natura accuratæ orationis hoc profiteatur, ſe aliquid patefac-

turam, quod non apparebat, &, quò id faciliùs aſſequatur, adhibituram & ſenſus, & ea quæ perſpicua ſint; qualis eſt iſtorum oratio, qui omnia non tam eſſe, quàm videri volunt? Maximè autem convincuntur, quum hæc duo pro congruentibus ſumunt, tam vehementer repugnantia: primùm, eſſe quædam falſa viſa; quod quum volunt, declarant quædam eſſe vera: deinde, inter falſa viſa & vera nihil intereſſe. At primùm ſumpſeras, tamquam intereſſet. Ita priori poſterius; poſteriori ſuperius non jungitur.

45. Sed progrediamur longiùs, & ita agamus, ut nihil nobis aſſentati eſſe videamur; quæque ab his dicuntur, sic perſequamur, ut nihil in præteritis relinquamus. Primùm igitur perſpicuitas illa, quam diximus, ſatis magnam habet vim, ut ipſa per ſeſe ea, quæ sint, nobis, ita ut sint, indicet. Sed tamen, ut maneamus in perſpicuis firmiùs & conſtantiùs, majore quadam opus eſt vel arte vel diligentiâ, ne ab iis, quæ clara sint ipſa per ſeſe, quasi præſtigiis quibuſdam & captionibus depellamur. Nam, qui voluit ſubvenire erroribus Epicurus iis, qui videntur conturbare veri cognitionem dixitque ſapientis eſſe opinionem a perſpicuitate ſejungere; nihil profecit: ipsius enim opinionis errorem nullo modo ſuſtulit

XV. Quamobrem quum duæ cauſæ perſpicuis & evidentibus rebus adverſentur; auxilia totidem ſunt contrà comparanda. Adverſatur enim primùm, quòd parum defigunt animos & intendunt in ea, quæ perſpicua ſunt, ut, quantâ luce ea circumfuſa ſunt, poſſint agnoſcere: alterum eſt; quòd fallacibus & captioſis interrogationibus circumſcripti atque decepti quidam, quum eas diſſolvere non poſſunt, deſciſcunt a veritate. Oportet igitur & ea, quæ pro perſpicuitate reſponderi poſſunt, in promptu habere, de quibus jam diximus; & eſſe armatos, ut occurrere poſſimus interrogationibus eorum, captioneſque diſcutere. Quod deinceps facere conſtitui.

47. Exponam igitur generatim argumenta eorum, quoniam ipſi etiam illi ſolent non confusè loqui. Primùm conantur oſtendere, multa poſſe videri eſſe, quæ omnino nulla ſint, quum animi inaniter moveantur eodem modo rebus iis, quæ nullæ ſint, ut iis, quæ ſint. Nam quum dicatis, inquiunt, viſa quædam mitti a deo, velut ea, quæ in ſomnis videantur, quæque oraculis, auſpiciis, extis declarentur (hæc enim aiunt probari Stoicis, quos contra diſputant) quærunt, quonam modo, falſa viſa quæ ſint, ea deus efficere poſſit probabilia: quæ

autem planè proximè ad verum accedant, efficere non poſſit? aut, si ea quoque poſſit, cur illa non poſſit, quæ pe difficiliter, internoſcantur tamen? &, si hæc, cur non inter quæ nihil sit omnino?

48. Deinde, quum mens moveatur ipſa per ſeſe, ut & ea declarant, quæ cogitatione depingimus, & ea, quæ vel dormientibus, vel furioſis videntur; nonne, inquiunt, verisimile sit, sic etiam mentem moveri, ut non modò non internoſcat, vera illa viſa sint, anne falſa, ſed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremerent & exalbeſcerent, vel ipsi per ſe motu mentis aliquo, vel objectâ terribili re extrinſecus, nihil eſſet quî diſtingueretur tremor ille & pallor, neque quidquam intereſſet inter inteſtinum & oblatum. Poſtremò, si nulla viſa ſunt probabilia, quæ falſa sint, alia ratio eſt: sin autem ſunt; cur non etiam quæ non facilè internoſcantur? cur non ut planè nihil intersit? præſertim quum ipsi dicatis, ſapientem in furore ſuſtinere ſe ab omni aſſenſu, quia nulla in visis diſtinctio appareat.

XVI. Ad has omnes visiones inanes Antiochus quidem permulta dicebat, & erat de hac una re unius diei diſputatio. Mihi autem non idem faciendum puto;

ſed ipſa capita dicenda. Et primùm quidem hoc reprehendendum, quòd captioſissimo genere interrogationis utuntur; quod genus minimè in philoſophia probari ſolet. Quum aliquid minutatim & gradatim additur aut demitur, *ſoritas* hoc vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano. Vitioſum ſanè & captioſum genus. Sic enim adſcenditis: Si tale viſum objectum eſt a deo dormienti, ut probabile sit, cur non etiam ut valde verisimile? cur deinde non, ut difficiliter a vero internoſcatur? deinde, ut ne internoſcatur quidem? poſtremò ut nihil inter hoc & illud intersit? Huc si perveneris, me tibi primum quidque concedente, meum vitium fuerit; sin ipſe tuâ ſponte proceſſeris, tuum.

50. Quis enim tibi dederit, aut omnia deum poſſe; aut ita facturum eſſe, si possit? quomodo autem ſumis, ut, si quid cui simile eſſe possit, ſequatur, ut etiam difficiliter internoſci possint? deinde, ut ne internoſci quidem? poſtremò, ut eadem sint? ut, si lupi canibus similes, eoſdem dices ad extremum. Et quidem honeſtis similia ſunt quædam non honeſta, & bonis non bona, & artificioſis minimè artificioſa. Quid dubitamus igitur affirmare nihil inter hæc intereſſe? Ne repugnantia quidem videmus? nihil

eſt enim, quod de ſuo genere in aliud genus transferri possit. At si efficeretur, ut inter viſa differentium generum nihil intereſſet; reperirentur quæ & in ſuo genere eſſent, & in alieno. Quod fieri quî poteſt?

51. Omnium deinde inanium viſorum una depulsio eſt, sive illa cogitatione informantur, quod fieri ſolere concedimus; sive in quiete, sive per vinum, sive per inſaniam. Nam ab omnibus ejuſdem modi visis perſpicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abeſſe dicemus. Quis enim, quum sibi fingit aliquid & cogitatione depingit, non, simul ac ſe ipſe commovit atque ad ſe revocavit, ſentit quid interſit inter perſpicua & inania? Eadem ratio eſt ſomniorum. Num cenſes Ennium, quum in hortis cum Ser. Galba, vicino ſuo, ambulaviſſet, dixiſſe, Viſus ſum mihi cum Galba ambulare? At, quum ſomniavit, ita narravit:

Viſus Homerus adeſſe poëta.

Idemque in Epicharmo:

Nam videbar ſomniare med eſſe mortuum.

Itaque, simul ut experrecti ſumus, viſa illa contemnimus; neque ita habemus, ut ea, quæ in foro gessimus.

XVII. At enim dum videntur, eadem

eſt in ſomnis ſpecies horum, & eorum, quæ vigilantes videmus. Plurimùm intereſt; ſed id omittamus: illud enim dicimus; non eamdem eſſe vim neque integritatem dormientium & vigilantium, nec mente, nec ſenſu. Ne vinolenti quidem quæ faciunt, eâdem approbatione faciunt, quâ ſobrii: dubitant, hæſitant, revocant ſe interdum, iiſque, quæ videntur, imbecilliùs aſſentiuntur; quumque edormiverunt, illa viſa quàm levia fuerint intelligunt. Quod idem contingit inſanis, ut & incipientes furere ſentiant & dicant, aliquid, quod non ſit, id videri ſibi; &, quum relaxentur, ſentiant, atque illa dicant Alcmæonis:

Sed mihi neutiquam cor conſentit cum oculorum adſpectu.

53. At enim ipſe ſapiens ſuſtinet ſe in furore, ne approbet falſa pro veris. Et aliàs quidem ſæpe, si aut in sensibus ipsius eſt aliqua fortè gravitas, aut tarditas, aut obſcuriora ſunt quæ videntur, aut a perſpiciendo temporis brevitate excluditur: quamquam totum hoc, ſapientem aliquando ſuſtinere aſſensionem, contra vos eſt: si enim inter viſa nihil intereſſet, aut ſemper ſuſtineret, aut numquam. Sed ex hoc genere toto perſpici poteſt levitas orationis eorum, qui om-

nia cupiunt confundere. Quærimus gravitatis, conſtantiæ, firmitatis, ſapientiæ judicium: utimur exemplis ſomniantium, furioſorum, ebriorum; nec illud attendimus in hoc omni genere, quàm inconſtanter loquamur. Non enim proferremus vino aut ſomno oppreſſos, aut mente captos, tam abſurdè, ut tum diceremus intereſſe inter vigilantium viſa, & ſobriorum, & ſanorum, & eorum, qui eſſent aliter affecti; tum nihil intereſſe.

54. Ne hoc quidem cernunt, omnia ſe reddere incerta, quod nolunt (ea dico incerta, quæ ἄδηλα Græci) ſi enim res ſe ita habeant, ut nihil interſit, utrùm ita cui videatur, ut inſano, an ſano; cui poſſit exploratum eſſe de ſua ſanitate? quod velle efficere, non mediocris inſaniæ eſt. Similitudines verò aut geminorum, aut ſignorum annulis impreſſorum, pueriliter conſectantur. Quis enim noſtrûm ſimilitudines negat eſſe, quum eæ plurimis in rebus appareant? Sed, ſi ſatis eſt ad tollendam cognitionem, ſimilia eſſe multa multorum; cur eo non eſtis contenti, præſertim concedentibus nobis? & cur id potiùs contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non ſuo quidque in genere ſit tale, quale eſt? nec ſit in duobus aut pluribus nullâ re differens ulla communitas? ut ſibi ſint & ova ovo-

rum, & apes apium ſimillimæ. Quid pugnas igitur? aut quid tibi vis in geminis? conceditur enim ſimiles eſſe; quo contentus eſſe potueras: tu autem vis eoſdem planè eſſe, non ſimiles; quod fieri nullo modo poteſt.

55. Dein confugis ad phyſicos eos, qui maximè in Academia irridentur; a quibus ne tu quidem jam te abſtinebis: & ais Democritum dicere, innumerabiles eſſe mundos, & quidem ſic quoſdam inter ſe non ſolùm ſimiles, ſed undique perfectè & abſolutè ita pares, ut inter eos nihil prorſus interſit, & eos quidem innumerabiles: itemque homines. Deinde poſtulas, ut, ſi mundus ita ſit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem interſit, concedatur tibi, ut in hoc quoque noſtro mundo aliquid alicui ſic par ſit, ut nihil differat, nihil interſit. Cur enim, inquies, quum ex illis individuis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & in his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatii Catuli non modò poſſint eſſe, ſed etiam ſint, in hoc tanto mundo Catulus alter non poſſit effici?

XVIII. Primùm quidem me ad Democritum vocas, cui non aſſentior; potiúſque refello, propter id, quod dilucidè docetur a politioribus phyſicis, ſin-

gularum rerum ſingulas proprietates eſſe? Fac enim antiquos illos Servilios, qui gemini fuerunt, tam ſimiles quàm dicuntur; num cenſes etiam eoſdem fuiſſe? Non cognoſcebantur foris, at domi; non ab alienis, at a ſuis. An non videmus, hoc uſu venire, ut quos numquam putaſſemus a nobis internoſci poſſe, eos, conſuetudine adhibitâ, tam facilè internoſceremus, uti ne minimùm quidem ſimiles viderentur?

57. Hìc pugnes licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipſum ſapientem, de quo omnis hic ſermo eſt, quum ei res ſimiles occurrant, quas non habeat denotatas, retenturum aſſenſum; nec umquam ulli viſo aſſenſurum, niſi quod tale fuerit, quale falſum eſſe non poſſit. Sed & ad ceteras res habet quamdam artem, quâ vera a falſis poſſit diſtinguere; & ad ſimilitudines iſtas uſus adhibendus eſt. Ut mater geminos internoſcit conſuetudine oculorum; ſic tu internoſces, ſi aſſueveris. Videſne, ut in proverbio ſit ovorum inter ſe ſimilitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuiſſe complures (ſalvis rebus illis) qui gallinas alere permultas quæſtûs causâ ſolerent: hi quum ovum inſpexerant, quæ id gallina peperiſſet, dicere ſolebant.

58. Neque id eſt contra nos: nam no-

bis ſatis eſt ova illa internoſcere. Nihil enim magis aſſentiri poteſt hoc illud eſſe, quàm si inter illa omnino nihil intereſſet. Habeo enim regulam, ut talia viſa vera judicem, qualia falſa eſſe non poſſint: ab hac mihi non licet tranſverſum, ut aiunt, digitum diſcedere, ne confundam omnia. Veri enim & falsi non modò cognitio, ſed & natura tolletur, si nihil erit, quod intersit: ut etiam illud abſurdum sit, quod interdum ſoletis dicere, quum viſa in animis imprimantur, non vos id dicere, inter ipſas impressiones nihil intereſſe, ſed inter ſpecies & quaſdam formas eorum. Quasi verò non ſpecie viſa judicentur; quæ fidem nullam habebunt, ſublatâ veri & falsi notâ.

59. Illud verò perabſurdum, quòd dicitis probabilia vos ſequi, si re nullâ impediamini. Primùm qui poteſtis non impediri, quum a veris falſa non diſtent? deinde quod judicium eſt veri, quum sit commune falsi? Ex his illa neceſſariò nata eſt ἐποχὴ, id eſt aſſensionis retentio; in qua meliùs sibi conſtitit Arcesilas, si vera ſunt quæ de Carneade nonnulli exiſtimant. Si enim percipi nihil poteſt, quod utrique viſum eſt; tollendus aſſenſus eſt: quid enim eſt tam futile, quàm quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiam heri audiebamus, ſoli-

tum eſſe delabi interdum, ut diceret, opinaturum, id eſt, peccaturum eſſe ſapientem. Mihi porrò non tam certum eſt, eſſe aliquid, quod comprehendi poſſit, de quo jam nimiùm etiam diu diſputo, quàm ſapientem nihil opinari, id eſt, numquam aſſentiri rei vel falſæ vel incognitæ.

60. Reſtat illud, quod dicunt, veri inveniendi causâ contra omnia dici oportere & pro omnibus. Volo igitur videre, quid invenerint. Non ſolemus, inquit, oſtendere. Quæ ſunt tandem iſta myſteria? aut cur celatis, quasi turpe aliquid, ſententiam veſtram? Ut, qui audient, inquit, ratione potiùs quàm auctoritate ducantur. Quid si utroque? num pejus eſt? Unum tamen illud non celant, nihil eſſe, quod percipi possit. An in eo auctoritas nihil obeſt? mihi quidem videtur vel plurimùm. Quis enim iſta tam apertè perſpicuéque & perverſa, & falſa ſecutus eſſet, nisi tanta in Arcesila, multò etiam major in Carneade & copia rerum & dicendi vis fuiſſet?

XIX. Hæc Antiochus ferè & Alexandriæ tum, & multis annis pòſt, multò etiam aſſeverantiùs in Syria, quum eſſet mecum, paulò antè quàm eſt mortuus. Sed jam confirmatâ causâ, te, hominem amiciſſimum (me autem appellabat) &

aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere: Tune, quum tantis laudibus philoſophiam extuleris, Hortenſiumque noſtrum diſſentientem commoveris, eam philoſophiam ſequêre, quæ confundit vera cum falsis, ſpoliat nos judicio, privat approbatione, omnibus orbat ſenſibus? Et Cimmeriis quidem, quibus adſpectum ſolis sive deus aliquis, sive natura ademerat, sive ejus loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat. Iſti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne ſcintillam quidem ullam nobis ad diſpiciendum reliquerunt: quos si ſequamur, iis vinculis simus adſtricti, ut nos commovere nequeamus.

62. Sublatâ enim aſſensione, omnem & motum animorum, & actionem rerum ſuſtulerunt; quod non modò rectè fieri, ſed omnino fieri non poteſt. Provide etiam, ne uni tibi iſtam ſententiam minimè liceat defendere. An tu, quum res occultissimas aperueris, in lucemque protuleris, juratuſque dixeris, ea te comperiſſe; quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoveram; negabis eſſe ullam rem, quæ cognoſci, comprehendi, percipi possit? Vide, quæſo, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum a te ipſo minuatur auctoritas.

63. Quæ quum dixiſſet ille, finem fecit. Hortenſius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuò Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus ſæpe tolleret: nec mirum; nam numquam arbitror contra Academiam dictum eſſe ſubtiliùs: me quoque, jocanſne, an ita ſentiens (non enim ſatis intelligebam) cœpit hortari, ut ſententiâ deſiſterem. Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli oratio flexit, quæ eſt habita memoriter, accuratè, copiosè, taceo; neque te, quò minùs, ſi tibi ita videatur, ſententiam mutes, deterrendum puto. Illud verò non cenſuerim, ut ejus auctoritate moveare. Tantùm enim non te modò monuit, inquit arridens, ut caveres, ne quis improbus tribunus plebis, quorum vides quanta copia ſemper futura ſit, arriperet te, & in concione quæreret, quî tibi conſtares, quum idem negares quidquam certi poſſe reperiri, idem te comperiſſe dixiſſes. Hoc quæſo cave ne te terreat. De cauſa autem ipſa malim quidem te ab hoc diſſentire: ſin ceſſeris, non magnopere mirabor: memini enim Antiochum ipſum, quum annos multos talia ſenſiſſet, ſimul ac viſum ſit, ſententiâ deſtitiſſe. Hæc quum dixiſſet Catulus: me omnes intueri.

XX. Tum ego non minùs commotus, quàm ſoleo in causis majoribus, hujuſ-

modi quadam oratione ſum exorſus : Me, Catule, oratio Luculli de ipſa re ita movit, ut docti hominis, & copiosi, & parati, & nihil prætereuntis eorum, quæ pro illa cauſa dici poſſent ; non tamen ut ei reſponderi poſſe diffiderem. Auctoritas autem tanta planè me movebat, nisi tu oppoſuiſſes non minorem tuam. Aggrediar igitur, si pauca antè quasi de fama mea dixero.

65. Ego enim, si aut oſtentatione aliquâ adductus, aut ſtudio certandi, ad hanc potiſſimùm philoſophiam me applicavi ; non modò ſtultitiam meam, ſed etiam mores & naturam condemnandam puto. Nam, si in minimis rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coercetur ; ego de omni ſtatu consilioque totius vitæ aut certare cum aliis pugnaciter, aut fruſtrari quum alios, tum etiam me ipſum velim ? Itaque, nisi ineptum putarem, in tali diſputatione id facere, quod, quum de republica diſceptatur, fieri interdum ſolet : jurarem per Jovem deoſque penates, me & ardere ſtudio veri reperiendi, & ea ſentire, quæ dicerem.

66. Quî enim poſſum non cupere verum invenire, quum gaudeam, si simile veri quid invenerim ? Sed, ut hoc pulcherrimum eſſe judicem, vera videre, sic, pro veris probare falſa, turpiſſimum eſt : nec tamen ego is ſum, qui nihil umquam falsi

approbem, qui numquam aſſentiar, qui nihil opiner: ſed quærimus de ſapiente. Ego verò ipſe & magnus quidem ſum opinator (non enim ſum ſapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam parvulam Cynoſuram,

Quâ fidunt duce nocturnâ Phœnices in alto,

ut ait Aratus, eóque directiùs gubernant, quòd eam tenent,

Quæ curſu interiore brevi convertitur orbe:

ſed ad Helicen & clariſſimos Septemtriones, id eſt, rationes has, latiore ſpecie, non ad tenue elimatas. Eò fit, ut errem & vager latiùs: ſed non de me, ut dixi, ſed de ſapiente quæritur. Viſa enim iſta quum acriter mentem ſenſumve pepulerunt, accipio, hiſque interdum etiam aſſentior, nec percipio tamen; nihil enim arbitror poſſe percipi. Non ſum ſapiens: itaque viſis cedo, neque poſſum reſiſtere. Sapientis autem hanc cenſet Arcesilas vim eſſe maximam, Zenoni aſſentiens, cavere ne capiatur; ne fallatur, videre. Nihil eſt enim ab ea cogitatione, quam habemus de gravitate ſapientis, errore, levitate, temeritate, disjunctius.

67. Quid igitur loquar de firmitate ſapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque

quoque, Luculle, concedis: quod quoniam a te probatur (ut præpoſterè tecum agam, mox referam me ad ordinem) hæc primùm concluſio quam habeat vim, conſidera.

XXI. Si ulli rei ſapiens aſſentietur umquam, aliquando etiam opinabitur: numquam autem opinabitur: nulli igitur rei aſſentietur. Hanc concluſionem Arceſilas probabat: confirmabat enim & primum, & ſecundum. Carneades nonnumquam ſecundum illud dabat, aſſentiri aliquando: ita ſequebatur etiam opinari: quod tu non vis, & rectè, ut mihi videris. Sed illud primum, ſapientem, ſi aſſenſurus eſſet, etiam opinaturum, falſum eſſe & Stoici dicunt, & eorum adſtipulator Antiochus: poſſe enim eum falſa a veris, & quæ non poſſint percipi, ab iis, quæ poſſint, diſtinguere. Nobis autem primùm, etiam ſi quid percipi poſſit, tamen ipſa conſuetudo aſſentiendi periculoſa eſſe videtur & lubrica.

68. Quamobrem quum tam vitioſum eſſe conſtet, aſſentiri quidquam aut falſum aut incognitum, ſuſtinenda eſt potiùs omnis aſſenſio, ne præcipitet, ſi temerè proceſſerit. Ita enim finitima ſunt falſa veris, eaque quæ percipi non poſſunt iis quæ poſſunt (ſi modò ea ſunt quædam: jam enim videbimus) ut tam præcipitem in

locum non debeat ſe ſapiens committere. Sin autem, omnino nihil eſſe quod percipi poſsit, a me ſumpſero, &, quod tu mihi das, accepero, ſapientem nihil opinari; effectum illud erit, ſapientem aſſenſus omnes cohibiturum: ut tibi videndum sit, idne malis, an aliquid opinaturum esse ſapientem. Neutrum, inquies, illorum. Nitamur igitur, nihil poſſe percipi. Etenim de eo omnis eſt controversia.

XXII. Sed priùs pauca cum Antiocho, qui hæc ipſa, quæ a me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, ut conſtaret diutius didiciſſe neminem, & ſcripsit de his rebus acutissimè, & idem hæc non acriùs accuſavit in ſenectute, quàm antea defensitaverat. Quamvis igitur fuerit acutus, ut fuit; tamen inconſtantiâ levatur auctoritas. Quiſnam enim iſte dies illuxerit, quæro, qui illi oſtenderit eam, quam multos annos eſſe negitaviſſet, veri & falsi notam. Excogitavit aliquid? eadem dicit, quæ Stoici. Pœnituit eum illa ſenſiſſe? cur non ſe tranſtulit ad alios, & maximè ad Stoicos? eorum enim erat propria iſta diſſensio. Quid? eum Mneſarchi pœnitebat? quid? Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. Numquam a Philone diſcessit, nisi poſteaquam ipſe cœpit, qui ſe audirent, habere.

70. Unde autem ſubitò vetus Academia

revocata eſt? Nominis dignitatem videtur, quum a re ipſa deſciſceret, retinere voluisse: quod erant qui illum gloriæ causâ feciſſe dicerent; ſperare enim fore, ut ii, qui ſe ſequerentur, Antiochii vocarentur. Mihi autem magis videtur non potuiſſe ſuſtinere concurſum omnium philoſophorum. Etenim de ceteris ſunt inter illos nonnulla communia: hæc Academicorum eſt una ſententia, quam reliquorum philoſophorum nemo probet. Itaque ceſſit; & ut ii, qui nisi ſub nube ſolem non ferunt, item ille, quum æſtuaret, veterum, ut Mænianorum, sic Academicorum umbram ſecutus eſt.

71. Quoque ſolebat uti argumento tum, quum ei placebat nihil poſſe percipi, quum quæreret, Dionysius ille Heracleotes utrùm comprehendiſſet certâ illâ notâ, quâ aſſentiri dicitis oportere, illudne, quod multos annos tenuiſſet, Zenonique magiſtro crediſſet, honeſtum quod eſſet, id bonum ſolum eſſe; an, quod poſtea defensitaviſſet, honeſti inane nomen eſſe, voluptatem eſſe ſummum bonum: qui ex illius commutata ſententia docere vellet, nihil ita signari in animis noſtris à vero poſſe, quod non eodem modo possit a falſo, is curavit, quod argumentum ex Dionysio ipſe ſumpsiſſet, ex eo ceteri ſumerent.

XXIII. Sed cum hoc alio loco plura e nunc ad ea, quæ a te, Luculle, dicta ſunt. Et primùm quod initio dixiſti, videamus quale sit: ſimiliter a nobis de antiquis philoſophis commemorari, atque ſeditiosi ſolerent claros viros, ſed tamen populares aliquos nominare. Illi quum res non bonas tractent, similes bonorum videri volunt; nos autem dicimus, ea nobis videri, quæ voſmetipsi nobilissimis philoſophis placuiſſe conceditis. Anaxagoras nivem nigram dixit eſſe: ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. At quis eſt hic? num ſophiſtes? sic enim appellantur ii, qui oſtentationis aut quæſtûs causâ philoſophantur: maximâ fuit & gravitatis & ingenii gloriâ

73. Quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre poſſumus non modò ingenii magnitudine, ſed etiam animi? qui ita sit auſus ordiri, *Hæc loquor de univerſis:* nihil excipit, de quo non profiteatur: quid enim eſſe poteſt extra univerſa? quis hunc philoſophum non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquiſque inferioris ætatis? qui mihi cum illo collati quintæ claſſis videntur. Atque is non hoc dicit, quod nos, qui veri eſſe aliquid non negamus, percipi poſſe negamus: ille verum eſſe planè negat. Eſſe ſenſus quidem dicit,

ſed obſcuros, ſed tenebricoſos: ſic enim appellat eos is, qui hunc maximè eſt admiratus, Chius Metrodorus, initio libri, qui eſt de Natura. *Nego*, inquit, *ſcire nos ſciamuſne aliquid, an nihil ſciamus: ne idipſum quidem neſcire, aut ſcire: nec omnino, ſitne aliquid, an nihil ſit.*

74. Furere tibi Empedocles videtur; at mihi dignissimum rebus iis, de quibus loquitur, ſonum fundere. Num ergo is excæcat nos, aut orbat ſenſibus, ſi parum magnam vim cenſet in iis eſſe ad ea, quæ ſub eos ſubjecta ſunt, judicanda? Parmenides, Xenophanes, minùs bonis quamquam versibus, ſed tamen illis versibus, increpant eorum arrogantiam, quasi irati, qui, quum ſciri nihil poſſit, audeant ſe ſcire dicere. Et ab his aiebas removendum Socratem & Platonem: cur? an de ullis certiùs poſſum dicere? Vixiſſe cum his equidem videor: ita multi ſermones perſcripti ſunt, e quibus dubitari non poſſit, quin Socrati nihil ſit viſum ſciri poſſe. Excepit unum tantùm, *ſcire ſe, nihil ſe ſcire*: nihil ampliùs. Quid dicam de Platone? qui certè tam multis libris hæc perſecutus non eſſet, niſi probaviſſet: ironiam enim alterius, perpetuam præſertim, nulla fuit ratio perſequi.

XXIV. Videorne tibi, non ut Saturninus, nominare modò illuſtres homines,

ſed etiam imitari? num quem, niſi clarum, niſi nobilem? Atqui habebam moleſtos vobis, ſed minutos, Stilponem, Diodorum, Alexinum; quorum ſunt contorta & aculeata quædam ſophiſmata: ſic enim appellantur fallaces concluſiunculæ. Sed quid eos colligam, quum habeam Chryſippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quàm multa ille contra ſenſus, quàm multa contra omnia, quæ in conſuetudine probantur? At diſſolvit idem. Mihi quidem non videtur: ſed diſſolverit ſanè. Certè tam multa non collegiſſet, quæ nos fallerent probabilitate magnâ, niſi videret his reſiſti non facilè poſſe.

76. Quid Cyrenæi videntur? minimè contempti philoſophi: qui negant eſſe quidquam, quod percipi poſſit extrinſecus: ea ſe ſola percipere, quæ tactu intimo ſentiant, ut dolorem, ut voluptatem; neque ſe, quo quid colore aut quo ſono ſit, ſcire, ſed tantùm ſentire, affici ſe quodam modo. Satis multa de auctoribus: quamquam ex me quæſieras, nonne putarem poſt illos veteres, tot ſeculis, inveniri verum potuiſſe, tot ingeniis, tantiſque ſtudiis quærentibus. Quid inventum ſit, paulò pòſt videro, te ipſo quoque judice. Arceſilam verò non obtrectandi causâ cum Zenone pugnaviſſe, ſed verum invenire voluiſſe, ſic intelligitur.

77. Nemo umquam ſuperiorum non modò expreſſerat, ſed ne dixerat quidem, poſſe hominem nihil opinari: nec ſolùm poſſe, ſed ita neceſſe eſſe ſapienti. Viſa eſt Arcesilæ quum vera ſententia, tum honeſta & digna ſapiente: quæsivit de Zenone fortaſſe, quid futurum eſſet, si nec percipere quidquam poſſet ſapiens, nec opinari ſapientis eſſet. Ille, credo, nihil opinaturum; quoniam eſſet quod percipi poſſet. Quid ergo eſſet id? Viſum, credo. Quale igitur *viſum?* Tum illum ita definiviſſe, *ex eo, quod eſſet, sicut eſſet, impreſſum, & signatum, & effictum.* Pòſt requisitum, etiamne, si ejuſmodi eſſet viſum verum, quale vel falſum. Hìc Zenonem vidiſſe acutè, nullum eſſe viſum, quod percipi poſſet, si id tale eſſet ab eo, quod eſt, ut ejuſmodi ab eo, quod non eſt, poſſet eſſe. Rectè conſensit Arcesilas: ad definitionem additum: neque enim falſum percipi poſſe, neque verum, si eſſet tale verum, quale vel falſum.

78. Incubuit autem in eas diſputationes, ut doceret, nullum tale eſſe viſum a vero, ut non ejuſdem modi etiam a falſo possit eſſe. Hæc eſt una contentio, quæ adhuc permanſerit. Nam illud, nulli rei aſſenſurum eſſe ſapientem, nihil ad hanc controversiam pertinebat: licebat enim nihil percipere, & tamen opinari; quod a

Carneade dicitur probatum. Equidem Clitomacho plus quàm Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo diſputatum quàm probatum puto.

XXV. Sed id omittamus. Illud certè, opinatione & perceptione ſublatâ, ſequitur omnium aſſenſionum retentio; ut, si oſtendero nihil poſſe percipi, tu concedas numquam aſſenſurum eſſe. Quid ergo eſt, quod percipi possit, si ne ſenſus quidem vera nuntiant? quos tu, Luculle, communi loco defendis: quod ne id facere poſſes, idcirco heri non neceſſario loco contra ſenſus tam multa dixeram. Tu autem te negas infracto remo, neque columbæ collo commoveri. Primùm cur? nam & in remo ſentio non eſſe id, quod videatur; & in columba plures videri colores, nec eſſe plus uno. Deinde nihilne præterea diximus? Maneant illa omnia: * lacerat iſta cauſa; veraces ſuos eſſe ſenſus dicit. Igitur ſemper auctorem habes, & eum, qui magno ſuo periculo cauſam agat. Eò enim rem demittit Epicurus, si unus ſenſus *ſemel* in vita mentitus sit, nulli umquam eſſe credendum. Hoc eſt verum eſſe, confidere ſuis teſtibus, & importunè insiſtere. Itaque Timagoras Epicureus negat sibi umquam, quum oculum torsiſſet, duas ex lucerna flammulas eſſe viſas: opinionis enim eſſe mendacium, non oculorum.

Quaſi quæratur, quid ſit, non quid videatur. Sed hic quidem majorum ſimilis.

80. Tu verò, qui viſa ſenſibus alia vera dicas eſſe, alia falſa, quî ea diſtinguis? Desine, quæſo, communibus locis: domi nobis iſta naſcuntur. Si quis deus te interroget, ſanis modò & integris ſenſibus num ampliùs quid desideres; quid reſpondeas? Utinam quidem roget! audiet quàm nobiſcum malè egerit. Ut enim vera videamus, quàm longè videmus? Ego Catuli Cumanum ex hoc loco video, Pompeianum non cerno; neque quidquam interjectum eſt, quod obſtet: ſed intendi longiùs acies non poteſt. O præclarum proſpectum! Puteolos videmus: at familiarem noſtrum Avianum, fortaſſe in porticu Neptuni ambulantem, non videmus.

81. At ille neſcio qui, qui in ſcholis nominari ſolet, mille & octoginta ſtadia quod abeſſet videbat: quædam volucres longiùs. Reſponderem igitur audacter iſti veſtro deo, me planè his oculis non eſſe contentum. Dicet me acriùs videre quàm ullos piſces fortaſſe, qui neque videntur a nobis, & nunc quidem ſub oculis ſunt; neque ipsi nos ſuſpicere poſſunt. Ergo ut illis aqua, sic nobis aër craſſus offunditur. At ampliùs non desideramus. Quid? talpam non desiderare lumen putas? Neque tam quereretur cum deo, quòd parum

longè, quàm quòd falſum videret. Videſne navem illam? ſtare nobis videtur: at iis, qui in navi ſunt, moveri hæc villa. Quære rationem cur ita videatur; quam ut maximè inveneris (quod haud ſcio, an non poſſis) non tu verum teſtem habere, ſed eum non ſine cauſa falſum teſtimonium dicere oſtenderis.

XXVI. Quid ego de navi? vidi enim a te remum contemni: majora fortaſſe quæris. Quid poteſt eſſe ſole majus? quem mathematici ampliùs duodeviginti partibus confirmant majorem eſſe quàm terram: quantulus nobis videtur? mihi quidem quaſi pedalis. Epicurus autem poſſe putat etiam minorem eſſe eum, quàm videatur, ſed non multò: ne majorem quidem multò putat eſſe; vel tantùm eſſe, quantus videatur: ut oculi aut non multùm, aut nihil mentiantur. Ubi igitur illud eſt, *ſemel*? Sed ab hoc credulo, qui numquam ſenſus mentiri putat, diſcedamus. Quid? ne nunc quidem? quum ille ſol, qui tantâ incitatione fertur, ut celeritas ejus quanta ſit ne cogitari quidem poſſit, tamen nobis ſtare videatur.

83. Sed, ut minuam controverſiam: videte, quæſo, quàm in parvulis ſitis. Quatuor ſunt capita, quæ concludant, nihil eſſe, quod noſci, percipi, comprehendi poſſit; de quo hæc tota quæſtio

eſt: e quibus primum eſt, eſſe aliquod viſum falſum: ſecundum, non poſſe id percipi: tertium, inter quæ viſa nihil interſit, fieri non poſſe, ut eorum alia percipi poſſint, alia non poſſint: quartum, nullum eſſe viſum verum a ſenſu profectum, cui non appoſitum ſit viſum aliud, quod ab eo nihil interſit, quodque percipi non poſſit. Horum quatuor capitum ſecundum & tertium omnes concedunt. Primum Epicurus non dat. Vos, quibuſcum res eſt, id quoque conceditis. Omnis pugna de quarto eſt.

84. Qui igitur P. Servilium Geminum videbat, ſi Quintum ſe videre putabat, incidebat in ejuſmodi viſum, quod percipi non poſſet; quia nullâ notâ verum diſtinguebatur a falſo: quâ diſtinctione ſublatâ, quam haberet C. Cotta, qui bis cum P. Gemino conſul fuit, agnoſcendo ejuſmodi notam, quæ falſa eſſe non poſſet? Negas tantam ſimilitudinem in rerum natura eſſe: pugnas omnino, ſed cum adverſario facili. Ne ſit ſanè: videri certè poteſt. Fallet igitur ſenſum; & ſi una fefellerit ſimilitudo, dubia omnia reddiderit: ſublato enim judicio illo, quo oportet agnoſci, etiam ſi ipſe erit, quem videris, qui tibi videtur, tamen non eâ notâ judicabis, quâ dicis oportere, ut non poſſit eſſe ejuſdem modi falſa. Quando igitur

poteſt tibi P. Geminus, Quintus videri; quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit, quoniam aliquid videtur eſſe, quod non eſt?

85. Omnia dicis ſui generis eſſe; nihil eſſe idem, quod sit aliud. Stoicum id eſt quidem, nec admodum credibile, nullum eſſe pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. Hæc refelli poſſunt; ſed pugnare nolo: ad id enim, quod agitur, nihil intereſt, omnibuſne partibus viſa res nihil differat, an internoſci non possit, etiam si differat. Sed, si hominum similitudo tanta eſſe non poteſt, ne signorum quidem? Dic mihi, Lysippus eodem ære, eâdem temperatione, eodem cælo, aquâ, ceteris omnibus, centum Alexandros ejuſdem modi facere non poſſet? quâ igitur notione diſcerneres? Quid si in ejuſdem modi cera centum sigilla hoc annulo impreſſero? ecquia poterit in agnoſcendo eſſe diſtinctio? an tibi erit quærendus annularius aliquis, quoniam gallinarium inveniſti, Deliacum illum, qui ova cognoſceret?

XXVII. Sed adhibes artem advocatam etiam ſenſibus: pictor videt, quæ nos non videmus; &, simul inflavit tibicen, a perito carmen agnoſcitur. Quid? hoc nonne videtur contra te valere, si sine magnis artificiis, ad quæ pauci acce-

dunt noſtri quidem generis admodum, nec videre, nec audire poſſumus? Jam illa præclara, quanto artificio eſſet ſenſus nostros mentemque & totam conſtructionem hominis fabricata natura, cur non extimescam opinandi temeritatem.

87. Etiamne hoc affirmare potes, Luculle, eſſe aliquam vim, cum prudentia & consilio ſcilicet, quæ finxerit, vel, ut tuo verbo utar, quæ fabricata ſit hominem? Qualis iſta fabrica eſt? ubi adhibita? quando? cur? quo modo? Tractantur iſta ingeniosè; diſputantur etiam eleganter: denique videantur ſanè, ne affirmentur modò. Sed de physicis mox, & quidem ob eam cauſam, ne tu, qui idem me facturum paulò antè dixeris, videare mentitus. Sed ut ad ea, quæ clariora ſunt, veniam; res jam univerſas profundam; de quibus volumina impleta ſunt non a noſtris ſolùm, ſed etiam a Chrysippo: de quo queri ſolent Stoici, dum ſtudiosè omnia conquisierit contra ſenſus & perſpicuitatem, contraque omnem conſuetudinem, contraque rationem, ipſum sibi reſpondentem, inferiorem fuiſſe: itaque ab eo armatum eſſe Carneadem.

88. Ea ſunt ejuſmodi, quæ a te diligentissimè tractata ſunt. Dormientium, & vinolentorum, & furioſorum viſa imbecilliora eſſe dicebas, quàm vigilantium, sic-

corum, ſanorum: quo modo? quia quum experrectus eſſet Ennius, non diceret ſe vidiſſe Homerum, ſed viſum eſſe: Alcmæo autem,

Sed mihi neutiquam cor conſentit....

Similia de vinolentis. Quaſi quiſquam neget, & qui experrectus ſit, eum ſomnia; &, cujus furor conſederit, putare non fuiſſe ea vera, quæ eſſent ſibi viſa in furore. Sed non id agitur: tum, quum videbantur, quo modo viderentur, id quæritur. Nisi verò Ennium non putamus ita totum illud audiviſſe,

O pietas animi....

(si modò id ſomniavit) ut si vigilans audiret. Experrectus enim potuit illa viſa putare, ut erant, eſſe ſomnia: dormienti verò æquè ac vigilantis probabantur. Quid? Iliona ſomno illo,

Mater, te appello....

nonne illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? Unde enim illa?

Age adſta: mane: audi: iteradum eadem mecum iſta mihi:

num videtur minorem habere viſis, quàm vigilantes, fidem?

XXVIII. Quid loquar de inſanis?

Qualis tandem fuit affinis tuus, Catule, Tuditanus? Quiſquam ſaniſſimus tam certa putat, quæ videt, quàm is putabat, quæ videbantur? Quid? ille, qui,

Video, video te vivum, Ulyſſes, dum licet:

nonne etiam bis exclamavit ſe videre, quum omnino non videret? Quid? apud Euripidem Hercules, quum ut Euryſthei filios, ita ſuos configebat ſagittis; quum uxorem interimebat; quum conabatur etiam patrem; non perinde movebatur falsis, ut veris moveretur? Quid? ipſe Alcmæo tuus, qui negat cor ſibi cum oculis conſentire, nonne ibidem incitato furore:

Unde hæc flamma oritur?

& illa deinceps,

Incede, incede: adſunt, adſunt: me, me expetunt.

Quid, quum virginis fidem implorat?

Fer mî auxilium: peſtem abige a me,
Flammiferam hanc vim, quæ me excruciat.
Cæruleæ incinctæ igni incedunt:
Circumſtant cum ardentibus tædis.

Num dubitas, quin ſibi hæc videre videatur? itemque cetera:

Intendit crinitus Apollo
Arcum auratum lunâ innixus.
Diana facem jacit a læva.

90. Quî magis hæc crederet, si eſſent, quàm credebat, quia videbantur? apparet enim jam cor cum oculis conſentire. Omnia autem hæc proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil poteſt eſſe, inter viſa vera & falſa ad animi aſſenſum nihil intereſſe. Vos autem nihil agitis, quum falſa illa vel furioſorum, vel ſomniantium, recordatione ipſorum refellitis. Non enim id quæritur, qualis recordatio fieri ſoleat eorum, qui experrecti ſunt, aut eorum, qui furere deſtiterunt; ſed qualis viſio fuerit aut furentium, aut ſomnantium tum, quum commovebantur. Sed abeo a ſensibus.

91. Quid eſt, quod ratione percipi possit? Dialecticam inventam eſſe dicitis, veri & falsi quasi diſceptatricem & judicem. Cujus veri & falsi? & in qua re? In geometriane quid sit verum vel falſum dialecticus judicabit, an in litteris? an in musicis? At ea non novit. In philoſophia igitur? Sol quantus sit, quid ad illum? Quod sit ſummum bonum, quid habet, ut queat judicare? Quid igitur judicabit? quæ conjunctio, quæ disjunctio vera sit, quid ambiguè dictum sit, quid ſequatur quamque rem, quid repugnet? Si hæc & horum similia judicat, de ſe ipſa judicat: plus autem pollicebatur. Nam hæc quidem judicare, ad ceteras res, quæ ſunt in philoſophia multæ atque magnæ, non eſt

ſatis. Sed quoniam tantum in ea arte ponitis; videte, ne contra vos tota nata sit: quæ primo progreſſu feſtivè tradit elementa loquendi, & ambiguorum intelligentiam, concludendique rationem: tum, paucis additis, venit ad ſoritas, lubricum ſanè & periculoſum locum; quòd tu modò dicebas eſſe vitioſum interrogandi genus.

XXIX. Quid ergo? iſtius vitii num noſtra culpa eſt? Rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus, quatenus: nec hoc in acervo tritici ſolùm, unde nomen eſt, ſed ulla omnino in re minutatim interrogati, dives, pauper: clarus, obſcurus ſit: multa, pauca: magna, parva: longa, brevia: lata, anguſta: quanto aut addito, aut dempto, certum quod reſpondeamus, non habemus.

93. At vitioſi ſunt ſoritæ. Frangite igitur eos, ſi poteſtis, ne moleſti ſint: erunt enim, niſi cavetis. Cautum eſt, inquit: placet enim Chryſippo, quum gradatim interrogetur, verbi causâ, tria, pauca ſint, anne multa; aliquantò priùs, quàm ad multa perveniat, quieſcere, id eſt, quod ab iis dicitur, ἡσυχάζειν. Per me vel ſtertas licet, inquit Carneades, non modò quieſcas. Sed quid proficit? ſequitur enim qui te ex ſomno excitet, & eodem modo interroget. Quo in numero conticuiſti;

ſi ad eum numerum unum addidero, multane erunt? Progrediere rurſus, quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris, neque ultimum te paucorum, neque primum multorum reſpondere poſſe. Cujus generis error ita manat, ut non videam, quò non poſſit accedere.

94. Nihil me lædit, inquit: ego enim, ut agitator callidus, priùs quàm ad finem veniam, equos ſuſtinebo; eóque magis, ſi locus is, quò ferrentur equi, præceps erit: ſic me, inquit, antè ſuſtinebo, nec diutius captioſè interroganti reſpondebo. Si habes, quod liqueat, neque reſpondes, ſuperbis: ſi non habes, ne tu quidem percipis. Si, quia obſcura, concedo: ſed negas te uſque ad obſcura progredi. Illuſtribus igitur rebus inſiſtis. Si id tantummodo, ut taceas; nihil aſſequeris: quid enim ad illum, qui te captare vult, utrùm tacentem irretiat te, an loquentem? ſin autem uſque ad novem, verbi gratiâ, ſine dubitatione reſpondes pauca eſſe, in decimo inſiſtis; etiam a certis & illuſtrioribus cohibes aſſenſum. Hoc idem me in obſcuris facere non ſinis? Nihil igitur te contra ſoritas ars iſta adjuvat; quæ nec augenti, nec minuenti, quid aut primum ſit, aut poſtremum, docet.

95. Quid, quòd eadem illa ars, quaſi Penelope telam retexens, tollit ad extre-

mum ſuperiora ? utrùm ea veſtra, an noſtra culpa eſt ? Nempe fundamentum dialecticæ eſt, quidquid enuntietur (id autem appellatur ἀξίωμα : quod eſt quasi effatum) aut verum eſſe, aut falſum. Quid igitur ? hæc vera, an falſa ſunt ? Si te mentiri dicis, idque verum dicis; mentiri, verum dicis. Hæc ſcilicet inexplicabilia eſſe dicitis; quod eſt odiosius quàm illa, quæ nos incomprehenſa & non percepta dicimus.

XXX. Sed hæc omitto. Illud quæro; si iſta explicari non poſſunt, nec eorum ullum judicium invenitur, ut reſpondere possitis, verane an falſa sint; ubi eſt illa definitio, *Effatum eſſe id, quod aut verum, aut falſum sit ?* Rebus ſumptis, adjungam, ex his ſequendas eſſe alias, alias improbandas, quæ sint in genere contrario. Quo modo igitur hoc concluſum eſſe judicas ? Si dicis nunc lucere, & verum dicis; lucet : dicis autem nunc lucere, & verum dicis : lucet igitur. Probatis certè genus, & rectiſſimè concluſum dicitis. Itaque in docendo eum primum concludendi modum traditis. Aut, quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis; aut ars iſta nulla eſt. Vide ergo, hanc concluſionem probaturuſne sis: Si dicis te mentiri, verumque dicis; mentiris : dicis autem te mentiri, verumque dicis; mentiris igitur.

Quî potes hanc non probare, quum probaveris ejuſdem generis ſuperiorem?

97. Hæc Chryſippea ſunt, ne ab ipſo quidem diſſoluta. Quid enim faceret huic concluſioni? *Si lucet, lucet: lucet autem: lucet igitur.* Cederet ſcilicet. Ipſa enim ratio connexi, quum conceſſeris ſuperius, cogit inferius concedere. Quid ergo hæc ab illa concluſione differt? *Si mentiris, mentiris: mentiris autem: mentiris igitur.* Hoc negas te poſſe nec approbare, nec improbare. Quî igitur magis illud? Si ars, si ratio, si via, si vis denique concluſionis valet; eadem eſt in utroque. Sed hoc extremum eorum eſt. Poſtulant, ut excipiantur hæc inexplicabilia. Tribunum aliquem cenſeo adeant: a me iſtam exceptionem numquam impetrabunt. Etenim quum ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit & irridet, non impetrent, ut verum eſſe concedat, quod ita effabimur, *Aut vivet cras Hermachus, aut non vivet;* quum dialectici sic ſtatuant, omne quod ita disjunctum sit, quasi, *aut etiam, aut non*, non modò verum eſſe, ſed etiam neceſſarium: vide quàm sit cautus is, quem iſti tardum putant. Si enim, inquit, alterutrum conceſſero neceſſarium eſſe; neceſſe erit, cras Hermachum aut vivere, aut non vivere: nulla autem eſt in natura rerum talis necessitas. Cum hoc igitur dia-

lectici pugnent, id eſt, Antiochus & Stoici: totam enim evertit dialecticam. Nam ſi e contrariis disjunctio (contraria autem ea dico, quum alterum ait, alterum negat) ſi talis disjunctio falſa poteſt eſſe, nulla vera eſt. Mecum verò quid habent litium, qui ipſorum diſciplinam ſequor?

98. Quum aliquid hujuſmodi inciderat, ſic ludere Carneades ſolebat: *Si rectè concluſi; teneo: ſin vitioſè, minam Diogenes reddet:* ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: hæc autem merces erat dialecticorum. Sequor igitur eas vias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo judicem, *Si lucet, lucet*, verum eſſe, ob eam cauſam, quòd ita didici, omne, quod ipſum ex ſe connexum ſit, verum eſſe; non judicem, *Si mentiris, mentiris*, eodem modo eſſe connexum. Aut igitur hoc & illud: aut niſi hoc, ne illud quidem judicabo.

XXXI. Sed, ut omnes iſtos aculeos & totum tortuoſum genus diſputandi relinquamus, oſtendamuſque, qui ſimus; jam, explicatâ totâ Carneadis ſententiâ, Antiochia iſta corruent univerſa. Nec verò quidquam ita dicam, ut quiſquam id fingi ſuſpicetur: a Clitomacho ſumam, qui uſque ad ſenectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Pœnus, & valde ſtudioſus ac diligens. Et quatuor ejus libri

ſunt de ſuſtinendis aſſensionibus. Hæc autem, quæ jam dicam, ſunt ſumpta de primo.

99. Duo placet eſſe Carneadi genera viſorum: in uno hanc divisionem, Alia viſa eſſe, quæ percipi possint, alia quæ percipi non possint: in altero autem, Alia viſa eſſe probabilia, alia non probabilia. Itaque, quæ contra ſenſus contraque perſpicuitatem dicantur, ea pertinere ad ſuperiorem divisionem: contra poſteriorem nihil dici oportere. Quare ita placere, tale viſum nullum eſſe, ut perceptio conſequeretur; ut autem probatio, multa. Etenim contra naturam eſſet, si probabile nihil eſſet; & ſequitur omnis vitæ ea, quam tu, Luculle, commemorabas, eversio. Itaque & ſensibus probanda multa ſunt; teneatur modò illud, non ineſſe in his quidquam tale, quale non etiam falſum, nihil ab eo differens, eſſe possit. Sic, quidquid acciderit ſpecie probabile, si nihil ſe offeret, quod ſit probabilitati illi contrarium, utetur eo ſapiens; ac sic omnis ratio vitæ gubernabitur. Etenim is quoque, qui a vobis ſapiens inducitur, multa ſequitur probabilia, non comprehenſa, neque percepta, neque aſſenſa, ſed similia veri; quæ nisi probet, omnis vita tollatur.

100. Quid enim? conſcendens navem

ſapiens, num comprehenſum animo habet atque perceptum, ſe ex ſententia navigaturum? quî poteſt? Sed si jam ex hoc loco proficiſcatur Puteolos ſtadia triginta, probo navigio, bono gubernatore, hac tranquillitate; probabile videatur, ſe illuc venturum eſſe ſalvum. Hujuſmodi igitur visis consilia capiet, & agendi, & non agendi: faciliorque erit, ut albam eſſe nivem probet, quàm erat Anaxagoras; qui id non modò ita eſſe negabat, ſed sibi, quia ſciret aquam nigram eſſe, unde illa concreta eſſet, albam ipſam eſſe ne videri quidem. Et quæcumque res eum sic attinget, ut sit viſum illud probabile, neque ullâ re impeditum, movebitur. Non enim e ſaxo ſculptus, aut e robore dolatus. Habet corpus; habet animum: movetur mente; movetur ſensibus: ut ei multa vera videantur, neque tamen habere insignem illam & propriam percipiendi notam: eóque ſapientem non aſſentiri, quia possit ejuſdem modi exsiſtere falſum aliquod, cujuſmodi hoc verum. Neque nos contra ſenſus aliter dicimus ac Stoici; qui multa falſa eſſe dicunt, longéque aliter ſe habere, ac ſensibus videantur.

XXXII. Hoc autem si ita sit, ut unum modò ſensibus falſum videatur; præſtò eſt, qui neget, rem ullam percipi

poſſe ſensibus. Ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero veſtro, perceptio & comprehensio tollitur. Quod eſt caput Epicuri? Si ullum ſensibus viſum falſum eſt; nihil percipi poteſt. Quod veſtrum? Sunt falſa ſensûs viſa. Quid ſequitur? ut taceam; concluſio ipſa loquitur, nihil poſſe percipi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, qui a te totus diverſus eſt; noli mecum, qui hoc quidem certè, falsi eſſe aliquid in ſensibus, tibi aſſentior.

102. Quamquam nihil mihi tam mirum videtur, quàm iſta dici, ab Antiocho quidem maximè, cui erant ea, quæ paulò antè dixi, notissima. Licet enim hæc quivis arbitratu ſuo reprehendat, quòd negemus rem ullam percipi poſſe; certè levior reprehensio eſt. Quòd tamen dicimus eſſe quædam probabilia; non videtur hoc ſatis eſſe vobis. Ne sit. Illa certè debemus effugere, quæ a te vel maximè agitata ſunt: *Nihil igitur cernis? nihil audis? nihil eſt tibi perſpicuum?* Explicavi paulò antè, Clitomacho auctore, quo modo iſta Carneades diceret: accipe quemadmodum eadem dicantur a Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucilium ſcripsit poëtam, quum ſcripsiſſet iiſdem de rebus ad L. Cenſorinum, eum, qui conſul cum M'. Manilio fuit. Scripsit igitur his ferè verbis:

verbis : ſunt enim mihi nota, propterea quòd earum ipſarum rerum, de quibus agimus, prima inſtitutio & quaſi diſciplina illo libro continetur; ſed ſcriptum eſt ita.

103. » Academicis placere, eſſe rerum » ejuſmodi diſſimilitudines, ut aliæ pro- » babiles videantur, aliæ contrà : id au- » tem non eſſe ſatis, cur alia percipi poſſe » dicas, alia non poſſe ; propterea quòd » multa falſa probabilia sint : nihil autem » falsi perceptum, & cognitum possit » eſſe. Itaque ait vehementer errare eos, qui dicant, ab Academia ſenſus eripi, a quibus numquam dictum sit, aut colorem, aut ſaporem, aut ſonum nullum eſſe ; illud sit diſputatum, non ineſſe in his propriam, quæ nuſquam alibi eſſet, veri & certi notam.

104. Quæ quum expoſuiſſet, adjungit, dupliciter dici aſſenſus ſuſtinere ſapientem : uno modo, quum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli aſſentiri ; altero, quum ſe a reſpondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, ſuſtineat ; ut neque neget aliquid, neque aiat. Id quum ita sit ; alterum placere, ut numquam aſſentiatur ; alterum tenere, ut ſequens probabilitatem, ubicumque hæc aut occurrat, aut deficiat, aut *etiam*, aut *non* reſpondere possit. Nam quum placeat,

eum, qui de omnibus rebus contineat ſe ab aſſentiendo, moveri tamen & agere aliquid, relinqui ejuſmodi viſa, quibus ad actionem excitemur: item ea, quæ interrogati in utramque partem reſpondere poſſimus, ſequentes tantummodo quod ita viſum ſit, dum ſine aſſenſu: neque tamen omnia ejuſmodi viſa approbari, ſed ea, quæ nullâ re impedirentur. Hæc ſi vobis non probamus, ſint falſa ſanè; invidioſa certè non ſunt. Non enim lucem eripimus; ſed ea, quæ vos percipi comprehendique, eadem nos, ſi modò probabilia ſint, videri dicimus.

XXXIII. Sic igitur inducto & conſtituto probabili, & eo quidem expedito, ſoluto, libero, nullâ re implicato, vides profectò, Luculle, jacere jam illud tuum perſpicuitatis patrocinium: iiſdem enim hic ſapiens, de quo loquor, oculis, quibus iſte veſter, cœlum, terram, mare intuebitur: iiſdem ſenſibus reliqua, quæ ſub quemque ſenſum cadunt, ſentiet. Mare illud, quod nunc Favonio naſcente purpureum videtur, idem huic noſtro videbitur, nec tamen aſſentietur; quia nobiſmetipſis modò cœruleum videbatur, manè ravum; quódque nunc, quà a ſole collucet, albeſcit & vibrat, diſſimileque eſt proximo & continenti: ut, etiam ſi poſſis rationem reddere, cur

id eveniat, tamen non poſſis id verum eſſe, quod videbatur oculis, defendere.

106. Unde memoria, ſi nihil percipimus? (ſic enim quærebas) quòd meminiſſe viſa, niſi comprehenſa non poſſumus. Quid? Polyænus, qui magnus mathematicus fuiſſe dicitur, is poſteaquam Epicuro aſſentiens, totam geometriam eſſe falſam credidit, num illa etiam, quæ ſciebat, oblitus eſt? Atqui, falſum quod eſt, id percipi non poteſt, ut vobiſmetipsis placet. Si igitur memoria perceptarum comprehenſarumque rerum eſt; omnia, quæ quiſque meminit, habet ea comprehenſa atque percepta: falſi autem comprehendi nihil poteſt; & omnia meminit Scyron Epicuri dogmata: vera igitur illa ſunt nunc omnia. Hoc per me licet: ſed tibi aut concedendum eſt ita eſſe, quod minimè vis; aut memoriam mihi remittas, oportet, & facilè eſſe ei locum, etiam ſi comprehenſio perceptioque nulla ſit.

107. Quid fiet artibus? quibus? iiſne, quæ ipſæ fatentur conjecturâ ſe plus uti quàm ſcientiâ; an iis, quæ tantùm id, quod videtur, ſequuntur, nec habent iſtam artem veſtram, quæ vera & falſa dijudicet. Sed illa ſunt lumina duo, quæ maximè cauſam iſtam continent. Primùm enim negatis fieri poſſe, ut quiſquam

nulli rei aſſentiatur. At id quidem perſpicuum eſt : quum Panætius, princeps propè, meo quidem judicio, Stoicorum, ea de re dubitare ſe dicat, quam omnes, præter eum, Stoici certiſſimam putant, vera eſſe aruſpicia, auſpicia, oracula, ſomnia, vaticinationes, ſeque ab aſſenſu ſuſtineat. Quod is poteſt facere de iis rebus, quas illi, a quibus ipſe didicit, certas habuerint; cur id ſapiens de reliquis facere non poſſit? An eſt aliquid, quod poſitum vel improbare, vel approbare poſſit, dubitare non poſſit? an tu in ſoritis poteris hoc, quum voles: ille in reliquis rebus non poterit eodem modo inſiſtere, præſertim quum poſſit ſine aſſenſione ipſam veriſimilitudinem non impeditam ſequi?

108. Alterum eſt, quòd negatis actionem ullius rei poſſe in eo eſſe, qui nullam rem aſſenſu ſuo comprobet: primùm enim videri oportet, in quo ſit etiam aſſenſus: dicunt enim Stoici, ſenſus ipſos aſſenſus eſſe; quos quoniam appetitio conſequatur, actionem ſequi: tolli autem omnia, ſi viſa tollantur.

XXXIV. Hac de re in utramque partem & dicta ſunt, & ſcripta multa: ſed brevi res poteſt tota confici. Ego enim etſi maximam actionem puto, repugnare viſis, obſiſtere opinionibus, aſſenſus lu-

bricos ſuſtinere, credoque Clitomacho ita ſcribenti, Herculi quemdam laborem exanclatum a Carneade, quòd, ut feram & immanem belluam, sic ex animis noſtris aſſensionem, id eſt, opinationem & temeritatem extraxiſſet; tamen, ut ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem ejus, qui probabilia ſequitur, nullâ re impediente? Hoc, inquit, ipſum impediet, quòd ſtatuet, ne id quidem, quod probet, poſſe percipi. Jam iſtuc te quoque impediet in navigando, & in conſerendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimiſque in rebus, in quibus nihil ſequere, præter probabile.

109. Et tamen illud usitatum & ſæpe repudiatum refers, non ut Antipater, ſed, ut ais, preſſiùs: nam Antipatrum reprehenſum, quòd diceret, conſentaneum eſſe ei, qui affirmaret, nihil poſſe comprehendi, id ipſum ſaltem dicere poſſe comprehendi; quod ipsi Antiocho pingue videbatur, & sibi ipſum contrarium: non enim poteſt convenienter dici, nihil comprehendi poſſe, si quidquam comprehendi poſſe dicatur. Illo modo potiùs putat urgendum fuiſſe Carneadem: quum ſapientis nullum decretum eſſe possit, nisi comprehenſum, perceptum, cognitum; ut hoc ipſum decretum, quod ſapientis eſſet, nihil poſſe percipi, fateretur eſſe

perceptum. Proinde quaſi ſapiens nullum aliud decretum habeat, & sine decretis vitam agere poſſit.

110. Sed ut illa habet probabilia, non percepta, sic hoc ipſum, nihil poſſe percipi. Nam si in hoc haberet cognitionis notam, eâdem uteretur in ceteris: quam quoniam non habet, utitur probabilibus. Itaque non metuit, ne confundere omnia videatur, & incerta reddere. Non enim, quemadmodum, si quæſitum ex eo sit, ſtellarum numerus par an impar sit; item, si de officio multiſque aliis de rebus, in quibus verſatus, exercitatuſque sit, neſcire ſe dicat. In incertis enim nihil eſt probabile: in quibus autem eſt, in his non deerit ſapienti, nec quid faciat, nec quid reſpondeat.

111. Ne illam quidem prætermiſiſti, Luculle, reprehenſionem Antiochi (nec mirum: in primis enim eſt nobilis) quâ ſolebat dicere Antiochus Philonem maximè perturbatum. Quum enim ſumeretur unum, Eſſe quædam falſa viſa: alterum, Nihil ea differre a veris; non attendere, ſuperius illud eâ re a ſe eſſe conceſſum, quòd videretur eſſe quædam in viſis differentia: eam tolli altero, quo neget viſa a falsis vera differre: nihil tam repugnare. Id ita eſſet, si nos verum omnino tolleremus: non facimus: nam

tam vera, quàm falſa, cernimus. Sed probandi ſpecies eſt: percipiendi ſignum nullum habemus.

XXXV. Ac mihi videor nimis etiam nunc agere jejunè: quum ſit enim campus, in quo poſſit exſultare oratio; cur eam in tantas anguſtias, & in Stoïcorum dumeta compellimus? Si enim mihi cum Peripatetico res eſſet, qui id percipi poſſe diceret, *quod impreſſum eſſet e vero*, neque adhiberet illam magnam acceſſionem, *quo modo imprimi non poſſet a falſo*; cum ſimplici homine ſimpliciter agerem; nec magnopere contenderem; atque etiam, ſi, quum ego nihil dicerem poſſe comprehendi, diceret ille ſapientem interdum opinari, non repugnarem; præſertim ne Carneade quidem huic loco valde repugnante: nunc quid facere poſſum?

113. Quæro enim, quid ſit, quod comprehendi poſſit. Reſpondet mihi non Ariſtoteles, aut Theophraſtus; ne Xenocrates quidem, aut Polemo; ſed qui minor eſt; Tale verum, quale falſum eſſe non poſſit. Nihil ejuſmodi invenio. Itaque incognito nimirum aſſentiar, id eſt, opinabor. Hoc mihi & Peripatetici, & vetus Academia concedit: vos negatis, Antiochus in primis, qui me valde movet; vel quòd amavi hominem, ſicut ille me; vel quòd ita judico, politiſſimum

& acutiſſimum omnium noſtræ memoriæ philoſophorum : a quo primùm quæro, quo tandem modo ſit ejus Academiæ, cujus ſe eſſe profiteatur ? Ut omittam alia : hæc duo, de quibus agitur, quis umquam dixit aut veteris Academiæ, aut Peripateticorum, vel id ſolum percipi poſſe, quod eſſet verum tale, quale falſum eſſe non poſſet ; vel ſapientem nihil opinari ? Certè nemo. Horum neutrum ante Zenonem magno opere defenſum eſt. Ego tamen utrumque verum puto : nec dico temporis cauſâ ; ſed ita planè probo.

XXXVI. Illud ferre non poſſum. Tu, quum me incognito aſſentiri vetes, idque turpiſſimum eſſe dicas, & pleniſſimum temeritatis ; tantum tibi arroges, ut exponas diſciplinam ſapientiæ, naturam rerum omnium evolvas, mores fingas, fines bonorum malorumque conſtituas, officia deſcribas, quam vitam ingrediar definias, atque etiam diſputandi & intelligendi judicium dicas te & artificium traditurum ; perficies, ut ego, iſta innumerabilia complectens, nuſquam labar ? nihil opiner ? Quæ tandem ea eſt diſciplina, ad quam me deducas, si ab hac abſtraxeris ? Vereor, ne ſubarroganter facias, si dixeris tuam : atqui ita dicas neceſſe eſt. Neque verò tu ſolus, ſed me ad ſuam quiſque rapiet.

115. Age, reſtitero Peripateticis, qui ſibi cum oratoribus cognationem eſſe, qui claros viros a ſe inſtructos dicant rempublicam ſæpe rexiſſe: ſuſtinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter ſe amantes viros: Diodoto quid faciam Stoico, quem a puero audivi? qui mecum vivit tot annos? qui habitat apud me? quem & admiror, & diligo? qui iſta Antiochia contemnit? Noſtra, inquies, ſola vera ſunt. Certè ſola, si vera. Plura enim vera diſcrepantia eſſe non poſſunt. Utrùm igitur nos impudentes, qui labi nolumus; an illi arrogantes, qui ſibi perſuaſerint, ſcire ſe ſolos omnia? Non me quidem, inquit, ſed ſapientem dico ſcire. Optimè: nempe iſta ſcire, quæ ſunt in tua diſciplina. Hoc primùm quale eſt, a non ſapiente explicari ſapientiam? Sed diſcedamus a nobiſmetipsis: de ſapiente loquamur; de quo (ut ſæpe jam dixi) omnis hæc quæſtio eſt.

116. In tres igitur partes & a pleriſque & a nobiſmetipsis diſtributa ſapientia eſt. Primùm ergo, si placet, quæ de natura rerum ſunt quæsita, videamus: velut illud ante. Eſtne quiſquam tanto inflatus errore, ut ſibi ſe illa ſcire perſuaſerit? Non quæro rationes eas, quæ ex conjectura pendent, quæ diſputatio-

nibus huc & illuc trahuntur, nullam adhibent perſuadendi neceſsitatem. Geometræ provideant, qui ſe profitentur non perſuadere, ſed cogere; & qui omnia vobis, quæ deſcribunt, probant. Non quæro ex his illa initia mathematicorum; quibus non conceſsis, digitum progredi non poſſunt. *Punctum* eſſe, quod magnitudinem nullam habeat: *Extremitatem*, & quaſi libramentum, in quo nulla omnino craſsitudo ſit: *Lineamentum* longitudinem latitudine carentem. Hæc quum vera eſſe conceſſero; ſi adigam jusjurandum, ſapientemne, poſtquam Archimedes eo inſpectante rationes omnes deſcripſerit eas, quibus efficitur multis partibus ſolem majorem eſſe quàm terram, juraturum putas? Si fecerit; ſolem ipſum, quem deum cenſet eſſe, contempſerit.

117. Quòd ſi geometricis rationibus non eſt crediturus, quæ vim afferunt in dicendo, vos ipsi ut dicitis; næ ille longè aberit, ut argumentis credat philoſophorum; aut, ſi eſt crediturus, quorum potiſsimùm? Omnia phyſicorum licet explicare; ſed longum eſt: quæro tamen, quem ſequatur. Finge aliquem nunc fieri ſapientem, nondum eſſe: quam potiſsimùm ſententiam meliùs eliget aut diſciplinam? etsi quamcumque eliget, inſipiens eliget. Sed ſit ingenio divino; quem

unum e phyſicis potiſſimùm probabit is? nec enim plus uno poterit. Non perſequor quæſtiones infinitas: tantùm de principiis rerum, e quibus omnia conſtant, videamus quem probet: eſt enim inter magnos homines ſumma diſſenſio.

XXXVII. Princeps Thales, unus e ſeptem, cui ſex reliquos conceſſiſſe primas ferunt, ex aqua dixit conſtare omnia. At hoc Anaximandro, populari & ſodali ſuo, non perſuaſit: is enim infinitatem naturæ dixit eſſe, e qua omnia gignerentur. Pòſt ejus auditor Anaximenes, infinitum aëra: ſed ea, quæ ex eo orirentur, definita: gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infinitam: ſed ex ea particulas ſimiles inter ſe, minutas; eas primùm confuſas, poſtea in ordinem adductas a mente divina. Xenophanes paulò etiam antiquior, unum eſſe omnia, neque id eſſe mutabile, & id eſſe deum, neque natum umquam, & ſempiternum, conglobatâ figurâ. Parmenides, ignem, qui moveat terram, quæ ab eo formetur. Leucippus, plenum & inane. Democritus huic in hoc ſimilis, uberior in ceteris. Empedocles, hæc pervulgata & nota quatuor. Heraclitus, ignem. Meliſſus, hoc, quod eſſet infinitum & immutabile, & fuiſſe ſemper & fore. Plato ex materia,

in ſe omnia recipiente, mundum eſſe factum cenſet a Deo ſempiternum. Pythagorei ex numeris, & mathematicorum initiis proficiſci volunt omnia. Ex his eliget veſter ſapiens unum aliquem, credo, quem ſequatur: ceteri, tot viri & tanti, repudiati ab eo condemnatique diſcedent.

119. Quamcumque verò ſententiam probaverit, eam ſic animo comprehenſam habebit, ut ea quæ ſenſibus; nec magis approbabit nunc lucere, quàm, quoniam Stoicus eſt, hunc mundum eſſe ſapientem, habere mentem, quæ & ſe & ipſum fabricata ſit, & omnia moderetur, moveat, regat. Erit ei perſuaſum etiam, ſolem, lunam, ſtellas omnes, terram, mare, deos eſſe, quòd quædam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & tranſeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret.

XXXVIII. Sint iſta vera; vides enim jam me fateri aliquid eſſe veri: comprehendi ea tamen & percipi nego. Quum enim tuus iſte Stoicus ſapiens ſyllabatim tibi iſta dixerit, veniet flumen orationis aureum fundens Ariſtoteles, qui illum deſipere dicat: neque enim ortum eſſe umquam mundum, quòd nulla fuerit novo conſilio inito tam præclari operis incœptio; & ita eum eſſe undique aptum,

ut nulla vis tantos queat motus mutationemque moliri, nulla ſenectus diuturnitate temporum exſiſtere, ut hic ornatus umquam dilapſus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem ſuperius, ſicut caput & famam tuam, defendere neceſſe erit: mihi, ne ut dubitem quidem, relinquatur?

120. Ut omittam levitatem temerè aſſentientium, quanti libertas iſta æſtimanda eſt, non mihi neceſſe eſſe, quod tibi eſt? Cur deus, omnia noſtri causâ quum faceret (sic enim vultis) tantam vim natricum viperarumque fecerit? cur mortifera tam multa pernicioſa terrâ marique diſperſerit? Negatis hæc tam politè tamque ſubtiliter effici potuiſſe sine divina aliqua ſolertia; cujus quidem vos majeſtatem deducitis uſque ad apium formicarumque perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis, minutorum opuſculorum fabricator, fuiſſe videatur.

121. Negas sine deo poſſe quidquam. Ecce tibi e tranſverſo Lampſacenus Strato, qui det iſti deo immunitatem magni quidem muneris: ſed quum ſacerdotes deorum vacationem habeant, quantò eſt æquius habere ipſos deos? Negat operâ deorum ſe uti ad fabricandum mundum: quæcumque sint, docet omnia eſſe effecta naturâ: nec, ut ille, qui aſperis, & læ-

vibus, & hamatis uncinatiſque corporibus concreta hæc eſſe dicat, interjecto inani: ſomnia cenſet hæc eſſe Democriti, non docentis, ſed optantis. Ipſe autem ſingulas mundi partes perſequens, quidquid aut ſit, aut fiat, naturalibus fieri aut factum eſſe docet ponderibus & motibus. Næ ille & deum opere magno liberat, & me timore. Quis enim poteſt (quum exiſtimet a deo ſe curari) non & dies & noctes divinum numen horrere? &, ſi quid adverſi acciderit (quod cui non accidit?) extimeſcere, ne id jure evenerit? Nec Stratoni tamen aſſentior; nec verò tibi: modò hoc, modò illud probabilius videtur.

XXXIX. Latent iſta omnia, Luculle; craſſis occultata & circumfuſa tenebris, ut nulla acies humani ingenii tanta ſit, quæ penetrare in cœlum, terram intrare poſſit. Corpora noſtra non novimus: qui ſint ſitus partium; quam vim quæque pars habeat, ignoramus. Itaque medici ipſi, quorum intererat ea noſſe, aperuerunt, ut viderentur. Nec eò tamen aiunt Empirici notiora eſſe illa; quia poſſit fieri, ut patefacta & detecta mutentur. Sed ecquid nos eodem modo rerum naturas perſecare, aperire, dividere poſſumus, ut videamus, terra penituſne defixa ſit & quaſi radicibus ſuis hæreat, an media pendeat?

123. Habitari ait Xenophanes in luna, eamque eſſe terram multarum urbium & montium: portenta videntur: ſed tamen neque ille, qui dixit, jurare poſſet ita ſe rem habere, neque ego. Nonne etiam dicitis, eſſe e regione nobis, in contraria parte terræ, qui adverſis veſtigiis ſtent contra noſtra veſtigia, quos antipodas vocatis? Cur mihi magis ſuccenſetis, qui iſta non aſpernor, quàm eis, qui, quum audiunt, deſipere vos arbitrantur? Hicetas Syracusius, ut ait Theophraſtus, cœlum, ſolem, lunam, ſtellas, ſupera denique omnia, ſtare cenſet; neque præter terram rem ullam in mundo moveri: quæ quum circum axem ſe ſummâ celeritate convertat & torqueat, eadem effici omnia, quaſi ſtante terrâ cœlum moveretur. Atque hoc etiam Platonem in Timæo dicere quidam arbitrantur, ſed paulò obſcuriùs. Quid tu, Epicure? loquere: putas ſolem eſſe tantulum? Egone? vos quidem tantum. Sed & vos ab illo irridemini; & ipſi illum viciſſim eluditis. Liber igitur a tali irriſione Socrates, liber Ariſto Chius, qui nihil iſtorum ſciri putat poſſe.

124. Sed redeo ad animum & corpus. Satiſne tandem ea nota ſunt nobis, quæ nervorum natura ſit, quæ venarum? tenemuſne quid animus ſit? ubi ſit? deni-

que, sitne, an, ut Dicæarcho viſum eſt; ne sit quidem ullus? Si eſt: treſne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, iræ, cupiditatis; an simplex unuſque sit? Si unus & simplex, utrùm sit ignis, an anima, an ſanguis? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod intelligi, quale sit, vix poteſt. Et, quidquid eſt, mortale sit, an æternum? Nam utramque in partem multa dicuntur.

X L. Horum aliquid veſtro ſapienti certum videtur: noſtro, ne quid maximè quidem probabile sit, occurrit. Ita ſunt in pleriſque contrariarum rationum paria momenta.

125. Sin agis verecundiùs, & me accuſas, non quòd tuis rationibus non aſſentiar, ſed quòd nullis: vincam animum; cuique aſſentiar, deligam. Quem potissimùm? quem? Democritum? ſemper enim (ut ſcitis) ſtudioſus nobilitatis fui. Urgebor jam omnium veſtrûm convicio. Tune aut inane quidquam putes eſſe, quum ita completa & conferta sint omnia, ut & quod movebitur corporum cedat, & quà quidque ceſſerit, aliud illico ſubſequatur? aut atomos ullas, e quibus quidquid efficiatur, illarum sit dissimillimum? aut sine aliqua mente rem ullam effici poſſe præclaram? &, quum in uno mundo ornatus hic tam sit mira-

bilis, innumerabiles, ſuprà, infrà, dextrà, siniſtrà, antè, pòſt, alios diſſimiles, alios ejuſdem modi mundos eſſe? &, ut nos nunc ſumus ad Baulos, Puteoloſque videmus; sic innumerabiles paribus in locis eſſe, eiſdem nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingeniis, formis, ætatibus, eiſdem de rebus diſputantes? &, si nunc, aut si etiam dormientes aliquid animo vidère videamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere?

126. Tu verò iſta ne adſciveris, neve fueris commentitiis rebus aſſenſus: nihil ſentire eſt melius, quàm tam prava ſentire. Non ergo id agitur, ut aliquid aſſenſu meo comprobem: quæ tu vide, ne impudenter etiam poſtules, non ſolùm arroganter, præſertim quum iſta tua mihi ne probabilia quidem videantur. Nec enim divinationem, quam probatis, ullam eſſe arbitror; fatumque illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno: ne exædificatum quidem hunc mundum divino consilio exiſtimo; atque haud ſcio, an ita sit.

XLI. Sed cur rapior in invidiam? Licetne per vos neſcire, quod neſcio? an Stoicis ipsis inter ſe diſceptare, cum iis non licet? Zenoni & reliquis ferè Stoicis æther videtur ſummus deus, mente præ-

ditus, quâ omnia regantur. Cleanthes, qui quasi majorum eſt gentium Stoicus, Zenonis auditor, ſolem dominari & rerum potiri putat. Ita cogimur diſſensione ſapientum dominum noſtrum ignorare; quippe qui neſciamus, ſoli an ætheri ſerviamus. Solis autem magnitudo (ipſe enim hic radiatus me intueri videtur) admonet, ut crebrò faciam mentionem ſui. Vos ergo hujus magnitudinem quasi decempedâ permensi refertis: huic me menſuræ veſtræ, & vobis, quasi malis architectis, nego ego credere. Dubium eſt, uter noſtrûm sit, leniter ut dicam, verecundior?

127. Neque tamen iſtas quæſtiones physicorum exterminandas puto: eſt enim animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum, consideratio contemplatioque naturæ. Erigimur; altiores fieri videmur; humana deſpicimus; cogitanteſque ſupera atque cœleſtia, hæc noſtra, ut exigua & minima, contemnimus. Indagatio ipſa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. Si verò aliquid occurret, quod verisimile videatur, humanissimâ complectur animus voluptate.

128. Quæret igitur hæc & veſter ſapiens, & hic noſter: ſed veſter, ut aſſentiatur, credat, affirmet; noſter, ut vereatur

temerè opinari, præclaréque agi ſecum putet, si in ejuſmodi rebus, verisimile quod sit, invenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumque notionem: ſed paululum antè dicendum eſt. Non mihi videntur conſiderare, quum phyſica iſta valde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quæ illuſtriores videantur, amittere: non enim magis aſſentiuntur, neque approbant lucere nunc, quàm, quum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut jubere, aut vetare: nec magis affirmabunt, signum ullum, si erunt menſi, ſex pedum eſſe, quàm ſolem, quem metiri non poſſunt, plus quàm duodeviginti partibus majorem eſſe quàm terram. Ex quo illa concluſio naſcitur. Si, ſol quantus sit, percipi non poteſt; qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinem ſolis, approbat, is eas res non percipit: magnitudo autem ſolis percipi non poteſt: qui igitur id approbat, quasi percipiat, nullam rem percipit. Reſponderint, poſſe percipi quantus ſol sit: non repugnabo, dummodo eodem pacto cetera percipi comprehendique dicant: nec enim poſſunt dicere, aliud alio magis minúſve comprehendi; quoniam omnium rerum una eſt definitio comprehendendi.

XLII. Sed, quod cœperam: Quid habemus in rebus bonis & malis explorati?

Nempe fines conſtituendi ſunt, ad quos & bonorum & malorum ſumma referatur. Qua de re eſt igitur inter ſummos viros major diſſensio? Omitto illa, quæ relicta jam videntur, & Herillum, qui in cognitione & ſcientia ſummum bonum ponit: qui quum Zenonis auditor eſſet, vides quantùm ab eo diſſenſerit, & quàm non multùm a Platone. Megaricorum fuit nobilis diſciplina; cujus, ut ſcriptum video, princeps Xenophanes, quem modò nominavi; deinde eum ſecuti, Parmenides & Zeno: itaque ab his Eleatici philoſophi nominabantur: pòſt Euclides, Socratis diſcipulus, Megareus; a quo iidem illi Megarici dicti; qui id bonum ſolum eſſe dicebant, quod eſſet unum, & ſimile, & idem ſemper. Hi quoque multa a Platone. A Menedemo autem, quòd is Eretriâ fuit, Eretriaci appellati; quorum omne bonum in mente poſitum & mentis acie, quâ verum cerneretur. Illi ſimilia, ſed, opinor, explicata uberiùs & ornatiùs.

130. Hos si contemnimus, & jam abjectos putamus; illos certè minùs deſpicere debemus, Ariſtonem, qui, quum Zenonis fuiſſet auditor, re probavit ea, quæ ille verbis, nihil eſſe bonum, niſi virtutem; neque malum, nisi quod virtuti eſſet contrarium: in mediis ea momenta, quæ Zeno voluit, nulla eſſe cenſuit. Huic

ſummum bonum eſt, in his rebus neutram in partem moveri; quæ ἀδιαφορία ab ipſo dicitur. Pyrrho autem, ea ne ſentire quidem ſapientem; quæ ἀπάθεια nominatur. Has igitur tot ſententias ut omittamus, hæc videamus, quæ diu multumque defenſa ſunt.

131. Alii voluptatem finem eſſe bonorum voluerunt; quorum princeps Ariſtippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici: pòſt Epicurus; cujus eſt diſciplina nunc notior; neque tamen cum Cyrenaicis de ipſa voluptate conſentiens. Voluptatem & honeſtatem finem eſſe bonorum Callipho cenſuit; vacare omni moleſtiâ Hieronymus; hoc idem cum honeſtate Diodorus: ambo hi Peripatetici. Honeſtè autem vivere, fruentem rebus iis, quas primas homini natura conciliet, & vetus Academia cenſuit (ut indicant ſcripta Polemonis, quem Antiochus probat maximè) & Ariſtoteles: ejuſque amici nunc proximè videntur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quò probaret, ſed ut opponeret Stoicis, ſummum bonum eſſe, frui iis rebus, quas primas natura conciliaviſſet. Honeſtè autem vivere, quod ducatur a conciliatione naturæ, Zeno ſtatuit finem eſſe bonorum; qui inventor & princeps Stoicorum fuit.

XLIII. Jam illud perſpicuum eſt, omni-

bus iis finibus bonorum, quos expoſui, malorum fines eſſe contrarios. Ad vos nunc refero, quem ſequar? modò ne quis illud tam ineruditum abſurdumque reſpondeat: Quemlibet, modò aliquem. Nihil poteſt dici inconſideratius. Cupio ſequi Stoicos. Licetne (omitto, per Ariſtotelem, meo judicio in philoſophia propè ſingularem) per ipſum Antiochum? qui appellabatur Academicus: erat quidem, si perpauca mutaviſſet, germanissimus Stoicus. Erit igitur res jam in diſcrimine: nam aut Stoicus conſtituatur ſapiens, aut veteris Academiæ: utrumque non poteſt: eſt enim inter eos non de terminis, ſed de tota poſſessione contentio. Nam omnis ratio vitæ definitione ſummi boni continetur; de qua qui dissident, de omni ratione vitæ dissident. Non poteſt igitur uterque eſſe ſapiens, quoniam tantopere diſſentiunt, ſed alter. Si Polemoneus; peccat Stoicus, rei falſæ aſſentiens: vos quidem nihil dicitis a ſapiente tam alienum eſſe: ſin vera ſunt Zenonis; eadem in veteres Academicos, Peripateticoſque dicenda. Hic igitur neutri aſſentiens, si * numquam, uter eſt prudentior?

133. Quid? quum ipſe Antiochus diſſentit quibuſdam in rebus ab iis, quos amat, Stoicis? nonne indicat non eſſe illa probanda ſapienti? Placet Stoicis, omnia

peccata eſſe paria: at hoc Antiocho vehementiſſimè diſplicet. Liceat tandem mihi conſiderare, utram ſententiam ſequar. Præcide, inquit: ſtatue aliquando quidlibet. Quid? quæ dicuntur quidem, & acuta mihi videntur in utramque partem, & paria; nonne caveam, ne ſcelus faciam? ſcelus enim dicebas eſſe, Luculle, dogma prodere. Contineo igitur me, ne incognito aſſentiar: quod mihi tecum eſt dogma commune.

134. Ecce multò major etiam diſſenſio. Zeno in una virtute poſitam beatam vitam putat. Quid Antiochus? Etiam, inquit, beatam, ſed non beatiſſimam. Deus ille, qui nihil cenſuit deeſſe virtuti; homuncio hic, qui multa putat præter virtutem homini partim cara eſſe, partim etiam neceſſaria. Sed ille vereor ne virtuti plus tribuat quàm natura patiatur, præſertim Theophraſto multa diſertè copioſéque dicente: & hic metuo, ne vix ſibi conſtet; qui quum dicat eſſe quædam & corporis & fortunæ mala, tamen eum, qui in his omnibus ſit, beatum fore cenſet, ſi ſapiens ſit. Diſtrahor: tum hoc mihi probabilius, tum illud videtur: & tamen, nisi alterutrum ſit, virtutem jacere planè puto. Verùm in his diſcrepant. Quid? illa in quibus conſentiunt, num pro veris probare poſſumus? ſapientis animum

numquam nec cupiditate moveri, nec lætitiâ efferri.

XLIV. Age, hæc probabilia ſanè ſint: num etiam illa? numquam timere, numquam dolere. Sapienſne non timeat? nec, ſi patria deleatur, non doleat? Durum; ſed Zenoni neceſſarium, cui, præter honeſtum, nihil eſt in bonis; tibi verò, Antioche, minimè, cui, præter honeſtatem, multa bona; præter turpitudinem, multa mala videntur, quæ & venientia metuat ſapiens neceſſe eſt, & veniſſe doleat. Sed quæro, quando iſta fuerint ab Academia vetere decreta, ut animum ſapientis commoveri & conturbari negarent? Mediocritates illi probabant, & in omni permotione naturalem volebant eſſe quemdam modum. Legimus omnes Crantoris, veteris Academici, de luctu; eſt enim non magnus, verùm aureolus, &, ut Tuberoni Panætius præcipit, ad verbum ediſcendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones iſtas animis noſtris datas: metum, cavendi causâ: miſericordiam ægritudinemque, clementiæ: ipſam iracundiam, fortitudinis quaſi cotem eſſe dicebant: rectè, ſecuſne, aliàs viderimus: atrocitas quidem iſta tua quo modo in veterem Academiam irruperit, neſcio.

136. Illa verò ferre non poſſum, non quò

quò mihi diſpliceant (ſunt enim Socratica, pleraque mirabilia Stoicorum, quæ παράδοξα nominantur) ſed ubi Xenocrates, ubi Ariſtoteles iſta tetigit? hos enim quasi eoſdem eſſe vultis: illi umquam dicerent, ſapientes ſolos reges? ſolos divites? ſolos formoſos? omnia, quæ ubique eſſent, ſapientis eſſe? neminem conſulem, prætorem, imperatorem, neſcio an ne quinquevirum quidem quemquam, niſi ſapientem? poſtremò, ſolum civem, ſolum liberum? inſipientes omnes, peregrinos, exſules, ſervos, furioſos denique? ſcripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabulas noſtras, non eſſe leges? ne urbes denique aut civitates, niſi quæ eſſent ſapientium? Hæc tibi, Luculle, ſi es aſſenſus Antiocho, familiari tuo, tam ſunt defendenda, quàm mœnia: mihi autem, bono modo; tantum, quantum videbitur.

XLV. Legi apud Clitomachum, quum Carneades & Stoicus Diogenes ad ſenatum in Capitolio ſtarent, A. Albinum, qui tum, P. Scipione & M. Marcello conſulibus, prætor eſſet, eum, qui cum avo tuo, Luculle, conſul fuit, doctum ſanè hominem, ut indicat ipſius hiſtoria, ſcripta Græcè, jocantem dixiſſe Carneadi: *Ego tibi, Carneade, prætor eſſe non videor, quia ſapiens non ſum: nec hæc urbs, nec in ea civitas.* Tum ille, *Huic*

Stoico non videris. Ariſtoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus ſequi volebat, non dubitaviſſet, quin & prætor ille eſſet, & Roma urbs, & eam civitas incoleret. Sed ille veſter eſt planè, ut ſuprà dixi, Stoicus, perpauca balbutiens.

138. Vos autem mihi veremini, ne labar ad opinionem, & aliquid adſciſcam, & comprobem incognitum: quod minimè vultis. Quid conſilii datis? Teſtatur ſæpe Chryſippus, tres ſolas eſſe ſententias, quæ defendi poſſint, de finibus bonorum: circumcidit & amputat multitudinem: aut enim honeſtatem eſſe finem, aut voluptatem, aut utrumque: nam qui ſummum bonum dicant id eſſe, ſi vacemus omni moleſtiâ, eos invidioſum nomen voluptatis fugere; ſed in vicinitate verſari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honeſtate conjungerent: nec multò ſecus eos, qui ad honeſtatem prima naturæ commoda adjungerent. Ita tres relinquit ſententias, quas putet probabiliter poſſe defendi.

139. Sit ſane ita: quamquam a Polemonis, & Peripateticorum, & Antiochi finibus non facilè divellor; neque quidquam habeo adhuc probabilius. Verumtamen video, quàm ſuaviter voluptas ſenſibus noſtris blandiatur. Labor eò, ut aſſentiar Epicuro, aut Ariſtippo. Revocat virtus; vel potiùs reprehendit manu;

pecudum illos motus eſſe dicit: hominem jungit deo. Poſſum eſſe medius: ut, quoniam Ariſtippus, quasi animum nullum habeamus, corpus ſolum tuetur; Zeno, quasi corporis simus expertes, animum ſolum complectitur; ut Calliphontem ſequar, cujus quidem ſententiam Carneades ita ſtudiosè defensitabat, ut eam probare etiam videretur: quamquam Clitomachus affirmabat, numquam ſe intelligere potuiſſe, quid Carneadi probaretur. Sed si ipſum velim ſequi, nonne ipſa veritas, & gravis, & recta ratio mihi obverſetur? Tu, quum honeſtas in voluptate contemnenda consiſtat, honeſtatem cum voluptate, tamquam hominem cum bellua, copulabis?

XLVI. Unum igitur par, quod depugnet, reliquum eſt, voluptas cum honeſtate: de quo Chrysippo fuit, quantum ego ſentio, non magna contentio. Alterum si ſequare, multa ruunt, & maximè communitas cum hominum genere, caritas, amicitia, juſtitia, reliquæ virtutes; quarum eſſe nulla poteſt, nisi erit gratuita: nam quæ voluptate, quasi mercede aliquâ, ad officium impellitur, ea non eſt virtus, ſed fallax imitatio simulatioque virtutis. Audi contrà illos, qui nomen honeſtatis a ſe ne intelligi quidem dicant, nisi fortè quod glorioſum sit in vulgus, id honeſtum velimus dicere: fon-

tem omnium bonorum in corpore eſſe : hanc normam, hanc regulam, hanc præſcriptionem eſſe naturæ ; a qua qui aberraviſſet, eum numquam, quid in vita ſequeretur, habiturum.

141. Nihil igitur me putatis, hæc & alia innumerabilia quum audiam, moveri ? tam moveor, quàm tu, Luculle ; neque me minùs hominem, quàm te, putaveris. Tantùm intereſt, quòd tu, quum es commotus, acquieſcis, aſſentiris, approbas ; verum illud, certum, comprehenſum, perceptum, ratum, firmum, fixum vis ; deque eo nullâ ratione neque pelli, neque moveri potes : ego nihil ejuſmodi eſſe arbitror, cui si aſſenſus sim, non aſſentiar ſæpe falſo ; quoniam vera a falsis nullo diſcrimine ſeparantur, præſertim quum judicia iſta dialecticæ nulla sint.

142. Venio enim jam ad tertiam partem philoſophiæ. Aliud judicium Protagoræ eſt, qui putet id cuique verum eſſe, quod cuique videatur : aliud Cyrenaicorum, qui, præter permotiones intimas, nihil putant eſſe judicii : aliud Epicuri, qui omne judicium in ſensibus, & in rerum notitiis, & in voluptate conſtituit. Plato autem omne judicium veritatis, veritatemque ipſam, abductam ab opinionibus & a ſensibus, cogitationis ipsius & mentis eſſe voluit. Numquid

horum probat veſter Antiochus? ille verò ne majorum quidem ſuorum. Ubi enim aut Xenocratem ſequitur, cujus libri ſunt de ratione loquendi multi & multum probati? aut ipſum Ariſtotelem, quo profectò nihil eſt acutius, nihil politius? a Chryſippo pedem numquam.

XLVII. Quî ergo Academici appellamur? an abutimur gloriâ nominis? aut cur cogimur eos ſequi, qui inter ſe diſſident? In hoc ipſo, quod in elementis dialectici docent, quo modo judicare oporteat, verum falſumne ſit, si quid ita connexum eſt, ut hoc: *Si dies eſt, lucet*, quanta contentio eſt? Aliter Diodoro, aliter Philoni, Chryſippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe, doctore ſuo, quàm multis rebus Chryſippus diſſidet? Quid? duo vel principes dialecticorum, Antipater & Archidemus, opiniosiſſimi homines, nonne multis in rebus diſſentiunt?

144. Quid me igitur, Luculle, in invidiam & tamquam in concionem vocas? & quidem, ut ſeditioſi tribuni ſolent, occludi tabernas jubes? quò enim ſpectat illud, quum artificia tolli quereris a nobis, niſi ut opifices concitentur? qui si undique omnes convenerint, facilè contra vos incitabuntur. Expromam primùm illa invidioſa, quòd eos omnes, qui in concione ſtabunt, exſules, ſervos, inſa-

nos eſſe dicatis : deinde ad illa veniam ; quæ jam non ad multitudinem, ſed ad voſmetipſos, qui adeſtis, pertinent : negat enim vos Zenó, negat Antiochus ſcire quidquam. Quomodo ? inquies : nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere.

145. At ſcire negatis quemquam rem ullam, nisi ſapientem ; & hoc quidem Zeno geſtu conficiebat : nam, quum extensis digitis adverſam manum oſtenderat, *Viſum*, inquiebat, hujuſmodi eſt : deinde, quum paulùm digitos contraxerat, *aſſenſus* hujuſmodi : tum quum planè compreſſerat, pugnumque fecerat, *comprehensionem* illam eſſe dicebat : qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod antè non fuerat, κατάληψιν impoſuit. Quum autem lævam manum admoverat, & illum pugnum arctè vehementerque compreſſerat, *ſcientiam* talem eſſe dicebat ; cujus compotem, nisi ſapientem, eſſe neminem. Sed, qui ſapientes aut sint, aut fuerint, ne ipsi quidem ſolent dicere. Ita tu nunc, Catule, lucere neſcis : nec tu, Hortensi, in tua villa nos eſſe. Num minùs hæc invidiosè dicuntur ? nec tamen nimis eleganter : illa ſubtiliùs.

146. Sed quo modo tu, si nihil comprehendi poſſet, artificia concidere dicebas, neque mihi dabas, id quod probabile eſſet, ſatis magnam vim habere ad

artes; sic ego nunc tibi refero, artem ſine ſcientia eſſe non poſſe. An pateretur hoc Zeuxis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil ſe ſcire, quum in his eſſet tanta ſolertia? quòd si eos docuiſſet aliquis, quam vim habere diceretur ſcientia, deſinerent iraſci: ne nobis quidem ſuccenſerent, quum didiciſſent id tollere nos, quod nuſquam eſſet, quod autem ſatis eſſet ipſis, relinquere. Quam rationem majorum etiam comprobat diligentia: qui primùm jurare *ex ſui animi ſententia* quemque voluerunt; deinde ita teneri, *ſi ſciens falleret*, quòd inſcientia multa verſaretur in vita: tum, qui teſtimonium diceret, ut *arbitrari* ſe diceret, etiam quod ipſe vidiſſet: quæque jurati judices cognoviſſent, ut ea non eſſe facta, ſed ut *videri* pronuntiarent.

XLVIII. Verùm, quoniam non ſolùm nauta ſignificat, ſed etiam Favonius ipſe inſuſurrat, navigandi nobis, Luculle, tempus eſſe, & quoniam ſatis multa dixi, eſt mihi perorandum. Poſthac tamen, quum hæc quæremus, potiùs de diſſenſionibus tantis ſummorum virorum diſſeramus, de obſcuritate naturæ, deque errore tot philoſophorum, qui de bonis contrariiſque rebus tantopere diſcrepant, ut, quum plus uno verum eſſe non poſſit, jacere neceſſe ſit tot tam nobiles diſciplinas; quàm de oculorum ſenſuumque reli-

quorum mendaciis, & de ſorite, aut pſeudomeno; quas plagas ipsi contra ſe Stoici texuerunt.

148. Tum Lucullus, Non moleſtè, inquit, fero, nos hæc contuliſſe: ſæpius enim congredientes nos, & maximè in Tuſculanis noſtris, si qua videbuntur, requiremus. Optimè, inquam: ſed quid Catulus ſentit? quid Hortensius? Tum Catulus, Egone, inquit? ad patris revolvor ſententiam, quam quidem ille Carneadeam eſſe dicebat, ut percipi nihil putem poſſe; aſſenſurum autem non percepto, id eſt, opinaturum ſapientem exiſtimem; ſed ita, ut intelligat ſe opinari, ſciatque nihil eſſe, quod comprehendi & percipi possit: nec ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans, illi alteri ſententiæ, nihil eſſe, quod percipi possit, vehementer aſſentior.

Habeo, inquam, ſententiam tuam, nec eam admodum aſpernor. Sed tibi quid tandem videtur, Hortensi? Tum ille ridens, Tollendum. Teneo te, inquam. Nam iſta Academiæ eſt propria ſententia. Ita ſermone confecto, Catulus remansit: nos ad naviculas noſtras deſcendimus.

ACADEMICORUM
EDITIONIS SECUNDÆ
LIBER PRIMUS.

VIDE Ciceronis ad Varronem epiſtolam, quæ habetur libro ad familiares 9, 8.

I. IN Cumano nuper quum mecum Atticus noſter eſſet, nuntiatum eſt nobis a M. Varrone, veniſſe eum Româ pridie veſperi, & nisi de via feſſus eſſet, continuò ad nos venturum fuiſſe: quod quum audiſſemus, nullam moram interponendam putavimus, quin videremus hominem, nobiſcum & ſtudiis eiſdem, & vetuſtate amicitiæ conjunctum. Itaque confeſtim ad eum ire perreximus; paulúmque quum ejus villâ abeſſemus, ipſum ad nos venientem vidimus; atque illum complexi, ut mos amicorum eſt, ſatis eum longo intervallo ad ſuam villam reduximus.

2. Hìc pauca primò, atque ea, percunctantibus nobis, ecquid fortè Româ novi: & Atticus, Omitte iſta, quæ nec percunctari, nec audire sine moleſtia pos-

ſumus, quæſo, inquit; & quære potiùs ecquid ipſe novi: silent enim diutius Muſæ Varronis, quàm ſolebant; nec tamen iſtum ceſſare, ſed celare quæ ſcribat, exiſtimo. Minimè verò, inquit ille: intemperantis enim eſſe arbitror ſcribere, quod occultari velit: ſed habeo opus magnum in manibus, quòd jam pridem ad hunc eum ipſum (me autem dicebat) quædam inſtitui, quæ & ſunt magna ſanè, & limantur a me politiùs.

3. Et ego, Iſta quidem, inquam, Varro, jam diu exſpectans, non audeo tamen flagitare: audivi enim e Libone noſtro, cujus noſti ſtudium (nihil enim ejuſmodi celare poſſumus) non te ea intermittere, ſed accuratiùs tractare, nec de manibus umquam deponere. Illud autem mihi ante hoc tempus numquam in mentem venit a te requirere: ſed nunc poſteaquam ſum ingreſſus res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philoſophiamque veterem illam, a Socrate ortam, Latinis litteris illuſtrare; quæro, quid sit, cur, quum multa ſcribas, genus hoc prætermittas, præſertim quum & ipſe in eo excellas, & id ſtudium totaque ea res longè ceteris & ſtudiis & artibus antecedat.

II. Tum ille, Rem a me ſæpe deliberatam & multum agitatam requiris. Itaque

non hæſitans reſpondebo : ſed ea dicam, quæ mihi ſunt in promptu ; quòd iſta ipſa de re multum, ut dixi, & diu cogitavi. Nam quum philoſophiam viderem diligentissimè Græcis litteris explicatam, existimavi, si qui de noſtris ejus ſtudio tenerentur, si eſſent Græcis doctrinis eruditi, Græca potiùs quàm noſtra lecturos ; sin a Græcorum artibus & diſciplinis abhorrerent, ne hæc quidem curaturos, quæ sine eruditione Græca intelligi non poſſunt. Itaque ea nolui ſcribere, quæ nec indocti intelligere poſſent, nec docti legere curarent.

5. Vides autem eadem ipſe : didiciſti enim non poſſe nos Amafanii aut Rabirii similes eſſe, qui, nullâ arte adhibitâ, de rebus ante oculos positis vulgari ſermone diſputant ; nihil definiunt, nihil partiuntur, nihil aptâ interrogatione concludunt, nullam denique artem eſſe nec dicendi, nec diſſerendi putant : nos autem præceptis dialecticorum & oratorum etiam (quoniam utramque vim virtutem eſſe noſtri putant) sic parentes, ut legibus, verbis, nonnumquam novis, cogimur uti ; quæ docti (ut dixi) à Græcis petere malunt, indocti ne a nobis quidem accipiunt : ut fruſtra omnis ſuſcipiatur labor.

6. Jam verò physica, si Epicurum, id eſt, si Democritum probarem, poſſem

ſcribere ita planè, ut Amafanius. Quid eſt enim magnum, quum cauſas rerum efficientium ſuſtuleris, de corpuſculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuitâ loqui? Noſtra tu physica noſti, quæ contineantur ex effectione & ex materia ea, quam fingit & format effectio. Adhibenda enim geometria eſt: quoniam quibuſnam quiſquam enuntiare verbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere hæc ipſa de vita & moribus, & de expetendis fugiendiſque rebus? Illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum eſſe cenſent: apud noſtros autem, non ignoras, quæ sit & quanta ſubtilitas.

7. Sive enim Zenonem ſequare, magnum eſt efficere, ut quis intelligat, quid sit illud verum & simplex bonum, quod non possit ab honeſtate ſejungi; quod bonum quale sit, negat ſe omnino Epicurus sine voluptatibus ſenſum moventibus vel ſuſpicari: sive Academiam veterem perſequamur, quam nos, ut ſcis, probamus; quàm erit illa acutè explicanda nobis? quàm argutè, quàm obſcurè etiam contra Stoicos diſſerendum?

8. Totum igitur illud philoſophiæ ſtudium mihi quidem ipſe ſumo, & ad vitæ conſtantiam, quantam poſſum, & ad delectationem animi; nec ullum arbitror, ut apud Platonem eſt, majus aut melius a

diis datum munus homini. Sed meos amicos, in quibus eſt ſtudium, in Græciam mitto, id eſt, ad Græcos ire jubeo, ut ea a fontibus potiùs hauriant, quàm rivulos conſectentur. Quæ autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde ſtudioſi ſcire poſſent, ea, quantum potui (nihil enim magnopere meorum miror) feci, ut eſſent nota noſtris: a Græcis enim peti non poterant, ac poſt L. Ælii noſtri occaſum, ne a Latinis quidem. Et tamen in illis veteribus noſtris, quæ Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conſperſimus, multa admiſta ex intima philoſophia, multa dicta dialecticè: quæ quò faciliùs minùs docti intelligerent, jucunditate quadam ad legendum invitati; in laudationibus, in iis ipſis antiquitatum procemiis, philoſophicè ſcribere voluimus, ſi modò conſecuti ſumus.

III. Tum ego, Sunt, inquam, iſta, Varro: nam nos in noſtra urbe peregrinantes erranteſque, tamquam hoſpites, tui libri quaſi domum deduxerunt, ut poſſemus aliquando, qui & ubi eſſemus, agnoſcere: tu ætatem patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum jura, tu ſacerdotum; tu domeſticam, tu bellicam diſciplinam; tu ſedem regionum, locorum; tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti: plurimùm quidem & poëtis

noſtris, omninoque Latinis & litteris luminis & verbis attuliſti: atque ipſe varium & elegans omni ferè numero poëma feciſti, philoſophiamque multis locis inchoaſti, ad impellendum ſatis, ad edocendum parum.

10. Cauſam autem probabilem tu quidem affers: aut enim Græca legere malent, qui erunt eruditi; aut ne hæc quidem, qui illa neſciunt. Sed da mihi nunc, ſatiſne probas? Immo verò & hæc, qui illa non poterunt; & qui Græca poterunt, non contemnent ſua. Quid enim cauſæ eſt, cur poëtas Latinos Græcis litteris eruditi legant, philoſophos non legant? An quia delectat Ennius, Pacuvius, Accius, multi alii, qui non verba, ſed vim Græcorum expreſſerunt poëtarum? Quantò magis philoſophi delectabunt, si, ut illi Æſchylum, Sophoclem, Euripidem, sic hi Platonem imitentur, Ariſtotelem, Theophraſtum?

11. Oratores quidem laudari video, si qui e noſtris Hyperidem sint, aut Demoſthenem imitati. Ego autem (dicam enim, ut res eſt) dum me ambitio, dum honores, dum cauſæ, dum reipublicæ non ſolùm cura, ſed quædam etiam procuratio multis officiis implicatum & conſtrictum tenebat, hæc incluſa habebam; &, ne obſoleſcerent, renovabam, quum licebat, legendo. Nunc verò & fortunæ gra-

viſſimo percuſſus vulnere, & adminiſtratione reipublicæ liberatus, doloris medicinam a philoſophia peto, & otii oblectationem hanc honeſtissimam judico. Aut enim huic ætati hoc maximè aptum eſt; aut iis rebus, si quas dignas laude geſſimus, hoc in primis conſentaneum; aut etiam ad noſtros cives erudiendos nihil utilius; aut, si hæc ita non ſunt, nihil aliud video, quod agere poſſimus.

12. Brutus quidem noſter, excellens omni genere laudis, sic philoſophiam Latinis litteris perſequitur, nihil ut iiſdem de rebus Græca desideret: & eamdem quidem ſententiam ſequitur, quam tu: nam Ariſtum Athenis audivit aliquamdiu, cujus tu fratrem Antiochum. Quamobrem, da, quæſo, te huic etiam generi litterarum.

IV. Tum ille, Iſtud quidem conſiderabo, nec verò sine te. Sed de te ipſo quid eſt, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam a te veterem jam, inquit; tractari autem novam. Quid ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, noſtro familiari, remigrare in domum veterem e nova, quàm nobis in novam e vetere? Certè enim recentissima quæque ſunt correcta & emendata maximè: quamquam Antiochi magiſter Philo, magnus vir, ut tu exiſtimas ipſe, negaret in libris (quod coram etiam ex ipſo au-

diebamus) duas Academias eſſe ; errorem que eorum, qui ita putarunt, coarguit. Eſt, inquit, ut dicis : ſed ignorare te non arbitror, quæ contra Philonem Antiochus ſcripſerit.

14. Immo verò & iſta, & totam veterem Academiam, a qua abſum jamdiu, renovari a te, niſi moleſtum eſt, velim : & ſimul, aſſidamus, inquam, ſi videtur. Sanè iſtud quidem, inquit : ſum enim admodum infirmus ; ſed videamus, idemne Attico placeat fieri a me, quod te velle video. Mihi verò, ille : quid eſt enim, quod malim, quàm ex Antiocho jam pridem audita recordari, & ſimul videre, ſatiſne ea commodè dici poſſint Latinè ? Quæ quum eſſent dicta, in conſpectu conſedimus omnes.

15. Tum Varro ita exorſus eſt. Socrates mihi videtur, id quod conſtat inter omnes, primus a rebus occultis & ab ipſa natura involutis, in quibus omnes ante eum philoſophi occupati fuerunt, avocaviſſe philoſophiam, & ad vitam communem adduxiſſe ; ut de virtutibus & vitiis, omninoque de bonis rebus & malis quæreret ; cœleſtia autem vel procul eſſe a noſtra cognitione cenſeret, vel, ſi maximè cognita eſſent, nihil tamen ad bene vivendum.

16. Hic in omnibus ferè ſermonibus, qui ab iis, qui illum audierunt, perſcripti

variè, copioſè ſunt, ita diſputat, ut nihil affirmet ipſe, refellat alios: nihil ſe ſcire dicat, niſi id ipſum: eóque præſtare ceteris, quòd illi, quæ neſciant, ſcire ſe putent; ipſe ſe nihil ſcire, id unum ſciat: ob eamque rem ſe arbitrari ab Apolline omnium ſapientiſſimum eſſe dictum, quòd hæc eſſet una omnis ſapientia, non arbitrari ſeſe ſcire quod neſciat. Quæ quum diceret conſtanter, & in ea ſententia permaneret, omnis ejus oratio tum in virtute laudanda, & in hominibus omnibus ad virtutis ſtudium cohortandis conſumebatur, ut e Socraticorum libris, maximéque Platonis, intelligi poteſt.

17. Platonis autem auctoritate, qui varius, & multiplex, & copioſus fuit, una & conſentiens duobus vocabulis philoſophiæ forma inſtituta eſt, Academicorum & Peripateticorum; qui rebus congruentes, nominibus differebant. Nam, quum Speuſippum, ſororis filium, Plato philoſophiæ quaſi heredem reliquiſſet: duos autem præſtantiſſimos ſtudio atque doctrinâ, Xenocratem Chalcedonium & Ariſtotelem Stagiritem; qui erant cum Ariſtotele, Peripatetici dicti ſunt, quia diſputabant inambulantes in Lyceo: illi autem, qui Platonis inſtituto in Academia, quod eſt alterum gymnaſium, cœtus erant & ſermones habere ſoliti, e loci vocabulo nomen habuerunt. Sed utri-

que Platonis ubertate completi certam quamdam diſciplinæ formulam compoſuerunt, & eam quidem plenam ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, & nullâ affirmatione adhibitâ conſuetudinem diſſerendi reliquerunt.

18. Ita facta eſt, quod minimè Socrates probabat, ars quædam philoſophiæ, & rerum ordo, & deſcriptio diſciplinæ; quæ quidem erat primò duobus, ut dixi, nominibus una: nihil enim inter Peripateticos & illam veterem Academiam differebat. Abundantiâ quadam ingenii præſtabat, ut mihi videtur quidem, Ariſtoteles: ſed idem fons erat utriſque, & eadem rerum expetendarum fugiendarumque partitio. Sed quid ago? inquit; aut ſumne ſanus, qui hæc vos doceo? nam etſi non ſus Minervam, ut aiunt; tamen ineptè, quiſquis Minervam docet.

19. Tum Atticus, Tu verò, inquit, perge, Varro: valde enim amo noſtra, atque noſtros; meque iſta delectant, quum Latinè dicuntur, & iſto modo. Quid me, inquam, putas, qui philoſophiam jam profeſſus ſim populo noſtro exhibiturum? Pergamus, igitur, inquit, quoniam placet.

V. Fuit ergo jam accepta a Platone philoſophandi ratio triplex: una de vita & moribus: altera de natura & rebus

occultis : tertia de diſſerendo , & quid verum , & quid falſum ; quid rectum in oratione , pravumve ; quid conſentiens , quid repugnans , judicando. Ac primam illam partem bene vivendi a natura petebant , eique parendum eſſe dicebant: neque ulla alia in re , niſi in natura , quærendum eſſe illud ſummum bonum , quò omnia referrentur : conſtituebantque , extremum eſſe rerum expetendarum , & finem bonorum , adeptum eſſe omnia e natura & animo , & corpore , & vitâ. Corporis autem alia ponebant eſſe in toto , alia in partibus : valetudinem , vires , pulchritudinem , in toto : in partibus autem , ſenſus integros , & præſtantiam aliquam partium ſingularum ; ut in pedibus celeritatem , vim in manibus , claritatem in voce , in lingua etiam explanatam vocum impreſſionem.

20. Animi autem , quæ eſſent ad comprehendendam ingeniis virtutem idonea: eaque ab iis in naturam & mores dividebantur. Naturæ celeritatem ad diſcendum & memoriam dabant ; quorum utrumque mentis eſſet proprium , & ingenii. Morum autem putabant ſtudia eſſe & quaſi conſuetudinem : quam partim exercitationis aſſiduitate ; partim ratione formabant ; in quibus erat philoſophia ipſa : in qua quod inchoatum eſt , neque abſolutum , progreſſio quædam ad virtu-

tem appellatur : quod autem abſolutum ; id eſt virtus, quaſi perfectio naturæ, omniumque rerum, quas in animis ponunt, una res optima. Ergo hæc animorum.

21. Vitæ autem, (id enim erat tertium) adjuncta eſſe dicebant, quæ ad virtutis uſum valerent. Jam virtus animi bonis & corporis cernitur in quibuſdam, quæ non tam naturæ, quàm beatæ vitæ, adjuncta ſunt. Hominem eſſe cenſebant quaſi partem quamdam civitatis, & univerſi generis humani, eumque eſſe conjunctum cum hominibus humanâ quadam ſocietate. Ac de ſummo quidem atque naturali bono ſic agunt : cetera autem pertinere ad id putant, aut ad augendum, aut ad tuendum ; ut divitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. Ita tripartita ab iis inducitur ratio bonorum.

VI. Atque hæc illa ſunt tria genera ; quæ putant plerique Peripateticos dicere : id quidem non falsò ; eſt enim hæc partitio illorum : illud imprudenter, ſi alios eſſe Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos, arbitrantur. Communis hæc ratio, & utriſque hic bonorum finis videbatur, adipiſci quæ eſſent prima in natura, quæque ipſa per ſeſe expetenda, aut omnia, aut maxima : ea ſunt autem maxima, quæ in ipſo animo atque in ipſa virtute verſantur. Itaque omnis illa antiqua philoſophia ſensit in una virtute

eſſe poſitam beatam vitam : nec tamen beatissimam, niſi adjungerentur etiam corporis, & cetera, quæ ſuprà dicta ſunt, ad virtutis uſum idonea.

23. Ex hac deſcriptione, agendi quoque aliquid in vita & officii ipsius initium reperiebatur; quod erat in conſervatione earum rerum, quas natura præſcriberet: hinc gignebatur fuga deſidiæ, voluptatumque contemptio: ex quo laborum dolorumque ſuſceptio multorum, magnorum, recti honeſtique cauſâ; & earum rerum, quæ erant congruentes cum deſcriptione naturæ: unde & amicitia exsiſtebat, & juſtitia, atque æquitas; hæque & voluptatibus, & multis vitæ commodis anteponebantur. Hæc quidem fuit apud eos morum inſtitutio, & ejus partis, quam primam poſui, forma atque deſcriptio.

24. De natura autem (id enim ſequebatur) ita dicebant, ut eam dividerent in res duas; ut altera eſſet efficiens, altera autem, quasi huic ſe præbens, ea, quæ efficeretur aliquid. In eo, quod efficeret, vim eſſe cenſebant: in eo autem, quod efficeretur, materiam quamdam: in utroque tamen utrumque: neque enim materiam ipſam cohærere potuiſſe, si nullâ vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. Nihil eſt enim, quod non alicubi eſſe cogatur. Sed quod

ex utroque , id jam corpus & quasi *qualitatem* quamdam nominabant. Dabitis enim profectò , ut in rebus inusitatis , quod Græci ipsi faciunt , a quibus hæc jam diu tractantur, utamur verbis interdum inauditis.

VII. Nos verò, inquit Atticus. Quin etiam Græcis licebit utare , quum voles , si te Latina fortè deficient. Bene ſanè facis : ſed enitar , ut Latinè loquar , nisi in hujuſcemodi verbis , ut philoſophiam , aut rhetoricam , aut physicam , aut dialecticam appellem , quibus , ut aliis multis , conſuetudo jam utitur pro Latinis. *Qualitates* igitur appellavi , quas ποιότητας Græci vocant : quod îpſum apud Græcos non eſt vulgi verbum , ſed philoſophorum ; atque id in multis : dialecticorum verò verba nulla ſunt publica ; ſuis utuntur : & id quidem commune omnium ferè eſt artium. Aut enim nova ſunt rerum novarum facienda nomina , aut ex aliis transferenda : quod si Græci faciunt , qui in iis rebus tot jam ſecula verſantur , quantò id magis nobis concedendum eſt , qui hæc nunc primùm tractare conamur ? Tu verò , inquam , Varro , bene etiam meriturus mihi videris de tuis civibus , si eos non modò copiâ rerum auxeris , ut effeciſti , ſed etiam verborum. Audebimus ergo , inquit , novis verbis uti , te auctore , si neceſſe erit.

26. Earum igitur qualitatum ſunt aliæ principes, aliæ ex iis ortæ: principes ſunt uniuſmodi & ſimplices; ex iis autem ortæ, variæ ſunt & quaſi multiformes. Itaque aër (utimur enim pro Latino) & ignis, & aqua, & terra, prima ſunt: ex iis autem ortæ animantium formæ, earumque rerum, quæ gignuntur e terra. Ergo illa initia, &, ut e Græco vertam, elementa dicuntur: e quibus aër & ignis, movendi vim habent & efficiendi: reliquæ partes, accipiendi, & quaſi patiendi; aquam dico & terram. Quintum genus, e quo eſſent aſtra menteſque, ſingulare, eorumque quatuor, quæ ſuprà dixi, diſſimile Ariſtoteles quiddam eſſe rebatur.

27. Sed ſubjectam putant omnibus ſine ulla ſpecie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando uſitatius hoc verbum & tritius) materiam quamdam, ex qua omnia expreſſa atque effecta ſint: quæ tota omnia accipere poſſit, omnibuſque modis mutari, atque ex omni parte: eóque etiam interire, non in nihilum, ſed in ſuas partes, quæ infinitè ſecari ac dividi poſſint, quum ſit nihil omnino in rerum natura minimum, quod dividi nequeat: quæ autem moveantur, omnia intervallis moveri; quæ intervalla item infinitè dividi poſſint.

28. Et quum ita moveatur illa vis, quam qualitatem eſſe diximus, & quum

ſic ultro citroque verſetur; & materiam ipſam totam penitus commutari putant, & illa effici quæ appellant qualia, e quibus in omni natura cohærente & continuata cum omnibus ſuis partibus effectum eſſe mundum; extra quem nulla pars materiæ ſit, nullumque corpus.

29. Partes autem eſſe mundi omnia, quæ insint in eo, quæ naturâ ſentiente teneantur; in qua ratio perfecta insit, quæ ſit eadem ſempiterna (nihil enim valentius eſſe, a quo intereat) quam vim animum eſſe dicunt mundi, eamdemque eſſe mentem, ſapientiamque perfectam; quem deum appellant, omniumque rerum, quæ ſunt ei ſubjectæ, quasi prudentiam quamdam, procurantem cœleſtia maximè, deinde in terris ea, quæ pertinent ad homines: quam interdum eamdem, Neceſſitatem appellant, quia nihil aliter poſſit, atque ab ea conſtitutum ſit, ire; quasi fatalem & immutabilem continuationem ordinis ſempiterni: nonnumquam quidem eamdem Fortunam, quòd efficiat multa improviſa, nec opinata nobis propter obſcuritatem ignorationemque cauſarum.

VIII. Tertia deinde philoſophiæ pars, quæ erat in ratione & in diſſerendo, sic tractabatur ab utriſque: quamquam oriretur a ſensibus, tamen non eſſe judicium veritatis in ſensibus: mentem volebant rerum eſſe judicem: ſolam cenſebant idoneam,

neam, cui crederetur; quia ſola cerneret id, quod ſemper eſſet, ſimplex, & uniuſmodi, & tale, quale eſſet. Hanc illi *ideam* appellabant, jam a Platone ita nominatam: nos rectè *ſpeciem* poſſumus dicere.

31. Senſus autem omnes hebetes & tardos eſſe arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quæ ſubjectæ ſenſibus viderentur; quæ eſſent aut ita parvæ, ut ſub ſenſum cadere non poſſent; aut ità mobiles & concitatæ, ut nihil umquam unum eſſet conſtans; ne idem quidem, quia continenter laberentur & fluerent omnia. Itaque hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant.

32. Scientiam autem nuſquam eſſe cenſebant, niſi in animi notionibus, atque rationibus: qua de cauſa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus diſceptabatur, adhibebant: verborum etiam explicatio probabatur, id eſt, qua de cauſa quæque eſſent ita nominata; quam etymologiam appellabant: pòſt argumentis, & quaſi rerum notis ducibus, utebantur ad probandum & ad concludendum id, quod explanari volebant: in qua tradebatur omnis dialecticæ diſciplina, id eſt, orationis ratione concluſæ. Huic quaſi ex altera parte oratoria vis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuæ ad perſuadendum accommodatæ.

IX. Hæc erat illis prima à Platone

tradita ; cujus quas acceperim diſputationes, ſi vultis, exponam. Nos verò volumus, inquam, ut pro Attico etiam reſpondeam. Et rectè, inquit, reſpondes : præclarè enim explicatur Peripateticorum & Academiæ veteris auctoritas. Ariſtoteles primus ſpecies, quas paulò antè dixi, labefactavit : quas mirificè Plato erat amplexatus ; ut in his quiddam divinum eſſe diceret. Theophraſtus autem, vir & oratione ſuavis, & ita moratus, ut præ ſe probitatem quamdam & ingenuitatem ferat, vehementiùs etiam fregit quodam modo auctoritatem veteris diſciplinæ : ſpoliavit enim virtutem ſuo decore, imbecillamque reddidit, quòd negavit in ea ſola positum eſſe beatè vivere.

34. Nam Strato, ejus auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea diſciplina omnino ſemovendus eſt : qui quum maximè neceſſariam partem philoſophiæ, quæ posita eſt in virtute & in moribus, reliquiſſet, totumque ſe ad inveſtigationem naturæ contuliſſet, in ea ipſa plurimùm diſſedit a ſuis. Speusippus autem & Xenocrates, qui primi Platonis rationem auctoritatemque ſuſceperant ; & poſt hos Polemo & Crates, unáque Crantor, in Academia congregati, diligenter eis, quæ a ſuperioribus acceperant, utebantur.

35. Jam Polemonem audiverant aſſiduè Zeno & Arceſilas. Sed Zeno quum

Arceſilam anteiret ætate, valdeque ſubtiliter diſſereret, & peracutè moveretur; corrigere conatus eſt diſciplinam. Eam quoque, ſi videtur, correctionem explicabo, ſicut ſolebat Antiochus. Mihi verò, inquam, videtur; quod vides idem ſignificare Pomponium.

X. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophraſtus, nervos virtutis incideret; ſed contrà, qui omnia, quæ ad beatam vitam pertinerent, in una virtute poneret, nec quidquam aliud numeraret in bonis; idque appellaret honeſtum, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & unum bonum.

36. Cetera autem etſi nec bona, nec mala eſſent; tamen alia ſecundùm naturam dicebat, alia naturæ eſſe contraria: iis ipſis alia interjecta & media numerabat: quæ autem ſecundùm naturam eſſent, ea ſumenda & quadam æſtimatione dignanda docebat; contráque contraria: neutra autem in mediis relinquebat; in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti.

37. Sed quæ eſſent ſumenda, ex iis alia pluris æſtimanda, alia minoris: quæ pluris, ea *præpoſita* appellabat; *rejecta* autem, quæ minoris: atque ut hæc non tam rebus, quàm vocabulis commutaverat; ſic inter rectè factum atque peccatum, officium & contra officium *media* locabat quædam: rectè facta ſola in bo-

nis actionibus ponens; pravè, id eſt, peccata, in malis: officia autem, & ſervata, prætermiſſaque, media putabat, ut dixi.

38. Quumque ſuperiores non omnem virtutem in ratione eſſe dicerent, ſed quaſdam virtutes naturâ aut more perfectas; hic omnes in ratione ponebat: quumque illi ea genera virtutum, quæ ſuprà dixi, ſejungi poſſe arbitrarentur; hic nec id ullo modo fieri poſſe diſſerebat: nec virtutis uſum modò, ut ſuperiores, ſed ipſum habitum per ſeſe eſſe præclarum; nec tamen virtutem cuiquam adeſſe, quin eâ ſemper uteretur: quumque perturbationes animi illi ex homine non tollerent, naturâque & condoleſcere, & concupiſcere, & extimeſcere, & efferri lætitiâ dicerent, ſed eas contraherent, in anguſtumque deducerent; hic omnibus his quasi morbis voluit carere ſapientem: quumque eas perturbationes antiqui naturales eſſe dicerent & rationis expertes, aliaque in parte animi cupiditatem, in alia rationem collocarent, ne his quidem aſſentiebatur: nam & perturbationes voluntarias eſſe putabat, opinioniſque judicio ſuſcipi, & omnium perturbationum arbitrabatur matrem eſſe immoderatam quamdam intemperantiam. Hæc ferè de moribus.

XI. De naturis autem sic ſentiebat, primùm, ut in quatuor initiis rerum illis

quintam hanc naturam, ex qua ſuperiores ſenſus & mentem effici rebantur, non adhiberet: ſtatuebat enim ignem eſſe ipſam naturam, quæ quidque gigneret, & mentem atque ſenſus: diſcrepabat etiam ab iiſdem, quòd nullo modo arbitrabatur quidquam effici poſſe ab ea, quæ expers eſſet corporis (cujus generis Xenocrates, & ſuperiores etiam animum eſſe dixerunt) nec verò, aut quod efficeret aliquid, aut quod efficeretur, poſſe eſſe non corpus.

40. Plurima autem in illa tertia philoſophiæ parte mutavit: in qua primùm de ſenſibus ipſis quædam dixit nova; quos junctos eſſe cenſuit a quadam quaſi impulſione oblata extrinſecus: quam ille φαντασίαν, nos *viſum* appellemus licet; & teneamus hoc verbum quidem; erit enim utendum in reliquo ſermone ſæpius. Sed ad hæc, quæ viſa ſunt & quaſi accepta ſenſibus, aſſenſionem adjungit animorum; quam eſſe vult in nobis poſitam, & voluntariam.

41. Viſis non omnibus adjungebat fidem, ſed iis ſolùm, quæ propriam quamdam haberent declarationem earum rerum, quæ viderentur: id autem viſum, quum ipſum per ſe cerneretur, *comprehenſibile*. Feretis hæc? Nos verò, inquit: quonam enim modo καταληπτὸν diceres? Sed, quum acceptum jam & approbatum eſſet, *comprehenſionem* appellabat, ſimilem iis rebus quæ manu prenderentur;

ex quo etiam nomen hoc duxerat, quum eo verbo antea nemo tali in re uſus eſſet: plurimiſque idem novis verbis (nova enim dicebat) uſus eſt. Quod autem erat ſenſu comprehenſum, id ipſum *ſenſum* appellabat; &, si ita erat comprehenſum, ut convelli ratione non poſſet, *ſcientiam*; sin aliter, *inſcientiam* nominabat: ex qua exsiſteret etiam *opinio*, quæ eſſet imbecilla, & cum falſo incognitoque communis.

42. Sed inter ſcientiam & inſcientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat; eamque neque in rectis, neque in pravis numerabat, ſed ſoli credendum eſſe dicebat; e quo ſensibus etiam fidem tribuebat, quòd, ut ſuprà dixi, comprehensio facta ſensibus & vera eſſe illi & fidelis videbatur: non quòd omnia, quæ eſſent in re, comprehenderet; ſed quia nihil, quod cadere in eam poſſet, relinqueret, quódque natura quasi normam ſcientiæ & principium ſui dediſſet, unde poſtea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia ſolùm, ſed latiores quædam ad rationem inveniendam viæ reperiuntur: errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & ſuſpicionem, & uno nomine omnia, quæ eſſent aliena firmæ & conſtantis aſſenſionis, a virtute ſapientiaque removebat. Atque in iis ferè commutatio conſtitit omnis, diſſensioque Zenonis a ſuperioribus.

XII. Quæ quum dixiſſet: Et breviter ſanè, miniméque obſcurè expoſita eſt, inquam, a te, Varro, & veteris Academiæ ratio & Stoicorum. Verum eſſe autem arbitror, ut Antiocho, noſtro familiari, placebat, correctionem veteris Academiæ potiùs, quàm aliquam novam diſciplinam putandam. Tunc Varro, Tuæ ſunt nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc deſciſcis, & ea, quæ ab Arceſila novata ſunt, probas, docere quod & qua de cauſa diſcidium factum ſit; ut videamus, ſatiſne iſta ſit juſta defectio.

44. Tum ego: Cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arceſilas ſibi omne certamen inſtituit, non pertinaciâ, aut ſtudio vincendi, ut mihi quidem videtur, ſed earum rerum obſcuritate, quæ ad confeſſionem ignorationis adduxerant Socratem, & jam ante Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes pene veteres: qui nihil cognoſci, nihil percipi, nihil ſciri poſſe dixerunt; anguſtos ſenſus, imbecillos animos, brevia curricula vitæ, & (ut Democritus) in profundo veritatem eſſe demerſam; opinionibus & inſtitutis omnia teneri; nihil veritati relinqui; deinceps omnia tenebris circumfuſa eſſe dixerunt.

45. Itaque Arceſilas negabat eſſe quidquam, quod ſciri poſſet, ne illud quidem ipſum, quod Socrates ſibi reliquiſſet. Sic omnia latere cenſebat in occulto; neque

eſſe quidquam, quod cerni aut intelligi poſſit: quibus de cauſis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, neque aſſenſione approbare; cohibereque ſemper, & ab omni lapſu continere temeritatem: quæ tum eſſet insignis, quum aut falſa, aut incognita res approbaretur: neque hòc quidquam eſſe turpius, quàm cognitioni & perceptioni aſſenſionem approbationemque præcurrere.

46. Huic rationi quod erat conſentaneum, faciebat, ut contra omnium ſententias dies jam pleroſque deduceret: ut, quum in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum invenirentur, faciliùs ab utraque parte aſſenſio ſuſtinèretur. Hanc Academiam novam appellant; quæ mihi vetus videtur, si quidem Platonem ex illa vetere numeramus: cujus in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa diſſeruntur, de omnibus quæritur, nihil certi dicitur. Sed tamen illa, quam expoſui, vetus; hæc nova nominetur: quæ uſque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila fuit, in eadem Arcesilæ ratione permansit. Carneades autem nullius philoſophiæ partis ignarus, &, ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximéque ex Epicureo Zenone, qui quum ab eo plurimùm diſſentiret, unum tamen præter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate *** *Reliqua deſiderantur.*

DE NATURA DEORUM,

AD M. BRUTUM,

LIBER PRIMUS.

PROŒMII loco Tullius exponit quæ ſit differendi de diis difficultas, atque utilitas. Deinde Velleium Epicureum inducit, qui, rejectis aliorum philoſophorum opinionibus, Epicuri de diis placita in medium affert, & magnificè commendat. Cujus deliramenta refutandi partes Cottæ Academico traduntur.

I. QUUM multæ res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſint, tum perdifficilis, Brute (quod tu minimè ignoras) & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum; quæ & ad agnitionem animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria: de qua tam variæ ſunt doc-

tiſſimorum hominum, tamque diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, id eſt principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam; prudenterque Academicos a rebus incertis aſſensionem cohibuiſſe. Quid eſt enim temeritate turpius? aut quid tam temerarium, tamque indignum ſapientis gravitate atque conſtantiâ, quàm aut falſum ſentire, aut, quod non ſatis exploratè perceptum ſit & cognitum, sine ulla dubitatione defendere?

2. Velut in hac quæſtione, plerique (quod maximè veriſimile eſt, & quò omnes duce naturâ vehimur) deos eſſe dixerunt: dubitare ſe Protagoras: nullos eſſe omnino Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenæus putaverunt. Qui verò deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in varietate ac diſſensione, ut eorum moleſtum sit dinumerare ſententias. Nam & de figuris deorum, & de locis atque ſedibus, & actione vitæ multa dicuntur; deque his ſummâ philoſophorum diſſensione certatur: quod verò maximè rem cauſamque continet, utrùm nihil agant, nihil moliantur, omni curatione & adminiſtratione rerum vacent; an contrà ab his & a principio omnia facta & conſtituta sint, & ad infinitum tempus regantur atque moveantur; in primis magna diſſensio eſt; eaque niſi dijudicetur, in ſummo errore neceſſe eſt

homines atque in maximarum rerum ignoratione verſari.

II. Sunt enim philoſophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. Quorum si vera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? hæc enim omnia purè ac caſtè tribuenda deorum numini ita ſunt, si animadvertuntur ab his, & si eſt aliquid a diis immortalibus hominum generi tributum: sin autem dii neque poſſunt nos juvare, neque volunt, nec omnino curant, nec quid agamus, animadvertunt, nec eſt quod ab his ad hominum vitam permanare poſſit; quid eſt, quòd ullos diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In ſpecie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas ineſſe non poteſt; cum qua simul & ſanctitatem & religionem tolli neceſſe eſt; quibus ſublatis perturbatio vitæ ſequitur, & magna confuſio. Atque haud ſcio, an, pietate adverſus deos ſublatâ, fides etiam & ſocietas humani generis, & una excellentissima virtus, juſtitia, tollatur.

4. Sunt autem alii philoſophi, & hi quidem magni atque nobiles, qui deorum mente atque ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeant; neque verò id ſolum, ſed etiam ab iiſdem vitæ homi-

num conſuli & provideri: nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempeſtates, ac temporum varietates; cœlique mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant, a diis immortalibus tribui generi humano putant; multaque, quæ dicentur in his libris, colligunt, quæ talia ſunt, ut ea ipſa dii immortales ad uſum hominum fabricati pene videantur.

5. Contra quos Carneades ita multa disſeruit, ut excitaret homines non ſocordes ad veri inveſtigandi cupiditatem: res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolùm indocti, ſed etiam docti diſſentiant; quorum opiniones quum tam variæ ſint, tamque inter ſe diſſidentes, alterum fieri profectò poteſt, ut earum nulla; alterum certè non poteſt, ut plus unâ vera ſit.

III. Qua quidem in cauſa & benevolos objurgatores placare, & invidos vituperatores confutare poſſumus, ut alteros reprehendiſſe pœniteat, alteri didiciſſe ſe gaudeant. Nam qui admonent amicè, docendi ſunt; qui inimicè inſectantur, repellendi. Multum autem fluxiſſe video de libris noſtris, quos complures brevi tempore edidimus, variumque ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubitò ſtudium exſtitiſſet; partim, quid quaque de re certi

haberemus, ſcire cupientium. Multis etiam ſensi mirabile videri, eam nobis potissimùm probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quamdam rebus offunderet, deſertæque diſciplinæ & jam pridem relictæ patrocinium nec-opinatum a nobis eſſe ſuſceptum. Nos autem nec ſubitò cœpimus philoſophari; nec mediocrem a primo tempore ætatis in eo ſtudio operam curamque conſumpſimus, &, quum minimè videbamur, tum maximè philoſophabamur: quòd & orationes declarant, refertæ philoſophorum ſententiis; & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Poſſidonius, a quibus inſtituti ſumus: &, si omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad vitam, arbitramur nos & publicis & privatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio & doctrina præſcripſerit.

IV. Sin autem quis requirit, quæ cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſerò litteris mandaremus, nihil eſt, quod expedire tam facilè possimus. Nam quum otio langueremus, & is eſſet reipublicæ ſtatus, ut eam unius consilio atque curâ gubernari neceſſe eſſet, primùm ipsius reipublicæ causâ philoſophiam noſtris hominibus explicandam putavi, magni exiſti-

mans intereſſe ad decus & ad laudem civitatis, res tam graves tamque præclaras Latinis etiam litteris contineri.

8. Eóque me minùs inſtituti mei pœnitet, quòd facilè ſentio, quàm multorum non modò diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commoverim. Complures enim Græcis inſtitutionibus eruditi ea, quæ didicerant, cum civibus ſuis communicare non poterant, quòd illa, quæ a Græcis accepiſſent, Latinè dici poſſe diffiderent; quo in genere tantum profeciſſe videmur, ut a Græcis ne verborum quidem copiâ vinceremur.

9. Hortata etiam eſt, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magnâ & gravi commota injuriâ: cujus si majorem aliquam levationem reperire potuiſſem, non ad hanc potissimùm confugiſſem. Eâ verò ipsâ nullâ ratione meliùs frui potui, quàm si me non modò ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. Omnes autem ejus partes atque omnia membra tum facillimè noſcuntur, quum totæ quæſtiones ſcribendo explicantur: eſt enim admirabilis quædam continuatio ſerieſque rerum, ut aliæ ex aliis nexæ, & omnes inter ſe aptæ colligatæque videantur.

V. Qui autem requirunt, quid quaque

de re ipſi ſentiamus, curioſiùs id faciunt, quàm neceſſe eſt; non enim tam auctoritatis in diſputando, quàm rationis momenta quærenda ſunt: quin etiam obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur: deſinunt enim ſuum judicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, judicatum vident. Nec verò probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus; quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, quum ex iis quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos: *Ipſe dixit*: ipſe autem erat Pythagoras: tantum opinio præjudicata poterat, ut etiam ſine ratione valeret auctoritas.

11. Qui autem mirantur, nos hanc potiſſimùm diſciplinam ſecutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum videtur. Nec verò deſertarum relictarumque rerum patrocinium ſuſcepimus: non enim hominum interitu ſententiæ quoque occidunt; ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamque rem apertè judicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata a Carneade, uſque ad noſtram viguit ætatem; quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo: quod non Acade-

miæ vitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. Nam si ſingulas diſciplinas percipere magnum eſt; quantò majus omnes? quod facere iis neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, veri reperiendi causâ, & contra omnes philoſophos, & pro omnibus dicere.

12. Cujus rei tantæ tamque difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor; ſecutum eſſe præ me fero. Nec tamen fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophentur, ii nihil habeant, quod ſequantur. Dictum eſt omnino hac de re alio loco diligentiùs; ſed quia nimis indociles quidam tardique ſunt, admonendi videntur ſæpius: non enim ſumus ii, quibus nihil verum eſſe videatur; ſed ii, qui omnibus veris falſa quædam adjuncta eſſe dicamus, tantâ ſimilitudine, ut in iis nulla inſit certa judicandi & aſſentiendi nota: ex quo exſiſtit & illud, multa eſſe probabilia; quæ quamquam non perciperentur, tamen quia viſum haberent quemdam insignem & illuſtrem, his ſapientis vita regeretur.

VI. Sed jam, ut omni me invidiâ liberem, ponam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum: quo quidem loco convocandi omnes videntur, qui, quæ ſit earum vera, judicent. Tum demum mihi procax Academia videbitur,

si aut conſenſerint omnes, aut erit inventus aliquis, qui, quid verum ſit, invenerit. Itaque mihi libet exclamare, ut ille in Synephebis.

Proh deûm, popularium omnium, omnium adoleſcentium,
Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem:

non leviſſima de re, ut queritur ille,

Fieri in civitate facinora capitalia:
Ab amico amante argentum accipere meretrix non vult:

14. Sed ut adſint, cognoſcant, animadvertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, cæremoniis, fide, jurejurando; quid de templis, delubris, ſacrificiiſque ſolennibus; quid de ipſis auſpiciis, quibus nos præſumus, exiſtimandum ſit: hæc enim omnia ad hanc de diis immortalibus quæſtionem referenda ſunt. Profectò eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta diſſenſio.

15. Quod quum ſæpe aliàs, tum maximè animadverti, quum apud C. Cottam, familiarem meum, accuratè ſanè & diligenter de diis immortalibus diſputa-

tum ſit. Nam, quum feriis Latinis ad eum ipſius rogatu arceſſituque veniſſem, offendi eum ſedentem in exedra, & cum C. Velleio ſenatore diſputantem, ad quem tum Epicurei primas ex noſtris hominibus deferebant. Aderat etiam Q. Lucilius Balbus, qui tantos progreſſus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta vidit, Peropportunè, inquit, venis; oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio; cui, pro tuo ſtudio, non eſt alienum te intereſſe.

VII. Atqui mihi quoque videor, inquam, veniſſe, ut dicis, opportunè: tres enim trium diſciplinarum principes conveniſtis. M. Piſo si adeſſet, nullius philoſophiæ, earum quidem quæ in honore ſunt, vacaret locus. Tum Cotta, Si, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad hunc Balbum miſſus eſt, vera loquitur; nihil eſt, quòd Piſonem, familiarem tuum, desideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis diſcrepare: quo de libro velim ſcire, Balbe, quid ſentias. Egone? inquit ille: miror, Antiochum, hominem in primis acutum, non vidiſſe, intereſſe plurimùm inter Stoicos, qui honeſta à commodis non nomine, ſed genere toto disjungerent, & Peripateticos, qui ho-

neſta commiſcerent cum commodis, ut ea inter ſe magnitudine & quasi gradibus, non genere differrent: hæc enim eſt non verborum parva, ſed rerum permagna diſſensio. Verùm hæc aliàs: nunc quod cœpimus, si videtur.

17. Mihi verò, inquit Cotta, videtur. Sed ut hic, qui intervenit, me intuens, ne ignoret, quæ res agatur, de natura agebamus deorum: quæ quum mihi videretur perobſcura, ut ſemper videri ſolet; Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam: quamobrem, inquit, Vellei, nisi moleſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam verò: quamquam non mihi, ſed tibi hic venit adjutor: ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis. Tum ego, Quid didicerimus, Cotta viderit: tu autem nolo exiſtimes, me adjutorem huic veniſſe, ſed auditorem, & quidem æquum, libero judicio, nullâ ejuſmodi adſtrictum necessitate, ut mihi, velim, nolim, sit certa quædam tuenda ſententia.

VIII. Tum Velleius fidenter ſanè, ut ſolent iſti, nihil tam verens quàm ne dubitare aliqua de re videretur, tamquam modò ex deorum concilio, & ex Epicuri intermundiis deſcendiſſet: Audite, inquit, non futiles commentitiaſque ſententias, non opificem ædificatoremque mundi Pla-

tonis de Timæo deum ; nec anum fatidicam Stoicorum πρόνοιαν , quam Latinè licet *providentiam* dicere ; neque verò mundum ipſum , animo & ſensibus præditum , rotundum , ardentem , volubilem deum ; portenta & miracula non diſſerentium philoſophorum , ſed ſomniantium.

19. Quibus enim oculis animi intueri potuit veſter Plato fabricam illam tanti operis , quâ conſtrui a deo atque ædificari mundum facit ? quæ molitio ? quæ ferramenta ? qui vectes ? quæ machinæ ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt ? quemadmodum autem obedire & parere voluntati architecti aër , ignis , aqua , terra potuerunt ? Unde verò ortæ illæ quinque formæ , ex quibus reliqua formantur , aptè cadentes ad animum efficiendum , pariendoſque ſenſus ? Longum eſt ad omnia : quæ talia ſunt, ut optata magis quàm inventa videantur.

20. Sed illa palmaris quidem , quòd , qui non modò natum mundum introduxerit , ſed etiam manu pene factum , is eum dixerit fore ſempiternum. Hunc cenſes primis , ut dicitur , labris guſtaſſe physiologiam , qui quidquam , quod ortum sit , putet æternum eſſe poſſe ? quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis ? aut quid eſt , cujus principium aliquod

ſit, nihil ſit extremum? Pronœa verò ſi veſtra eſt, Lucili, eadem requiro, quæ paulò antè, miniſtros, machinas, omnem totius operis deſignationem atque apparatum; ſin alia eſt, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, ſempiternum.

IX. Ab utroque autem ſciſcitor, cur mundi ædificatores repentè exſtiterint; innumerabilia antè ſecula dormierint: non enim ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. Secula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumque numero & annuis curſibus conficiuntur: nam fateor ea ſine mundi converſione effici non potuiſſe. Sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumſcriptio metiebatur: ſpatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi non poteſt; quòd ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum quum tempus eſſet.

22. Iſto igitur tam immenſo ſpatio quæro, Balbe, cur Pronœa veſtra ceſſaverit. Laboremne fugiebat? at iſte nec attingit deum, nec erat ullus, quum omnes naturæ numini divino, cœlum, ignes, terræ, maria parerent. Quid autem erat, quòd concupiſceret deus mundum ſignis & luminibus, tamquam ædilis, ornare? Si, ut deus ipſe meliùs habitaret; antea videlicet tempore infinito

in tenebris, tamquam in gurguſtio, habitaverat. Pòſt autem varietatene eum delectari putamus, quâ cœlum & terras exornatas videmus? quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet, non eâ tamdiu carere potuiſſet.

23. An hæc, ut ferè dicitis, hominum causâ a deo conſtituta ſunt? Sapientumne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. An ſtultorum? at primùm cauſa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde quid eſt aſſecutus, quum omnes ſtulti sint sine dubio miſerrimi; maximè quòd ſtulti ſunt: miſerius enim ſtultitiâ quid poſſumus dicere? deinde quòd multa ſunt incommoda in vita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec vitare venientia poſſunt, nec ferre præſentia.

X. Qui verò mundum ipſum animantem ſapientemque eſſe dixerunt, nullo modo viderunt animi naturam intelligentis, in quam figuram cadere poſſet: de quo dicam equidem paulò pòſt. Nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eumdem beatum, rotundum eſſe velint, quâ formâ neget ullam eſſe pulchriorem Plato. At mihi vel cylindri, vel quadrati, vel coni, vel pyramidis videtur eſſe formosior. Quæ verò tribuitur vita iſti ro-

tundo deo? nempe ut eâ celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem poſſit. In qua non video, ubinam mens conſtans & vita beata poſſit inſiſtere: quodque in noſtro corpore si minima ex parte significetur, moleſtum sit; cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? terra enim profectò, quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. Atqui terræ maximas regiones inhabitabiles atque incultas videmus, quòd pars earum appulſu ſolis exarſerit; pars obriguerit nive pruinâque, longinquo ſolis abſceſſu: quæ, si mundus eſt deus, quoniam partes mundi ſunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt.

25. Atque hæc quidem veſtra, Lucili: qualia verò alia sint, ab ultimo repetam ſuperiorum. Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit eſſe initium rerum: deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Quî, si dii poſſunt eſſe sine ſenſu? Et mentem cur aquæ adjunxit, si ipſa mens conſtare poteſt vacans corpore? Anaximandri autem opinio eſt, nativos eſſe deos, longis intervallis orientes, occidenteſque, eoſque innumerabiles eſſe mundos. Sed nos deum, nisi ſempiternum, intelligere quî poſſumus?

26. Pòſt Anaximenes aëra deum ſta-

tuit, eumque gigni, eſſeque immenſum; & infinitum, & ſemper in motu: quasi aut aër sine ulla forma deus eſſe possit, quum præſertim deum non modò aliquâ, ſed pulcherrimâ ſpecie eſſe deceat; aut non omne, quod ortum sit, mortalitas conſequatur.

XI. Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum deſcriptionem & modum, mentis infinitæ vi ac ratione designari & confici voluit; in quo non vidit, neque motum ſenſui junctum & continentem, in infinito ullum eſſe poſſe; neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. Deinde si mentem iſtam quasi animal aliquod eſſe voluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur: quid autem interius mente? cingatur igitur corpore externo: quod quoniam non placet; aperta simplexque mens, nullâ re adjunctâ, quâ ſentire possit, fugere intelligentiæ noſtræ vim & notionem videtur.

27. Crotoniates autem Alcmæo, qui ſoli & lunæ reliquiſque sideribus, animoque præterea, divinitatem dedit, non ſensit, ſeſe mortalibus rebus immortalitatem dare. Nam Pythagoras, qui cenſuit, animum eſſe per naturam rerum omnem intentum & commeantem, ex quo noſtri

noſtri animi carperentur, non vidit diſtractione humanorum animorum diſcerpi & lacerari deum: & quum miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum dei partem eſſe miſeram; quod fieri non poteſt. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si eſſet deus? quomodo porrò deus iſte, si nihil eſſet nisi animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo?

28. Tum Xenophanes, qui, mente adjunctâ, omne præterea, quod eſſet infinitum, deum voluit eſſe, de ipſa mente ita reprehenditur, ut ceteri; de infinitate autem vehementiùs, in qua nihil neque ſentiens, neque conjunctum poteſt eſſe. Nam Parmenides commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: *Stephanen* appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum; quem appellat deum: in quo neque figuram divinam, neque ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. Multa ejuſdem monſtra; quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, ceteraque generis ejuſdem ad deum revocat; quæ vel morbo, vel ſomno, vel oblivione, vel vetuſtate delentur: eademque de sideribus; quæ reprehenſa jam in alio, *in* hoc omittantur.

XII. Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſimè

labitur: quatuor enim naturas, ex quibus omnia conſtare cenſet, divinas eſſe vult; quas & naſci, & exſtingui perſpicuum eſt, & ſenſu omni carere. Nec verò Protagoras, qui ſeſe negat omnino de diis habere quod liqueat, sint, non sint, qualeſve sint, quidquam videtur de natura deorum ſuſpicari. Quid Democritus, qui tum imagines, earumque circuitus in deorum numero refert; tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat; tum ſcientiam intelligentiamque; nonne in maximo errore verſatur? Quumque idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatū maneat, neget eſſe quidquam ſempiternum; nonne deum omnino ita tollit, ut nullam opinionem ejus reliquam faciat? Quid aër, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei?

30. Jam de Platonis inconſtantia longum eſt dicere; qui in Timæo patrem hujus mundi nominari neget poſſe; in Legum autem libris, quid sit omnino deus, anquiri oportere non cenſeat. Quòd verò sine corpore ullo deum vult eſſe, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale eſſe possit, intelligi non poteſt: careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat etiam prudentiâ, careat voluptate: quæ omnia unà cum deorum notione comprehendimus. Idem & in Ti-

mæo dicit & in Legibus, & mundum deum eſſe, & cœlum, & aſtra, & terram, & animos, & eos, quos majorum inſtitutis accepimus : quæ & per ſe ſunt falſa perſpicuè, & inter ſeſe vehementer repugnantia.

31. Atque etiam Xenophon paucioribus verbis eadem ferè peccat : facit enim in iis, quæ a Socrate dicta retulit, Socratem diſputantem, formam dei quæri non oportere ; eumdemque & ſolem & animum deum dicere ; & modò unum, tum autem plures deos : quæ ſunt iiſdem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone diximus.

XIII. Atque etiam Antiſthenes in eo libro, qui Phyſicus inſcribitur, populares deos multos, naturalem unum eſſe dicens, tollit vim & naturam deorum. Nec multò ſecus Speuſippus, Platonem avunculum ſubſequens, & vim quamdam dicens, quâ omnia regantur, eamque animalem, evellere ex animis conatur cognitionem deorum.

33. Ariſtoteles quoque in tertio de Philoſophia libro multa turbat, a magiſtro Platone non diſſentiens : modò enim menti tribuit omnem divinitatem, modò mundum ipſum deum dicit eſſe ; modò quemdam alium præficit mundo, eique easpartes tribuit, ut replicatione quadam

mundi motum regat, atque tueatur: tum cœli ardorem deum dicit eſſe, non intelligens cœlum mundi eſſe partem, quem alio loco ipſe designarit deum. Quomodo autem cœli divinus ille ſenſus in celeritate tanta conſervari poteſt? ubi deinde illi tot dii, si numeramus etiam cœlum deum? Quum autem sine corpore idem vult eſſe deum, omni illum ſenſu privat, etiam prudentiâ. Quo porrò modo mundus moveri carens corpore; aut quomodo ſemper ſe movens, eſſe quietus & beatus poteſt?

34. Nec verò ejus condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior; in cujus libris, qui ſunt de Natura deorum, nulla ſpecies divina deſcribitur: deos enim octo eſſe dicit; quinque eos, qui in ſtellis vagis nominantur; unum, qui ex omnibus sideribus, quæ infixa cœlo ſunt, ex diſpersis quasi membris simplex sit putandus deus: ſeptimum, ſolem adjungit; octavumque, lunam: qui quo ſenſu beati eſſe possint, intelligi non poteſt. Ex eadem Platonis ſchola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis refersit libros: & tamen modò mundum; tum mentem divinam eſſe putat: errantibus etiam ſtellis divinitatem tribuit, ſenſuque deum privat, & ejus formam mutabilem eſſe vult: eodemque in libro rurſus terram & cœlum refert in deos.

35. Nec verò Theophraſti inconſtantia ferenda eſt : modò enim menti divinum tribuit principatum ; modò cœlo ; tum autem ſignis ſideribuſque cœleſtibus. Nec audiendus ejus auditor Strato, is qui phyſicus appellatur ; qui omnem vim divinam in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendi, immiſcendique habeat, ſed careat omni ſenſu & figura.

XIV. Zeno autem (ut jam ad veſtros, Balbe, veniam) naturalem legem divinam eſſe cenſet, eamque vim obtinere recta imperantem, prohibentemque contraria : quam legem quomodo efficiat animantem, intelligere non poſſumus. Deum autem animantem certè volumus eſſe. Atque hic idem alio loco æthera, deum dicit, ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus, qui numquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in votis. Aliis autem libris rationem quamdam, per omnem naturam rerum pertinentem, vi divinâ eſſe affectam putat. Idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorumque mutationibus. Quum verò Heſiodi Theogoniam interpretatur, tollit omnino inſitas præceptaſque cognitiones deorum : neque enim Jovem, neque Junonem, neque Veſtam, neque quemquam, qui ita appelletur, in deorum habet nu-

mero, ſed rebus inanimis atque mutis per quamdam ſignificationem hæc docet tributa nomina.

37. Cujus diſcipuli Ariſtonis non minùs magno in errore ſententia eſt; qui neque formam dei intelligi poſſe cenſeat, neque in diis ſenſum eſſe dicat; dubiterque omnino, deus animans, necne sit. Cleanthes autem, qui Zenonem audivit unà cum eo, quem proximè nominavi, tum ipſum mundum deum dicit eſſe; tum totius naturæ menti atque animo tribuit hoc nomen; tum ultimum, & altissimum, atque undique circumfuſum, & extremum, omnia cingentem atque complexum ardorem, qui æther nominatur, certissimum deum judicat. Idemque quasi delirans in iis libris, quos ſcripsit contra voluptatem, tum confingit formam quamdam & ſpeciem deorum, tum divinitatem omnem tribuit aſtris, tum nihil ratione cenſet eſſe divinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noſcimus, atque in animi notione, tamquam in veſtigio, volumus reponere, nuſquam prorſus appareat.

XV. At Perſæus, ejuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos deos, a quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa; ipſaſque res utiles, & ſalutares, deorum eſſe vocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inventa eſſe deo-

rum, ſed ipſa divina. Quo quid abſurdius, quàm aut res ſordidas, atque deformes, deorum honore afficere, aut homines jam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu?

39. Jam verò Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne conjecturâ quidem informare poſſimus, quum mens noſtra quidvis videatur cogitatione poſſe depingere: ait enim, vim divinam in ratione eſſe poſitam, & in univerſæ naturæ animo atque mente: ipſumque mundum deum dicit eſſe, & ejus animi fuſionem univerſam: tum ejus ipsius principatum, qui in mente & ratione verſetur, communemque rerum naturam, univerſa atque omnia continentem: tum fatalem umbram, & necessitatem rerum futurarum: ignem præterea eum, quem antea dixi, æthera: tum ea quæ naturâ fluerent, atque manarent, ut & aquam, & terram, & aëra; ſolem, lunam, ſidera, univerſitatemque rerum, quâ omnia continerentur; atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti.

40. Idemque diſputat, æthera eſſe eum, quem homines Jovem appellarent; quique aër per maria manaret, eum eſſe Neptunum; terramque eam eſſe, quæ Ceres

diceretur : ſimilique ratione perſequitur vocabula reliquorum deorum. Idemque etiam legis perpetuæ & æternæ vim, quæ quaſi dux vitæ & magiſtra officiorum ſit, Jovem dicit eſſe, eamdemque fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum veritatem : quorum nihil tale eſt, ut in eo vis divina ineſſe videatur.

41. Et hæc quidem in primo libro de Natura Deorum : in ſecundo autem vult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homerique fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de diis immortalibus dixerit; ut etiam veterrimi poëtæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint, Stoici fuiſſe videantur. Quem Diogenes Babylonius conſequens in eo libro, qui inſcribitur de Minerva, partum Jovis, ortumque virginis ad phyſiologiam traducens, disjungit a fabula.

XVI. Expoſui ferè non philoſophorum judicia, ſed delirantium ſomnia: nec enim multò abſurdiora ſunt ea, quæ, poëtarum vocibus fuſa, ipsâ ſuavitate nocuerunt; qui & irâ inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos; feceruntque, ut eorum bella, pugnas, prœlia, vulnera videremus; odia præterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum huma-

no genere concubitus, mortaleſque ex immortalibus procreatos. Cum poëtarum autem errore conjungere licet portenta Magorum, Ægyptiorumque in eodem genere dementiam; tum etiam vulgi opiniones, quæ in maxima inconſtantia, veritatis ignoratione, verſantur.

43. Ea qui conſideret quàm inconſultè ac temerè dicantur, venerari Epicurum, & in eorum ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat: ſolus enim vidit, primùm eſſe deos, quòd in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura. Quæ eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quamdam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt, anteceptam animo rei quamdam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec diſputari poteſt. Cujus rationis vim, atque utilitatem ex illo cœleſti Epicuri, *de regula, & judicio*, volumine accepimus.

XVII. Quod igitur fundamentum hujus quæſtionis eſt, id præclarè jactum videtis. Quum enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneatque ad unum omnium firma conſenſio; intelligi neceſſe eſt, eſſe deos, quoniam insitas eorum, vel potiùs innatas cognitiones habemus. De quo autem

G v

omnium natura conſentit, id verum eſſe neceſſe eſt. Eſſe igitur deos confitendum eſt. Quod quoniam ferè conſtat inter omnes non philoſophos ſolùm, ſed etiam indoctos; fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere sive anticipationem, ut antè dixi, sive prænotionem deorum: ſunt enim rebus novis nova ponenda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν appellavit, quam antea nemo eo verbo nominarat.

45. Hanc igitur habemus, ut deos beatos & immortales putemus. Quæ enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpsit in mentibus, ut eos æternos & beatos haberemus. Quod si ita eſt, verè expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro, *Quod æternum beatumque sit, id nec habere ipſum negotii quidquam, nec exhibere alteri: itaque neque irâ, neque gratiâ teneri, quòd, quæ talia eſſent, imbecilla eſſent omnia.* Si nihil aliud quæreremus, nisi ut deos piè coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum: nam & præſtans deorum natura hominum pietate coleretur, quum & æterna eſſet, & beatissima; habet enim venerationem juſtam quidquid excellit: & metus omnis a vi atque ira deorum pulſus eſſet: intelligitur enim, a beata immortalique natura & iram & gratiam ſegregari; quibus remotis, nullos a ſuperis

impendere metus. Sed ad hanc confirmandam opinionem anquirit animus & formam, & vitam, & actionem mentis atque agitationem in deo.

XVIII. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. Nam a natura habemus omnes omnium gentium ſpeciem nullam aliam, niſi humanam, deorum: quæ enim alia forma occurrit umquam aut vigilanti cuiquam, aut dormienti? Sed, ne omnia revocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat.

47. Nam quum præſtantiſſimam naturam, vel quia beata eſt, vel quia ſempiterna, convenire videatur eamdem eſſe pulcherrimam; quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies humanâ poteſt eſſe pulchrior? Vos quidem, Lucili, ſoletis (nam Cotta meus modò hoc, modò illud) quum artificium effingitis, fabricamque divinam, quàm ſint omnia in hominis figura non modò ad uſum, verùm etiam ad venuſtatem apta, deſcribere.

48. Quòd ſi omnium animantium formam vincit hominis figura, deus autem animans eſt; eâ figurâ profectò eſt, quæ pulcherrima ſit omnium: quoniamque deos beatiſſimos eſſe conſtat, beatus autem eſſe ſine virtute nemo poteſt, nec

virtus ſine ratione conſtare, nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura; hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt.

49. Nec tamen ea ſpecies corpus eſt, ſed quasi corpus: nec habet ſanguinem, ſed quasi ſanguinem. Hæc quamquam & inventa ſunt acutiùs, & dicta ſubtiliùs ab Epicuro, quàm ut quivis ea possit agnoscere; tamen fretus intelligentiâ veſtrâ diſſero breviùs, quàm cauſa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas & penitus abditas non modò viderit animo, ſed etiam sic tractet, ut manu, docet eam eſſe vim & naturam deorum, ut primùm non ſenſu, ſed mente cernatur: nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, ſed imaginibus, similitudine & transitione perceptis: quumque infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus individuis exsiſtat, & a deo affluat, tum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam infixamque noſtram, intelligentiam capere, quæ ſit & beata natura & æterna.

XIX. Summa verò vis infinitatis magnâ ac diligenti contemplatione dignissima eſt; in qua intelligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam, ut omnia omnibus paribus paria reſpondeant: hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus; id eſt, æquabilem tributionem.

Ex hac igitur illud efficitur, ſi mortalium tanta multitudo ſit, eſſe immortalium non minorem; & ſi, quæ interimant, innumerabilia ſint, etiam ea, quæ conſervent, infinita eſſe debere.

51. Et quærere a nobis, Balbe, ſoletis, quæ vita deorum ſit, quæque ab iis degatur ætas. Ea videlicet, quâ nihil beatius, nihil omnibus bonis affluentius cogitari poteſt: nihil enim agit; nullis occupationibus eſt implicatus; nulla opera molitur; ſuâ ſapientiâ & virtute gaudet: habet exploratum fore ſe ſemper tum in maximis, tum in æternis voluptatibus.

XX. Hunc deum ritè beatum dixerimus; veſtrum verò laborioſiſſimum. Sive enim ipſe mundus deus eſt, quid poteſt eſſe minùs quietum, quàm nullo puncto temporis intermiſſo verſari circum axem cœli admirabili celeritate? nisi quietum autem, nihil beatum eſt. Sive in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum viciſſitudines ordinesque conſervet, terras & maria contemplans, hominum commoda vitaſque tueatur; næ ille eſt implicatus moleſtis negotiis & operoſis.

53. Nos autem beatam vitam in animi ſecuritate, & in omnium vacatione munerum ponimus: docuit enim nos idem,

qui cetera, naturâ effectum eſſe mundum; nihil opus fuiſſe fabricâ; tamque eam rem eſſe facilem, quam vos effici negatis sine divina poſſe ſolertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. Quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua mente possit, non videtis, ut tragici poëtæ quum explicare argumenti exitum non poſſunt, confugitis ad deum.

54. Cujus operam profectò non desideraretis, si immenſam & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis; in quam ſe injiciens animus & intendens ita latè longéque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat, in qua possit insiſtere. In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum; quæ interjecto inani, cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ atque figuræ; quas vos effici poſſe sine follibus & incudibus non putatis. Itaque impoſuiſtis in cervicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies & noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, & cogitantem, & animadvertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotii deum?

55. Hinc vobis exsiſtit primùm illa fatalis neceſſitas, quam εἱμαρμένην dicitis; ut, quidquid accidat, id ex æterna veritate, cauſarumque continuatione fluxiſſe dicatis. Quanti autem hæc philoſophia æſtimanda eſt, cui, tamquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri videantur omnia? Sequitur μαντικὴ veſtra, quæ Latinè divinatio dicitur; quâ tantâ imbueremur ſuperſtitione, ſi vos audire vellemus, ut aruſpices, augures, harioli, vates, & conjectores nobis eſſent colendi.

56. His terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere; & piè ſanctéque colimus naturam excellentem atque præſtantem. Sed elatus ſtudio, vereor, ne longior fuerim. Erat autem difficile, rem tantam, tamque præclaram, inchoatam relinquere: quamquam non tam dicendi ratio mihi habenda fuit, quàm audiendi.

XXI. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes: mihi enim non tam facilè in mentem venire ſolet, quare verum ſit aliquid, quàm quare falſum. Idque quum ſæpe, tum, quum te audirem paulò antè, contigit. Roges me, qualem deorum natu-

ram eſſe ducam; nihil fortaſſe reſpondeam. Quæras, putemne talem eſſe, qualis modò a te ſit expoſita; nihil dicam mihi videri minùs: ſed antequam aggrediar ad ea, quæ a te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam.

58. Sæpe enim de L. Craſſo, familiari illo tuo, videor audiſſe, quum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos e Græcia compararet: ſed, quòd ab eo te mirificè diligi intelligebam, arbitrabar illum propter benevolentiam id uberiùs dicere. Ego autem, etſi vereor laudare præſentem, judico tamen de re obſcura atque difficili a te dictum eſſe dilucidè; neque ſententiis ſolùm copiosè, ſed verbis etiam ornatiùs, quàm ſolent veſtri.

59. Zenonem, quem Philo noſter coryphæum appellare Epicureorum ſolebat, quum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone; credo, ut faciliùs judicarem quàm illa bene refellerentur, quum a principe Epicureorum accepiſſem quemadmodum dicerentur. Non igitur ille, ut plerique; ſed iſto modo, ut tu, diſtinctè, graviter, ornatè. Sed quod in illo mihi uſu ſæpe venit, idem modò, quum te audirem, acciderat, ut moleſtè ferrem, tantum ingenium (bonâ veniâ me audies) in tam leves,

ne dicam in tam ineptas ſententias incidiſſe. Nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius: ut enim modò dixi, omnibus ferè in rebus, & maximè in phyſicis, quid non ſit citiùs, quàm quid ſit, dixerim.

XXII. Roges me, quid, aut quale ſit deus; auctore utar Simonide; de quo quum quæſiviſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi causâ ſibi unum diem poſtulavit: quum idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petivit: quum ſæpius duplicaret numerum dierum, admiranſque Hiero requireret, cur ita faceret: Quia, quantò, inquit, diutius conſidero, tantò mihi res videtur obſcurior. Sed Simonidem arbitror (non enim poëta ſolùm ſuavis, verùm etiam cetera quoque doctus, ſapienſque traditur) quia multa venirent in mentem acuta atque ſubtilia, dubitantem, quid eorum eſſet veriſſimum, deſperaſſe omnem veritatem.

61. Epicurus verò tuus (nam cum illo malo diſſerere, quàm tecum) quid dicit, quod non modò philoſophiâ dignum ſit, ſed mediocri prudentiâ? Quæritur primùm in ea quæſtione, quæ eſt de natura deorum, ſintne dii, necne ſint. Difficile eſt negare: credo, ſi in concione quæratur; ſed in hujuſmodi ſermone, & in conſeſſu facillimum. Itaque ego ipſe pontifex, qui cæremonias religioneſque

publicas ſanctiſſimè tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opinione ſolùm, ſed etiam ad veritatem planè velim: multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli eſſe videantur. Sed vide, quàm tecum agam liberaliter: quæ communia ſunt vobis cum ceteris philoſophis non attingam, ut hoc ipſum; placet enim omnibus ferè, mihique ipsi in primis, deos eſſe: itaque non pugno: rationem tamen eam, quæ a te affertur, non ſatis firmam puto.

XXIII. Quòd enim omnium gentium generumque hominibus ita videretur, id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur: quod quum leve per ſe, tum etiam falſum eſt. Primùm enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationum? equidem arbitror multas eſſe gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla ſuſpicio deorum sit.

63. Quid? Diagoras, atheos qui dictus eſt, poſteaque Theodorus, nonne apertè deorum naturam ſuſtulerunt? nam Abderites quidem Protagoras, cujus a te modò mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis vel maximus, quum in principio libri sic poſuiſſet, *De diis neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere*, Athenienſium juſſu urbe atque agro eſt exterminatus, li-

brique ejus in concione combuſti : ex quo equidem exiſtimo tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos, quippe quum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuiſſet.

64. Quid de ſacrilegis, quid de impiis, perjuriſque dicemus?

Tubulus ſi Lucius umquam,
Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,

ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam perjurus, aut tam impurus fuiſſet? Non eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod vultis, confirmandum, quàm videtur : ſed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum ; omittam hoc tempore; ad veſtra propria venire malo.

65. Concedo eſſe deos : doce me igitur, unde ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo, vitâ : hæc enim ſcire deſidero. Abuteris ad omnia atomorum regno & licentiâ : hinc, quodcumque in ſolum venit, ut dicitur, effingis atque efficis : quæ primùm nullæ ſunt ; nihil eſt enim, quod vacet corpore : corporibus autem omnis obsidetur locus : ita nullum inane, nihil eſſe individuum poteſt.

XXIV. Hæc ego nunc phyſicorum oracula fundo : vera, an falſa, neſcio ; ſed veri tamen ſimiliora quàm veſtra : iſta

enim flagitia Democriti, sive etiam antè Leucippi, eſſe corpuſcula quædam lævia, alia aſpera, rotunda alia, partim autem angulata, curvata quædam & quasi adunca: ex his effectum eſſe cœlum atque terram, nullâ cogente naturâ, ſed concurſu quodam fortuito. Hanc tu opinionem, C. Vellei, uſque ad hanc ætatem perduxiſti, priúſque te quis de omni vitæ ſtatu, quàm de iſta auctoritate dejecerit: antè enim judicaſti, Epicureum te eſſe oportere, quàm iſta cognoviſti. Ita neceſſe fuit aut hæc flagitia concipere animo, aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere.

67. Quid enim mereas, ut Epicureus eſſe desinas? Nihil equidem, inquis, ut rationem vitæ beatæ, veritatemque deſeram. Iſta igitur eſt veritas? Nam de vita beata nihil repugno, quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes, nisi planè otio langueat. Sed ubi eſt veritas? In mundis, cedo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, aliis naſcentibus, aliis cadentibus; an in individuis corpuſculis, tam præclara opera, nullâ moderante naturâ, nullâ ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, quâ tecum paulò antè uti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex individuis conſtare omnia. Quid ad rem? deorum enim natura quæritur.

68. Sint ſanè ex atomis. Non igitur æterni: quod enim ex atomis, id natum aliquando: si natum, nulli dii antè quàm nati: & , si ortus eſt deorum, interitus sit neceſſe eſt, ut tu paulò antè de Platonis mundo diſputabas. Ubi igitur illud veſtrum *beatum, & æternum?* quibus duobus verbis significatis deum. Quod quum efficere vultis, in dumeta correpitis: ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo, ſed quasi corpus; nec ſanguinem, ſed quasi ſanguinem.

XXV. Hoc perſæpe facitis, ut, quum aliquid non verisimile dicatis, & effugere reprehensionem velitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit; ut ſatius fuerit illud ipſum, de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter resiſtere: velut Epicurus, quum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quòd eſſet earum motus certus & neceſſarius; invenit quo modo necessitatem effugeret; quod videlicet Democritum fugerat: ait atomum, quum pondere & gravitate directà deorſus feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius eſt, quàm illud, quod vult, non poſſe defendere.

70. Idem facit contra dialecticos; a quibus quum traditum sit, in omnibus

disjunctionibus, in quibus, *aut etiam*, *aut non*, poneretur, alterutrum verum eſſe, pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet hujusmodi aliquid, *Aut vivet cras*, *aut non vivet Epicurus*, alterutrum fieret neceſſarium: totum hoc, *aut etiam aut non*, negavit eſſe neceſſarium. Quo quid dici poteſt obtuſius? Urgebat Arceſilas Zenonem, quum ipſe falſa omnia diceret, quæ ſenſibus viderentur; Zeno autem nonnulla viſa eſſe falſa, non omnia. Timuit Epicurus, ne, ſi unum viſum eſſet falſum, nullum eſſet verum: omnes ſenſus veri nuntios dixit eſſe. Nihil horum, niſi calidè: graviorem enim plagam accipiebat, ut leviorem repelleret. Idem facit in natura deorum: dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus & diſſipatio conſequatur, negat eſſe corpus deorum, ſed tamquam corpus; nec ſanguinem, ſed tamquam ſanguinem.

XXVI. Mirabile videtur, quòd non rideat aruſpex, quum aruſpicem viderit: hoc mirabilius, quod vos inter vos riſum tenere poſſitis. *Non eſt corpus, ſed quaſi corpus.* Hoc intelligerem, quale eſſet, ſi id in cereis fingeretur, aut in fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum: ne tu quidem, Vellei; ſed non vis fateri.

72. Iſta enim a vobis quaſi dictata red-

duntur, quæ Epicurus oſcitans hallucinatus eſt; quum quidem gloriaretur, ut videmus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum: quod & non prædicanti tamen facilè quidem crederem; ſicut mali ædificii domino glorianti, ſe architectum non habuiſſe: nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit; quem virum, dii immortales! & ſunt qui putent audiviſſe: ipſe non vult: credo plus nemini. Pamphilum quemdam, Platonis auditorem, ait a ſe Sami auditum; ibi enim adoleſcens habitabat cum patre & fratribus, quòd in eam pater ejus Neocles agripeta venerat: ſed, quum agellus eum non ſatis aleret, ut opinor, ludimagiſter fuit.

73. Sed hunc Platonicum mirificè contemnit Epicurus: ita metuit, ne quid umquam didiciſſe videatur. In Nauſiphane Democriteo tenetur; quem quum a ſe non neget auditum, vexat tamen omnibus contumeliis. Atqui ſi hæc Democritea non audiſſet, quid audierat? Quid eſt in phyſicis Epicuri non a Democrito? nam etsi quædam commutavit, ut, quod paulò antè de inclinatione atomorum dixi; tamen pleraque dicit eadem; atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemque mundorum, eorum

ortus, interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur.

74. Nunc iſtud quaſi corpus & quaſi ſanguinem, quid ſit intelligis? ego enim ſcire te iſta meliùs, quàm me, non fateor ſolùm, ſed etiam facilè patior. Quum quidem ſemel dicta ſunt, quid eſt, quod Velleius intelligere poſſit, Cotta non poſſit? Itaque corpus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo: quaſi corpus, & quaſi ſanguis, quid ſit, nullo prorſus modo intelligo. Neque tu me celas, ut Pythagoras ſolebat alienos; nec conſultò dicis occultè, tamquam Heraclitus, ſed (quod inter nos licet) ne tu quidem intelligis.

XXVII. Illud video pugnare te, ſpecies ut quædam ſit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminentis, ſitque pura, levis, perlucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori, nec ille fuſus & candore mixtus rubor ſanguis eſt, ſed quædam ſanguinis ſimilitudo: ſic in Epicureo deo non res, ſed ſimilitudines rerum eſſe. Fac, id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedo mihi iſtorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas.

76. Non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere velitis, humanas eſſe formas

formas deorum: primùm, quòd ita ſit informatum anticipatumque mentibus noſtris, ut homini, quum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura divina, formâ quoque eſſe pulcherrimâ debeat; nec eſſe humanâ ullam pulchriorem. Tertiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura domicilium mentis eſſe poſſit.

77. Primùm igitur quidque conſideremus quale ſit: arripere enim mihi videmini quaſi veſtro jure rem nullo modo probabilem. Omnium quis tam cæcus in contemplandis rebus umquam fuit, ut non videret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapientum, quò faciliùs animos imperitorum ad deorum cultum a vitæ pravitate converterent; aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ venerantes, deos ipſos ſe adire crederent? Auxerunt autem hæc eadem poëtæ, pictores, opifices: erat enim non facile, agentes aliquid & molientes deos in aliarum formarum imitatione ſervare. Acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quòd homini homine nihil pulchrius videatur. Sed tu hoc, phyſice, non vides, quàm blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura? An putas ullam eſſe terrâ marique belluam, quæ non ſui ge-

neris belluâ maximè delectetur? quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus equæ contrectatione, equus vaccæ? An tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præſcripsit, ut nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum similes putemus? Quid cenſes, si ratio eſſet in belluis? non ſuo quaſque generi plurimùm tributuras fuiſſe?

XXVIII. At mehercule ego (dicam enim, ut ſentio) quamvis amem ipſe me, tamen non audeo dicere, pulchriorem eſſe me, quàm ille fuerit taurus, qui vexit Europam. Non enim hoc loco de ingeniis, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie figuraque quæritur. Quòd si fingere nobis & jungere formas velimus; qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus invehens belluis, adjunctis humano corpori, nolis eſſe? Difficili in loco verſor: eſt enim vis tanta naturæ, ut homo nemo velit nisi hominis similis eſſe. Et quidem formica formicæ.

79. Sed tamen cujus hominis? quotus enim quiſque formoſus eſt? Athenis quum eſſem, e gregibus epheborum vix singuli reperiebantur. Video, quid arriſeris: ſed tamen ita res ſe habet. Deinde nobis,

qui, concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam vitia ſæpe jucunda ſunt. Nævus in articulo pueri delectat Alcæum: at eſt corporis macula, nævus: illi tamen hoc lumen videbatur. Q. Catulus, hujus collegæ & familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt ejus:

Conſtiteram, exorientem auroram fortè ſalutans,
Quum ſubitò a læva Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, cæleſtes, dicere veſtrâ,
Mortalis viſu'ſt pulchrior eſſe deo.

Huic, deo pulchrior: at erat, ſicut hodie eſt, perversissimis oculis: quid refert, si hoc ipſum ſalſum illi & venuſtum videbatur?

XXIX. Redeo ad deos. Ecquos si non tam ſtrabones, at pætulos eſſe arbitramur? ecquos nævum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones, quæ ſunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id vobis. Num etiam eſt una omnium facies? nam si plures, aliam eſſe aliâ pulchriorem neceſſe eſt. Igitur aliquis non pulcherrimus deus. Si una omnium facies eſt, florere in cœlo Academiam neceſſe eſt. Si enim nihil inter deum & deum differt, nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio.

81. Quid si etiam, Vellei, falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis de deo cogitantibus ſpeciem, nisi hominis occurrere? tamenne iſta tam abſurda defendes? Nobis fortaſſe sic occurrit, ut dicis: Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos, eâ facie novimus, quâ pictores, fictoreſque voluerunt: neque ſolùm facie, ſed etiam ornatu, ætate, veſtitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec ferè cuncta barbaria: firmiores enim videas apud eos opiniones eſſe de beſtiis quibusdam, quàm apud nos de ſanctissimis templis & simulacris deorum.

82. Etenim fana multa exſpoliata, & simulacra deorum de locis ſanctissimis ablata videmus a noſtris: at verò ne fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem violatum ab Ægyptio. Quid igitur cenſes? Apim illum, ſanctum Ægyptiorum bovem, nonne deum videri Ægyptiis? tam hercle, quàm tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu numquam ne in ſomnis quidem vides, nisi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. At non eſt talis Argiva, nec Romana Juno. Ergo alia ſpecies Junonis Argivis, alia Lanuvinis. Et quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Jovis.

XXX. Non pudet igitur phyſicum, id eſt, ſpeculatorem venatoremque naturæ, ab animis conſuetudine imbutis, petere teſtimonium veritatis? iſto enim modo dicere licebit, Jovem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæſios oculos Minervæ, cœruleos eſſe Neptuni. Et quidem laudamus Vulcanum Athenis eum, quem fecit Alcamenes; in quo ſtante atque veſtito leviter apparet claudicatio non deformis. Claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accepimus.

84. Age, & his vocabulis deos eſſe facimus, quibus a nobis nominantur. At primùm quot hominum linguæ, tot nomina deorum: non enim, ut tu Velleius, quocumque veneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. Deinde nominum non magnus numerus, ne in pontificiis quidem noſtris; deorum autem innumerabilis. An sine nominibus ſunt? iſtud quidem ita vobis dicere neceſſe eſt: quid enim attinet, quum una facies sit, plura eſſe nomina?

85. Quàm bellum erat, Vellei, confiteri potiùs neſcire, quod neſcires, quàm iſta effutientem nauſeare, atque ipſum sibi diſplicere? An tu mei similem putas eſſe, aut tui deum? profectò non putas. Quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut

cœlum, deum? ergo etiam *beatum*. Quibus fruentem voluptatibus? & *ſapientem*. Quî poteſt eſſe in ejuſmodi trunco ſapientia? Hæc veſtra ſunt. Si igitur nec humano viſu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt; quid dubitas negare deos eſſe? Non audes: ſapienter id quidem: etsi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos. Novi ego Epicureos omnia sigilla numerantes: quamquam video nonnullis videri, Epicurum, ne in offenſionem Atheniensium caderet, verbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. Itaque in illis ſelectis ejus brevibuſque ſententiis, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima ſententia eſt: *Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium.*

XXXI. In hac ita exposita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcientiâ planè loquendi fecerit, feciſſe conſultò: de homine minimè vafro malè exiſtimant. Dubium eſt enim, utrùm dicat aliquid iſte beatum & immortale, an, si quod sit beatum, id eſſe immortale. Non animadvertunt, hìc eum ambiguè locutum eſſe; ſed multis aliis locis, & illum, & Metrodorum tam apertè, quàm paulò antè te. Ille verò deos eſſe putat; nec quemquam vidi, qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret, timeret; mortem di-

co, & deos: quibus mediocres homines non ita valde moventur; his ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. Tot millia latrocinantur, morte propoſitâ. Alii omnia, quæ poſſunt, fana compilant. Credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis.

87. Sed, quoniam non audes (jam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos; quid eſt, quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum natura ponere? Numquam vidi, inquis, animam rationis conſiliique participem in ulla alia, niſi in humana figura. Quid? ſolis num quidnam, aut lunæ, aut quinque errantium ſiderum ſimile vidiſti? Sol, duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. Hujus hanc luſtrationem ejuſdem incenſa radiis menſtruo ſpatio luna complet. Quinque autem ſtellæ, eumdem orbem tenentes, aliæ propiùs a terris, aliæ remotiùs ab iiſdem principiis, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt.

88. Num quid tale, Epicure, vidiſti? Ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellæ; quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut vidimus. Quid? deum ipſum numne vidiſti? cur igitur credis eſſe? tol-

lamus ergo omnia, quæ aut hiſtoria nobis, aut ratio nova affert: ita ſit, ut mediterranei mare eſſe non credant. Quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ, ut, ſi Seriphi natus eſſes, nec umquam egreſſus ex inſula, in qua lepuſculos vulpeculaſque ſæpe vidiſſes, non crederes leones & pantheras eſſe, quum tibi, quales eſſent, diceretur? ſi verò de elephanto quis diceret, etiam rideri te putares?

XXXII. Et tu quidem, Vellei, non veſtro more, ſed dialecticorum (quæ funditus gens veſtra non novit) argumenti ſententiam concluſiſti. Beatos eſſe deos ſumpsiſti: concedimus. Beatum autem ſine virtute neminem eſſe poſſe: id quoque damus, & libenter quidem. Virtutem autem ſine ratione conſtare non poſſe: conveniat id quoque neceſſe eſt. Adjungis, Nec rationem eſſe, niſi in hominis figura. Quem tibi hoc daturum putas? ſi enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc pervenire? ſumpsiſſes tuo jure. Quod autem eſt iſtuc gradatim? Nam a beatis ad virtutem, a virtute ad rationem video te veniſſe gradibus. A ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare iſtuc quidem eſt, non deſcendere.

90. Nec verò intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere,

quàm homines deorum. Quæres, quid interſit: si enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic: video: ſed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram veniſſe ad deos: dii enim ſemper fuerunt, & nati numquam ſunt, ſi quidem æterni ſunt futuri; at homines nati: antè igitur humana forma, quàm homines, ea, quâ erant formâ dii immortales. Non ergo illorum, humana forma, ſed noſtra, divina dicenda eſt.

91. Verùm hoc quidem, ut voletis. Illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna (nihil enim in rerum natura ratione factum eſſe vultis) ſed tamen quis iſte tantus caſus? unde tam felix concurſus atomorum, ut repentè homines deorum formâ naſcerentur? ſemina deorum decidiſſe de cœlo in terras putamus, & ſic homines patrum ſimiles exſtitiſſe? Vellem diceretis; deorum cognationem agnoſcerem non invitus. Nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. Et nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? Utinam tam facilè vera invenire poſſem, quàm falſa convincere.

XXXIII. Etenim enumeraſti memoriter & copioſè (ut mihi quidem admirari liberet, in homine eſſe Romano tan-

tam ſcientiam) uſque a Thale Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. Omneſne tibi illi delirare viſi ſunt, qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreverunt ? ne hoc quidem vos movet, conſiderantes, quæ ſit utilitas, quæque opportunitas in homine membrorum, ut judicetis, membris humanis deos non egere ? Quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu ? quid manibus, ſi nihil comprehendendum ? quid reliquâ deſcriptione omnium corporis partium, in qua nihil inane, nihil ſine causâ, nihil ſupervacaneum eſt ? Itaque nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. Habebit igitur linguam deus, & non loquetur: dentes, palatum, fauces, nullum ad uſum: quæque procreationis causâ natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora, cor, pulmones, jecur, cetera; quæ, detractâ utilitate, quid habent venuſtatis ? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem vultis.

93. Iſtiſne fidentes ſomniis non modò Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemque dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa eſt ? ſcito illa quidem ſermone, & Attico: ſed tamen: tantum

Epicuri hortus habuit licentiæ! Et ſoletis queri: Zeno quidem etiam litigabat: quid dicam Albutium? nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius; ſed ſtomachabatur ſenex, si quid aſperius dixeram: quum Epicurus contumelioſissimè Ariſtotelem vexaverit; Phædoni Socratico turpissimè maledixerit; Metrodori, ſodalis ſui, fratrem, Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis voluminibus conciderit; in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus; Nausiphanem, magiſtrum ſuum, a quo nihil didicerat, tam malè acceperit.

XXXIV. Zeno quidem non eos ſolùm, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, ceteros figebat maledictis; ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiæ, Latino verbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat: Chrysippum numquam nisi Cheſippum vocabat. Tu ipſe paulò antè, quum tamquam ſenatum philoſophorum recitares, ſummos viros desipere, delirare, dementes eſſe dicebas. Quorum si nemo verum vidit de natura deorum, verendum eſt, ne nulla sit omnino: nam iſta, quæ vos dicitis, ſunt tota commentitia, vix digna lucubratione anicularum: non enim ſentitis, quàm multa vobis ſuſcipienda sint, si impetraritis, eamdem ut conceda-

mus hominum eſſe & deorum figuram. Omnis cultus & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini: ingreſſus, curſus, accubitio, inclinatio, ſeſſio, comprehensio; ad extremum etiam ſermo & oratio. Nam quòd & mares deos, & feminas eſſe dicitis, quid ſequatur videtis.

95. Equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones veſter ille princeps venerit. Sed clamare non desinitis, retinendum hoc eſſe, deus ut beatus immortaliſque sit. Quid autem obſtat, quò minùs sit beatus, si non sit bipes? aut iſta sive *beatitas*, sive *beatitudo* dicenda eſt (utrumque omnino durum, ſed uſu mollienda nobis verba ſunt) verùm ea, quæcumque eſt, cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figurâ membriſque corporis vacuam, cadere non poteſt?

96. Nihil aliud dicis, nisi, Numquam vidi ſolem, aut mundum beatum. Quid? mundum, præter hunc, umquamne vidiſti? Negabis. Cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? Ratio docuit. Ergo hoc te ratio non docebit, quum præſtantissima natura quæratur, eaque beata & æterna, quæ ſola divina naturâ ſunt, ut im-

mortalitate vincimur ab ea natura, sic animi præſtantiâ vinci; atque ut animi, item corporis? Cur igitur, quum ceteris rebus inferiores ſimus, formâ pares ſumus? Ad ſimilitudinem enim deo propiùs accedebat humana virtus, quàm figura.

XXXV. An quidquam tam puerile dici poteſt (ut eumdem locum diutius urgeam) quàm si ea genera belluarum, quæ in rubro mari, Indiave gignantur, nulla eſſe dicamus? Atqui ne curiosissimi quidem homines exquirendo audire tam multa poſſunt, quàm ſunt multa, quæ terrâ, mari, paludibus, fluminibus exsiſtunt: quæ negemus eſſe, quia numquam vidimus. Ipſa verò quàm nihil ad rem pertinet, quæ vos delectat maximè, ſimilitudo? Quid? canis nonne ſimilis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quàm ſimilis, turpiſſima beſtia, nobis?

At mores in utroque diſpares. Elephanto belluarum nulla prudentior: at figura quæ vaſtior? De beſtiis loquor.

98. Quid? inter ipſos homines nonne & ſimillimis formis diſpares mores, & moribus ſimillimis figura diſſimilis? Etenim si ſemel, Vellei, ſuſcipimus genus hoc argumenti, attende quò ſerpat: tu

enim ſumebas, nisi in hominis figura rationem ineſſe non poſſe: ſumet alius, nisi in terreſtri; nisi in eo, qui natus sit; nisi in eo, qui adoleverit; nisi in eo, qui didicerit; nisi in eo, qui ex animo conſtet, & corpore caduco, & infirmo; poſtremò nisi in homine, atque mortali. Quòd si in omnibus his rebus obsiſtis, quid eſt, quòd te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ propoſui, adjunctis, in homine rationem eſſe & mentem videbas: quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modò lineamenta maneant. Hoc eſt non conſiderare, ſed quasi ſortiri, quid loquare.

99. Nisi fortè ne hoc quidem attendis, non modò in homine, ſed etiam in arbore, quidquid ſupervacaneum sit, aut uſum non habeat, obſtare. Quàm moleſtum eſt uno digito plus habere? Quid ita? quia nec ſpeciem, nec uſum alium quinque desiderant. Tuus autem deus non digito uno redundat, ſed capite, collo, cervicibus, lateribus, alvo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. Si ut immortalis sit, quid hæc ad vitam membra pertinent? quid ipſa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, jecur; hæc enim ſunt domicilia vitæ. Oris quidem habitus ad vitæ firmitatem nihil pertinet.

XXXVI. At eos vituperabas, qui ex operibus magnificis atque præclaris, quum ipſum mundum, quum ejus membra, cœlum, terras, maria, quumque horum insignia, ſolem, lunam, ſtellasque vidiſſent, quumque temporum maturitates, mutationes, vicissitudineſque cognoviſſent, ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eſſe præſtantemque naturam, quæ hæc feciſſet, moveret, regeret, gubernaret: qui, etiam si aberrant a conjectura, video tamen quid ſequantur. Tu quod opus tandem magnum & egregium habes, quod effectum divinâ mente videatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? Habebam, inquis, in animo insitam informationem quamdam dei: Et barbati quidem Jovis, galeatæ Minervæ: num igitur eſſe tales putas?

101. Quantò meliùs hæc vulgus imperitorum? qui non membra ſolùm hominis deo tribuunt, ſed uſum etiam membrorum; dant enim arcum, ſagittas, haſtam, clypeum, fuſcinam, fulmen; &, si, actiones quæ sint deorum, non vident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipsi, qui irridentur, Ægyptii, nullam belluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecraverunt. Velut ibes, quæ maximam vim ſer-

pentium conficiunt, quum ſint aves excelſæ, cruribus rigidis, corneo proceroque roſtro; avertunt peſtem ab Ægypto, quum volucres angues ex vaſtitate Libyæ vento Africo invectas interficiunt atque conſumunt: ex quo fit, ut illæ nec morſu vivæ noceant, nec odore mortuæ. Poſſum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere; ſed nolo eſſe longus: ita concludam tamen, belluas a barbaris propter beneficium conſecratas; veſtrorum verò deorum non modò benecium nullum exſtare, ſed ne factum quidem omnino.

XXXVII. *Nihil habet*, inquit, *negotii.* Profectò Epicurus, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. At ipſi tamen pueri, etiam quum ceſſant, exercitatione aliquâ ludicrâ delectantur: deum ſic feriatum volumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe commoverit, vereamur ne beatus eſſe non poſſit. Hæc oratio non modò deos ſpoliat motu & actione divinâ, ſed etiam homines inertes efficit; ſi quidem agens aliquid, ne deus quidem, eſſe beatus poteſt.

103. Verùm ſit ſanè, ut vultis, deus, effigies hominis & imago. Quod ejus eſt domicilium? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio vitæ? quibus rebus, id quod

vultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet & fruatur, qui beatus futurus eſt. Nam locus quidem iis etiam naturis, quæ sine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua; ſuperior aëri, ignibus altiſſima ora reddatur. Beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quasi ancipites, in utraque ſede viventes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putentur, appareantque in ardentibus fornacibus ſæpe volitantes.

104. Quæro igitur, veſter deus primùm ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moveat; si modò movetur aliquando: poſtremò quum hoc proprium sit animantium, ut aliquid appetant, quod sit naturæ accommodatum; deus quid appetat; ad quam denique rem motu mentis ac rationis utatur: poſtremò, quo modo beatus sit, quo modo æternus: quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt: ita malè inſtituta ratio exitum reperire non poteſt.

105. Sic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu: nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eamdem ad numerum permanere, eamque eſſe ejus visionem, ut similitudine & transitione cernatur, neque deficiat umquam ex

infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoque fieri, ut in hæc intenta mens noſtra, beatam illam naturam & ſempiternam putet.

XXXVIII. Hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantummodo ad cogitationem valent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam; quid intereſt, utrùm de hippocentauro, an de deo cogitemus? Omnem enim talem conformationem animi ceteri philoſophi motum inanem vocant: vos autem adventum in animos, & introitum imaginum dicitis. Ut igitur Tib. Gracchum quum videor concionantem in Capitolio videre, de M. Octavio deferentem ſitellam, tum eum motum animi dico eſſe inanem: tu autem & Gracchi & Octavii imagines remanere, quæ, in Capitolium quum pervenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cujus crebrâ facie pellantur animi; ex quo eſſe beati atque æterni intelligantur.

107. Fac imagines eſſe, quibus pulſentur animi: ſpecies duntaxat objicitur quædam: num etiam cur ea beata ſit? cur æterna? Quæ autem iſtæ imagines veſtræ, aut unde? a Democrito omnino hæc licentia. Sed & ille reprehenſus a multis

eſt, nec vos exitum reperitis; totaque res vacillat & claudicat. Nam quid eſt quod minùs probari poſſit, quàm omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? Quomodo ergo illi? & quorum imagines?

108. Orpheum poëtam docet Ariſtoteles numquam fuiſſe, & hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cujuſdam fuisſe Cercopis. At Orpheus, id eſt, imago ejus, ut vos vultis, in animum meum ſæpe incurrit. Quid, quòd ejuſdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quòd earum rerum, quæ numquam omnino fuerunt, neque eſſe potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimæræ? quid, quòd hominum, locorum, urbium earum, quas numquam vidimus? quid, quòd simul ac mihi collibitum eſt, præſtò eſt imago? quid, quòd etiam ad dormientem veniunt invocatæ?

XXXIX. Tota res, Vellei, nugatoria eſt. Vos autem non modò oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis; tanta eſt impunitas garriendi. At quàm licenter? *Fluentium frequenter tranſitio fit viſionum, ut e multis una videatur.* Puderet me dicere non intelligere, si vos ipsi intellige-

retis, qui iſta defenditis. Quo modo enim probas, continenter imagines ferri? aut, ſi continenter, quo modo æternæ? *Innumerabilitas*, inquis, *ſuppeditat atomorum.* Num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? Confugis ad æquilibritatem: ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus: & ais, *quoniam ſit natura mortalis, immortalem etiam eſſe oportere.*

110. Iſto modo, quoniam homines mortales ſunt, ſint aliqui immortales; & quoniam naſcuntur in terra, naſcantur & in aqua: *& quia ſunt quæ interimant, ſint quæ conſervent.* Sint ſanè: ſed ea conſervent, quæ ſunt. Deos iſtos eſſe non ſentio. Omnis tamen iſta rerum effigies ex individuis quo modo corporibus oritur? quæ etiam ſi eſſent, quæ nulla ſunt; pellere ſe ipſa, & agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent: formare, figurare, colorare, animare non poſſent. Nullo igitur modo immortalem deum efficitis.

XL. Videamus nunc de beato. Sine virtute certè nullo modo: virtus autem actuoſa; & deus veſter nihil agens: expers virtutis igitur: ita, ne beatus quidem. Quæ ergo vita? Suppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interventu. Quorum tandem bonorum? Vo-

luptatum. Credo : nempe ad corpus pertinentium : nullam enim noviſtis, niſi profectam a corpore, & redeuntem ad corpus, animi voluptatem. Non arbitror te, Vellei, ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum; quos pudeat earum Epicuri vocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſejunctum a delicatis & obſcœnis voluptatibus; quas quidem, non erubeſcens, perſequitur omnes nominatim.

112. Quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas vocum aut colorum varietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas voluptatibus? At poëtæ quidem nectar, ambroſiam, epulas comparant, & aut Juventatem, aut Ganymedem pocula miniſtrantem. Tu autem, Epicure, quid facies? neque enim unde habeat iſta deus tuus video; nec quo modo utatur. Locupletior igitur hominum natura ad beatè vivendum eſt, quàm deorum, quòd pluribus generibus fruitur voluptatum.

113. At has leviores ducis voluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc verbum eſt) ſenſibus adhibetur. Quousque ludis? nam Philo etiam noſter ferre non poterat, aſpernari Epicureos molles & delicatas voluptates: ſummâ enim me-

moriâ pronuntiabat plurimas Epicuri ſententias, his ipsis verbis, quibus erant ſcriptæ. Metrodori verò, qui eſt Epicuri collega ſapientiæ, multa impudentiora recitabat: accuſat enim Timocratem, fratrem ſuum, Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſæpius. Annuere te video: nota enim tibi ſunt. Proferrem libros, si negares. Neque nunc reprehendo, quòd ad voluptatem omnia referantur; alia eſt ea quæſtio: ſed doceo, deos veſtros eſſe voluptatis expertes: ita veſtro judicio ne beatos quidem.

XLI. At dolore vacant. Satin' eſt id ad illam abundantem bonis vitam beatissimam? Cogitant, inquiunt, assiduè beatos eſſe ſe; habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. Comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil in omni æternitate, nisi, *Mihi pulchrè eſt*, &, *Ego beatus ſum*, cogitantem. Nec tamen video, quo modo non vereatur iſte deus beatus, ne intereat, quum sine ulla intermissione pulſetur, agiteturque incursione atomorum ſempiternâ, quumque ex ipſo imagines ſemper affluant. Ita nec beatus eſt veſter deus, nec æternus.

115. At etiam de ſanctitate, de pieta-

te adverſus deos, libros ſcripsit Epicurus. At quo modo in his loquitur? ut Coruncanium, aut Scævolam, pontifices maximos, te audire dicas; non eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerxes, ſed rationibus deorum immortalium templa & aras everterit. Quid eſt enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, quum dii non modò homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant?

116. At eſt eorum eximia quædam præſtanſque natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. An quidquam eximium poteſt eſſe in ea natura, quæ ſuâ voluptate lætans, nihil nec actura ſit umquam, neque agat, neque egerit? Quæ porrò pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum sit, ei deberi poteſt? eſt enim pietas juſtitia adverſum deos; cum quibus quid poteſt nobis eſſe juris, quum homini nulla cum deo sit communitas? ſanctitas autem eſt ſcientia colendorum deorum; qui quamobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab iis, nec ſperato bono.

XLII. Quid eſt autem, quòd deos veneremur propter admirationem ejus naturæ, in qua egregium nihil videmus?

Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, quum ſuſtuleris omnem vim deorum. Nisi fortè Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos eſſe negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. Ego ne Protagoram quidem; cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. Horum enim ſententiæ omnium, non modò ſuperſtitionem tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum, ſed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur.

118. Quid? ii, qui dixerunt, totam de diis immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reipublicæ causâ, ut, quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret, nonne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? Quid Prodicus Ceus? qui ea, quæ prodeſſent hominum vitæ, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religionem reliquit?

119. Quid? qui aut fortes, aut claros, aut potentes viros tradunt poſt mortem ad deos veniſſe, eoſque eſſe ipſos, quos nos colere, precari, venerarique ſoleamus, nonne expertes ſunt religionum omnium? Quæ ratio maximè tractata ab Euhemero eſt; quem noſter & interpretatus & ſecutus eſt, præter ceteros, Ennius. Ab Euhemero autem & mortes & ſepul-

turæ

turæ demonſtrantur deorum. Utrùm igitur hic confirmaſſe religionem videtur, an penitus totam ſuſtuliſſe? Omitto Eleusinem ſanctam illam & auguſtam,

Ubi initiantur gentes orarum ultimæ.

Prætereo Samothraciam, eaque, quæ

Lemni nocturno aditu occulta coluntur
Silveſtribus ſepibus denſa.

Quibus explicatis ad rationemque revocatis, rerum magis natura cognoſcitur, quàm deorum.

XLIII. Mihi quidem etiam Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigavit, nutare videtur in natura deorum. Tum enim cenſet imagines divinitate præditas ineſſe univerſitati rerum; tum principia mentis, quæ ſunt in eodem univerſo, deos eſſe dicit; tum animantes imagines, quæ vel prodeſſe nobis ſolent, vel nocere; tum ingentes quaſdam imagines, tantaſque, ut univerſum mundum complectantur extrinſecus. Quæ quidem omnia ſunt patriâ Democriti, quàm Democrito digniora. Quis enim iſtas imagines comprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas judicare?

121. Epicurus verò ex animis hominum

extraxit radicitus religionem, quum diis immortalibus & opem & gratiam ſuſtulit: quum enim optimam & præſtantissimam naturam dei dicat eſſe, neget idem eſſe in deo gratiam; tollit id, quod maximè proprium eſt optimæ præſtantissimæque naturæ: quid enim eſt melius, aut quid præſtantius bonitate & beneficentiâ? quâ quum carere deum vultis, neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligi vultis. Ita fit, ut non modò homines a diis, ſed ipsi dii inter ſe ab aliis alii negligantur.

XLIV. Quantò Stoici meliùs „ qui a vobis reprehenduntur? Cenſent autem, ſapientes ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos: nihil eſt enim virtute amabilius; quam qui adeptus fuerit, ubicumque erit gentium, a nobis diligetur. Vos autem quid mali datis, quum in imbecillitate gratificationem & benevolentiam ponitis? Ut enim omittam vim & naturam deorum; ne homines quidem cenſetis, nisi imbecilli eſſent, futuros beneficos & benignos fuiſſe. Nulla eſt caritas naturalis inter bonos? Carum ipſum verbum eſt amoris; ex quo amicitiæ nomen eſt ductum: quam si ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit iſta amicitia, ſed merca-

tura quædam utilitatum ſuarum. Prata, & arva, & pecudum greges diliguntur iſto modo, quòd fructus ex eis capiuntur. Hominum caritas & amicitia gratuita eſt. Quantò igitur magis deorum? qui, nullâ re egentes, & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt. Quod ni ita ſit, quid veneramur, quid precamur deos? cur ſacris pontifices, cur auſpiciis augures præſunt? quid optamus a diis immortalibus? quid vovemus?

123. At etiam liber eſt Epicuri de ſanctitate. Ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad ſcribendi licentiam libero. Quæ enim poteſt eſſe ſanctitas, si dii humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? Verius eſt igitur nimirum illud, quod familiaris omnium noſtrûm Poſsidonius diſſeruit in libro quinto de Naturâ deorum, nullos eſſe deos Epicuro videri; quæque is de diis immortalibus dixerit, invidiæ deteſtandæ gratiâ dixiſſe: neque enim tam deſipiens fuiſſet, ut homunculi similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu ſolido; membris hominis præditum omnibus, uſu membrorum ne minimo quidem; exilem quemdam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem; omnino nihil curantem, nihil agentem:

quæ natura primùm nulla eſſe poteſt: idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos.

124. Deinde, si maximè talis eſt deus, ut nullâ gratiâ, nullâ hominum caritate teneatur; valeat: quid enim dicam, propitius sit? eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia, & caritas.

DE NATURA DEORUM,

LIBER SECUNDUS.

BALBUS Stoicus diſſerit de natura deorum ex mente Stoicorum. Docet nimirum deos eſſe : deinde quales ſint : tum ab his mundum regi : poſtremò conſulere eos rebus humanis.

I. QUÆ quum Cotta dixiſſet, tum Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus ſum. Nam neque indiſertum Academicum pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem, quamvis eloquentem : neque enim flumine conturbor inanium verborum, nec ſubtilitate ſententiarum, si orationis eſt ſiccitas. Tu autem, Cotta, utrâque re valuiſti : corona tibi, & judices defuerunt. Sed ad iſta aliàs : nunc Lucilium, si ipſi commodum eſt, audiamus.

2. Tum Balbus, Eumdem equidem mallem audire Cottam, dum, quâ eloquentiâ falſos deos ſuſtulit, eâdem veros inducat : eſt enim & philoſophi, & pon-

I iij

tificis, & Cottæ, de diis immortalibus habere non errantem & vagam, ut Academici, ſed, ut noſtri, ſtabilem certamque ſententiam. Nam contra Epicurum ſatis ſuperque dictum eſt: ſed aveo audire, tu ipſe, Cotta, quid ſentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, faciliùs me, talibus præſertim de rebus, quid non ſentirem, quàm quid ſentirem, poſſe dicere? quòd ſi haberem aliquid, quod liqueret, tamen te viciſſim audire vellem, quum ipſe tam multa dixiſſem.

3. Tum Balbus, Geram tibi morem, & agam quàm breviſſimè potero: etenim, convictis Epicuri erroribus, longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino dividunt noſtri totam iſtam de diis immortalibus quæſtionem in partes quatuor. Primùm docent eſſe deos: deinde, quales ſint: tum, mundum ab his adminiſtrari: poſtremò, conſulere eos rebus humanis. Nos autem hoc ſermone, quæ priora duo ſunt, ſumamus: tertium, & quartum, quia majora ſunt, puto eſſe in aliud tempus differenda. Minimè verò, inquit Cotta: nam & otioſi ſumus, & iis de rebus agimus, quæ ſunt etiam negotiis anteponendæ.

II. Tum Lucilius, Ne egere quidem videtur, inquit, oratione prima pars: quid enim poteſt eſſe tam apertum, tam-

que perſpicuum, quum cœlum ſuſpeximus, cœleſtiaque comtemplati ſumus, quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita eſſet, quî potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius?

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem;

illum verò, & Jovem, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,

patrem divûmque, hominumque,

& præſentem ac præpotentem deum. Quod qui dubitet, haud ſanè intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitare poſsit. Quid enim eſt hoc illo evidentius?

5. Quod niſi cognitum comprehenſumque animis haberemus, non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cum ſeculis ætatibuſque hominum inveterare potuiſſet. Etenim videmus, ceteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate extabuiſſe. Quis enim hippocentaurum fuiſſe, aut chimæram putat? quæve anus tam excors inveniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur apud inferos portenta, extimeſcat? opinionum enim com-

menta delet dies ; naturæ judicia confirmat. Itaque & in noſtro populo, & in ceteris, deorum cultus religionumque ſanctitates exsiſtunt in dies majores atque meliores.

6. Idque evenit non temerè, nec caſu, ſed quòd præſentiam ſæpe divi ſuam declarant ; ut & apud Regillum bello Latinorum, quum A. Poſtumius dictator cum Octavio Mamilio Tuſculano prœlio dimicaret, in noſtra acie Caſtor & Pollux ex equis pugnare visi ſunt ; & recentiore memoriâ iidem Tyndaridæ Perſen victum nuntiaverunt : P. enim Vatienus, avus hujus adoleſcentis, quum e præfectura Reatina Romam venienti noctu duo juvenes cum equis albis dixiſſent, Regem Perſen illo die captum, ſenatui nuntiavit, & primò, quasi temerè de republica locutus, in carcerem conjectus eſt ; pòſt, a Paulo litteris allatis, quum idem dies conſtitiſſet, & agro a ſenatu, & vacatione donatus eſt. Atque etiam quum ad fluvium Sagram Crotoniatas Locri maximo prœlio deviciſſent, eo ipſo die auditam eſſe eam pugnam ludis Olympiæ, memoriæ proditum eſt. Sæpe Faunorum voces exauditæ, ſæpe viſæ formæ deorum, quemvis non aut hebetem, aut impium, deos præſentes eſſe confiteri coëgerunt.

III. Prædictiones verò & præſensiones

rerum futurarum quid aliud declarant, niſi hominibus ea, quæ ſint, oſtendi, monſtrari, portendi, prædici? ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. Quòd ſi ea ficta credimus licentiâ fabularum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum; quos tamen augures ne ipſæ quidem fabulæ adſciviſſent, ſi res omnino repudiarent; ne domeſticis quidem exemplis docti numen deorum comprobabimus? Nihil nos P. Claudii, bello Punico primo, temeritas movebit? qui etiam per jocum deos irridens, quum caveâ liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam juſſit, *ut biberent, quoniam eſſe nollent:* qui riſus, claſſe devictâ, multas ipſi lacrymas, magnam populo Romano cladem attulit. Quid? collega ejus Junius, eodem bello, nonne tempeſtate claſſem amiſit, quum auſpiciis non paruiſſet?

8. Itaque Claudius a populo condemnatus eſt; Junius necem ſibi ipſe conſcivit. C. Flaminium Cœlius religione neglectâ cecidiſſe apud Thraſimenum ſcribit cum magno reipublicæ vulnere: quorum exitio intelligi poteſt, eorum imperiis rempublicam amplificatam, qui religionibus paruiſſent. Et, ſi conferre volumus noſtra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur; religione, id eſt, cultu deorum, multò ſuperiores.

9. An Attii Navii lituus ille, quo ad inveſtigandum ſuem regiones vineæ terminavit, contemnendus eſt? crederem, nisi ejus augurio rex Hoſtilius maxima bella gessiſſet. Sed negligentiâ nobilitatis, augurii diſciplina omiſſa, veritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantùm retenta. Itaque maximæ reipublicæ partes, in his bella, quibus reipublicæ ſalus continetur, nullis auſpiciis adminiſtrantur; nulla peremnia ſervantur, nulla ex acuminibus; nulli viri vocantur, ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. Tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, quum auſpicia poſuerunt.

10. At verò apud majores tanta religionis vis fuit, ut quidam imperatores etiam ſeipſos diis immortalibus capite velato verbis certis pro republica devoverent. Multa ex Sibyllinis vaticinationibus, multa ex aruſpicum reſponsis commemorare poſſumus, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent eſſe.

IV. Atqui & noſtrorum augurum, & Etruſcorum aruſpicum diſciplinam, P. Scipione, C. Figulo conſulibus, res ipſa probavit; quos quum Tib. Gracchus conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repentè mortuus. Gracchus quum comitia nihilominus peregiſſet, remque illam in religionem populo ve-

niſſe ſentiret, ad ſenatum retulit: ſenatus, quos ad ſoleret, referendum cenſuit: aruſpices introducti reſponderunt, non fuiſſe juſtum comitiorum rogatorem. Tum Gracchus, ut e patre audiebam, incenſus irâ, Itane verò? ego non juſtus, qui & conſul rogavi, & augur, & auſpicatò? an vos Tuſci ac barbari auſpiciorum populi Romani jus tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? Itaque tum illos exire jussit. Pòſt autem ex provincia litteras ad collegium miſit, ſe, quum legeret libros, recordatum eſſe vitio ſibi tabernaculum captum fuiſſe hortos Scipionis, quòd, quum pomœrium poſtea intraſſet, habendi ſenatûs causâ, in redeundo, quum idem pomœrium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque vitio creatos conſules eſſe. Augures rem ad ſenatum: ſenatus, ut abdicarent: conſules abdicaverunt. Quæ quærimus exempla majora? Vir ſapientissimus, atque haud ſcio an omnium præſtantissimus, peccatum ſuum, quod celari poſſet, confiteri maluit, quàm hærere in republica religionem: conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas: quid aruſpicum ars nonne divina?

12. Hæc innumerabilia ex eodem genere qui videat, nonne cogatur confiteri

deos eſſe? Quorum enim interpretes ſunt; eos ipſos eſſe certè neceſſe eſt: deorum autem interpretes ſunt: deos igitur eſſe fateamur. At fortaſſe non omnia eveniunt, quæ prædicta ſunt. Ne ægri quidem quia non omnes convaleſcunt, idcirco ars nulla medicina eſt. Signa oſtenduntur a diis rerum futurarum. In his si qui erraverunt, non deorum natura, ſed hominum conjectura peccavit. Itaque inter omnes omnium gentium conſtat (omnibus enim innatum eſt, & in animo quasi inſculptum) eſſe deos.

V. Quales sint, varium eſt; eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quatuor de causis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. Primam poſuit eam, de qua modò dixi, quæ orta eſſet ex præſensione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fecunditate terrarum, aliarumque commoditatum complurium copiâ.

14. Tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, nivibus, grandinibus, vaſtitate, peſtilentiâ, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideiſque imbribus, & guttis imbrium quasi cruentis: tum labibus, aut repentinis terrarum hiatibus: tum, præter naturam, hominum pecudumque portentis: tum facibus visis

cœleſtibus : tum ſtellis iis, quas Græci cometas, noſtri crinitas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ : tum ſole geminato, quod, ut e patre audivi, Tuditano & Aquilio conſulibus, evenerat ; quo quidem anno P. Africanus ſol alter exſtinctus eſt : quibus exterriti homines vim quamdam eſſe cœleſtem & divinam ſuſpicati ſunt.

15. Quartam cauſam eſſe, eamque vel maximam, æquabilitatem motûs, converſionem cœli ; ſolis, lunæ, ſiderumque omnium diſtinctionem, varietatem, pulchritudinem, ordinem ; quarum rerum adſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe ea fortuita. Ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum venerit, quum videat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non possit ea sine causa fieri judicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur ; multò magis in tantis motionibus tantiſque vicissitudinibus, tam multarum rerum atque tantarum ordinibus, in quibus nihil umquam immenſa & infinita vetuſtas mentita sit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari.

VI. Chrysippus quidem, quamquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperisse videatur. Si enim, inquit, eſt aliquid in

rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod vis, quod poteſtas humana efficere non poſſit; eſt certè id, quod illud efficit, homine melius: atqui res cœleſtes, omneſque eæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt: eſt igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius: id autem quid potiùs dixeris, quàm deum? Etenim si dii non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt, quâ nihil poteſt eſſe præſtantius: eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe quàm ſe putet, desipientis arrogantiæ eſt: ergo eſt aliquid melius: eſt igitur profectò deus.

17. An verò, si domum magnam pulchramque videris, non poſſis adduci, ut, etiam si dominum non videas, muribus illam & muſtelis ædificatam putes; tantum verò ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum cœleſtium, tantam vim & magnitudinem maris atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne planè desipere videare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam craſsiſſimus circumfundat aër? ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibuſdam regionibus atque urbibus contingere videmus,

hebetiora ut ſint hominum ingenia propter cœli pleniorem naturam, hoc idem generi humano evenerit, quòd in terra, hoc eſt, in craſsiſsima regione mundi, collocati ſint.

18. Et tamen ex ipſa hominum ſolertia eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem & divinam, exiſtimare debemus. Unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam viſcerum ſoliditatem, animum denique illum ſpirabilem ſi quis quærat unde habemus; apparet, quòd aliud a terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aëre eo, quem ſpiritu ducimus.

VII. Illud autem, quod vincit hæc omnia, rationem dico, &, ſi placet, pluribus verbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam, ubi invenimus? unde ſuſtulimus? an cetera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi eſt, non habebit? atqui certè nihil omnium rerum melius eſt mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius; nec ſolùm nihil eſt, ſed ne cogitari quidem quidquam melius poteſt. Et, ſi ratione & ſapientiâ nihil eſt melius, neceſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus.

19. Quid verò? tanta rerum conſen-

tiens, conſpirans, continuata cognatio; quem non coget ea, quæ dicuntur a me, comprobare? Poſſetne uno tempore florere, deinde vicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis ſe immutantibus, ſolis acceſſus diſceſſuſque ſolſtitiis brumiſque cognoſci? aut æſtus maritimi, fretorumque anguſtiæ, ortu aut obitu lunæ commoveri? aut unâ totius cœli converſione curſus aſtrorum diſpares conſervari? Hæc ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profectò non poſſent, nisi ea uno & divino & continuato ſpiritu continerentur.

20. Atque hæc quum uberiùs diſputantur & fusiùs, ut mihi eſt in animo facere, faciliùs effugiunt Academicorum calumniam: quum autem, ut Zeno ſolebat, breviùs anguſtiúſque concluduntur; tum apertiora ſunt ad reprehendendum. Nam ut profluens amnis aut vix aut nullo modo, concluſa autem aqua facile corrumpitur; sic orationis flumine reprehenſoris vitia diluuntur; anguſtia autem concluſæ orationis non facilè ſe ipſa tutatur. Hæc enim, quæ dilatantur a nobis, Zeno sic premebat.

VIII. Quod ratione utitur, id melius eſt quàm id, quod ratione non utitur: nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. Similiter effici poteſt, ſa-

pientem eſſe mundum ; ſimiliter, beatum ; ſimiliter, æternum : omnia enim hæc meliora ſunt, quàm ea, quæ ſunt his carentia : nec mundo quidquam melius : ex quo efficitur, eſſe mundum deum. Idemque hoc modo : Nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſentiens : mundi autem partes ſentientes ſunt : non igitur caret ſenſu mundus. Pergit idem & urget anguſtiùs : Nihil, inquit, quod animi, quodque rationis eſt expers, id generare ex ſe poteſt animantem compotemque rationis : mundus autem generat animantes compoteſque rationis : animans eſt igitur mundus compoſque rationis.

22. Idemque ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem concluſit hoc modo : Si ex oliva modulatè canentes tibiæ naſcerentur ; num dubitares, quin ineſſet in oliva tibicinii quædam ſcientia ? Quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſè ſonantes ? idem ſcilicet cenſeres, in platanis ineſſe muſicam. Cur igitur mundus non animans ſapienſque judicetur, quum ex ſe procreet animantes atque ſapientes ?

IX. Sed quoniam cœpi ſecus agere, atque initio dixeram : negaram enim hanc primam partem egere oratione, quòd eſſet omnibus perſpicuum, deos eſſe : tamen id ipſum rationibus phyſicis confirmari volo. Sic enim res ſe habet, ut omnia

quæ alantur & quæ creſcant, contineant in ſe vim caloris; ſine qua neque ali poſſent, neque creſcere: nam omne, quod eſt calidum & igneum, cietur & agitur motu ſuo: quod autem alitur & creſcit, motu quodam utitur certo & æquabili; qui quamdiu remanet in nobis, tamdiu ſenſus & vita remanet; refrigerato autem & exſtincto calore occidimus ipsi, & exſtinguimur.

24. Quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta vis insit caloris in omni corpore: negat enim ullum eſſe cibum tam gravem, quin is die & nocte concoquatur; cujus etiam in reliquiis ineſt calor iis, quas natura reſpuerit. Jam verò venæ & arteriæ micare non desinunt, quasi quodam igneo motu; animadverſumque ſæpe eſt, quum cor animantis alicujus evulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. Omne igitur, quod vivit, sive animal, sive terrâ editum, id vivit propter incluſum in eo calorem: ex quo intelligi debet, eam caloris naturam vim habere in ſe vitalem per omnem mundum pertinentem.

25. Atque id faciliùs cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtiliùs explicato. Omnes igitur partes mundi (tangam autem maximas) calore fultæ ſuſtinentur: quod primùm in terre-

na natura perſpici poteſt. Nam & lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus ; & recenti foſſione

terram fumare calentem ;

atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, & id maximè fieri hibernis temporibus, quòd magna vis caloris, terræ contineatur cavernis ; eaque hieme ſit denſior : ob eamque cauſam calorem inſitum interius contineat arctiùs.

X. Longa eſt oratio, multæque rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat, ſemina, quæque ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, eâ temperatione caloris & oriri, & augeſcere. Atque aquæ etiam admiſtum eſſe calorem primùm ipſe liquor, tum aquæ declarat effuſio ; quæ neque conglaciaret frigoribus, neque nive pruinâque concreſceret, niſi eadem ſe admiſto calore liquefacta & dilapſa diffunderet. Itaque & aquilonibus reliquiſque frigoribus adjectis dureſcit humor ; & idem viciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. Atque etiam maria agitata ventis ita tepeſcunt, ut intelligi facilè poſſit, in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem : nec enim ille externus & adventitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus : quod noſtris quoque

corporibus contingit, quum motu atque exercitatione recaleſcunt.

27. Ipſe verò aër, qui naturâ eſt maximè frigidus, minimè eſt expers caloris: ille verò & multo quidem calore admiſtus eſt; ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum: earum enim quaſi vapor quidam aër habendus eſt. Is autem exsiſtit motu ejus caloris, qui aquis continetur: quam ſimilitudinem cernere poſſumus in iis aquis, quæ effervescunt ſubditis ignibus. Jam verò reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota naturâ fervida eſt, & ceteris naturis omnibus ſalutarem impertit & vitalem calorem.

28. Ex quo concluditur, quum omnes mundi partes ſuſtineantur calore, mundum etiam ipſum ſimili parique naturâ in tanta diuturnitate ſervari; eòque magis, quòd intelligi debet, calidum illud atque igneum ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo insit procreandi vis & cauſa gignendi, a quo & animantia omnia, & ea, quorum ſtirpes terrâ continentur, & naſci ſit neceſſe, & augeſcere.

XI. Natura eſt igitur, quæ contineat mundum omnem, eumque tueatur, & ea quidem non sine ſenſu atque ratione: omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque simplex, ſed cum alio juncta atque connexa, habere aliquem in

ſe principatum, ut in homine mentem, in bellua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. In arborum autem & earum rerum, quæ gignuntur e terra, radicibus ineſſe principatus putatur. Principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν vocant; quo nihil in quoque genere nec poteſt nec debet eſſe præſtantius. Itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniumque rerum poteſtate dominatuque digniſſimum.

30. Videmus autem, in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars univerſi ſit) ineſſe ſenſum & rationem. In ea parte igitur, in qua mundi ineſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora quidem atque majora. Quocirca ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt; naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eóque deum eſſe mundum, omnemque vim mundi naturâ divinâ contineri.

31. Atque etiam mundi ille fervor purior, perlucidior, mobiliorque multò, ob eaſque cauſas aptior ad ſenſus commovendos, quàm hic noſter calor; quo hæc, quæ nota nobis ſunt, retinentur & vigent. Abſurdum eſt igitur dicere, quum homines beſtiæque hoc calore teneantur, & propterea moveantur ac ſentiant, mun-

dum eſſe sine ſenſu; qui integro, & puro, & libero, eodemque acerrimo & mobiliſſimo ardore teneatur: præſertim quum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe ac ſuâ ſponte moveatur. Nam quid poteſt eſſe mundo valentius, quod pellat atque moveat calorem eum, quo ille teneatur?

XII. Audiamus enim Platonem, quasi quemdam deum philoſophorum; cui duo placet eſſe motus, unum ſuum, alterum externum: eſſe autem divinius, quod ipſum ex ſe ſuâ ſponte moveatur, quàm quod pulſu agitetur alieno. Hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hiſque principium motûs eſſe ductum putat. Quapropter, quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſuâ ſponte movetur; animus sit neceſſe eſt. Ex quo efficitur, animantem eſſe mundum.

33. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam, quòd certè eſt mundus melior quàm ulla natura. Ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quæ non minoris sit quàm noſmetipsi ſumus; sic mundum univerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quàm partem aliquam universi. Quod si ita eſt, ſapiens sit mundus neceſſe eſt: nam ni ita eſſet, hominem, qui eſt mundi

pars, quoniam rationis eſt particeps, pluris eſſe quàm mundum omnem oporteret.

34. Atque etiam si a primis inchoatiſque naturis ad ultimas perfectaſque volumus procedere, ad deorum naturam perveniamus neceſſe eſt. Primò enim animadvertimus, a natura ſuſtineri ea, quæ gignuntur e terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm ut ea alendo atque augendo tueretur. Beſtiis autem ſenſum & motum dedit, & cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares, a peſtiferis receſſum: hoc homini amplius, quòd addidit rationem, quâ regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur.

XIII. Quartus autem gradus & altissimus eſt eorum, qui naturâ boni ſapienteſque gignuntur; quibus a principio innaſcitur ratio recta conſtanſque, quæ ſupra hominem putanda eſt, deoque tribuenda, id eſt, mundo; in quo neceſſe eſt perfectam illam atque abſolutam ineſſe rationem. Neque enim dici poteſt, in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremum atque perfectum. Ut enim in vite, ut in pecude (nisi quæ vis obſtitit) videmus naturam ſuo quodam itinere ad ultimum pervenire; atque ut pictura & fabrica, ceteræque artes habent quemdam abſoluti operis effectum; sic in omni natura,

ac multò etiam magis, neceſſe eſt abſolvi aliquid ac perfici. Etenim ceteris naturis multa externa, quò minùs perficiantur, poſſunt obsiſtere: univerſam autem naturam nulla res poteſt impedire; propterea quòd omnes naturas ipſa cohibet & continet. Quocirca neceſſe eſt eſſe quartum illum & altissimum gradum, quò nulla vis possit accedere.

36. Is autem eſt gradus, in quo rerum omnium natura ponitur; quæ quoniam talis eſt, ut præsit omnibus, & eam nulla res possit impedire, neceſſe eſt, intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapientem. Quid autem eſt inſcitius, quàm eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici; aut, quum sit optima, non primùm animantem eſſe, deinde rationis & consilii compotem, poſtremò ſapientem? Quî enim poteſt aliter eſſe optima? neque enim, si ſtirpium similis sit, aut etiam beſtiarum, optima putanda sit potiùs, quàm deterrima: nec verò, si rationis particeps sit, nec sit tamen a principio ſapiens, non sit deterior mundi potiùs, quàm humana conditio: homo enim ſapiens fieri poteſt; mundus autem, si in æterno præteriti temporis ſpatio fuit insipiens, numquam profectò ſapientiam conſequetur: ita erit homine deterior. Quod quoniam abſurdum eſt, & ſapiens

piens a principio mundus, & deus habendus eſt. Neque enim eſt quidquam aliud, præter mundum, cui nihil abſit; quodque undique aptum atque perfectum expletumque ſit omnibus ſuis numeris & partibus.

XIV. Scitè enim Chryſippus, Ut clypei causâ, involucrum; vaginam autem, gladii; ſic præter mundum, cetera omnia aliorum causâ eſſe generata: ut eas fruges atque fructus, quos terra gignit, animantium causâ; animantes autem, hominum; ut equum, vehendi causâ; arandi, bovem; venandi & cuſtodiendi, canem. Ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, ſed eſt quædam particula perfecti.

38. Sed mundus, quoniam omnia complexus eſt, nec eſt quidquam, quod non inſit in eo, perfectus undique eſt. Quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? nihil autem eſt mente & ratione melius: ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus, qui, ſimilitudines adjungens, omnia in perfectis & maturis docet eſſe meliora, ut in equo quàm in equulo; in cane quàm in catulo; in viro quàm in puero: item, quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo atque abſoluto eſſe debere.

Eſt autem nihil mundo perfectius : nihil virtute melius : igitur mundi eſt propria virtus. Nec verò hominis natura perfecta eſt ; & efficitur tamen in homine virtus : quantò igitur in mundo faciliùs ? eſt ergo in eo virtus : ſapiens eſt igitur ; & propterea deus.

XV. Atque hac mundi divinitate perſpectâ, tribuenda eſt ſideribus eadem divinitas ; quæ ex mobilissima purissimaque ætheris parte gignuntur ; neque ullâ præterea ſunt admiſta naturâ, totaque ſunt calida atque perlucida : ut ea quoque rectiſſimè & animantia eſſe, & ſentire atque intelligere dicantur.

40. Atque ea quidem tota eſſe ignea duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat, tactûs & oculorum. Nam ſolis candor illuſtrior eſt quàm ullius ignis, quippe qui immenſo mundo tam longè latéque colluceat : & is ejus tactus eſt, non ut tepefaciat ſolùm, ſed etiam ſæpe comburat ; quorum neutrum faceret, niſi eſſet igneus. Ergo, inquit, quum ſol igneus ſit, Oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere ; neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quem adhibemus ad uſum atque ad victum ; aut ei, qui corporibus animantium continetur.

41. Atque hic noſter ignis, quem uſus vitæ requirit, confector eſt & conſum-

ptor omnium, idemque, quocumque invaſit, cuncta diſturbat ac diſsipat. Contrà ille corporeus, vitalis & ſalutaris, omnia conſervat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuque afficit. Negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit, quum is quoque efficiat, ut omnia floreant, & in ſuo quæque genere pubeſcant. Quare quum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium, ſolem quoque animantem eſſe oportet, & quidem reliqua aſtra, quæ oriantur in ardore cœleſti, qui æther, vel cœlum nominatur.

42. Quum igitur aliorum animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aëre aliorum; abſurdum eſſe Ariſtoteli videtur, in ea parte, quæ ſit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus eſt, & ſemper agitatur & viget; neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, id & ſenſu acerrimo & mobilitate celerrimâ eſſe. Quare quum in æthere aſtra gignantur, conſentaneum eſt, in iis ſenſum ineſſe & intelligentiam: ex quo efficitur, in deorum numero aſtra eſſe ducenda.

XVI. Etenim licet videre acutiora ingenia & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aër ſit

purus ac tenuis, quàm illorum, qui utantur craſſo cœlo atque concreto. Quin etiam, cibo quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. Probabile eſt igitur, præſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quæ & æthereAm mundi partem incolant, & marinis terreniſque humoribus, longo intervallo extenuatis, alantur. Senſum autem aſtrorum atque intelligentiam maximè declarat ordo eorum atque conſtantia: nihil eſt enim, quod ratione & numero moveri poſſit ſine conſilio, in quo nihil eſt temerarium, nihil varium, nihil fortuitum. Ordo autem siderum, & in omni æternitate conſtantia, neque naturam ſignificat, eſt enim plena rationis; neque fortunam, quæ amica varietati conſtantiam reſpuit. Sequitur ergo, ut ipſa ſuâ ſponte, ſuo ſenſu ac divinitate moveantur.

44. Nec verò Ariſtoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ moventur, aut naturâ moveri cenſuit, aut vi, aut voluntate: moveri autem ſolem, & lunam, & sidera omnia: quæ autem naturâ moverentur, hæc aut pondere deorſum, aut levitate in ſublime ferri; quorum neutrum aſtris contingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circumque ferretur. Nec verò dici poteſt vi quadam majore fieri, ut contra naturam

aſtra moveantur : quæ enim poteſt major eſſe ? reſtat igitur, ut motus aſtrorum ſit voluntarius : quæ qui videat, non indoctè ſolùm, verùm etiam impiè faciat, si deos eſſe neget. Nec ſanè multum intereſt, utrùm id neget, an eos omni procuratione atque actione privet : mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non videtur. Eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt, ut, id qui neget, vix eum ſanæ mentis exiſtimem.

XVII. Reſtat, ut, qualis eorum natura sit, conſideremus : in quo nihil eſt difficilius, quàm a conſuetudine oculorum aciem mentis abducere. Ea difficultas induxit, & vulgò imperitos, & similes philoſophos imperitorum, ut, nisi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de diis immortalibus cogitare : cujus opinionis levitas confutata a Cotta non desiderat orationem meam. Sed quum talem eſſe deum certâ notione animi præſentiamus, primùm ut sit animans, deinde ut in omni natura nihil eo sit præſtantius; ad hanc præſensionem, notionemque noſtram, nihil video quod potiùs accommodem, quàm ut primùm hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſſe & deum judicem.

46. Hîc quàm volet Epicurus jocetur, homo non aptissimus ad jocandum, mi-

niméque reſipiens patriam; & dicat, ſe non poſſe intelligere, qualis ſit volubilis & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, numquam me movebit. Placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe sit præſtantem eſſe aliquam naturam, quâ nihil sit melius. Mundo autem certè nihil eſt melius. Nec dubium, quin, quod animans sit, habeatque ſenſum, & rationem, & mentem, id sit melius, quàm id, quod his careat. Ita efficitur, animantem, ſenſûs, mentis, rationis mundum eſſe compotem: quâ ratione, deum eſſe mundum, concluditur. Sed hæc paulò pòſt faciliùs cognoſcentur ex iis rebus ipsis, quas mundus efficit.

XVIII. Interea, Vellei, noli, quæſo, præ te ferre, vos planè expertes eſſe doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm ſphæram, videri. Novum etiam oculorum judicium habetis. Sed sint iſta pulchriora, duntaxat adſpectu; quod mihi tamen ipſum non videtur: quid enim pulchrius eâ figurâ, quæ ſola omnes alias figuras complexa continet, quæque nihil aſperitatis habere, nihil offensionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum? Quumque duæ formæ præſtantes sint, ex ſolidis, globus (sic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis

autem, circulus, aut orbis, qui κύκλος Græcè dicitur; his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, a medioque tantum abſit extremum, quantum idem a ſummo: quo nihil fieri poteſt aptius.

48. Sed ſi hæc non videtis, quia numquam eruditum illum pulverem attigiſtis; ne hoc quidem phyſici intelligere potuiſtis, hanc æqualitatem motûs, conſtantiamque ordinum in alia figura non potuiſſe ſervari? Itaque nihil poteſt eſſe indoctius, quàm quod a vobis affirmari ſolet. Nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis: nam poſſe fieri, ut ſit aliâ figurâ; innumerabileſque mundos, alios aliarum eſſe formarum. Quæ, ſi bis bina quot eſſent, didiciſſet Epicurus, certè non diceret. Sed dum palato, quid ſit optimum, judicat; cœli palatum (ut ait Ennius) non ſuſpexit.

XIX. Nam, quum duo ſint genera ſiderum; quorum alterum, ſpatiis immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum umquam curſûs ſui veſtigium inflectat; alterum autem continuas converſiones duas iiſdem ſpatiis curſibuſque conficiat; ex utraque re & mundi volubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur: primuſque ſol, qui aſtrorum ob-

tinet principatum, ita movetur, ut quum terras largâ luce compleverit, eaſdem modò his, modò illis ex partibus opacet: ipſa enim umbra terræ ſoli officiens noctem efficit: nocturnorum autem ſpatiorum eadem eſt æquabilitas, quæ diurnorum; ejuſdemque ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris & caloris modum temperant: circuitus enim ſolis orbium v diebus & LX & CCC, quartâ ferè diei parte additâ, conversionem conficiunt annuam: inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptemtriones, tum ad meridiem, æstates & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adjunctum eſt, alterum æſtati. Ita ex quatuor temporum mutationibus, omnium, quæ terrâ marique gignuntur, initia, cauſæque ducuntur.

50. Jam ſolis annuos curſus ſpatiis menſtruis luna conſequitur: cujus tenuissimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem longissimus quiſque plenissimum. Neque ſolùm ejus ſpecies ac forma mutatur, tum creſcendo, tum defectibus in initia recurrendo, ſed etiam regio, quæ tum eſt aquilonalis, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ quædam, & ſolſtitii similitudo, multaque ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, augeſcantque; &

pubeſcant, maturitatemque aſſequantur, quæ oriuntur e terra.

XX. Maximè verò ſunt admirabiles motus earum quinque ſtellarum quæ falsò vocantur errantes: nihil enim errat, quod in omni æternitate conſervat progreſſus & regreſſus, reliquoſque motus conſtantes, & ratos. Quod eò eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur, tum adeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum ſubſequuntur, tum celeriùs moventur, tum tardiùs, tum omnino ne moventur quidem, ſed ad quoddam tempus insiſtunt. Quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominaverunt, qui tum efficitur, quum ſolis, & lunæ, & quinque errantium ad eamdem inter ſe compoſitionem confectis omnium ſpatiis eſt facta converſio.

52. Quæ quàm longa ſit, magna quæſtio eſt: eſſe verò certam & definitam neceſſe eſt. Nam ea, quæ Saturni ſtella dicitur, φαίνωνque a Græcis nominatur, quæ a terra abeſt plurimùm, XXX. ferè annis curſum ſuum conficit: in quo curſu multa mirabiliter efficiens, tum antecedendo, tum retardando, tum veſpertinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſeculorum ætatibus, quin ea-

dem iiſdem temporibus efficiat. Infra autem hanc propiùs a terra Jovis ſtella fertur, quæ φαέθων dicitur; eaque eumdem XII signorum orbem annis XII conficit, eaſdemque, quas Saturni ſtella, efficit in curſu varietates.

53. Huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quæ ſtella Martis appellatur; eaque IIII & XX mensibus, VI ut opinor diebus minùs, eumdem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. Infra hanc autem ſtella Mercurii eſt: ea ϛίλβων appellatur a Græcis; quæ anno ferè vertente signiferum luſtrat orbem, neque a ſole longiùs umquam unius signi intervallo discedit, tum antevertens, tum ſubſequens. Infima eſt quinque errantium, terræque proxima, ſtella Veneris, quæ φωσφόρος Græcè, Lucifer Latinè dicitur, quum antegreditur ſolem; quum ſubſequitur autem, Hesperos. Ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans signiferi orbis, & longitudinem; quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neque umquam ab ſole duorum signorum intervallo longiùs diſcedit, tum antecedens, tum ſubſequens.

XXI. Hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam tam variis cursibus in omni æternitate convenientiam temporum, non poſſum intelligere sine mente, ratione, consilio. Quæ quum in sideribus ineſſe

videamus, non poſſumus ea ipſa non in deorum numero reponere. Nec verò ſtellæ eæ, quæ inerrantes vocantur, non ſignificant eamdem mentem, atque prudentiam; quarum eſt quotidiana, conveniens, conſtanſque converſio: nec habent æthereos curſus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis ignari: non eſt enim ætheris ea natura, ut vi ſuâ ſtellas complexa contorqueat: nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore ſuffuſus æther, non ſatis aptus ad ſtellas continendas videtur.

55. Habent igitur ſuam ſphæram ſtellæ inerrantes, ab ætherea conjunctione ſecretam, & liberam. Earum autem perennes curſus atque perpetui, cum admirabili incredibilique conſtantia, declarant in his vim, & mentem eſſe divinam: ut, hæc ipſa qui non ſentiat deorum vim habere, is nihil omnino ſenſurus eſſe videatur.

56. Nulla igitur in cœlo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec varietas ineſt; contráque omnis ordo, veritas, ratio, conſtantia: quæque his vacant, ementita, & falſa, plenaque erroris eunt circum terras, infra lunam, quæ omnium ultima eſt; in terriſque verſantur. Cœleſtem ergo admirabilem ordinem, incredibilemque conſtantiam, ex qua confer-

vatio & ſalus omnium omnis oritur, qui vacare mente putat, is ipſe mentis expers habendus eſt. Haud ergo, ut opinor, erravero, si a principe inveſtigandæ veritatis, hujus diſputationis principium duxero.

XXII. Zeno igitur ita naturam definit, ut eam dicat, ignem eſſe artificioſum, ad gignendum progredientem viâ: cenſet enim artis maximè proprium eſſe creare & gignere; quodque in operibus noſtrarum artium manus efficiat, id multò artificiosiùs naturam efficere, id eſt, ut dixi, ignem artificioſum, magiſtrum artium reliquarum. Atque hac quidem ratione omnis natura artificioſa eſt, quòd habet quasi viam quamdam, & ſectam, quam ſequatur.

58. Ipsius verò mundi, qui omnia complexu ſuo coërcet & continet, natura non artificioſa ſolùm, ſed planè artifex ab eodem Zenone dicitur, conſultrix & provida utilitatum, opportunitatumque omnium. Atque ut ceteræ naturæ ſuis ſeminibus quæque gignuntur, augeſcunt, continentur, sic natura mundi omnes motus habet voluntarios, conatuſque, & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci vocant, & his conſentaneas actiones sic adhibet, ut noſmetipsi, qui animis movemur & ſensibus. Talis igitur mens mundi quum sit, ob eamque cauſam vel prudentia, vel providentia

appellari rectè poſſit (Græcè enim πρόνοια dicitur) hæc potiſſimum providet, & in his maximè eſt occupata, primùm ut mundus quàm aptiſſimus ſit ad permanendum, deinde ut nullâ re egeat, maximè autem ut in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus.

XXIII. Dictum eſt de univerſo mundo: dictum eſt etiam de ſideribus; ut jam propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoſo ac moleſto. Non enim venis, & nervis, & oſſibus continentur, nec iis eſcis aut potionibus veſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec iis corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. Quæ verens Epicurus, monogrammos deos, & nihil agentes commentus eſt.

60. Illi autem pulcherrimâ formâ præditi, puriſſimaque in regione cœli collocati, ita feruntur, moderanturque curſus, ut ad omnia conſervanda & tuenda conſenſiſſe videantur. Multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficiis eorum non ſine cauſa, & a Græciæ ſapientiſſimis, & a majoribus noſtris conſtitutæ nominatæque ſunt. Quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano,

id non ſine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud, quod erat a deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant; ut quum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum: ex quo illud Terentii,

Sine Cerere & Libero friget Venus.

61. Tum autem res ipsa, in qua vis ineſt major aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa vis nominetur deus, ut Fides, ut Mens; quas in Capitolio dedicatas videmus proximè a M. Æmilio Scauro; antè autem ab Atilio Calatino erat Fides conſecrata. Vides Virtutis templum, vides Honoris a M. Marcello renovatum; quod multis ante annis erat bello Liguſtico a Q. Maximo dedicatum. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorum nomen obtinuit. Quo ex genere, Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium; quamquam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa vitia naturam vehementiùs ſæpe pulſant. Utilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ii dii, qui utilitates quaſque gignebant. Atque his quidem nominibus, quæ paulò antè dicta ſunt, quæ vis ſit, in quoque declaratur deo.

XXIV. Suſcepit autem vita hominum, conſuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cœlum famâ ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Caſtor & Pollux, hinc Æſculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri majores auguſtè ſanctéque Liberum cum Cerere & Libera conſecraverunt: quod quale ſit, ex myſteriis intelligi poteſt. Sed quòd ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati nominati ſunt Liber & Libera: quod in Libero ſervant, in Libera non item. Hinc etiam Romulus, quem quidem eumdem eſſe Quirinum putant, quorum quum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dii ritè ſunt habiti: quum & optimi eſſent, & æterni.

63. Alia quoque ex ratione, & quidem physica, magna fluxit multitudo deorum; qui induti ſpecie humanâ fabulas poëtis ſuppeditaverunt, hominum autem vitam ſuperſtitione omni referſerunt. Atque hic locus a Zenone tractatus, pòſt a Cleanthe, & Chryſippo, pluribus verbis explicatus eſt. Nam vetus hæc opinio Græciam opplevit, exſectum Cœlum a filio Saturno, vinctum autem Saturnum ipſum a filio Jove. Physica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas: cœleſtem enim, altiſſimam æthereamque naturam,

id eſt, igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret, vacare voluerunt eâ parte corporis, quæ conjunctione alterius egeret ad procreandum.

XXV. Saturnum autem eum eſſe voluerunt, qui curſum & converſionem ſpatiorum ac temporum contineret, qui deus Græcè id ipſum nomen habet. Κρόνος enim dicitur; qui eſt idem χρόνος, id eſt, ſpatium temporis. Saturnus autem eſt appellatus, quòd ſaturetur annis: ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit ætas temporum ſpatia, anniſque præteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autem a Jove, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum vinclis alligaret. Sed ipſe Jupiter, id eſt, *juvans pater*, quem converſis caſibus appellamus a juvando Jovem, a poëtis *pater divûmque hominumque* dicitur; a majoribus autem noſtris *optimus, maximus;* & quidem antè optimus, id eſt, beneficentiſſimus, quàm maximus, quia majus eſt, certéque gratius, prodeſſe omnibus, quàm opes magnas habere.

65. Hunc igitur Ennius, ut ſuprà dixi, nuncupat ita dicens,

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Planiúſque alio loco idem:

Cui, quod in me eſt, exſecrabor hoc, quod lucet, quidquid eſt.

Hunc etiam augures noſtri; quum dicunt, *Jove fulgente, tonante*: dicunt enim, *cælo fulgente, tonante*. Euripides autem, ut multa præclarè, sic hoc breviter:

Vides ſublime fuſum, immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur:
Hunc ſummum habeto divûm, hunc perhibeto Jovem.

XXVI. Aër autem, ut Stoici diſputant, interjectus inter mare & cœlum, Junonis nomine conſecratur; quæ eſt ſoror & conjux Jovis, quòd ei ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma conjunctio. Effeminarunt autem eum, Junonique tribuerunt, quòd nihil eſt eo mollius. Sed Junonem à *juvando* credo nominatam.

67. Aqua reſtabat & terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diviſa. Datum eſt igitur Neptuno, altero Jovis, ut volunt, fratri, maritimum omne regnum; nomenque productum, ut Portunus a *portu*, sic Neptunus a *nando*, paulùm primis litteris immutatis. Terrena autem vis omnis atque natura Diti patri dedicata eſt; qui *Dives*, ut apud Græcos Πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur e terris. Is rapuit Proſerpinam, quod Græ-

corum nomen eſt ; ea enim eſt, quæ Περσεφόνη Græcè nominatur ; quam frugum ſemen eſſe volunt, abſconditamque quæri a matre fingunt. Mater autem eſt a gerendis frugibus Ceres, tamquam *Geres ;* caſuque prima littera itidem immutata, ut a Græcis. Nam ab illis quoque Δημήτηρ, quaſi Γημήτηρ, nominata eſt. Jam qui *magna verteret*, Mavors : *Minerva* autem, quæ vel *minueret*, vel *minaretur*.

XXVII. Quumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima, & extrema, principem in ſacrificando Janum eſſe voluerunt: quod ab *eundo* nomen eſt ductum ; ex quo tranſitiones perviæ, *Jani :* foreſque in liminibus profanarum ædium, *januæ* nominantur. Nam Veſtæ nomen a Græcis : ea eſt enim, quæ ab illis Ἑστία dicitur: vis autem ejus ad aras, & focos pertinet. Itaque in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. Nec longè abſunt ab hac vi dii Penates, ſive a *penu* ducto nomine (eſt enim omne, quo veſcuntur homines, *penus*) ſive ab eo, quòd *penitus insident :* ex quo etiam *penetrales* a poëtis vocantur. Jam Apollinis nomen eſt Græcum : quem ſolem eſſe volunt. Dianam autem, & Lunam eamdem eſſe putant: quum *ſol* dictus ſit, vel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, vel quia,

quum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet; Luna a *lucendo* nominata ſit; eadem eſt enim *Lucina.* Itaque, ut apud Græcos Dianam, eamque Luciferam, ſic apud noſtros *Junonem Lucinam* in pariendo invocant: quæ eadem Diana omnivaga dicitur, non a *venando*, ſed quòd in ſeptem numeratur tamquam vagantibus.

69. Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret. Adhibetur autem ad partus, quòd ii matureſcunt aut ſeptem nonnumquam, aut plerumque novem lunæ curſibus: qui quia menſa ſpatia conficiunt, *menſes* nominantur. Concinnéque, ut multa, Timæus; qui quum in hiſtoria dixiſſet, quâ nocte natus Alexander eſſet, eâdem Dianæ Epheſiæ templum deflagraviſſe, adjunxit, *minimè id eſſe mirandum, quòd Diana, quum in partu Olympiadis adeſſe voluiſſet, abſuiſſet domo.* Quæ autem dea ad res omnes veniret, Venerem noſtri nominaverunt, atque ex ea potiùs venuſtas, quàm Venus ex venuſtate.

XXVIII. Videtiſne igitur, ut a phyſicis rebus, bene, atque utiliter inventis, tracta ratio ſit ad commentitios & fictos deos? quæ res genuit falſas opiniones, erroreſque turbulentos, & ſuperſtitiones pene aniles. Et formæ enim nobis deorum, & ætates, & veſtitus, ornatuſque noti ſunt: genera præterea, conjugia, cogna-

tiones, omniaque traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ. Nam & perturbatis animis inducuntur; accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec verò, ut fabulæ ferunt, dii bellis prœliiſque caruerunt: nec ſolùm, ut apud Homerum, quum duo exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, ſed etiam, ut cum Titanis, ut cum Gigantibus, propria bella geſſerunt. Hæc & dicuntur, & creduntur ſtultissimè, & plena ſunt futilitatis, ſummæque levitatis.

71. Sed tamen, his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cujuſque rei, *per terras* Ceres, *per maria* Neptunus, alii per alia, poterunt intelligi, qui, qualeſque sint, quoque eos nomine conſuetudo nuncupaverit: quos deos & venerari, & colere debemus. Cultus autem deorum eſt optimus, idemque castissimus, atque ſanctissimus, plenissimuſque pietatis, ut eos ſemper purâ, integrâ, incorruptâ & mente, & voce veneremur: non enim philoſophi ſolùm, verùm etiam majores noſtri ſuperſtitionem a religione ſeparaverunt.

72. Nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sibi ſui liberi ſuperſtites eſſent, *ſuperſtitioſi* ſunt appellati; quod nomen poſtea latiùs patuit. Qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertine-

rent, diligenter retractarent, & tamquam relegerent, ſunt dicti *religioſi*, ex relegendo, ut *elegantes* ex eligendo, tamquam a diligendo *diligentes*, ex intelligendo *intelligentes*: his enim in verbis omnibus ineſt vis legendi eadem, quæ in religioſo. Ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum vitii nomen, alterum laudis. Ac mihi videor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe.

XXIX. Proximum eſt, ut doceam, deorum providentiâ mundum adminiſtrari: magnus ſanè locus, & a veſtris, Cotta, vexatus; ac nimirum vobiſcum omne certamen eſt. Nam vobis, Vellei, minùs notum eſt, quemadmodum quidque dicatur: veſtra enim ſolùm legitis, veſtra amatis; ceteros causâ incognitâ condemnatis. Velut a te ipſo, heſterno die, dictum eſt, anum fatidicam πρόνοιαν a Stoicis induci, id eſt, *providentiam*: quod eo errore dixiſti; quia exiſtimas ab his providentiam fingi quasi quamdam deam singularem, quæ mundum omnem gubernet & regat; ſed id præcisè dicitur.

74. Ut, ſi quis dicat, Athenienſium rempublicam conſilio regi, deſit illud, Areopagi; ſic, quum dicimus, providentiâ mundum adminiſtrari, deeſſe arbitror, deorum. Plenè autem & perfectè ſic dici exiſtimato, providentiâ deorum

mundum adminiſtrari. Ita ſalem iſtum, quo caret veſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere: & mehercle, ſi me audiatis, ne experiamini quidem. Non decet: non datum eſt: non poteſtis. Nec verò hoc in te omnino convenit, moribus domeſticis, ac noſtrorum hominum urbanitate limatum; ſed quum in reliquos veſtros, tum in eum maximè, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine litteris, inſultantem in omnes, ſine acumine ullo, ſine auctoritate, ſine lepore.

XXX. Dico igitur providentiâ deorum mundum, & omnes mundi partes, & initio conſtitutas eſſe, & omni tempore adminiſtrari; eamque diſputationem tres in partes noſtri ferè dividunt: quarum pars prima eſt, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet eſſe deos; quo conceſſo confitendum eſt, eorum conſilio mundum adminiſtrari. Secunda eſt autem, quæ docet omnes res ſubjectas eſſe naturæ ſentienti, ab eaque omnia pulcherrimè geri; quo conſtituto, ſequitur ab animantibus principiis eam eſſe generatam. Tertius locus eſt, qui ducitur ex admiratione rerum cœleſtium, atque terreſtrium.

76. Primùm igitur aut negandum eſt deos eſſe, quod Democritus ſimulacra, & Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat; aut, qui deos eſſe conce-

dant, iis fatendum eſt, eos aliquid agere, idque præclarum: nihil eſt autem præclarius mundi adminiſtratione: deorum igitur conſilio adminiſtratur. Quod ſi aliter eſt, aliquid profectò ſit neceſſe eſt melius, & majore vi præditum, quàm deos, quale id cumque eſt, ſive inanima natura, ſive neceſſitas vi magnâ incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ videmus.

77. Non eſt igitur natura deorum præpotens, neque excellens, ſi quidem ea ſubjecta eſt ei vel neceſſitati, vel naturæ, quâ cœlum, maria, terræ regantur: nihil autem eſt præſtantius deo: ab eo igitur neceſſe eſt mundum regi. Nulli igitur eſt naturæ obediens, aut ſubjectus deus: omnem ergo regit ipſe naturam. Etenim ſi concedimus, intelligentes eſſe deos, concedimus etiam providentes, & rerum quidem maximarum. Ergo utrùm ignorant, quæ res maximæ ſint, quoque hæ modo tractandæ & tuendæ; an vim non habent, quâ tantas res ſuſtineant & gerant? At & ignoratio rerum, aliena naturæ deorum eſt; & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas, minimè cadit in majeſtatem deorum. Ex quo efficitur id, quod volumus, deorum providentiâ mundum adminiſtrari.

XXXI. Atqui neceſſe eſt, quum ſint dii, ſi modò ſint, ut profectò ſunt, ani-

mantes eſſe, nec ſolùm animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſeque quasi civili conciliatione & ſocietate conjunctos, unum mundum, ut communem rempublicam atque urbem aliquam regentes.

79. Sequitur, ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem veritas utrobique ſit, eademque lex; quæ eſt recti præceptio, pravique depulsio. Ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem a diis ad homines perveniſſe; ob eamque cauſam majorum inſtitutis mens, fides, virtus, concordia, conſecratæ & publicè dedicatæ ſunt. Quæ quî convenit penes deos eſſe negare, quum eorum auguſta & ſancta ſimulacra veneremur? Quòd si ineſt in hominum genere mens, fides, virtus, concordia; unde hæc in terram, nisi a ſuperis, defluere potuerunt? quumque sint in nobis consilium, ratio, prudentia; neceſſe eſt, deos hæc ipſa habere majora, nec habere ſolùm, ſed etiam his uti in maximis & optimis rebus: nihil autem eſt nec majus, nec melius mundo: neceſſe eſt ergo eum deorum consilio & providentiâ adminiſtrari.

80. Poſtremò quum ſatis docuerimus, hos eſſe deos, quorum insignem vim & illuſtrem faciem videremus, ſolem dico, & lunam, & vagas ſtellas, & inerrantes, & cœlum, & mundum ipſum, & earum rerum

rerum vim, quæ ineſſent in omni mundo cum magno uſu & commoditate generis humani; efficitur, omnia regi divinâ mente atque providentiâ. Ac de prima quidem parte ſatis dictum eſt.

XXXII. Sequitur, ut doceam, omnia ſubjecta eſſe naturæ, eaque ab ea pulcherrimè regi. Sed quid ſit ipſa natura, explicandum eſt antè breviter, quò faciliùs id, quod docere volumus, intelligi poſſit. Namque alii naturam cenſent eſſe vim quamdam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios: alii autem, vim participem rationis, atque ordinis, tamquam viâ progredientem, declarantemque, quid cujuſque rei cauſâ efficiat, quid ſequatur; cujus ſolertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitando: ſeminis enim vim eſſe tantam, ut id quamquam ſit perexiguum, tamen ſi inciderit in concipientem comprehendentemque naturam, nactumque ſit materiam, quâ ali augerique poſſit, ita fingat & efficiat in ſuo quidque genere; partim ut tantummodo per ſtirpes alantur ſuas, partim ut moveri etiam, & ſentire, & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere.

82. Sunt autem qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita dividit, omnium, quæ ſint, naturam eſſe

corpora, & inane., quæque his accidant. Sed nos quum dicimus naturâ conſtare, adminiſtrarique mundum, non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejuſmodi, ſolâ cohærendi naturâ, ſed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, & artis quædam ſimilitudo.

XXXIII. Quòd si ea, quæ a terra ſtirpibus continentur, arte naturæ vivunt & vigent; profectò ipſa terra eâdem vi continetur & arte naturæ, quippe quæ gravidata ſeminibus, omnia pariat & fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat & augeat, ipſaque alatur vicissim a ſuperis externiſque naturis. Ejuſdemque exſpirationibus aër alitur, & æther, & omnia ſupera. Ita, si terra naturâ tenetur & viget, eadem ratio in reliquo mundo eſt. Stirpes enim terræ inhærent, animantes autem adſpiratione aëris ſuſtinentur; ipſeque aër nobiſcum videt, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat: nihil enim eorum sine eo fieri poteſt. Quin etiam movetur nobiſcum: quacumque enim imus, quacumque movemur, videtur quasi locum dare & cedere.

84. Quæque in medium locum mundi, qui eſt infimus, & quæ a medio in ſuperum, quæque conversione rotundâ circum medium feruntur, ea continentem mundi

efficiunt, unamque naturam. Et quum quatuor ſint genera corporum, viciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt. Nam ex terra aqua: ex aqua oritur aër: ex aëre æther: deinde retrorſum viciſſim ex æthere aër: inde aqua: ex aqua terra infima. Sic naturis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultrò, citróque commeantibus, mundi partium conjunctio continetur.

85. Quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt, hoc eodem ornatu, quem videmus; aut certè perdiuturna, permanens ad longinquum & immenſum pene tempus: quorum utrumvis ſit, ſequitur, naturâ mundum adminiſtrari. Quæ enim claſſium navigatio, aut quæ inſtructio exercitûs, aut rurſus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio vitis aut arboris, quæ porrò animantis figura, conformatioque membrorum, tantam naturæ ſolertiam ſignificat, quantam ipſe mundus? Aut igitur nihil eſt, quod ſentiente naturâ regatur, aut mundum regi confitendum eſt. Etenim qui reliquas naturas omnes, earumque ſemina contineat, quî poteſt ipſe non naturâ adminiſtrari? Ut, ſi qui dentes & pubertatem naturâ dicat exſiſtere; ipſum autem hominem, cui ea exſiſtant, non conſtare naturâ; non intelligat ea, quæ efferant aliquid ex ſeſe, perfectiores

habere naturas, quàm ea, quæ ex iis efferantur.

XXXIV. Omnium autem rerum quæ naturâ adminiſtrantur, ſeminator & ſator, & parens, ut ita dicam, atque educator & altor eſt mundus; omniaque, ſicut membra & partes ſuas, nutricatur & continet. Quòd ſi mundi partes naturâ adminiſtrantur, neceſſe eſt mundum ipſum naturâ adminiſtrari; cujus quidem administratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit: ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. Doceat ergo aliquis potuiſſe melius. Sed nemo umquam docebit; &, ſi quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit.

87. Quòd ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt, ut neque ad uſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores; videamus utrùm ea fortuitane ſint, an eo ſtatu, quo cohærere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, divinâque providentiâ. Si ergo meliora ſunt ea, quæ naturâ, quàm illa quæ arte perfecta ſunt; nec ars efficit quidquam sine ratione; ne natura quidem rationis expers eſt habenda. Quî igitur convenit, signum aut tabulam pictam quum adſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem; quumque procul curſum navigii videris, non

dubitare quin id ratione atque arte moveatur; aut quum ſolarium vel deſcriptum, aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non caſu: mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilii & rationis eſſe expertem putare?

XXXV. Quòd ſi in Scythiam, aut in Britanniam, ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſſidonius, cujus ſingulæ converſiones idem efficiunt in ſole, & in luna, & in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in cœlo ſingulis diebus & noctibus; quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione?

89. Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, caſune ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliquâ, an ratione ac mente divinâ; & Archimedem arbitrantur plus valuiſſe in imitandis ſphæræ converſionibus, quàm naturam in efficiendis, præſertim quum multis partibus ſint illa perfecta, quàm hæc ſimulata, ſolertiùs. Atque ille apud Accium paſtor, qui navem numquam antè vidiſſet, ut procul divinum & novum vehiculum Argonautarum e monte conſpexit, primò admirans & perterritus, hoc modo loquitur:

Tanta moles labitur

Fremebunda ex alto, ingenti ſonitu & ſpiritu:
Præ ſe undas volvit: vertices vi ſuſcitat,
Ruit prolapſa: pelagus reſpergit, reflat.
Ita dum interruptum credas nimbum volvier;
Dum quod ſublime ventis expulſum rapi
Saxum, aut procellis, vel globoſos turbines
Exſiſtere ictos undis concurſantibus:
Niſi quas terreſtres Pontus ſtrages conciet;
Aut fortè Triton fuſcinâ evertens ſpecus,
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo ſaxeam ad cœlum vomit.

Dubitat primò, quæ ſit ea natura, quam cernit ignotam: idemque, juvenibus viſis, auditoque nautico cantu,

Sicut inciti, atque alacres roſtris perfremunt
Delphini... Item alia multa, *Silvani melo*
Conſimilem ad aures cantum & auditum refert.

90. Ergo ut hic primo adſpectu inanimum quiddam ſenſuque vacuum ſe putat cernere; pòſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitaverat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi fortè eos primus adſpectus mundi conturbaverat, poſtea, quum vidiſſent motus ejus finitos & æquabiles, omniaque ratis ordinibus moderata, immutabilique conſtantiâ, intelligere ineſſe aliquem non ſolùm habitatorem in hac cœleſti ac divina

domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tamquam architectum tanti operis, tantique muneris.

XXXVI. Nunc autem mihi videntur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas cœleſtium rerum atque terreſtrium. Principiò enim terra, ſita in media parte mundi, circumfuſa undique eſt hac animabili ſpirabilique naturâ, cui nomen eſt *aër*, Græcum illud quidem, ſed receptum jam tamen uſu a noſtris: tritum eſt enim pro Latino. Hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altissimis ignibus. Mutuemur hoc quoque verbum, dicaturque tam *æther* Latinè, quàm dicitur *aër*: etsi interpretatur Pacuvius:

Hoc, quod memoro, noſtri cœlum, Graii perhibent æthera.

Quasi verò non Graius hoc dicat. At Latinè loquitur. Si quidem nos non quasi Græcè loquentem audiamus, docet idem alio loco,

Grajugena de iſto aperit ipſa oratio.

92. Sed ad majora redeamus. Ex æthere igitur, innumerabiles flammæ siderum exsiſtunt; quorum eſt princeps ſol, omnia clarissimâ luce colluſtrans, multis partibus major, atque amplior, quàm terra univerſa: deinde reliqua sidera magnitudini-

bus immenſis. Atque hi tanti ignes, tamque multi, non modò nihil nocent terris, rebuſque terreſtribus, ſed ita proſunt, ut ſi mota loco ſint, conflagrare terras neceſſe ſit a tantis ardoribus, moderatione & temperatione ſublatâ.

XXXVII. Hìc ego non mirer eſſe quemquam, qui ſibi perſuadeat, corpora quædam ſolida, atque individua, vi & gravitate ferri, mundumque effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concurſione fortuitâ? Hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo, cur non idem putet, ſi innumerabiles unius & viginti formæ litterarum vel aureæ, vel quales libet, aliquò conjiciantur, poſſe ex his in terram excuſſis annales Ennii, ut deinceps legi poſſint, effici: quod neſcio an ne in uno quidem verſu poſſit tantum valere fortuna.

94. Iſti autem quemadmodum aſſeverant, ex corpuſculis non colore, non qualitate aliquâ, quam ποιότητα Græci vocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temerè atque caſu, mundum eſſe perfectum? vel innumerabiles potiùs in omni puncto temporis alios naſci, alios interire? Quòd ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt minùs operoſa, & multò

quidem faciliora. Certè ita temerè de mundo effutiunt, ut mihi quidem numquam hunc admirabilem cœli ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe videantur.

95. Præclarè ergo Ariſtoteles, *Si eſſent*, inquit, *qui ſub terra ſemper habitaviſſent, bonis & illuſtribus domiciliis, quæ eſſent ornata ſignis atque picturis, inſtructaque rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exiſſent umquam ſupra terram; accepiſſent autem famâ & auditione eſſe quoddam numen, & vim deorum: deinde aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis ſedibus evadere in hæc loca quæ nos incolimus, atque exire potuiſſent: quum repentè terram, & maria, cœlumque vidiſſent; nubium magnitudinem, ventorumque vim cognoviſſent, adſpexiſſentque ſolem, ejuſque tum magnitudinem, pulchritudinemque, tum etiam efficientiam cognoviſſent, quòd is diem efficeret, toto cœlo luce diffusâ: quum autem terras nox opacaſſet, tum cœlum totum cernerent aſtris diſtinctum & ornatum, lunæque luminum varietatem tum creſcentis, tum ſeneſcentis, eorumque omnium ortus & occaſus, atque in omni æternitate ratos immutabileſque curſus: hæc quum viderent, profectò & eſſe deos, & hæc tanta opera deorum eſſe arbitrarentur.*

96. Atque hæc quidem ille. Nos autem

tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obſcuraviſſe dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnoſceret: quum autem tertio die ſol illuxiſſet, tum ut revixiſſe sibi viderentur. Quòd si hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut ſubitò lucem adſpiceremus; quænam ſpecies cœli videretur? Sed assiduitate quotidianâ, & conſuetudine oculorum, aſſueſcunt animi; neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas ſemper vident; proinde quasi novitas nos magis, quàm magnitudo rerum debeat ad exquirendas cauſas excitare.

XXXVIII. Quis enim hunc hominem dixerit, qui quum tam certos cœli motus, tam ratos aſtrorum ordines, tamque omnia inter ſe connexa & apta viderit, neget in his ullam ineſſe rationem, eaque caſu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio aſſequi poſſumus? an quum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut ſphæram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera sint rationis: quum autem impetum cœli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, conſtantissimè conficientem vicissitudines aniverſarias, cum ſumma ſalute & conſervatione rerum omnium; dubitamus, quin ea non ſolùm ratione

ſiant, ſed etiam excellenti divinâque ratione? Licet enim jam, remotâ ſubtilitate diſputandi, oculis quodammodo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas divinâ providentiâ dicimus conſtitutas.

XXXIX. Ac principiò terra univerſa cernatur, locata in media mundi ſede, ſolida & globoſa, & undique ipſa in ſeſe nixibus ſuis conglobata, veſtita floribus, herbis, arboribus, frugibus; quorum omnium incredibilis multitudo inſatiabili varietate diſtinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquoreſque perlucidos amnium, riparum veſtitus viridissimos, ſpeluncarum concavas altitudines, ſaxorum aſperitates, impendentium montium altitudines, immensitateſque camporum: adde etiam reconditas auri, argentique venas, infinitamque vim marmoris.

99. Quæ verò, & quàm varia genera beſtiarum vel cicurum, vel ferarum? qui volucrum lapſus, atque cantus? qui pecudum paſtus? quæ vita silveſtrium? Quid jam de hominum genere dicam? qui quasi cultores terræ conſtituti, non patiuntur eam nec immanitate belluarum efferari, nec ſtirpium aſperitate vaſtari: quorumque operibus agri, inſulæ, littoraque collucent, diſtincta tectis & urbibus. Quæ si, ut animis, sic oculis videre poſſemus,

nemo cunctam intuens terram, de divinatione dubitaret.

100. At verò quanta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies universi? quæ multitudo, & varietas inſularum? quæ amœnitates orarum & littorum? quot genera, quamque diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium & innantium belluarum, partim ad ſaxa nativis teſtis inhærentium? Ipſum autem mare sic terram appetens littoribus alludit, ut una ex duabus naturis conflata videatur.

101. Exinde mari finitimus aër die & nocte diſtinguitur; iſque tum fuſus, & extenuatus ſublime fertur; tum autem concretus, in nubes cogitur; humoremque colligens terram auget imbribus: tum effluens huc & illuc, ventos efficit. Idem annuas frigorum, & calorum facit varietates: idemque & volatus alitum ſuſtinet, & ſpiritu ductus alit & ſuſtentat animantes.

XL. Reſtat ultimus, & a domiciliis noſtris altissimus, omnia cingens, & coërcens cœli complexus, qui idem æther vocatur, extrema ora & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. E quibus ſol, cujus magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circum eam ipſam volvitur, iſque oriens & occi-

dens, diem noctemque conficit: & modò accedens, tum autem recedens, binas in singulis annis reverſiones ab extremo contrarias facit: quarum intervallo tum quaſi triſtitiâ quadam contrahit terram, tum viciſſim lætificat, ut cum cœlo hilarata videatur.

103. Luna autem, quæ eſt, ut oſtendunt mathematici, major quàm dimidia pars terræ, iiſdem ſpatiis vagatur, quibus ſol: ſed tum congrediens cum ſole, tum digrediens, & eam lucem, quam a ſole accepit, mittit in terras, & varias ipſa mutationes lucis habet: atque etiam tum ſubjecta atque oppoſita ſoli, radios ejus & lumen obſcurat; tum ipſa incidens in umbram terræ, quum eſt e regione ſolis, interpoſitu interjectuque terræ, repentè deficit. Iiſdemque ſpatiis hæ ſtellæ, quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur, & occidunt: quarum motus tum incitantur, tum retardantur, ſæpe etiam inſiſtunt. Quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe, nihil pulchrius. Sequitur ſtellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex nota figurarum ſimilitudine nomina invenerint.

XLI. Atque hoc loco me intuens, Utar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ a te admodum adoleſcentulo converſa, ita me

delectant, quia Latina ſunt, ut multa ex iis memoriâ teneam. Ergo, ut oculis assiduè videmus, sine ulla mutatione, aut varietate,

Cetera labuntur celeri cœleſtia motu,
Cum cœloque simul noctesque, dieſque feruntur.

105. Quorum contemplatione nullius expleri poteſt animus, naturæ conſtantiam videre cupientis.

Extremuſque adeo duplici de cardine vertex
Dicitur eſſe polus.

Hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, numquam occidentes.

Ex his altera apud Graios Cynoſura vocatur,
Altera dicitur eſſe Helice.

Cujus quidem clarissimas ſtellas totis noctibus cernimus,

Quas noſtri ſeptem ſoliti vocitare Triones.

106. Paribuſque ſtellis similiter diſtinctis eumdem cœli verticem luſtrat parva Cynoſura.

Hac fidunt duce nocturnâ Phœnices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et latè primâ confeſtim a nocte videtur.
Hæc verò parva eſt: ſed nautis uſus in hac eſt.
Nam curſu interiore brevi convertitur orbe.

XLII. Et quò ſit earum ſtellarum admirabilior adſpectus,

Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,
Torvu' Draco ſerpit ſubter, ſuprâque revolvens
Seſe, conficienſque ſinus e corpore flexos.

Ejus quum totius eſt præclara ſpecies, in primis ſuſpicienda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.

Huic non una modò caput ornans ſtella relucet,
Verùm tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibuſque oculis duo fervida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti sidere lucet:
Obſtipum caput, & tereti cervice reflexum,
Obtutum in cauda majoris figere dicas.

108. Et reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

Hoc caput hîc paulùm ſeſe, ſubitóque recondit,
Ortus ubi, atque obitus parte admiſcentur in una.

Id autem caput,

Attingens defeſſa velut mœrentis imago
Vertitur,

quam quidem Græci

Engonasin vocitant, genibus quia nixa feratur.
Hîc illa eximio posita eſt fulgore corona.

109. Atque hæc quidem a tergo: pro-

pter caput autem Anguitenens:

Quem claro perhibent Ophiuchum nomine Graii.
Hic preſſu duplici palmarum continet anguem,
Ejus & ipſe manet religatus corpore toto:
Namque virum medium ſerpens ſub pectore cingit.
Ille tamen nitens graviter veſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectuſque Nepai.

Septem autem Triones ſequitur

Arctophylax, vulgò qui dicitur eſſe Bootes:
Quòd quaſi temone adjunctam præ ſe quatit Arctum.

Dein quæ ſequuntur. Huic enim Booti

ſubter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis, Arcturus nomine claro:

cui ſubjecta fertur,

Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore virgo.

XLIII. Atque ita demetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcriptionibus divina ſolertia appareat.

Et natos Geminos inviſes ſub caput Arcti.
Subjectus mediæ eſt Cancer, pedibuſque tenetur
Magnu' Leo, tremulam quatiens e corpore flammam.

Auriga

Sub læva Geminorum obductus parte feretur.
Adverſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra lævum humerum clara obtinet.

Tum quæ ſequuntur,

Verùm hæc eſt magno, atque illuſtri prædita signo.
Contrà Hædi exiguum jaciunt mortalibus ignem.

Cujus ſub pedibus

Corniger eſt valido connixus corpore Taurus.

III. Ejus caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.

Has Græci ſtellas, Hyadas vocitare ſuerunt:

a pluendo; ὕειν enim eſt *pluere*: noſtri imperitè *Suculas*, quaſi a ſuibus eſſent, non ab *imbribus* nominatæ. Minorem autem Septentrionem Cepheus paſſis palmis a tergo ſubſequitur.

Namque ipſum ad tergum Cynoſuræ vertitur Arcti.

Hunc antecedit

Obſcurâ ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
Hanc autem illuſtri verſatur corpore propter
Andromeda, aufugiens adſpectum mœſta parentis.
Huic Equus ille jubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput alvo: ſtellaque jungens
Una, tenet duplices communi lumine formas,
Æternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret.

Quem propter

Piſces, quorum alter paulùm prælabitur antè,

Et magis horriferis aquilonis tangitur auris.

XLIV. Ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur,

Quem ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
At propter lævum genus omni ex parte locatas
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.
Inde Fides leviter poſita, & convexa videtur.
Inde eſt ales avis lato ſub tegmine cœli.

Capiti autem Equi proximat Aquarii dextra, totuſque deinceps Aquarius.

Tum gelidum valido de pectore frigus anhelans,
Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe.
Quem quum perpetuo veſtivit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore currum.

113. Hinc autem adſpicitur,

Ut ſeſe oſtendens emergit Scorpius altè
Poſteriore trahens flexum vi corporis arcum,
Quem propter nitens pennis convolvitur ales.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.

Deinde Delphinus.

Exinde Orion obliquo corpore nitens.

Quem ſubſequens,

Fervidus ille Canis ſtellarum luce refulget.

Pòſt lepus ſubſequitur,

Curriculum numquam defeſſo corpore ſedans.

At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
Fluminis illuſtris tangentem corpore ripas,

114. Quem longè ſerpentem, & manantem adſpicies:

proceraque Vincla videbis,
Quæ retinent Piſces caudarum a parte locata.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen,
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.

Propter quæ Centaurus

Cedit, Equi partes properans ſubmergere Chelis.
Hic dextram porgens, quadrupes quà vaſta tenetur,
Tendit, & illuſtrem truculentus cædit ad aram,
Hic ſeſe infernis e partibus erigit Hydra:

cujus longè corpus eſt fuſum:

In medioque ſinu fulgens Cratera relucet.
Extremam nitens plumato corpore Corvus
Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipsis
Ante canem, Graio Procyon qui nomine fertur.

115. Hæc omnis deſcriptio siderum, atque hic tantus cœli ornatus, ex corporibus huc & illuc caſu, & temerè concurſantibus potuiſſe effici, cuiquam ſano videri poteſt? aut verò alia quæ natura, mentis & rationis expers, hæc efficere potuit, quæ non modò ut fierent, ratio-

ne eguerunt, ſed intelligi qualia sint, sine ſumma ratione non poſſunt?

XLV. Nec verò hæc ſolùm admirabilia, ſed nihil majus, quàm quòd ita ſtabilis eſt mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem possit aptius: omnes enim partes ejus undique medium locum capeſſentes, nituntur æqualiter: maximè autem corpora inter ſe juncta permanent, tum quodam quasi vinculo circumdata colligantur; quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & convertit extrema.

116. Quocirca si mundus globoſus eſt, ob eamque cauſam omnes ejus partes undique æquabiles, ipſæ per ſe, atque inter ſe continentur; contingere idem terræ neceſſe eſt, ut, omnibus ejus partibus in medium vergentibus (id autem medium, infimum in ſphæra eſt) nihil interrumpat, quo labefactari possit tanta contentio gravitatis & ponderum. Eademque ratione mare, quum ſupra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æquabiliter, neque redundat umquam, neque effunditur.

117. Huic autem continens aër, fertur ille quidem levitate ſublimis, ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit: itaque &

mari continuatus, & junctus eſt, & naturâ fertur ad cœlum; cujus tenuitate & calore temperatus, vitalem & ſalutarem ſpiritum præbet animantibus. Quem complexa ſumma pars cœli, quæ æther dicitur, & ſuum retinet ardorem tenuem, & nullâ admiſtione concretum, & cum aëris extremitate conjungitur.

XLVI. In æthere autem aſtra volvuntur; quæ ſe & nixu ſuo conglobata continent; & formâ ipsâ, figurâque, ſua momenta ſuſtentant: ſunt enim rotunda; quibus formis, ut antè dixiſſe videor, minimè noceri poteſt. Sunt autem ſtellæ naturâ flammeæ: quocirca terræ, maris, aquarum vaporibus aluntur iis, qui a ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renovatæque ſtellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rurſum trahunt indidem, nihil ut ferè intereat, aut admodum paululum, quod aſtrorum ignes, & ætheris flamma conſumat. Ex quo eventurum noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, quum humore conſumpto, neque terra ali poſſet, neque remearet aër, cujus ortus, aquâ omni exhauſtâ, eſſe non poſſet: ita relinqui nihil præter ignem: a quo rurſum animante, ac deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur.

119. Nolo in ſtellarum ratione multus vobis videri, maximéque earum, quæ errare dicuntur; quarum tantus eſt concentus ex dissimillimis motibus, ut, quum ſumma Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interjecta Jovis illuſtret, & temperet, infraque Martem duæ Soli obediant, ipſe Sol mundum omnem ſuâ luce compleat, ab eoque Luna illuminata graviditates, & partus afferat, maturitateſque gignendi. Quæ copulatio rerum, & quasi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ, quem non movet, hunc horum nihil umquam reputaviſſe certò ſcio.

XLVII. Age, ut a cœleſtibus rebus ad terreſtres veniamus: quid eſt in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? Principiò, eorum, quæ gignuntur e terra, ſtirpes, & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur; obducunturque libro, aut cortice trunci, quo sint a frigoribus & caloribus tutiores. Jam verò vites sic claviculis adminicula, tamquam manibus, apprehendunt, atque ſe ita erigunt, ut animantes. Quin etiam a caulibus, braſſiciſque, si propè ſati sint, ut a peſtiferis & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere.

121. Animantium verò quanta varietas

eſt? quanta ad eam rem vis, ut in ſuo quæque genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ villis veſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: plumâ alias, alias ſquamâ videmus obductas: alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus largè & copiosè natura eum, qui cuique aptus erat, comparavit. Enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumque, quæ ſit in figuris animantium, & quàm ſolers, ſubtiliſque deſcriptio partium, quamque admirabilis fabrica membrorum: omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atque ita locata ſunt, ut nihil eorum ſupervacaneum ſit, nihil ad vitam retinendam non neceſſarium.

122. Dedit autem eadem natura belluis & ſenſum, & appetitum, ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerent peſtifera a ſalutaribus. Jam verò alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia volando, alia nando; cibumque partim oris hiatu, & dentibus ipsis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia ſugunt, alia carpunt, alia vorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facilè contingant: quæ autem altiora ſunt, ut anſeres, ut

cycni, ut grues, ut cameli, adjuvantur proceritate collorum. Manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum.

XLVIII. At quibus beſtiis erat is cibus, ut alius generis beſtiis veſcerentur, aut vires natura dedit, aut celeritatem. Data eſt quibuſdam etiam machinatio quædam atque ſolertia; ut in araneolis, aliæ quasi rete texunt, ut si quid inhæſerit, conficiant; aliæ autem ex inopinato obſervant, & si quid incidit, arripiunt, idque conſumunt. Pinna verò (sic enim Græcè dicitur) duabus grandibus patula conchis, cum parva ſquilla quasi ſocietatem coit comparandi cibi. Itaque quum piſciculi parvi in concham hiantem innataverint, tum admonita a ſquilla pinna morſu comprimit conchas. Sic dissimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur.

124. In quo admirandum eſt, congreſſune aliquo inter ſe, an jam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ sint. Eſt etiam admiratio nonnulla in beſtiis aquatilibus iis, quæ gignuntur in terra: veluti crocodili, fluviatileſque teſtudines, quædamque ſerpentes ortæ extra aquam, simul ac primùm niti poſſunt, aquam perſequuntur. Quin etiam anatum ova gallinis ſæpe ſupponimus; e quibus pulli orti primùm aluntur

tur ab iis, ut a matribus, a quibus exclusi fotique ſunt: deinde eas relinquunt, & effugiunt ſequentes, quum primùm aquam, quaſi naturalem domum, videre potuerunt. Tantam ingenuit animantibus conſervandi ſui natura cuſtodiam.

XLIX. Legi etiam ſcriptum, eſſe avem quamdam, quæ Platalea nominaretur: eam ſibi cibum quærere advolantem ad eas aves, quæ ſe in mari mergerent: quæ quum emerſiſſent, piſcemque cepiſſent, uſque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent; id quod ipſa invaderet. Eademque hæc avis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, eaſque, quum ſtomachi calore concoxerit, evomere, atque ita eligere ex iis, quæ ſunt eſculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere ſeſe arenâ ſolere, & moveri prope aquam: ad quas, quaſi ad eſcam, piſces quum acceſſerint, confici a ranis, atque conſumi. Milvo eſt quoddam bellum quaſi naturale cum corvo: ergo alter alterius, ubicumque nactus eſt, ova frangit.

125. Illud verò ab Ariſtotele animadverſum, a quo pleraque, quis poteſt non mirari? Grues quum loca calidiora petentes maria tranſmittant, trianguli efficere formam: ejus autem ſummo angulo aër

ab iis adverſus pellitur : deinde ſenſim ab utroque latere, tamquam remis, ita pennis curſus avium levatur. Basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tamquam a puppi, ventis adjuvatur ; hæque in tergo prævolantium colla & capita reponunt : quod quia ipſe dux facere non poteſt, quia non habet ubi nitatur, revolat, ut ipſe quoque quieſcat. In ejus locum ſuccedit ex iis, quæ acquierunt ; eaque vicissitudo in omni curſu conſervatur.

126. Multa ejuſmodi proferre poſſum : ſed genus ipſum videtis. Jam verò illa etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant beſtiæ, ut in paſtu circumſpectent, ut in cubilibus deliteſcant : atque alia mirabilia.

L. Quid ea, quæ nuper, id eſt paucis ante ſeculis, medicorum ingeniis reperta ſunt? Vomitione canes, purgatione autem alvi ſe ibes Ægyptiæ curant. Auditum eſt, pantheras, quæ in Barbaria venenatâ carne caperentur, remedium quoddam habere, quo quum eſſent uſæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, quum eſſent confixæ venenatis ſagittis, herbam quærere, quæ Dictamnus vocaretur, quam quum guſtaviſſent, ſagittas excidere dicunt e corpore. Cervæque paulò ante partum perpurgant ſe quadam herbulâ, quæ Seſelis dicitur. Jam illa cernimus, ut con-

tra metum & vim ſuis ſe armis quæque defendat. Cornibus tauri, apri dentibus; morſu leones; aliæ fugâ ſe, aliæ occultatione tutantur: atramenti effuſione ſepiæ; torpore torpedines: multæ etiam inſectantes odoris intolerabili fœditate depellunt.

LI. Ut verò perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt a providentia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera, & arborum, omniumque rerum, quæ altæ aut radicibus a terra, aut ſtirpibus continerentur: quæ quidem omnia eam vim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur; idque ſemen incluſum eſt in intima parte earum baccarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: iiſdemque ſeminibus & homines affatim veſcuntur, & terræ ejuſdem generis ſtirpium renovatione complentur.

128. Quid loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſervationem earum generis appareat? Nam primùm aliæ mares, aliæ feminæ ſunt; quod perpetuitatis causâ machinata natura eſt. Deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptissimæ: & in mare, & in femina commiſcendorum corporum miræ libidines. Quum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem ferè cibum ad ſeſe, eoque ſeptum fingit animal: quod quum

ex utero elapſum excidit, in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum lacteſcere incipit; eaque, qua paulò antè nata ſunt, sine magiſtro, duce naturâ, mammas appetunt, earumque ubertate ſaturantur. Atque ut intelligamus nihil horum eſſe fortuitum, & hæc omni eſſe opera providæ ſolertiſque naturæ quæ multiplices fœtus procreant, ut ſues ut canes, his mammarum data eſt multitudo: quas eaſdem paucas habent eæ beſtiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam quantus amor beſtiarum sit in educandis cuſtodiendiſque iis, quæ procreaverunt uſque ad eum finem, dum possint ſe ipſ defendere? etsi piſces, ut aiunt, ov quum genuerunt, relinquunt: facilè eni illa & aquâ ſuſtinentur, & fœtum fundun

LII. Teſtudines autem, & crocodil dicunt, quum in terra partum ediderint obruere ova, deinde diſcedere: ita & na cuntur, & educantur ipſa per ſeſe. Ja gallinæ, aveſque reliquæ, & quietum re quirunt ad pariendum locum, & cubil sibi, nidoſve conſtruunt, eoſque quà poſſunt mollissimè ſubſternunt, ut quà facillimè ova ſerventur. Ex quibus pull quum excluſerint, ita tuentur, ut & pe nis foveant, ne frigore lædantur; &, eſt calor a ſole, ſe opponant. Quum a

tem pulli pennulis uti poſſunt, tum volatus eorum matres proſequuntur; reliquâ curâ liberantur.

130. Accedit etiam ad nonnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conſervationem & ſalutem, hominum etiam ſolertia, & diligentia. Nam multæ & pecudes, & ſtirpes ſunt, quæ ſine procuratione hominum ſalvæ eſſe non poſſunt. Magnæ etiam opportunitates ad cultum hominum atque abundantiam, aliæ aliis in locis reperiuntur. Ægyptum Nilus irrigat, &, quum totâ æſtate obrutam oppletamque tenuit, tum recedit, mollitoſque & oblimatos agros ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Euphrates; in quam quotannis quasi novos agros invehit. Indus verò, qui eſt omnium fluminum maximus, non aquâ ſolùm agros lætificat & mitigat, ſed eos etiam conſerit: magnam enim vim ſeminum ſecum, frumenti, ſimilium, dicitur deportare. Multaque alia in aliis locis commemorabilia proferre poſſum: multos fertiles agros, alios aliorum fructuum.

LIII. Sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad veſcendum, tam varia, tamque jucunda gignit; neque ea uno tempore anni; ut ſemper & novitate delectemur, & copiâ? Quàm tempeſtivos

autem dedit, quàm ſalutares non modò hominum, ſed etiam pecudum generi, iis denique omnibus, quæ oriuntur e terra, ventos Eteſias? quorum flatu nimii temperantur calores: ab iiſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur.

132. Multa prætereunda ſunt; & tamen multa dicuntur: enumerari enim non poſſunt fluminum opportunitates; æſtus maritimi, tum accedentes, tum recedentes; montes veſtiti, atque silveſtres; ſalinæ ab ora maritima remotissimæ; medicamentorum ſalutarium plenissimæ terræ; artes denique innumerabiles, ad victum & ad vitam neceſſariæ. Jam diei noctiſque vicissitudo conſervat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. Sic undique omni ratione concluditur, mente consilioque divino omnia in hoc mundo ad ſalutem omnium, conſervationemque admirabiliter adminiſtrari.

133. Sin quæret quiſpiam, cujuſnam causâ tantarum rerum molitio facta sit: arborumne & herbarum? quæ quamquam sine ſenſu ſunt, tamen a natura ſuſtinentur: at id quidem abſurdum eſt. An beſtiarum? nihilò probabilius, deos mutarum & nihil intelligentium causâ tantum laboraſſe. Quorum igitur causâ quis dixerit effectum eſſe mundum? eorum ſcilicet ani-

mantium, quæ ratione utuntur: hi ſunt dii, & homines; quibus profectò nihil eſt melius: ratio eſt enim, quæ præſtat omnibus: ita fit credibile, deorum & hominum cauſâ factum eſſe mundum, quæque in eo mundo ſint, omnia.

134. Faciliúſque intelligetur, a diis immortalibus hominibus eſſe proviſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omniſque humanæ naturæ figura, atque perfectio. Nam quum tribus rebus animantium vita teneatur, cibo, potione, ſpiritu: ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimum, quod adjunctis naribus ſpiritu augetur.

LIV. Dentibus autem in ore conſtructis manditur, atque ab his extenuatur & molitur cibus: eorum adverſi acuti morsu dividunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui genuini vocantur: quæ confectio etiam a lingua adjuvari videtur. Linguam autem ad radices ejus hærens excipit ſtomachus; quò primùm illabuntur ea, quæ accepta ſunt ore: is utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo atque intimo terminatur. Atque is agitatione & motibus linguæ quum depulſum, & quaſi detruſum cibum accepit, deglutit. Ipſius autem partes eæ, quæ ſunt infra id, quod devoratur, dilatantur; quæ autem ſuprà, contrahuntur.

136. Sed quum aſpera arteria (ſic enim a medicis appellatur) oſtium habeat, adjunctum linguæ radicibus, paulò ſuprà quàm ad linguam ſtomachus annectitur, eaque ad pulmones uſque pertineat, excipiatque animam eam, quæ ducta ſit ſpiritu, eamdemque a pulmonibus reſpiret, & reddat; tegitur quodam quaſi operculo, quod ob eam cauſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi fortè incidiſſet, ſpiritus impediretur. Sed quum alvi natura, ſubjecta ſtomacho, cibi & potionis ſit receptaculum; pulmones autem, & cor extrinſecus ſpiritum adducant: in alvo multa ſunt mirabiliter effecta, quæ conſtat ferè e nervis. Eſt autem multiplex, & tortuoſa, arcetque, & continet, sive illud aridum eſt, sive humidum, quod recipit, ut id mutari & concoqui poſſit: eaque tum adſtringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, cogit & confundit; ut facilè & calore, quem multum habet exterendo cibo, & præterea ſpiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus dividantur.

LV. In pulmonibus autem ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongiis mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum ſe contrahunt adſpirantes, tum ſe in reſpiritu dilatant, ut frequenter ducatur

cibus animalis, quo maximè aluntur animantes. Ex inteſtinis autem, & alvo, ſecretus a reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, permanat ad jecur per quaſdam a medio inteſtino uſque ad portas jecoris (sic enim appellant) ductas & directas vias, quæ pertinent ad jecur, eique adhærent. Atque inde aliæ pertinentes ſunt, per quas cadit cibus a jecore delapſus. Ab eo cibo quum eſt ſecreta bilis, iique humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua ſe in ſanguinem vertunt, ad eaſdemque portas jecoris confluunt, ad quas omnes ejus viæ pertinent: per quas lapſus cibus, in hoc ipſo loco in eam venam, quæ cava appellatur, confunditur, perque eam ad cor confectus jam coctuſque perlabitur: a corde autem in totum corpus diſtribuitur per venas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes.

138. Quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur, tum adſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſanè difficile dictu eſt; ſed tamen prætereundum eſt, ne quid habeat injucunditatis oratio. Illa potiùs explicetur incredibilis fabrica naturæ. Nam quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primùm ab eo ſpiritu, deinde coagitatione pulmonum: ex eaque pars redditur reſpirando,

pars concipitur cordis parte quadam, quam ventriculum cordis appellant : cui ſimilis alter adjunctus eſt, in quem ſanguis a jecore per venam illam cavam influit. Eoque modo ex his partibus, & ſanguis per venas in omne corpus diffunditur, & ſpiritus per arterias. Utræque autem crebræ, multæque, toto corpore intextæ, vim quamdam incredibilem artificioſi operis divinique teſtantur.

139. Quid dicam de oſſibus? quæ ſubjecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. Huc adde nervos, a quibus artus continentur; eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut venæ & arteriæ, a corde tractæ & profectæ, in corpus omne ducuntur.

LVI. Ad hanc providentiam naturæ tam diligentem tamque ſolertem adjungi multa poſſunt, e quibus intelligatur, quantæ res hominibus a deo, quamque eximiæ tributæ sint: qui primùm eos humo excitatos, celſos, & rectos conſtituit, ut deorum cognitionem, e terra cœlum intuentes, capere poſſent. Sunt enim homines, non ut incolæ atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum atque cœ-

leſtium, quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animantium pertinet. Senſus autem, interpretes ac nuntii rerum, in capite, tamquam in arce, mirificè ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. Nam oculi, tamquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent; ex quo plurima conſpicientes fungantur ſuo munere.

141. Et aures quum ſonum percipere debeant, qui naturâ in ſublime fertur; rectè in altis corporum partibus collocatæ ſunt. Itemque nares, eò quòd omnis odor ad ſupera fertur, rectè ſurſum ſunt; & quòd cibi & potionis judicium magnum earum eſt, non ſine cauſa vicinitatem oris ſecutæ ſunt. Jam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus veſcimur, genera deberet, habitat in ea parte oris, quâ eſculentis & poculentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omneſque nimios & frigoris & caloris appulſus ſentire poſſimus. Atque, ut in ædificiis architecti avertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia neceſſariò tetri eſſent aliquid habitura; ſic natura res ſimiles procul amandavit a ſenſibus.

LVII. Quis verò opifex, præter naturam, quâ nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſen-

sibus? quæ primùm oculos membranis tenuiſſimis veſtivit & ſepsit: quas primùm perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autem, ut continerentur. Sed lubricos oculos fecit & mobiles, ut & declinarent, si quid noceret; & adſpectum, quò vellent, facilè converterent: aciesque ipſa, quâ cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva eſt, ut ea, quæ nocere possint, facile vitet. Palpebræque, quæ ſunt tegmenta oculorum, mollissimæ tactu, ne læderent aciem, aptissimè factæ & ad claudendas pupulas, ne quid incideret, & ad aperiendas; idque providit, ut identidem fieri poſſet cum maxima celeritate.

143. Munitæque ſunt palpebræ tamquam vallo pilorum: quibus, & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur; & ſomno conniventibus, quum oculis ad cernendum non egeremus utique, tamquam involuti, quieſcerent. Latent præterea utiliter, & excelsis undique partibus ſepiuntur. Primùm enim ſuperiora, ſuperciliis obducta, ſudorem a capite & a fronte defluentem repellunt. Genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubjectæ, leviterque eminentes. Naſus ita locatus eſt, ut quasi murus oculis interjectus eſſe videatur.

144. Auditus autem ſemper patet; ejus enim ſenſu etiam dormientes egemus; a quo quum ſonus eſt acceptus, etiam e ſomno excitamur. Flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit, si simplex & directum pateret: proviſum etiam, ut, si qua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium, tamquam in viſco, inhæresceret. Extrà autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causâ factæ, tutandique ſensûs; & ne adjectæ voces laberentur, atque errarent, priuſquam ſenſus ab his pulſus eſſet. Sed duros & quasi corneolos habent introitus, multisque cumflexibus, quòd his naturis relatus amplificatur ſonus. Quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis & inclusis soni referuntur ampliores. Similiter nares, quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, poſſit pervadere; humoremque ſemper habent ad pulverem, multaque alia depellenda non inutilem. Guſtatus præclarè ſeptus eſt: ore enim continetur, & ad uſum aptè, & ad incolumitatis cuſtodiam.

LVIII. Omniſque ſenſus hominum multò antecellit ſensibus beſtiarum. Primùm enim oculi in iis artibus, quarum

judicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatiſque formis, in corporum etiam motione, atque geſtu multa cernunt ſubtiliùs: colorum etiam, & figurarum venuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi judicant; atque etiam alia majora: nam & virtutes, & vitia cognoſcunt; iratum, propitium; lætantem, dolentem; fortem, ignavum; audacem, timidumque cognoſcunt.

146. Aurium item eſt admirabile quoddam, artificioſumque judicium, quo judicatur & in vocis, & in tibiarum, nervorumque cantibus varietas ſonorum, intervalla, diſtinctio; & vocis genera permulta: canorum, fuſcum; læve, aſperum; grave, acutum; flexibile, durum: quæ hominum ſolùm auribus judicantur. Nariumque item, & guſtandi, pariter & tangendi magna judicia ſunt. Ad quos ſenſus capiendos & perfruendos plures etiam, quàm vellem, artes repertæ ſunt: perſpicuum eſt enim, quò compoſitiones unguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia proceſſerint.

LIX. Jam verò animum ipſum, mentemque hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui non divinâ curâ perfecta eſſe perſpicit, is his ipſis rebus mihi videtur carere. De quo dum diſputarem, tuam

mihi dari velim, Cotta, eloquentiam. Quo enim tu illa modo diceres? quantæ primùm intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis conjunctio & comprehensio eſſet in nobis; ex quo videlicet, quid ex quibuſque rebus efficiatur, idque ratione, concludimus: ſingulaſque res definimus, circumſcriptéque complectimur; ex quo ſcientia intelligitur quam vim habeat, qualis ſit; quâ ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior.

148. Quanta verò illa ſunt, quæ vos Academici infirmatis & tollitis, quòd & ſensibus, & animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus! ex quibus collatis inter ſe & comparatis, artes quoque efficimus, partim ad uſum vitæ, partim ad oblectationem neceſſarias. Jam verò domina rerum (ut vos ſoletis dicere) eloquendi vis, quàm eſt præclara, quámque divina! quæ primùm efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. Deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos a timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiaſque reſtinguimus: hæc nos juris, legum, urbium ſocietate devinxit: hæc a vita immani & fera ſegregavit.

149. Ad uſum autem orationis incredibile eſt, nisi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura sit. Primùm enim a pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet; per quam vox, principium a mente ducens, percipitur, & funditur. Deinde in ore sita lingua eſt, finita dentibus. Ea vocem immoderatè profuſam fingit & terminat; quæ ſonos vocis diſtinctos & preſſos efficit, quum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam noſtri ſolent dicere; chordarum dentes, nares cornibus iis, qui ad nervos reſonant in cantibus.

LX. Quàm verò aptas, quámque multarum artium miniſtras manus natura homini dedit! Digitorum enim contractio facilis, faciliſque porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. Itaque ad pingendum, ad fingendum, ad ſcalpendum, ad nervorum eliciendos ſonos ac tibiarum, apta manus eſt, admotione digitorum. Atque hæc oblectationis: illa necessitatis; cultus dico agrorum, exſtructioneſque tectorum, tegumenta corporum vel texta, vel ſuta, omnemque fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur, ad inventa animo, percepta sensibus adhibitis opificum mani-

bus, omnia nos conſecutos, ut tecti, ut veſtiti, ut ſalvi eſſe poſſimus; urbes, muros, domicilia, delubra habeamus.

151. Jam verò operibus hominum, id eſt manibus, cibi etiam varietas invenitur, & copia. Nam & agri multa ferunt manu quæſita, quæ vel ſtatim conſumantur, vel mandentur condita vetuſtati. Et præterea veſcimur beſtiis & terrenis, & aquatilibus, & volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum vectiones; quorum celeritas atque vis nobis ipſis affert vim & celeritatem. Nos onera quibuſdam beſtiis, nos juga imponimus: nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur: nos e terræ cavernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris, argenti, auri venas, penitus abditas, invenimus, & ad uſum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omnique materiâ, & cultâ, & ſilveſtri, partim ad calefaciendum corpus, igni adhibito, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis ſepti, frigora caloreſque pellamus.

152. Magnos verò uſus affert ad navigia facienda, quorum curſibus ſuppeditantur omnes undique ad vitam copiæ:

quaſque res violentissimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris atque ventorum, propter nauticarum rerum ſcientiam; plurimiſque maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. Nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fecunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, avertimus: noſtris denique manibus in rerum natura quasi alteram naturam efficere conamur.

LXI. Quid verò? hominum ratio non in cœlum uſque penetravit? Soli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſuſque cognovimus: ab hominum genere finitus eſt dies, mensis, annus: defectiones ſolis, & lunæ, cognitæ, prædictæque in omne poſterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ sint. Quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum; ex qua oritur pietas, cui conjuncta juſtitia eſt, reliquæque virtutes: e quibus vita beata exsiſtit par & similis deorum; nullâ aliâ re, nisi immortalitate, quæ nihil ad bene vivendum pertinet, cedens cœleſtibus. Quibus rebus expositis ſatis docuiſſe videor, hominis natura quan-

tò omnes anteiret animantes. Ex quo debet intelligi, nec figuram, ſitumque membrorum, nec ingenii mentiſque vim talem effici potuiſſe fortunâ. Reſtat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum causâ facta eſſe, & parata.

LXII. Principiò ipſe mundus deorum, hominumque causâ factus eſt, quæque in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inventa ſunt. Eſt enim mundus quaſi communis deorum atque hominum domus, aut urbs utrorumque: ſoli enim ratione utentes, jure ac lege vivunt. Ut igitur Athenas & Lacedæmonem, Atheniensium Lacedæmoniorumque causâ putandum eſt conditas eſſe; omniaque, quæ ſint in his urbibus, eorum populorum rectè eſſe dicuntur; ſic quæcumque ſunt in omni mundo, deorum atque hominum putanda ſunt.

155. Jam verò circuitus ſolis & lunæ, reliquorumque ſiderum, quamquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen & ſpectaculum hominibus præbent: nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationem ſolertiamque præſtantior; eorum enim curſus dimetati, maturitates temporum, & varietates, mu-

tationeſque cognovimus: quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominum facta eſſe causâ judicanda ſunt.

156. Terra verò fœta frugibus, & vario leguminum genere, quæ cum maxima largitate fundit, ea ferarumne, an hominum causâ gignere videtur? quid de vitibus, olivetiſque dicam? quarum uberrimi lætissimique fructus nihil omninò ad beſtias pertinent: neque enim ſerendi, neque colendi, nec tempeſtivè demetendi, percipiendique fructus, neque condendi ac reponendi ulla pecudum ſcientia eſt; earumque omnium rerum, hominum eſt & uſus, & cura.

LXIII. Ut fides igitur & tibias eorum causâ factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt; ſic ea, quæ diximus, iis ſolis confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. Nec si quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque causâ ea nata eſſe dicemus: neque enim homines murium aut formicarum causâ frumentum condunt, ſed conjugum, & liberorum, & familiarum ſuarum. Itaque beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur, domini palam & liberè. Hominum igitur causâ eas rerum copias comparatas fatendum eſt.

158. Nisi fortè tanta ubertas & varietas pomorum, eorumque jucundus non guſ-

ſtatus ſolùm, ſed odoratus etiam, & adſpectus dubitationem affert, quin hominibus ſolis ea natura donaverit: tantumque abeſt, ut hæc beſtiarum etiam causâ parata ſint, ut ipſas beſtias hominum gratiâ generatas eſſe videamus. Quid enim oves aliud afferunt, niſi ut earum villis confectis atque contextis homines veſtiantur? quæ quidem neque ali, neque ſuſtentari, neque ullum fructum edere ex ſe ſine cultu hominum & curatione potuiſſent. Canum verò tam fida cuſtodia, tamque amans dominorum adulatio, tantumque odium in externos, & tam incredibilis ad inveſtigandum ſagacitas narium, tanta alacritas in venando, quid ſignificat aliud, niſi ſe ad hominum commoditates eſſe generatos?

159. Quid de bobus loquar? quorum ipſa terga declarant non eſſe ſe ad onus accipiendum figurata; cervices autem natæ ad jugum; tum vires humerorum & latitudines ad aratra pertrahenda: quibus, quum terræ ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poëtæ loquuntur, vis numquam ulla afferebatur.

Ferrea tum verò proles exorta repentè eſt,
Auſaque funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu victum domitumque juvencum,

Tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum viſceribus veſci ſcelus haberetur.

LXIV. Longum eſt mulorum perſequi utilitates, & asinorum; quæ certè ad hominum uſum paratæ ſunt. Sus verò quid habet, præter eſcam? cui quidem, ne putreſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chrysippus: quâ pecude, quòd erat ad veſcendum hominibus apta, nihil genuit natura fecundius. Quid multitudinem, ſuavitatemque piſcium dicam? quid avium? ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum Pronœa noſtra, Epicurea fuiſſe videatur. Atque hæ ne caperentur quidem, nisi hominum ratione, atque ſolertia. Quamquam aves quaſdam, & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum causâ eſſe natas putamus.

161. Jam verò immanes & feras belluas nanciſcimur venando, ut & veſcamur iis, & exerceamur in venando ad similitudinem bellicæ diſciplinæ, & utamur domitis & condocefactis, ut elephantis; multaque ex earum corporibus remedia, morbis & vulneribus eligamus, sicut ex quibuſdam ſtirpibus & herbis, quarum utilitates longinqui temporis uſu & periclitatione percepimus. Totam licet animis tamquam oculis luſtrare terram, mariaque

omnia? cernes jam ſpatia frugifera atque immenſa camporum, veſtituſque denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. Nec verò ſupra terram ſolùm, ſed etiam in intimis ejus tenebris plurimarum rerum latet utilitas, quæ ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis invenitur.

LXV. Illud verò, quod uterque veſtrûm fortaſſe arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos invehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum; mihi videtur vel maximè confirmare, deorum providentiâ conſuli rebus humanis: eſt enim profectò divinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in privatis, tum maximè in publicis.

163. Multa cernunt aruſpices: multa augures provident: multa oraculis declarantur, multa vaticinationibus, multa ſomniis, multa portentis: quibus cognitis, multæ ſæpe res ex hominum ſententia, atque utilitate partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. Hæc igitur ſive vis, ſive ars, ſive natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profectò eſt, nec alicuiquam a diis immortalibus data. Quæ ſi ſingula vos fortè non movent, univerſa certè tamen inter ſe connexa, atque conjuncta movere debebunt.

164. Nec verò univerſo generi hominum ſolùm, ſed etiam ſingulis a diis immortalibus conſuli & provideri ſolet. Licet enim contrahere universitatem generis humani, eamque gradatim ad pauciores, poſtremò deducere ad singulos.

LXVI. Nam si omnibus hominibus, qui ubique ſunt, quacumque in ora ac parte terrarum, ab hujuſce terræ, quam nos incolimus, continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob eas cauſas, quas antè diximus; his quoque hominibus conſulunt, qui has nobiſcum terras ab oriente ad occidentem colunt. Si autem his conſulunt, qui quasi magnam quamdam inſulam incolunt, quam nos orbem terræ vocamus; etiam illis conſulunt, qui partes ejus inſulæ tenent, Europam, Asiam, Africam. Ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum; & earum urbium ſeparatim ab universis singulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium; primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium; ſecundo Maximum, Marcellum, Africanum; poſt hos Paulum, Gracchum, Catonem, patrumque memoriâ Scipionem, Lælium: multoſque præterea & noſtra civitas, & Græcia tulit singulares viros, quorum neminem nisi

juvante

juvante deo talem fuiſſe credendum eſt.

166. Quæ ratio poëtas, maximéque Homerum, impulit, ut principibus heroum, Ulyssi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos, diſcriminum & periculorum comites, adjungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſuprà commemoravi, declarant, ab his & civitatibus, & singulis hominibus conſuli: quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum vigilantibus portenduntur: multa præterea oſtentis, multa extis admonemur, multiſque rebus aliis; quas diuturnus uſus ita notavit, ut artem divinationis efficeret. Nemo igitur vir magnus sine aliquo afflatu divino umquam fuit.

167. Nec verò ita refellendum eſt, ut, si ſegetibus aut vinetis cujuſpiam tempeſtas nocuerit, aut si quid e vitæ commodis caſus abſtulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inviſum deo, aut neglectum a deo judicemus. Magna dii curant, parva negligunt. Magnis autem viris proſperæ ſemper omnes res; si quidem ſatis a noſtris, & a principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus virtutis, & copiis.

LXVII. Hæc mihi ferè in mentem ve-

niebant , quæ dicenda putarem de natura deorum. Tu autem , Cotta , si me audias , eamdem cauſam agas , teque & principem civem putes , & pontificem eſſe cogites , & , quoniam in utramque partem vobis licet diſputare , hanc potiùs ſumas : eamque facultatem diſſerendi , quam tibi a rhetoricis exercitationibus acceptam amplificavit Academia , huc potiùs conferas. Mala enim & impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi , ſive ex animo id fit , ſive simulatè.

DE NATURA DEORUM,

LIBER TERTIUS.

Quæ Balbus Stoicus ſuperiori libro de diis diſſeruit, eadem Cotta Academicus, per ſingula capita repetens, contrariis rationibus infirmat. In epilogo quis fuerit diſputationis exitus aperitur.

I. Quæ quum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, Serò, inquit, mihi, Balbe, præcipis, quid defendam: ego enim, te diſputante, quid contrà dicerem, mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui causâ, quàm ea, quæ minùs intelligebam, requirendi. Quum autem ſuo cuique judicio ſit utendum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu velis.

2. Hic Velleius, Neſcis, inquit, quanta cum exſpectatione, Cotta, ſim te auditurus: jucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit: præbebo igitur ego me tibi vicissim attentum contra Stoicos auditorem: ſpero enim, te, ut ſoles, bene paratum venire.

3. Tum Cotta, Sim hercule, inquit,

Vellei, neque enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecum fuit. Quî tandem, inquit ille? Quia mihi videtur Epicurus veſter de diis immortalibus non magnopere pugnare: tantummodo negare deos eſſe non audet, ne quid invidiæ ſubeat, aut criminis. Quum verò deos nihil agere, nihil curare confirmat, membriſque humanis eſſe præditos, ſed eorum membrorum uſum nullum habere; ludere videtur, ſatiſque putare, si dixerit eſſe quamdam beatam naturam, & æternam. A Balbo autem animadvertiſti, credo, quàm multa dicta sint, quámque, etiam si minùs vera, tamen apta inter ſe, & cohærentia: itaque cogito, ut dixi, non tam refellere ejus orationem, quàm ea, quæ minùs intellexi, requirere. Quare, Balbe, tibi permitto, reſponderene mihi malis, de singulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an univerſam audire orationem meam.

4. Tum Balbus: Ego verò, si quid explanari tibi voles, reſpondere malo: sin me interrogare, non tam intelligendi causâ, quàm refellendi; utrum voles faciam, vel ad singula, quæ requires, ſtatim reſpondebo; vel, quum peroraris, ad omnia.

II. Tum Cotta, Optimè, inquit: quamobrem sic agamus, ut nos ipſa ducit oratio. Sed antequam de re, pauca de me:

non enim mediocriter moveor auctoritate tuâ, Balbe, orationeque eâ, quæ me in perorando cohortabatur, ut meminiſſem, me & Cottam eſſe, & pontificem: quod eò, credo, valebat, ut opiniones, quas a majoribus accepimus de diis immortalibus, ſacra, cæremonias, religioneſque defenderem. Ego verò eas defendam ſemper, ſemperque defendi: nec me ex ea opinione, quam a majoribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius umquam oratio aut docti aut indocti movebit. Sed quum de religione agitur, Ti. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scævolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor: habeoque C. Lælium augurem, eumdemque ſapientem, quem potiùs audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quàm quemquam principem Stoicorum.

6. Quumque omnis populi Romani religio in ſacra, & in auſpicia diviſa ſit; tertium adjunctum ſit, ſi quid prædictionis causâ, ex portentis & monſtris, Sibyllæ interpretes, aruſpiceſve monuerunt; harum ego religionum nullam umquam contemnendam putavi; mihique ita perſuaſi, Romulum auſpiciis, Numam ſacris conſtitutis, fundamenta jeciſſe noſtræ civitatis: quæ numquam profectò ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eſſe po-

tuiſſet. Habes, Balbe, quid Cotta, quid pontifex ſentiat: fac nunc ego intelligam, tu quid ſentias: a te enim philoſopho rationem accipere debeo religionis; majoribus autem noſtris, etiam nullâ ratione redditâ, credere.

III. Tum Balbus, Quam igitur a me rationem, inquit, Cotta, deſideras? Et ille, Quadripartita, inquit, fuit diviſio tua: primùm, ut velles docere deos eſſe; deinde, quales eſſent; tum ab his mundum regi; poſtremò, conſulere eos rebus humanis. Hæc, si rectè memini, partitio fuit. Rectiſſimè, inquit Balbus: ſed exſpecto, quid requiras. Tum Cotta, Primum quidque videamus, inquit. Et, si id eſt primum (quod inter omnes, niſi admodum impios, convenit, mihi quidem ex animo exſui non poteſt) eſſe deos: id tamen ipſum, quod mihi perſuaſum eſt auctoritate majorum, cur ita ſit, nihil tu me doces. Quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur a me velis diſcere? Tum Cotta, Quia ſic aggredior, inquit, ad hanc diſputationem, quaſi nihil umquam audierim de diis immortalibus, nihil cogitaverim: rudem me diſcipulum & integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce.

8. Dic igitur, inquit, quid requiras. Egone? primum illud, cur, quod ne

egere quidem oratione dixiſſes, quòd eſſet perſpicuum, & inter omnes conſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris. Quia te quoque, inquit, animadverti, Cotta, ſæpe, quum in foro diceres, quàm plurimis poſſes argumentis onerare judicem, si modò eam facultatem tibi daret cauſa. Atque hoc idem & philoſophi faciunt, & ego, ut potui, feci. Tu autem, qui id quæris, similiter facis, ac si me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantùm, quum idem uno aſſequi possim.

IV. Tum Cotta, Quàm simile iſtud sit, inquit, tu videris. Nam ego neque in causis, si quid eſt evidens, de quo inter omnes conveniat, argumentari ſoleo; perſpicuitas enim argumentatione elevatur: nec, si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. Cur contuerere autem altero oculo, cauſa non eſſet; quum idem obtutus eſſet amborum, & quum rerum natura, quam tu ſapientem eſſe vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluiſſet. Sed quia non confidebas, tam eſſe id perſpicuum, quàm tu velis, propterea multis argumentis deos eſſe docere voluiſti. Mihi enim unum ſatis erat, ita nobis majores noſtros tradidiſſe. Sed tu auctoritates contemnis, ratione pugnas.

10. Patere igitur, rationem meam cum

tua ratione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dii ſint; remque meâ ſententiâ minimè dubiam, argumentando dubiam facis: mandavi enim memoriæ non numerum ſolùm, ſed etiam ordinem argumentorum tuorum.

II. Primum fuit, quum cœlum ſuſpexiſſemus, ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen, quo hæc regantur. Ex hoc illud etiam,

Adſpice hoc ſublime candens, quem invocant omnes Jovem.

Quaſi verò quiſquam noſtrûm iſtum potiùs, quàm Capitolinum, Jovem appellet; aut hoc perſpicuum ſit, conſtetque inter omnes, eos eſſe deos, quos tibi Velleius, multique præterea, ne animantes quidem eſſe concedant. Grave etiam argumentum tibi videbatur, quòd opinio de diis immortalibus & omnium eſſet, & quotidie creſceret. Placet igitur, tantas res opinione ſtultorum judicari, vobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis?

V. At enim præſentes videmus deos, ut apud Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus, neſcio quid etiam de Locrorum apud Sagram prœlio. Quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id eſt, homines homine natos, & quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, ſepultos eſſe dicit

Lacedæmone, eos tu cantheriis albis, nullis calonibus, obviam Vatieno veniſſe exiſtimas, & victoriam populi Romani Vatieno potiùs, homini ruſtico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiaviſſe? Ergo & illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, tamquam veſtigium ungulæ, Caſtoris equi credis eſſe? nonne mavis illud credere, quod probari poteſt, animos præclarorum hominum, quales iſti Tyndaridæ fuerunt, divinos eſſe & æternos, quàm eos, qui ſemel cremati eſſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? aut si hoc fieri potuiſſe dicis, doceas oportet, quomodo, nec fabellas aniles proferas.

13. Tum Lucilius, An tibi, inquit, fabellæ videntur? nonne ab A. Poſtumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatam; nonne ſenatuſconſultum de Vatieno vides? nam de Sagra Græcorum etiam eſt vulgare proverbium; qui, quæ affirmant, certiora eſſe dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. His igitur auctoribus nonne debes moveri? Tum Cotta, Rumoribus, inquit, mecum pugnas, Balbe; ego autem a te rationes requiro. * *Deſunt nonnulla.* *

VI. Sequuntur, quæ futura ſunt. Effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. Sæpe autem ne utile quidem eſt ſcire, quid futurum sit: miſerum eſt enim, nihil

proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremum, & tamen commune ſolatium; præſertim quum vos iidem fato fieri dicatis omnia; quod autem ſemper ex omni æternitate verum fuerit, id eſſe fatum. Quid igitur juvat, aut quid affert ad cavendum, ſcire aliquid futurum, quum id certè futurum ſit? Unde porrò iſta divinatio? quis invenit fiſſum jecoris? quis cornicis cantum notavit? quis ſortes? quibus ego credo; nec poſſum Attii Navii, quem commemorabas, lituum contemnere. Sed quî iſta intellecta ſint, a philoſophis debeo diſcere, præſertim quum plurimis de rebus divini iſti mentiantur.

15. At medici quoque (ita enim dicebas) ſæpe falluntur. Quid ſimile medicinæ, cujus ego rationem video, & divinatio? quæ unde oriatur non intelligo. Tu autem etiam Deciorum devotionibus placatos deos eſſe cenſes. Quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo Romano non poſſent, niſi viri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorium fuit, quod Græci ϛρατήγημα appellant, ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, vitæ non parcerent: rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incitato ſe in hoſtes immittentem, perſequeretur; id quod evenit. Nam Fauni vocem equi-

dem numquam audivi : tibi, si te audiſſe dicis, credam: etsi, Faunus omnino quid sit, neſcio.

VII. Non igitur adhuc, quantum quidem in te, Balbe, eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. Nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. Unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſensione rerum futurarum: alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus: tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia: quartus ex aſtrorum ordine, cœlique conſtantia. De præſensione diximus. De perturbationibus cœleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere, quum ea fiant, non eſſe multos, qui illa metuant, & a diis immortalibus fieri exiſtiment. Sed non id quæritur, sintne aliqui, qui deos eſſe putent; dii utrùm sint, necne, quæritur.

17. Nam reliquæ cauſæ, quas Cleanthes affert, quarum una eſt de commodorum, quæ capimus, copia; altera de temporum ordine, cœlique conſtantia; tum tractabuntur a nobis, quum de providentia deorum diſputabimus, de qua plurima a te, Balbe, dicta ſunt: eódemque illa etiam differemus, quæ Chrysip-

pum dicere aiebas, quoniam eſſet aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non poſſet, eſſe homine aliquid melius.

18. Quæque in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & quam totius mundi convenientiam conſenſumque afferebas, Zenoniſque breves & acutulas concluſiones, in eam partem ſermonis, quam modò dixi, differemus: eodemque tempore illa omnia, quæ a te phyſicè dicta ſunt de vi ignea, deque eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco ſuo quærentur: omniaque, quæ a te nudiuſtertius dicta ſunt, quum docere velles (deos eſſe) quare & mundus univerſus, & ſol, & luna, & ſtellæ ſenſum ac mentem haberent, in idem tempus reſervabo. A te autem idem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi perſuadeas, deos eſſe.

VIII. Tum Balbus, Equidem attuliſſe rationes mihi videor: ſed eas tu ita refellis, ut, quum me interrogaturus eſſe videare, & ego me ad reſpondendum compararim, repentè avertas orationem, nec des reſpondendi locum. Itaque maximæ res tacitæ prætererunt, de divinatione, de fato: quibus de quæſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere: ſed ab hac ea quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur. Quare, ſi vi-

detur, noli agere confuſè: at hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur.

20. Optimè, inquit Cotta. Itaque quoniam quatuor in partes totam quæſtionem diviſiſti, de primaque diximus, conſideremus ſecundam; quæ mihi talis videtur fuiſſe, ut, quum oſtendere velles, quales dii eſſent, oſtenderes nullos eſſe: a conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas; ſed, quum deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas, quin mundus eſſet deus, quòd nihil in rerum natura melius eſſet; modò poſſemus eum animantem cogitare, vel potiùs, ut cetera oculis, sic animo hoc cernere. Sed quum mundo negas quidquam eſſe melius, quid dicis melius? si pulchrius, aſſentior: si aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſſentior: sin autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius; nullo modo prorſus aſſentior; non quòd difficile sit mentem ab oculis ſevocare: ſed quò magis ſevoco, eò minùs id, quod tu vis, poſſum mente comprehendere.

IX. Nihil eſt mundo melius in rerum natura. Ne in terris quidem urbe noſtrâ: num igitur idcirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non sit, num idcirco exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimæ urbi, quòd in urbe ſenſus sit nullus,

in formica non modò ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur; non te ipſum, quod velis, ſumere.

22. Iſtum enim locum totum illa vetus Zenonis brevis, &, ut tibi videbatur, acuta concluſio dilatavit. Zeno enim ita concludit: *Quod ratione utitur, melius eſt, quàm id, quod ratione non utitur: nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur.* Hoc ſi placet, jam efficies, ut mundus optimè librum legere videatur: Zenonis enim veſtigiis hoc modo rationem poteris concludere. Quod litteratum eſt, id eſt melius, quàm quod non eſt litteratum: nihil autem mundo melius: litteratus igitur eſt mundus. Iſto modo etiam diſertus, & quidem mathematicus, muſicus, omni denique doctrinâ eruditus, poſtremò philoſophus erit mundus. Sæpe dixti, nihil fieri ſine deo, nec ullam vim eſſe naturæ, ut ſui diſſimilia poſſet effingere. Concedam igitur non modò animantem & ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur.

23. Nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem eſſe. Non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo

melius: nihil eſt enim eo pulchrius, nihil nobis ſalutarius, nihil ornatius adſpectu, motuque conſtantius. Quòd si mundus univerſus non eſt deus, ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas; quarum te curſus æquabiles æternique delectabant: nec mehercule injuriâ: ſunt enim admirabili, incredibilique conſtantiâ. Sed non omnia, Balbe, quæ curſus certos & conſtantes habent, ea deo potiùs tribuenda ſunt, quàm naturæ.

X. Quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani fervore illis in locis,

Europam Libyamque rapax ubi dividit unda?

Quid? æſtus maritimi, vel Hiſpanienſes, vel Britannici, eorumque certis temporibus vel acceſſus, vel receſſus, sine deo fieri nonne poſſunt? Vide, quæſo, si omnes motus, omniaque, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſervant, divina ducimus, ne tertianas quidem febres, & quartanas, divinas eſſe dicendum sit, quarum reversione & motu quid poteſt eſſe conſtantius? Sed omnium talium rerum ratio reddenda eſt: quod vos quum facere non poteſtis, tamquam in aram, confugitis ad deum.

25. Et Chrysippus tibi acutè dicere

videbatur, homo ſine dubio verſutus & callidus. *Verſutos* eos appello, quorum celeriter mens verſatur: *callidos* autem, quorum tamquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. Is igitur, *Si aliquid eſt*, inquit, *quod homo efficere non poſſit; qui id efficit, melior eſt homine: homo autem hæc, quæ in mundo ſunt, efficere non poteſt: qui potuit igitur, is præſtat homini: homini autem præſtare quis possit, nisi deus? Eſt igitur deus.*

26. Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore verſantur: quid enim sit melius, quid præſtabilius, quid inter naturam & rationem intersit, non diſtinguitur. Idemque, si dei non sint, negat eſſe in omni natura quidquam homine melius: id autem putare quemquam hominem, nihil homine eſſe melius, ſummæ arrogantiæ cenſet eſſe. Sit ſanè arrogantis, pluris ſe putare, quàm mundum. At illud non modò non arrogantis, ſed potiùs prudentis, intelligere ſe habere ſenſum & rationem: hæc eadem Orionem & Caniculam non habere. Et, *ſi domus pulchra sit, intelligamus eam dominis*, inquit, *ædificatam eſſe, non muribus; ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus.* Ita prorſus exiſtimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, a natura conformatum putarem.

XI. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animum arripuerimus, si nullus fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. Niſi verò loqui ſolem cum luna putamus, quum propiùs acceſſerit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras exiſtimat. Naturæ iſta ſunt, Balbe, naturæ non artificiosè ambulantis, ut ait Zeno (quod quidem quale ſit, jam videbimus) ſed omnia cientis & agitantis motibus & mutationibus ſuis.

28. Itaque illa mihi placebat oratio de convenientia, conſenſuque naturæ, quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas. Illud non probabam, quod negabas id accidere potuiſſe, niſi ea uno divino ſpiritu contineretur. Illa verò cohæret & permanet naturæ viribus, non deorum: eſtque in ea iſte quaſi conſenſus, quam συμπάθειαν Græci vocant. Sed ea, quò ſuâ ſponte major eſt, eò minùs divinâ ratione fieri exiſtimanda eſt.

XII. Illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum diſſolvitis? Si nullum corpus immortale ſit, nullum eſſe corpus ſempiternum: corpus autem immortale nullum eſſe, ne individuum quidem, nec quod dirimi, diſtrahive non poſſit. Quumque omne animal patibilem naturam habeat, nullum eſt eorum, quod

effugiat accipiendi aliquid extrinſecus, id eſt, quasi ferendi & patiendi necessitatem. Et, si omne animal mortale eſt, immortale nullum eſt. Et si omne animal ſecari ac dividi poteſt, nullum eſt eorum individuum, nullum æternum. Atqui omne animal ad accipiendam vim externam, & ferendam paratum eſt: mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & dividuum sit neceſſe eſt.

30. Ut enim, si omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum, quod commutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil æneum, si commutabilis eſſet natura argenti & æris: similiter igitur, si omnia, quæ ſunt, e quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt; nullum corpus eſſe poteſt non mutabile: mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut vobis videtur: omne igitur corpus mutabile eſt. At si eſſet corpus aliquod immortale, non eſſet omne mutabile: ita efficitur, ut omne corpus mortale sit. Etenim omne corpus aut aqua, aut aër, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil eſt, quin intereat.

31. Nam & terrenum omne dividitur, & humor ita mollis eſt, ut facilè comprimi, collidique possit: ignis verò, & aër omni impulſu facillimè pellitur, natu-

râque cedens eſt maximè & diſſipabilis: præterea omnia hæc tum intereunt, quum in naturam aliam convertuntur; quod fit, quum terra in aquam ſe vertit, & quum ex aqua oritur aër, & quum ex aëre æther, quumque eadem viciſſim retrò commeant. Quòd ſi ea intereant, ex quibus conſtet omne animal; nullum eſt animal ſempiternum.

XIII. Et, ut hæc omittamus, tamen animal nullum inveniri poteſt, quod neque natum umquam ſit, & ſemper ſit futurum. Omne enim animal ſenſus habet; ſentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu jucunda accipere, & non accipere contraria: ſi igitur voluptatis ſenſum capit, doloris etiam capit: quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum neceſſe eſt: omne igitur animal confitendum eſt eſſe mortale.

33. Præterea, ſi quid eſt, quod nec voluptatem ſentiat, nec dolorem, id animal eſſe non poteſt: ſin autem quod animal eſt, id illa neceſſe eſt ſentiat; & quod ea ſentiat, non poteſt eſſe æternum; & omne animal ſentit: nullum igitur animal eſt æternum. Præterea nullum poteſt eſſe animal, in quo non & appetitio ſit, & declinatio naturalis: appetuntur autem, quæ ſecundùm naturam ſunt,

declinantur contraria : & omne animal appetit quædam, & fugit a quibuſdam: quod autem refugit, id contra naturam eſt; & quod eſt contra naturam, id habet vim interimendi : omne ergo animal intereat neceſſe eſt. Innumerabilia ſunt, ex quibus effici cogique possit, nihil esſe, quod ſenſum habeat, quin id intereat: etenim ea ipſa, quæ ſentiuntur, ut frigus, ut calor, ut voluptas, ut dolor, ut cetera, quum amplificata ſunt, interimunt: nec ullum animal eſt sine ſenſu : nullum igitur animal eſt æternum.

XIV. Etenim aut simplex eſt natura animantis, ut vel terrena sit, vel ignea, vel animalis, vel humida; quod quale sit, ne intelligi quidem poteſt: aut concreta ex pluribus naturis, quarum ſuum quæque locum habeat, quò naturæ vi efferatur, alia infimum, alia ſummum, alia medium. Hæc ad quoddam tempus cohærere posſunt; ſemper autem nullo modo poſſunt: neceſſe eſt enim, in ſuum quæque locum natura rapiatur. Nullum igitur animal eſt ſempiternum.

35. Sed omnia veſtri, Balbe, ſolent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, ſequentes; quem ipſum non omnes interpretantur uno modo : qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. Vos autem ita dicitis, omnem vim

eſſe ignem : itaque & animantes, quum calor defecerit, tum interire ; & in omni natura rerum id vivere, id vigere, quod caleat. Ego autem non intelligo, quo modo calore exſtincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim quum intereant etiam nimio calore. Quamobrem id quidem commune eſt de calido : verumtamen videamus exitum.

36. Ita vultis, opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura atque mundo, præter ignem : quî magis, quàm præter animam, unde animantium quoque conſtet animus, ex quo animal dicitur ? Quo modo autem hoc, quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem ? probabilius enim videtur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne atque anima temperatum. Quòd ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nullâ ſe aliâ admiſcente naturâ, quoniam is, quum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus ; non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu, rurſuſque eadem dici poſſunt : quidquid eſt enim, quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & voluptatem, & dolorem : ad quem autem dolor veniat, ad eumdem etiam interitum venire : ita fit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum.

37. Quid enim? non eiſdem vobis pla-

cet, omnem ignem paſtûs indigere? nec permanere ullo modo poſſe, nisi alatur? ali autem ſolem, lunam, reliqua aſtra aquis, alia dulcibus, alia marinis? eamque cauſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longiùs progrediatur ſolſtitiali orbe, itemque brumali, ne longiùs diſcedat a cibo: hoc totum quale sit, mox; nunc autem concludatur illud, quod interire possit, id æternum non eſſe naturâ: ignem autem interiturum eſſe, nisi alatur: non eſſe igitur naturâ ignem ſempiternum.

XV. Qualem autem deum intelligere nos poſſumus nullâ virtute præditum? Quid enim? prudentiamne deo tribuemus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum & malarum, &, nec bonarum, nec malarum. Cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu bonorum & malorum? Quid autem ratione? quid intelligentiâ? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequamur: at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. Nam justitia, quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim ſocietas & communitas, ut vos dicitis, juſtitiam procreavit. Temperantia autem conſtat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cœlo eſt, eſt etiam voluptatibus. Nam fortis deus intelligi quî

poteſt ? in dolore , an in labore , an in periculo ? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem , nec virtute ullâ præditum deum intelligere quî poſſumus ?

39. Nec verò vulgi atque imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum , quum ea conſidero , quæ dicuntur a Stoicis: ſunt enim illa imperitorum. Piſcem Syri venerantur: omne ferè genus beſtiarum Ægyptii conſecraverunt. Jam verò in Græcia multos habent ex hominibus deos , Alabandum , Alabandi ; Tenedi , Tenem ; Leucotheam , quæ fuit Ino , & ejus Palæmonem filium , cuncta Græcia ; Herculem , Æſculapium , Tyndaridas : Romulum noſtri , alioſque complures , quos quaſi novos , & adſcriptitios cives in cœlum receptos putant. Hæc igitur indocti.

XVI. Quid vos philoſophi ? quî meliora ? Omitto illa ; ſunt enim præclara. Sit ſanè deus ipſe mundus. Hoc credo illud eſſe

Sublime candens , quem invocant omnes Jovem.

Quare igitur plures adjungimus deos ? Quanta autem eſt eorum multitudo ? mihi quidem ſanè multi videntur : ſingulas enim ſtellas numeras deos , eoſque aut belluarum nomine appellas , ut Capram , ut Nepam , ut Taurum , ut Leonem ; aut

rerum inanimatarum, ut Argo, ut Aram, ut Coronam.

41. Sed ut hæc concedantur, reliqua quî tandem non modò concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? quum fruges, *Cererem*, vinum, *Liberum* dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur usitato; ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo veſcatur, deum credat eſſe? Nam quos ab hominibus perveniſſe dicis ad deos, tu reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri desierit, & ego diſcam libenter: quomodo nunc quidem eſt, non video, quo pacto ille, cui *in monte Oetæo illatæ lampades fuerint*, ut ait Accius, *in domum æternam patris* ex illo ardore pervenerit: quem tamen Homerus conveniri apud inferos facit ab Ulyſſe, sicut ceteros, qui exceſſerant vitâ.

42. Quamquam quem potiſſimùm Herculem colamus, ſcire ſanè velim: plures enim tradunt nobis ii, qui interiores ſcrutantur & reconditas litteras: antiquissimum, Jove natum, ſed antiquissimo item Jove: nam Joves quoque plures in priſcis Græcorum litteris invenimus. Ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules, quem concert. viſſe cum Apolline de tripode accepimus: alter traditur Nilo natus, Ægyptius; quem aiunt Phrygias litteras conſcripsisse.

ſcripsisse. Tertius eſt ex Idæis Digitis; cui inferias afferunt. Quartus eſt Jovis & Aſteriæ, Latonæ ſororis, qui Tyri maximè colitur; cujus Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur. Sextus hic ex Alcumena, quem Jupiter genuit, ſed tertius Jupiter; quoniam, ut jam docebo, plures Joves etiam accepimus.

XVII. Quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didiciſſe de colendis diis immortalibus jure pontificio, & majorum more, capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum. Si enim vos ſequar, dic, quid ei reſpondeam, qui me sic roget: Si dii ſunt, ſuntne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ, Paniſci etiam & Satyri? Hi autem non ſunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. At earum templa ſunt publicè vota, & dedicata. Ne ceteri quidem ergo dii, quorum templa ſunt dedicata. Age porrò, & Jovem & Neptunum deos numeras? ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegethon: tum Charon, tum Cerberus, dii putandi. At id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus?

44. Hæc Carneades agebat; non ut deos tolleret: quid enim philoſopho minùs conveniens? ſed ut Stoicos nihil de diis explicare convinceret. Itaque inſequebatur. Quid enim, aiebat, si ii fratres ſunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari poteſt? quem vulgò maximè ad Occidentem colunt: qui si eſt deus, patrem quoque ejus, Cœlum eſſe deum confitendum eſt. Quod si ita eſt, Cœli quoque parentes dii habendi ſunt, Æther & Dies, eorumque fratres & ſorores, qui a genealogis antiquis sic nominantur, Amor, Dolus, Metus, Labor, Invidentia, Fatum, Senectus, Mors, Tenebræ, Miſeria, Querela, Gratia, Fraus, Pertinacia, Parcæ, Heſperides, Somnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. Aut igitur hæc monſtra probanda ſunt, aut prima illa tollenda.

XVIII. Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, ceteros, deos eſſe dices; de Hercule, Æſculapio, Libero, Caſtore, Polluce dubitabis? At hi quidem coluntur æquè atque illi; apud quoſdam etiam multò magis. Ergo hi dii ſunt habendi, mortalibus nati matribus? Quid? Ariſtæus, qui olivæ dicitur inventor, Apollinis filius; Theſeus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dii, non erunt in deorum numero? Quid, quorum matres? Opinor

etiam magis. Ut enim in jure civili, qui eſt matre liberâ, liber eſt; item jure naturæ, qui deâ matre eſt, deus sit neceſſe eſt. Itaque Achillem Aſtypalenſes inſulani ſanctissimè colunt: qui si deus eſt; & Orpheus, & Rheſus, dii ſunt, Muſâ matre nati: nisi fortè maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. Si hi dii non ſunt, quia nuſquam coluntur; quo modo illi ſunt? Vide igitur, ne virtutibus hominum iſti honores habeantur, non immortalitatibus; quod tu quoque, Balbe, viſus es dicere.

46. Quo modo autem potes, si Latonam deam putas, Hecaten non putare, quæ matre Aſteriâ eſt, ſorore Latonæ? an hæc quoque dea eſt? vidimus enim ejus aras delubraque in Græcia: sin hæc dea eſt, cur non Eumenides? quæ si deæ ſunt, quarum & Athenis fanum eſt, & apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ; Furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo, & vindices facinorum, & ſcelerum.

47. Quòd si tales dii ſunt, ut rebus humanis intersint; Natio quoque dea putanda eſt; cui, quum fana circuimus in agro Ardeati, rem divinam facere ſolemus: quæ quia partus matronarum tueatur, a naſcentibus Natio nominata eſt. Ea si dea eſt; dii omnes illi qui commemo-

rabantur a te, Honos, Fides, Mens; Concordia: ergo etiam Spes, Moneta, omniaque, quæ cogitatione nobiſmet ipsi poſſumus fingere. Quod si verisimile non eſt; ne illud quidem eſt, hæc unde fluxerunt.

XIX. Quid autem dicis? si dii ſunt illi, quos colimus & accipimus, cur non eodem in genere Serapim, Isimque numeremus? quod si facimus, cur barbarorum deos repudiemus? Boves igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, multas præterea belluas, in deorum numerum reponemus: quæ si rejiciamus, illa quoque unde hæc nata ſunt, rejiciemus.

48. Quid deinde? Ino, dea dicetur, quæ Leucothea a Græcis, a nobis Matuta dicitur, quum sit Cadmi filia? Circe autem, & Pasiphaë, e Perſeide, Oceani filiâ, natæ, patre Sole, in deorum numero non habebuntur? quamquam Circen quoque coloni noſtri Circeienſes religiosè colunt. Ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ reſpondebis? quæ duobus avis, Sole & Oceano, Æetâ patre, matre Idyiâ procreata eſt. Quid hujus Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuvium Ægialeus? ſed illud nomen veterum litteris usitatius. Qui si dii non ſunt, vereor quid agat Ino: hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt.

49. An Amphiaraus deus erit, & Trophonius? noſtri quidem publicani, quum eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege cenſoriâ, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. Sed si ſunt hi dii; eſt certè Erechtheus, cujus Athenis & delubrum vidimus, & ſacerdotem. Quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de ceteris qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod si probabile non eſt; ne illa quidem ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt.

50. Atque adeo in pleriſque civitatibus intelligi poteſt acuendæ virtutis gratiâ, quò libentiùs reipublicæ causâ periculum adiret optimus quiſque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam: ob eam enim ipſam cauſam Erechtheus Athenis, filiæque ejus, in numero deorum ſunt. Itemque Leo natarum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctiùs Alabandum colunt, a quo eſt urbs illa condita, quàm quemquam nobilium deorum; apud quos non inurbanè Stratonicus, ut multa, quum quidam ei moleſtus, Alabandum deum eſſe confirmaret, Herculem negaret: *Ergo*, inquit, *mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus.*

XX. Illa autem, Balbe, quæ tu a cœ-

lo aſtriſque ducebas, quàm longè ſerpant, non vides? Solem, deum eſſe, Lunamque, quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. Quòd si Luna dea eſt; ergo etiam Lucifer, ceteræque errantes, numerum deorum obtinebunt: igitur etiam inerrantes. Cur autem Arqui ſpecies non in deorum numero reponatur? eſt enim pulcher, & ob eam cauſam, quia ſpeciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe natus: cujus si divina natura eſt, quid facies nubibus? Arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodam modo coloratis: quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. Quòd si nubes retuleris in deos, referendæ certè erunt tempeſtates, quæ populi Romani ritibus conſecratæ ſunt. Ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines, dii putandi: noſtri quidem duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueverunt.

52. Tum si eſt Ceres a gerendo (ita enim dicebas) terra ipſa dea eſt, & ita habetur: quæ eſt enim alia Tellus? si terra: mare etiam; quem Neptunum eſſe dicebas: ergo & flumina, & fontes. Itaque & Fontis delubrum Maſo ex Corsica dedicavit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Almonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina videmus. Ergo hoc aut in immen-

ſum ſerpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur.

XXI. Nihil ergo horum probandum eſt. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cœlum tranſlatos, non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos auguſtè omnes ſanctéque veneramur. Principiò Joves tres numerant ii, qui theologi nominantur: ex quibus primum & ſecundum natos in Arcadia: alterum patre Æthere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, & Liberum: alterum patre Cœlo, qui genuiſſe Minervam dicitur, quam principem & inventricem belli ferunt: tertium Cretenſem, Saturni filium, cujus in illa inſula ſepulcrum oſtenditur. Διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres, qui appellantur Anactes Athenis, ex Jove, rege antiquissimo, & Proſerpinâ nati, Tritopatreus, Eubuleus, Dionysius. Secundi duo, Jove tertio nati & Ledâ, Caſtor & Pollux. Tertii dicuntur a nonnullis Alco, & Melampus, Emolus, Atrei filii, qui Pelope natus fuit.

54. Jam Muſæ primæ quattuor, natæ Jove altero, Thelxiope, Aœde, Arche, Melete: ſecundæ, Jove tertio & Mnemoſyne procreatæ, novem: tertiæ (Jove

tertio) Piero natæ, & Antiopâ, quas Pieridas, & Pieras ſolent poëtæ appellare, iiſdem nominibus, eodem numero, quo proximè ſuperiores. Quumque tu Solem, quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas; Soles ipsi quàm multi a theologis proferuntur? unus eorum Jove natus, nepos Ætheris; alter, Hyperione; tertius, Vulcano, Nili filio, cujus urbem Ægyptii volunt eſſe eam, quæ Heliopolis appellatur; quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperiſſe dicitur, pater Ialysi, Camiri, & Lindi; quintus, qui Colchis fertur Æetam & Circen procreaviſſe.

XXII. Vulcani item complures: primus Cœlo natus, ex quo & Minerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe voluerunt; ſecundus Nilo natus, Phthas, ut Ægyptii appellant, quem cuſtodem eſſe Ægypti volunt; tertius ex tertio Jove & Junone, qui Lemni fabricæ traditur præfuiſſe; quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominantur.

56. Mercurius unus Cœlò patre, Die matre natus; cujus obſcœnius excitata natura traditur, quòd adſpectu Proſerpinæ commotus sit: alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui ſub terris habetur, idem Trophonius; tertius Jove tertio natus,

& Maiâ, ex quo & Penelopâ Pana natum ferunt; quartus Nilo patre, quem Ægyptii nefas habent nominare; quintus, quem colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemiſſe, ob eamque cauſam Ægyptum profugiſſe, atque Ægyptiis leges & litteras tradidiſſe. Hunc Ægyptii Thoth appellant; eodemque nomine anni primus menſis apud eos vocatur.

57. Æſculapiorum primus, Apollinis, quem Arcades colunt, qui ſpecillum inveniſſe, primuſque vulnus dicitur obligaviſſe; ſecundus ſecundi Mercurii frater; is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris; tertius, Arsippi & Arsinoæ, qui primus purgationem alvi, dentiſque evulſionem, ut ferunt, invenit; cujus in Arcadia non longè a Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur.

XXIII. Apollinum antiquissimus is, quem paulò antè ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum; alter Corybantis filius, natus in Creta, cujus de illa inſula cum Jove ipſo certamen fuiſſe traditur; tertius Jove tertio natus & Latonâ, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt adveniſſe; quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt accepiſſe.

58. Dianæ item plures: prima Jovis & Proſerpinæ, quæ primum Cupidinem ge-

nuiſſe dicitur; ſecunda notior, quam Jove tertio & Latonâ natam accepimus; tertiæ pater Upis traditur, Glauce mater; eam Græci ſæpe Upim paterno nomine appellant. Dionyſos multos habemus: primum Jove & Proſerpinâ natum; ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe; tertium, Cabiro patre, eumque regem Aſiæ præfuiſſe dicunt, cui Sabazia ſunt inſtituta; quartum Jove & Lunâ, cui ſacra Orphica putantur confici; quintum Niſo natum & Thyone, a quo Trieterides conſtitutæ putantur.

59. Venus prima Cœlo & Die nata, cujus Elide delubrum videmus; altera, ſpumâ procreata, ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus; tertia, Jove nata & Dionâ, quæ nupsit Vulcano, ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur; quarta, Syriâ Tyroque concepta, quæ Aſtarte vocatur; quam Adonidi nupsiſſe proditum eſt. Minerva prima, quam Apollinis matrem ſuprà diximus; ſecunda, orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt; tertia illa, quam Jove generatam ſuprà diximus; quarta, Jove nata & Coryphe, Oceani filiâ, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt; quinta, Pallantis, quæ patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantem; cui pinnarum talaria affigunt.

60. Cupido primus Mercurio & Dianâ primâ natus dicitur: ſecundus, Mercurio & Venere ſecundâ: tertius, qui idem eſt Anteros, Marte & Venere tertiâ. Atque hæc quidem, & ejuſmodi, ex vetere Græciæ fama collecta ſunt; quibus intelligis resiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. Veſtri autem non modò hæc non refellunt, verùm etiam confirmant, interpretando quorſum quidque pertineat. Sed eò jam, unde huc digreſſi ſumus, revertamur.

XXIV. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, virtutem, honorem, victoriam, ſalutem, concordiam, ceteraque ejuſmodi, rerum vim habere videmus, non deorum. Aut enim in nobismet inſunt ipsis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut virtus, ut concordia; aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut victoria: quarum rerum utilitatem video; videò etiam conſecrata ſimulacra: quare autem in his vis deorum insit, tum intelligam, quum cognovero. Quo in genere vel maximè eſt Fortuna numeranda; quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſejunget; quæ digna certè non ſunt deo.

62. Jam verò quid vos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exſectum a filio Cœlum, vinctum

itidem a filio Saturnum. Hæc, & alia generis ejuſdem ita defenditis, ut ii, qui iſta finxerunt, non modò non inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes videantur. In enodandis autem nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis; Mavors, quia magna vertit; Minerva, quia minuit, aut quia minatur; Venus, quia venit ad omnia; Ceres a gerendo. Quàm periculoſa conſuetudo! in multis enim nominibus hærebitis. Quid Vejovi facies? quid Vulcano? quamquam, quoniam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non poſſis unâ litterâ explicare, unde ductum ſit. In quo quidem magis tu mihi natare viſus es, quàm ipſe Neptunus.

63. Magnam moleſtiam ſuſcepit, & minimè neceſſariam primus Zeno, pòſt Cleanthes, deinde Chryſippus, commentitiarum fabularum reddere rationem; vocabulorum, cur quique ita appellati ſint, cauſas explicare. Quod quum facitis, illud profectò confitemini, longè aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dii appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum.

XXV. Qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non modò nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim fanum in Palatio,

& Orbonæ ad ædem Larum, & aram malæ Fortunæ Eſquiliis conſecratam videmus. Omnis igitur talis a philoſophia pellatur error, ut, quum de diis immortalibus diſputemus, dicamus digna diis immortalibus; de quibus habeo ipſe, quid ſentiam; non habeo autem, quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis, animum cum intelligentia per mare pertinentem: idem de Cerere. Iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modò comprehendere animo, ſed ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. Itaque aliunde mihi quærendum eſt, ut & eſſe deos, & quales ſint dii, diſcere possim, quàm quales tu eos eſſe vis.

65. Videamus ea, quæ ſequuntur: primùm deorumne providentiâ mundus regatur; deinde conſulantne rebus humanis: hæc enim mihi ex tua partitione reſtant duo; de quibus si vobis videtur, accuratiùs diſſerendum puto. Mihi verò, inquit Velleius, valde videtur: nam & majora exſpecto; & his, quæ dicta ſunt, vehementer aſſentior. Tum Balbus, Interpellare te, inquit, Cotta, nolo; ſed ſumemus tempus aliud: efficiam profectò, ut fateare. Sed * * * *Multa deſunt.*

XXVI. *Nequaquam iſtuc iſtac ibit: magna ineſt certatio:*

Nam ut ego illis ſupplicarem tantâ blandiloquentiâ?

Niobe parumne ratiocinari videtur, & ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? Illud verò quàm callidâ ratione?

Qui volt eſſe, quod volt; ita dat ſe res, ut operam dabit.

Qui eſt verſus omnium ſeminator malorum.

Ille tranſverſâ mente mihi hodie tradidit repagula:
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo:
Mihi mœrores, illi luctum: exitium illi, exſilium mihi.

Hanc videlicet rationem, quam vos divino beneficio homini ſoli tributam dicitis, beſtiæ non habent.

67. Videſne igitur, quanto munere deorum ſimus affecti? Atque eadem Medea patrem, patriamque fugiens:

poſtquam pater
Appropinquat, jamque, pene ut comprehendatur, parat,
Puerum interea obtruncat, membraque articulatim dividit,
Perque agros passim diſpergit corpus: id eâ gratiâ,
Ut, dum nati dissipatos artus captaret parens,

Ipſa interea effugeret: illum ut mæror tardaret ſequi;
Sibi ſalutem ut familiari pareret parricidio.

Huic ut ſcelus, ſic ne ratio quidem defuit. Quid? ille funeſtas epulas fratri comparans, nonne verſat huc & illuc cogitatione rationem?

Major mihi moles, majus miſcendum eſt malum,
Quî illius acerbum cor contundam & comprimam.

XXVII. Nec tamen ille ipſe eſt prætereundus, qui non ſat habuit conjugem illexiſſe in ſtuprum: de quo rectè & veriſſimè loquitur Atreus:

Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror
Periclum, matres coinquinari regias;
Contaminari ſtirpem; admiſceri genus.

At id ipſum quàm callidè, qui regnum adulterio quæreret?

Addo (inquit) *huc, quod mihi portento cæleſtûm pater*
Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
Agnum inter pecudes aureâ clarum comâ
Quondam Thyeſtem clepere auſum eſſe e regia:
Qua in re adjutricem conjugem cepit ſibi.

Videturne ſummâ improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione?

69. Nec verò ſcena ſolùm referta eſt his ſceleribus, ſed multò vita communis pene majoribus. Sentit domus uniuſcujuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocii, provinciæ, ut, quemadmodum ratione rectè fiat, ſic ratione peccetur: alterumque & a paucis, & raro; alterum, & ſæpe, & a pluribus: ut ſatius fuerit nullam omnino nobis a diis immortalibus datam eſſe rationem, quàm tanta cum pernicie datam. Ut vinum ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſimè, melius eſt non adhibere omnino, quàm ſpe dubiâ ſalutis in apertam perniciem incurrere; ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiam, quam rationem vocamus, quoniam peſtifera ſit multis, admodum paucis ſalutaris, non dari omnino, quàm tam munificè, & tam largè dari. Quamobrem ſi mens voluntaſque divina idcirco conſuluit hominibus, quòd iis largita eſt rationem; iis ſolis conſuluit, quos bonâ ratione donavit; quos videmus, ſi modò ulli ſunt, eſſe perpaucos. Non placet autem paucis a diis immortalibus eſſe conſultum: ſequitur ergo, ut nemini conſultum ſit.

XXVIII. Huic loco ſic ſoletis occurrere: non idcirco non optimè nobis a diis eſſe proviſum, quòd multi eorum be-

neficio perversè uterentur : etiam patrimoniis multos malè uti; nec ob eam cauſam eos beneficium a patribus nullum habere. Quiſquamne iſtuc negat? aut quæ eſt in collatione iſta similitudo? Nec enim Herculi Dejanira nocere voluit, quum ei tunicam, ſanguine Centauri tinctam, dedit; nec prodeſſe Pheræo Jaſoni is, qui gladio vomicam ejus aperuit, quam ſanare medici non potuerant. Multi enim, & quum obeſſe vellent, profuerunt, & quum prodeſſe, obfuerunt. Ita non fit, ex eo, quod datur, ut voluntas ejus, qui dederit, appareat; nec, si is, qui accepit, bene utitur, idcirco is, qui dedit, amicè dedit.

71. Quæ enim libido, quæ avaritia, quod facinus aut ſuſcipitur, nisi consilio capto, aut sine animi motu & cogitatione, id eſt, ratione, perficitur? nam omnis opinio ratio eſt, & quidem bona ratio, si vera; mala autem, si falſa eſt opinio. Sed a deo tantùm rationem habemus, si modò habemus; bonam autem rationem, aut non bonam, a nobis: non enim, ut patrimonium relinquitur, sic ratio homini eſt beneficio deorum data. Quid enim potiùs hominibus dediſſent, si iis nocere voluiſſent? injuſtitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ ſemina eſſent, si his vitiis ratio non ſubeſſet?

XXIX. Medea modò & Atreus commemorabantur a nobis, heroicæ perſonæ, initâ ſubductâque ratione, nefaria ſcelera meditantes. Quid? levitates comicæ, parumne ſemper in ratione verſantur? parumne ſubtiliter diſputat ille in Eunucho?

Quid igitur faciam?
Excluſit, revocat: redeam? non, ſi me obſecret.

Ille verò in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui *in amore ſummo, ſummaque inopia ſuave eſſe* dicit,

Parentem habere avarum, illepidum, in liberos
Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

73. Atque huic incredibili ſententiæ ratiunculas ſuggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per litteras
Avertas aliquod nomen: aut per ſervolum
Percutias pavidum: poſtremò, a parco patre
Quod ſumas, quantò diſſipas libentiùs?

Idemque facilem & liberalem patrem, incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam commoliar,
Scio quidquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
Præſtigias præſtrinxit commoditas patris.

Quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præſtigiæque? num sine ratione eſſe potuerunt? O præclarum munus deorum! ut Phormio possit dicere,

Cedò ſenem: jam inſtructa mihi ſunt in corde conſilia omnia.

XXX. Sed exeamus e theatro: veniamus in forum. Seſſum it prætor. Quid? ut judicetur, qui tabularium incenderit. Quod facinus occultius? At ſe Q. Sosius, ſplendidus eques Romanus ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. Qui tranſcripſerit tabulas publicas. Id quoque L. Alenus fecit, quum chirographum Sex-primorum imitatus eſt. Quid hoc homine ſolertius? Cognoſce alias quæſtiones, auri Toloſani, conjurationis Jugurthinæ. Repete ſuperiora: Tubuli de pecunia capta ob rem judicandam: poſteriora, de inceſtu rogatione Peduceâ: tum hæc quotidiana, sicæ, venena, peculatus, teſtamentorum etiam lege novâ quæſtiones. Inde illa actio, *Ope conſilioque tuo furtum aio factum eſſe*: inde tot judicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ; reliqua, quæ ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde judicium publicum rei privatæ lege Lætoriâ: inde everriculum malitiarum omnium, judicium de dolo malo;

quod C. Aquilius, familiaris noſter protulit; quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, quum aliud ſit ſimulatum, aliud actum.

75. Hanc igitur a diis immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? Si enim rationem hominibus dii dederunt, & malitiam dederunt; eſt enim malitia, verſuta & fallax nocendi ratio. Iidem etiam dii fraudem dederunt, facinus, ceteraque, quorum nihil nec ſuſcipi sine ratione, nec effici poteſt. *Utinam* igitur, ut illa anus optat,

ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes;

sic iſtam calliditatem hominibus dii ne dediſſent! quâ perpauci bene utuntur; qui tamen ipſi ſæpe a malè utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbè utuntur; ut donum hoc divinum rationis & conſilii ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum eſſe videatur.

XXXI. Sed urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpam, non deorum; ut si medicus gravitatem morbi, gubernator vim tempeſtatis accuſet: etsi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi: quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, si iſta non eſſent? Contra deum licet diſputare liberiùs. In hominum vitiis ais eſſe culpam.

Eam dediſſes hominibus rationem, quæ vitia culpamque excluderet. Ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradendi relinquimus; quâ poſſumus falli: deus falli quî potuit? An ut Sol, in currum quum Phaëthontem filium ſuſtulit? aut ut Neptunus, quum Theſeus Hippolytum perdidit, quum ter optandi a Neptuno patre habuiſſet poteſtatem? Poëtarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe volumus, rerum auctores, non fabularum. Atque ii tamen ipsi dii poëtici si ſciſſent, pernicioſa fore illa filiis, peccaſſe in beneficio putarentur.

77. Et, si verum eſt, quod Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audientibus philoſophos iis, qui bene dicta malè interpretarentur; poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos e Zenonis ſchola exire: prorſus, si, qui audierunt, vitiosi eſſent diſceſſuri, quòd perversè philoſophorum diſputationem interpretarentur; tacere præſtaret philoſophis, quàm iis, qui ſe audiſſent, nocere.

78. Sic, si homines rationem bono consilio a diis immortalibus datam, in fraudem malitiamque convertunt; non dari illam, quàm dari humano generi melius fuit. Ut si medicus ſciat, eum ægrotum, qui juſſus sit vinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatimque peritu-

rum, magna ſit in culpa; ſic veſtra iſta providentia reprehendenda, quæ rationem dederit iis, quos ſcierit eâ perversè & improbè uſuros. Niſi fortè dicitis eam neſciſſe. Utinam quidem! ſed non audebitis. Non enim ignoro, quanti ejus nomen putetis.

XXXII. Sed hic quidem locus concludi jam poteſt. Nam ſi ſtultitia, conſenſu omnium philoſophorum, majus eſt malum, quàm si omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur; ſapientiam autem nemo aſſequitur; in ſummis malis omnes ſumus, quibus vos optimè conſultum a diis immortalibus dicitis. Nam ut nihil intereſt, utrùm nemo valeat, an nemo poſſit valere; ſic non intelligo, quid interſit, utrùm nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. Ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamo autem uno verſu locum totum conficit, cur dii homines negligant:

Nam si curent, bene bonis ſit, malè malis: quod nunc abeſt.

80. Debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidem hominum generi conſulebant: ſin id minùs; bonis quidem certè conſulere debebant. Cur igitur duo Scipiones, fortiſſimos & optimos viros, in Hiſpania Pœnus oppreſſit? Cur Maxi-

mus extulit filium conſularem? Cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paulum Cannæ ſuſtulerunt? Cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? Cur Africanum domeſtici parietes non texerunt? Sed hæc vetera, & alia permulta: propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentiſſimus, idemque doctiſſimus, P. Rutilius in exſilio eſt? Cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ, Druſus? Cur temperantiæ, prudentiæque ſpecimen, ante ſimulacrum Veſtæ, pontifex maximus eſt Q. Scævola trucidatus? Cur antè etiam tot civitatis principes a Cinna interempti? Cur omnium perfidioſiſſimus, C. Marius, Q. Catulum, præſtantiſſimâ dignitate virum, mori potuit jubere? Dies deficiat, si velim numerare quibus bonis malè evenerit: nec minùs, si commemorem, quibus improbis optimè. Cur enim Marius tam feliciter, ſeptimùm conſul, domi ſuæ ſenex eſt mortuus? Cur omnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnavit?

XXXIII. At dedit pœnas. Prohiberi melius fuit, impedirique, ne tot ſummos viros interficeret, quàm ipſum aliquando pœnas dare. Summo cruciatu ſupplicioque Q. Varius, homo importuniſſimus, periit: si, quia Druſum ferro, Metellum veneno ſuſtulerat; illos conſervari melius fuit, quàm pœnas ſceleris Varium pen-

dere. Duodequadraginta Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ, & beatiſſimæ civitatis.

82. Quàm multos ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus? At Phalaris, at Apollodorus pœnas ſuſtulit. Multis quidem antè cruciatis & necatis. Et prædones multi ſæpe pœnas dant; nec tamen poſſumus dicere, non plures captivos acerbè, quàm prædones necatos. Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus: Zenonem Eleæ in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari ſoleo, Platonem legens. Videſne igitur, deorum judicio, si vident res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum?

XXXIV. Diogenes quidem Cynicus, dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quòd in illa fortuna tam diu viveret. Dionyſius, de quo antè dixi, quum fanum Proſerpinæ Locris expilaviſſet, navigabat Syracuſas; iſque quum ſecundiſſimo vento curſum teneret, ridens, *Videtiſne*, inquit, *amici*, *quàm bona a diis immortalibus navigatio ſacrilegis detur?* Atque homo acutus, quum bene planéque percepiſſet, in eadem ſententia perſeverabat: qui, quum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum veniſſet

veniſſet Jovis Olympii, aureum ei detraxit amiculum, grandi pondere, quo Jovem ornarat ex manubiis Carthaginienſium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cavillatus eſt, æſtate grave eſſe aureum amiculum, hieme frigidum; eique laneum pallium injecit, quum id eſſe ad omne anni tempus diceret. Idemque Æſculapii Epidauri barbam auream demi jussit; neque enim convenire, barbatum eſſe filium, quum in omnibus fanis pater imberbis eſſet.

84. Jam menſas argenteas de omnibus delubris jussit auferri; in quibus quòd more veteris Græciæ inſcriptum eſſet, *Bonorum Deorum*, uti ſe eorum bonitate velle dicebat. Idem Victoriolas aureas, & pateras coronaſque, quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, sine dubitatione tollebat; eaſque ſe accipere, non auferre, dicebat: eſſe enim ſtultitiam, a quibus bona precaremur, ab iis porrigentibus & dantibus nolle ſumere. Eumdemque ferunt hæc, quæ dixi, ſublata de fanis, in forum protuliſſe, & per præconem vendidiſſe; exactâque pecuniâ edixiſſe, ut, quod quiſque a ſacris haberet, id ante diem certam in ſuum quidque fanum referret. Ita ad impietatem in deos, in homines adjunxit injuriam.

XXXV. Hunc igitur nec Olympius Ju-

piter fulmine percussit, nec Æſculapius miſero diuturnoque morbo tabeſcentem interemit; atque in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus eſt; eamque poteſtatem, quam ipſe per ſcelus erat nactus, quasi juſtam & legitimam, hereditatis loco filio tradidit. Invita in hoc loco verſatur oratio; videtur enim auctoritatem afferre peccandi. Rectè videretur, nisi & virtutis, & vitiorum, sine ulla divina ratione, grave ipsius conſcientiæ pondus eſſet; quâ ſublatâ, jacent omnia. Ut enim nec domus, nec reſpublica ratione quâdam & diſciplinâ designata videatur, si in ea nec rectè factis præmia exſtent ulla, nec ſupplicia peccatis; sic mundi divina in homines moderatio profectò nulla eſt, si in ea diſcrimen nullum eſt bonorum & malorum.

86. At enim minora dii negligunt, neque agellos singulorum, nec viticulas perſequuntur; nec, si uredo, aut grando quippiam nocuit, id Jovi animadvertendum fuit. Ne in regnis quidem reges omnia minima curant; sic enim dicitis: quasi ego paulò antè de fundo Formiano P. Rutilii sim queſtus, non de amiſſa ſalute.

XXXVI. Atqui hoc quidem omnes mortales sic habent, externas commoditates, vineta, ſegetes, oliveta, ubertatem frugum & fructuum, omnem denique

commoditatem, proſperitatemque vitæ, a diis ſe habere; virtutem autem nemo umquam acceptam deo retulit. Nimirum rectè: propter virtutem enim jure laudamur, & in virtute rectè gloriamur; quod non contingeret, si id donum a deo, non a nobis haberemus. At verò aut honoribus aucti, aut re familiari, aut si aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, quum diis gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. Num quis, quòd bonus vir eſſet, gratias diis egit umquam? at quòd dives, quòd honoratus, quòd incolumis. Jovemque optimum maximum ob eas res appellant, non quòd nos juſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſalvos, incolumes, opulentos, copioſos.

88. Neque Herculi quiſquam decumam vovit umquam, si ſapiens factus eſſet. Quamquam Pythagoras, quum in geometria quiddam novi inveniſſet, musis bovem immolaſſe dicitur: ſed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare voluit, ne aram ſanguine adſpergeret. Ad rem autem ut redeam, judicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam a deo petendam, a ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. Quamvis licet Menti delubra, & Virtuti, & Fidei, & Spei conſecremus; tamen hæc in

nobis ipſis ſita videmus: ſalutis, opis, victoriæ facultas a diis expetenda eſt. Improborum igitur proſperitates, ſecundæque res redarguunt (ut Diogenes dicebat) vim omnem deorum, ac poteſtatem.

XXXVII. At nonnumquam bonos exitus habent boni. Eos quidem adſcribimus, attribuimuſque ſine ulla ratione diis immortalibus. At Diagoras, quum Samothraciam veniſſet, Atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, Tu, qui deos putas humana negligere, nonne animadvertis, ex tot tabulis pictis, quàm multi votis vim tempeſtatis effugerint, in portumque ſalvi pervenerint? *Ita fit*, inquit: *illi enim nuſquam picti ſunt, qui naufragia fecerunt, in marique perierunt.* Idemque, quum ei naviganti vectores adversâ tempeſtate timidi & perterriti dicerent, non injuriâ ſibi illud accidere, qui illum in eamdem navem recepiſſent; oſtendit eis in eodem curſu multas alias laborantes, quæsivitque, num etiam in iis navibus Diagoram vehi crederent. Sic enim res ſe habet, ut ad proſperam adverſamve fortunam, qualis ſis, aut quemadmodum vixeris, nihil intersit.

90. Non animadvertunt, inquit, omnia dii: ne reges quidem. Quid eſt ſimile? Reges enim ſi ſcientes prætermittunt,

magna culpa eſt. At deo ne excuſatio quidem eſt inſcientiæ.

XXXVIII. Quem vos præclarè defenditis, quum dicitis, eam vim deorum eſſe, ut, etiam si quis morte pœnas ſceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ a liberis, a nepotibus, a poſteris. O miram æquitatem deorum! Ferretne ulla civitas latorem iſtiuſmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, si pater, aut avus deliquiſſet?

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quænam umquam ob mortem Myrtili
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplicî?

91. Utrùm poëtæ Stoicos depravarint, an Stoici poëtis dederint auctoritatem, non facilè dixerim: portenta enim & flagitia ab utriſque dicuntur. Neque enim, quem Hipponactis iambus læſerat, aut qui erat Archilochi verſu vulneratus, a deo immiſſum dolorem, non conceptum a ſe ipſo, continebat: nec, quum Ægiſthi libidinem, aut quum Paridis videmus, a deo cauſam requirimus, quum culpæ pene vocem audiamus: nec ego multorum ægrorum ſalutem non ab Hippocrate potiùs, quàm ab Æſculapio datam judico: nec Lacedæmoniorum diſciplinam dicam umquam ab Apolline potiùs Spartæ, quàm a Lycurgo datam. Critolaus, in-

quam, evertit Corinthum : Carthaginem Aſdrubal : hi duo illos oculos oræ maritimæ effoderunt ; non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis, deus.

XXXIX. At ſubvenire certè pŏtuit, & conſervare urbes tantas, atque tales. Vos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non possit, & quidem sine labore ullo : ut enim hominum membra nullâ contentione, mente ipsâ ac voluntate moveantur ; sic numine deorum omnia fingi, moveri, mutarique poſſe. Neque id dicitis ſuperſtitioſè, atque aniliter, ſed physicâ, conſtantique ratione : materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam eſſe flexibilem, & commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamvis ſubitò fingi, convertique possit : ejus autem univerſæ fictricem, & moderatricem divinam eſſe providentiam : hanc igitur, quocumque ſe moveat, efficere poſſe, quidquid velit. Itaque aut neſcit, quid possit ; aut negligit res humanas ; aut, quid sit optimum, non poteſt judicare.

93. Non curat singulos homines. Non mirum : ne civitates quidem. Non eas ? ne nationes quidem, & gentes. Quòd si has etiam contemnet, quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemptum ? Sed, quo modo iidem dicitis, non omnia deos perſequi, iidem vultis, a

diis immortalibus hominibus diſpartiri ac dividi ſomnia? Idcirco hæc tecum, quia veſtra eſt de ſomniorum veritate ſententia. Atque iidem etiam vota ſuſcipi dicitis oportere. Nempe singuli vovent: audit igitur mens divina etiam de singulis. Videtis ergo, eam non eſſe tam occupatam, quàm putabatis? Fac eſſe diſtentam, cœlum verſantem, terram tuentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & ceſſare patitur? cur non rebus humanis aliquos otioſos deos præficit? qui a te, Balbe, innumerabiles explicati ſunt. Hæc ferè dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem, ſed ut intelligeretis, quàm eſſet obſcura, & quàm difficiles explicatus haberet.

XL. Quæ quum dixiſſet, Cotta finem. Lucilius autem, Vehementiùs, inquit, Cotta, tu quidem invectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia deorum ab illis ſanctiſſimè, & providentiſſimè conſtituta eſt. Sed quoniam adveſperaſcit, dabis diem nobis aliquem, ut contra iſta dicamus: eſt enim mihi tecum pro aris & focis certamen, & pro deorum templis atque delubris, proque urbis muris, quos vos, pontifices, ſanctos eſſe dicitis, diligentiúſque urbem religione, quàm ipſis mœnibus cingitis: quæ deſeri a me, dum quidem ſpirare potero, nefas judico.

95. Tum Cotta, Ego verò & opto redargui me, Balbe; & ea, quæ diſputavi, diſſerere malui, quàm judicare; & facilè me a te vinci poſſe, certò ſcio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad nos mitti ab Jove: quæ ipſa tamen tam levia non ſunt, quàm eſt Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc quum eſſent dicta, ita diſcessimus, ut Velleio Cottæ diſputatio verior, mihi Balbi ad veritatis ſimilitudinem videretur eſſe propensior.

DE DIVINATIONE,

LIBER PRIMUS.

INDUCITUR Q. Cicero frater, defendens ex Stoicorum diſciplina duo genera Divinationis, artis unum, alterum naturæ. Artificioſum genus partim conſtat ex conjectura, partim ex obſervatione diuturna. Naturale eſt, quod animus arripiat; aut excipiat ex divinitate. Utrumque genus non tam argumentis, quàm magnâ exemplorum copiâ confirmat.

I. VETUS opinio eſt, jam uſque ab heroicis ducta temporibus, eaque & populi Romani & omnium gentium firmata conſenſu, verſari quamdam inter homines divinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id eſt, præſenſionem & ſcientiam rerum futurarum. Magnifica quidem res

& ſalutaris, si modò eſt ulla; quâque proximè ad deorum vim natura mortalis possit accedere. Itaque ut alia nos meliùs multa quàm Græci, sic huic præſtantissimæ rei nomen noſtri a divis, Græci, ut Plato interpretatur, a furore duxerunt.

2. Gentem quidem nullam video, neque tam humanam atque doctam, neque tam immanem atque barbaram, quæ non significari futura, & a quibuſdam intelligi, prædicique poſſe cenſeat. Principiò Aſſyrii, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem magnitudinemque regionum, quas incolebant, quum cœlum ex omni parte patens atque apertum intuerentur, trajectiones motuſque ſtellarum obſervitaverunt; quibus notatis, quid cuique significaretur, memoriæ prodiderunt. Qua in natione Chaldæi, non ex artis, ſed ex gentis vocabulo nominati, diuturnâ obſervatione siderum, ſcientiam putantur effeciſſe, ut prædici poſſet, quid cuique eventurum, & quo quiſque fato natus eſſet. Eamdem artem etiam Ægyptii longinquitate temporum innumerabilibus pene ſeculis conſecuti putantur. Cilicum autem & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, volatibus avium cantibuſque, ut certissimis signis, declarari res futuras putant. Quam verò Græcia coloniam mi-

ſit in Æoliam, Ioniam, Aſiam, Siciliam, Italiam, ſine Pythio, aut Dodonæo, aut Hammonis oraculo? aut quod bellum ſuſceptum ab ea ſine conſilio deorum eſt?

II. Nec unum genus eſt divinationis publicè privatimque celebratum: nam, ut omittam ceteros populos, noſter quàm multa genera complexus eſt? Principiò, hujus urbis parens Romulus, non ſolùm auſpicatò urbem condidiſſe, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur. Deinde auguribus & reliqui reges uſi; & exactis regibus, nihil publicè ſine auſpiciis nec domi nec militiæ gerebatur. Quumque magna vis videretur eſſe & in impetrandis conſulendiſque rebus, & in monſtris interpretandis ac procurandis, in aruſpicum diſciplina; omnem hanc ex Etruria ſcientiam adhibebant, ne genus eſſet ullum divinationis, quod neglectum ab iis videretur.

4. Et, quum duobus modis animi, ſine ratione & ſcientia, motu ipſi ſuo, ſoluto & libero incitarentur; uno, furente; altero, ſomniante; furoris divinationem Sibyllinis maximè verſibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos e civitate eſſe voluerunt. Ex quo genere ſæpe hariolorum etiam & vatum furibundas prædictiones, ut Octaviano bello Cornelii Culleoli, audiendas putaverunt. Nec

P vj

verò ſomnia graviora, si qua ad rempublicam pertinere viſa ſunt, a ſummo conſilio neglecta ſunt. Quin etiam memoriâ noſtrâ templum Junonis Soſpitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio conſul fuit, de ſenatûs ſententia refecit ex Cæciliæ, Balearici filiæ, ſomnio.

III. Atque hæc, ut ego arbitror, veteres rerum magis eventis moniti, quàm ratione docti, probaverunt. Philoſophorum verò exquiſita quædam argumenta, cur eſſet vera divinatio, collecta ſunt: e quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes, unus, qui deos eſſe diceret, divinationem funditus ſuſtulit. Reliqui verò omnes, præter Epicurum, balbutientem de natura deorum, divinationem probaverunt, ſed non uno modo. Nam quum Socrates omneſque Socratici, Zenoque, & hi, qui ab eo eſſent profecti, manerent in antiquorum Philoſophorum ſententia, vetere Academiâ, & Peripateticis conſentientibus; quumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras jam antè tribuiſſet, qui etiam ipſe augur vellet eſſe; plurimiſque locis gravis auctor Democritus præſenſionem rerum futurarum comprobaret; Dicæarchus Peripateticus cetera divinationis genera ſuſtulit, ſomniorum & furoris reliquit: Cratippus quoque, familiaris noſter, quem ego pa-

rem ſummis Peripateticis judico, iiſdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera rejecit.

6. Sed quum Stoici omnia ferè illa defenderent, quòd & Zeno in ſuis commentariis quaſi ſemina quædam ſparsiſſet, & ea Cleanthes paulò uberiora feciſſet; acceſſit acerrimo vir ingenio Chryſippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit ſententiam, uno præterea de oraculis, uno de ſomniis; quem ſubſequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, ejus auditor: duo Antipater: quinque noſter Poſſidonius. Sed a Stoicis, vel princeps ejus diſciplinæ, Poſſidonii doctor, diſcipulus Antipatri, degeneravit Panætius; nec tamen auſus eſt negare vim eſſe divinandi, ſed dubitare ſe dixit. Quod illi in aliqua re, invitiſſimis Stoicis, Stoico facere licuit, id, ut nos in reliquis rebus faciamus, a Stoicis non concedetur? præſertim quum id, de quo Panætio non liquet, reliquis ejuſdem diſciplinæ ſolis luce videatur clarius. Sed hæc quidem laus Academiæ, præſtantiſſimi philoſophi judicio & teſtimonio comprobata eſt.

IV. Etenim nobiſmet ipſis quærentibus, quid ſit de divinatione judicandum, quòd a Carneade multa acutè & copioſè contra Stoicos diſputata ſint; verentibuſque, ne temerè vel falſæ rei, vel non ſatis cogni-

tæ, aſſentiamur, faciendum videtur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in iis tribus libris, quos de natura deorum ſcripsimus. Nam quum omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo, errorque turpis eſt, tum in eo loco maximè, in quo judicandum eſt, quantum auſpiciis rebuſque divinis, religionique tribuamus: eſt enim periculum, ne aut, neglectis iis, impiâ fraude, aut, ſuſceptis, anili ſuperſtitione obligemur. Quibus de rebus & aliàs ſæpè, & paulò accuratiùs nuper, quum eſſem cum Q. fratre in Tuſculano, diſputatum eſt.

V. Nam quum ambulandi causâ in Lyceum veniſſemus (id enim ſuperiori gymnasio nomen eſt) Perlegi, inquit ille, tuum paulò antè tertium de natura deorum; in quo diſputatio Cottæ, quamquam labefactavit ſententiam meam, non funditus tamen ſuſtulit. Optimè verò, inquam: etenim ipſe Cotta sic diſputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominum deleat religionem. Tum Quintus, Dicitur quidem iſtuc, inquit, a Cotta, & verò ſæpius; credo, ne communia jura migrare videatur: ſed ſtudio contra Stoicos differendi, deos mihi videtur funditus tollere.

9. Ejus orationi non ſanè desidero

quid reſpondeam; ſatis enim defenſa religio eſt in ſecundo libro a Lucilio; cujus diſputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio ſcribis, ad veritatem eſt viſa propensior. Sed, quod prætermiſſum eſt in illis libris, credo quia commodiùs arbitratus es ſeparatim id quæri, deque eo diſſeri, id eſt, de divinatione, quæ eſt earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atque præſensio, id, si placet, videamus, quam habeat vim, & quale ſit. Ego enim sic exiſtimo, si ſint ea genera divinandi vera, de quibus accepimus, quæque colimus, eſſe deos; viciſſimque, si dii ſint, eſſe qui divinent.

VI. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte, defendis, si quidem iſta sic reciprocantur; ut & si divinatio ſit, dii ſint, & si dii ſint, ſit divinatio: quorum neutrum tam facilè, quàm tu arbitraris, conceditur: nam & naturâ ſignificari futura sine deo poſſunt; &, ut ſint dii, poteſt fieri, ut nulla ab iis divinatio generi humano tributa ſit. Atque ille, Mihi verò, inquit, ſatis eſt argumenti, & eſſe deos, & eos conſulere rebus humanis, quòd eſſe clara & perſpicua divinationis genera judico. De quibus quid ipſe ſentiam, si placet, exponam; ita tamen, si vacas animo, neque habes aliquid, quod huic ſermoni prævertendum putes.

11. Ego verò, inquam, philoſophiæ, Quinte, ſemper vaco. Hoc autem tempore, quum ſit nihil aliud, quod libenter agere poſſim, multò magis aveo audire, de divinatione quid ſentias. Nihil, inquit, equidem novi, nec quod præter ceteros ipſe ſentiam: nam quum antiquiſſimam ſententiam, tum omnium populorum & gentium conſenſu comprobatam ſequor. Duo ſunt enim divinandi genera; quorum alterum artis eſt, alterum naturæ.

12. Quæ eſt autem gens, aut quæ civitas, quæ non aut extiſpicum, monſtra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut aſtrologorum, aut ſortium (ea enim ferè artis ſunt) aut ſomniorum, aut vaticinationum (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moveatur? quarum quidem rerum eventa magis arbitror, quàm cauſas quæri oportere. Eſt enim vis & natura quædam, quæ quum obſervatis longo tempore ſignificationibus, tum aliquo inſtinctu inflatuque divino futura prænuntiat.

VII. Quare omittat urgere Carneades (quod faciebat etiam Panætius) requirens, Jupiterne cornicem a læva, corvum a dextra canere juſſiſſet. Obſervata ſunt hæc tempore immenſo, & in ſignificatione eventûs animadverſa & notata.

Nihil eſt autem, quod longinquitas temporum, excipiente memoriâ, prodendisque monumentis, efficere atque aſſequi non possit.

13. Mirari licet, quæ sint animadverſa a medicis herbarum genera, quæ radicum ad morſus beſtiarum, ad oculorum morbos, ad vulnera; quorum vim atque naturam ratio numquam explicavit; utilitate & ars eſt, & inventor probatus. Age, ea, quæ, quamquam ex alio genere ſunt, tamen divinationi ſunt similiora, videamus.

Atque etiam ventos præmonſtrat ſæpe futuros
Inflatum mare, quum ſubitò, penituſque tumeſcit,
Saxaque cana, ſalis niveo ſpumata liquore,
Triſtificas certant Neptuno reddere voces:
Aut denſus ſtridor quum celſo e vertice montis
Ortus, adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.

VIII. Atque his rerum præſensionibus prognoſtica tua referta ſunt. Quis igitur elicere cauſas præſensionum poteſt? etsi video Boëthum Stoicum eſſe conatum; qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cœlove fierent.

14. Illa verò cur eveniant, quis probabiliter dixerit?

Rava fulix itidem fugiens e gurgite ponti,

Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas,
Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus inſtat,
Vocibus inſtat, & assiduas jacit ore querelas,
Quum primùm gelidos rores aurora remittit.
Fuſcaque nonnumquam curſans per littora cornix
Demersit caput, & fluctum cervice recepit.

IX. Videmus hæc signa numquam ferè ementientia: nec tamen, cur ita fiat, videmus.

Vos quoque signa videtis, aquaï dulcis alumnæ,
Quum clamore paratis inanes fundere voces,
Abſurdoque ſono fontes, & ſtagna cietis.

Quis eſt, qui ranunculos hoc videre ſuſpicari possit? Sed ineſt in rivis & ranunculis natura quædam significans aliquid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autem hominum obſcurior.

Mollipedeſque boves ſpectantes lumina cœli,
Naribus humiferum duxere ex aëre ſuccum.

Non quæro, cur; quoniam, quid eveniat, intelligo.

Jam verò ſemper viridis, ſemperque gravata
Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

16. Nec hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet. Hoc ſum contentus, quòd, etiam si quo modo quidque fiat ignorem, quid fiat intelligo. Pro omni igitur divinatione idem, quod pro iis rebus, quas commemoravi, reſpondebo.

X. Quid ſcammoneæ radix ad purgandum, quid ariſtolochia, quæ nomen ex inventore reperit, rem ipſam inventor ex ſomnio, ad morſus ſerpentium possit video, quod ſatis eſt; cur possit neſcio. Sic ventorum & imbrium signa, quæ dixi, rationem quam habeant, non ſatis perſpicio; vim & eventum agnoſco, ſcio, approbo. Similiter, quid fiſſum in extis, quid fibra valeat, accipio; quæ cauſa sit, neſcio. Atque horum quidem plena vita eſt; extis enim omnes ferè utimur. Quid? de fulgurum vi dubitare num poſſumus? nonne quum multa alia mirabilia, tum illud in primis? quum Summanus in faſtigio Jovis optimi maximi, qui tum erat fictilis, e cœlo ictus eſſet, nec uſquam ejus simulacri caput inveniretur, aruſpices in Tiberim id depulſum eſſe dixerunt, idque inventum eſt eo loco, qui eſt ab aruſpicibus demonſtratus.

XI. Sed quo potiùs utar auctore, aut teſte, quàm te? cujus edidici etiam ver-

ſus, & libenter quidem, quos in ſecundo de Conſulatu Urania muſa pronuntiat:

Principiò ætherio flammatus Jupiter igni
Vertitur, & totum colluſtrat lumine mundum,
Menteque divinâ cælum, terraſque petessit;
Quæ penitus ſenſus hominum vitaſque retentat,
Ætheris æterni ſepta atque incluſa cavernis.
Et, ſi ſtellarum motus curſuſque vagantes
Noſſe velis, quæ ſint ſignorum in ſede locatæ,
Quæ verbo & falsis Graiorum vocibus errant,
Re verâ certo lapſu ſpatioque feruntur:
Omnia jam cernes divinâ mente notata.

18. *Nam primùm aſtrorum volucres, te conſule, motus,*
Concurſuſque gravi ſtellarum ardore micantes,
Tu quoque, quum tumulos Albano in monte nivales
Luſtraſti, & læto mactaſti lacte Latinas,
Vidiſti, & claro tremulos ardore cometas,
Multaque miſceri nocturnâ ſtrage putaſti;
Quod fermè dirum in tempus cecidere Latinæ,
Quum claram ſpeciem concreto lumine luna
Abdidit, & ſubitò ſtellanti nocte perempta eſt.
Quid verò Phœbi fax, triſtis nuntia belli,
Quæ magnum ad columen flammato ardore volabat,
Præcipites cæli partes, obituſque petessit:
Aut quum terribili perculſus fulmine civis,

Luce ſerenanti vitalia lumina liquit:
Aut quum ſe gravido tremefecit corpore tellus.
Jam verò variæ nocturno tempore viſæ
Terribiles formæ bellum motuſque monebant:
Multaque per terras vates oracla furenti
Pectore fundebant, triſtes minitantia caſus:
Atque ea, quæ lapſu tandem cecidere vetuſto,
Hæc fore, perpetuis signis clariſque frequentans,
Ipſe deûm genitor cœlo terriſque canebat.

XII. *Nunc ea, Torquato quæ quondam, & conſule Cottâ,*
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruſpex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altiſonans ſtellanti nixus Olympo
Ipſe ſuos quondam tumulos ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit ſedibus ignes;
Tum ſpecies ex ære vetus, generataque Nattæ
Concidit, elapſæque vetuſto numine leges:
Et divûm simulacra peremit fulminis ardor.

20. *Hîc silveſtris erat, Romani nominis altrix,*
Martia, quæ parvos Mavortis ſemine natos
Uberibus gravidis vitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque avulſa pedum veſtigia liquit.
Tum quis non artis ſcripta ac monumenta volutans,
Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
Omnes civili & generoſâ ſtirpe profectam

Vitare ingentem cladem peſtemque monebant:
Vel legum exitium conſtanti voce ferebant,
Templa deûmque adeo flammis, urbemque jubebant
Eripere, & ſtragem horribilem, cædemque vereri:
Atque hæc fixa gravi fato ac fundata teneri;
Ni pòſt excelſum ad columen formata decorè
Sancta Jovis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
Tum fore, ut ocultos populus, ſanctuſque ſenatus
Cernere conatus poſſet, si ſolis ad ortum
Converſa, inde patrum ſedes, populique videret.
21. *Hæc tardata diu ſpecies, multumque morata,*
Conſule te, tandem celſa eſt in ſede locata:
Atque unâ fixi ac signati temporis horâ,
Jupiter excelsâ clarabat ſceptra columnâ:
Ac clades patriæ flammâ ferroque parata,
Vocibus Allobrogum patribus populoque patebat.
XIII. *Rite igitur veteres, quorum monumenta tenetis,*
Qui populos urbeſque modo ac virtute regebant;
Ritè etiam veſtri, quorum pietaſque fideſque
Præſtitit, & longè vicit ſapientia cunctos,
Præcipuè coluere vigenti numine divos.
Hæc adeo penitus curâ videre ſagaci,
Otia qui ſtudiis læti tenuere decoris,
Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo
Fuderunt claras fecundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo jam a flore juventæ,

Te patria in media virtutum mole locavit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quòd patriæ voces ſtudiis nobiſque ſacraſti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ a me diſputantur de divinatione, dicere, qui & geſſeris ea, quæ geſſiſti, & ea, quæ pronuntiavi, accuratissimè ſcripſeris?

23. Quid? quæris, Carneades, cur hæc ita fiant, aut quâ arte perſpici possint? Neſcire me fateor; evenire autem te ipſum dico videre. Caſu, inquis. Itane verò? Quidquam poteſt caſu eſſe factum, quod omnes habet in ſe numeros veritatis? Quatuor tali jacti caſu Venereum efficiunt; num etiam centum Venereos, si cccc talos jeceris, caſu futuros putas? Adſperſa temerè pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere poſſunt; num etiam Veneris Coæ pulchritudinem effingi poſſe adſpersione fortuitâ putas? Sus roſtro si humi A litteram impreſſerit, num propterea ſuſpicari poteris, Andromacham Ennii ab eâ poſſe deſcribi? Fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis ſaxo diffiſſo caput exſtitiſſe Paniſci. Credo, aliquam non dissimilem figuram, ſed certè non talem, ut eam factam a Scopa diceres. Sic enim ſe profectò res habet, ut nunquam perfectè veritatem caſus imitetur.

XIV. At nonnumquam ea, quæ prædicta ſunt, minùs eveniunt. Quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ conjecturâ continentur, & ſunt opinabiles. An medicina ars non putanda eſt? quam tamen multa fallunt. Quid? gubernatores nonne falluntur? an Achivorum exercitus, & tot navium rectores, non ita profecti ſunt ab Ilio,

Ut profectione læti piſcium laſciviam
Intuerentur, ut ait Pacuvius, *nec tuendi ſatias capere poſſiet?*
Interea propè jam occidente ſole inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctiſque & nimbûm occæcat nigror.

Num igitur tot clarissimorum ducum regumque naufragium ſuſtulit artem gubernandi? Aut num imperatorum ſcientia nihil eſt, quia ſummus imperator nuper fugit, amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt reipublicæ gerendæ ratio atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, quædam M. Catonem, nonnulla etiam te ipſum fefellerunt? Similis eſt aruſpicum reſponsio, omniſque opinabilis divinatio: conjecturâ enim nititur, ultra quam progredi non poteſt.

25. Ea fallit fortaſſe nonnumquam; ſed tamen ad veritatem ſæpissime dirigit: eſt enim

enim ab omni æternitate repetita; in qua quum pene innumerabiliter res eodem modo evenirent iiſdem signis antegressis, ars eſt effecta, eadem ſæpe animadvertendo ac notando.

XV. Auſpicia verò veſtra quàm conſtant? quæ quidem nunc a Romanis auguribus ignorantur (bonâ hoc tuâ veniâ dixerim) a Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, Lyciis tenentur. Nam quid ego hoſpitem noſtrum, clarissimum atque optimum virum, Dejotarum regem commemorem? qui nihil umquam nisi auſpicatò gerit: qui quum ex itinere quodam propoſito & conſtituto revertiſſet, aquilæ admonitus volatu, conclave illud, ubi erat manſurus, si ire perrexiſſet, proximâ nocte corruit.

27. Itaque, ut ex ipſo audiebam, perſæpe revertit ex itinere, quum jam progreſſus eſſet multorum dierum viam. Cujus quidem hoc præclarissimum eſt, quòd poſteaquam a Cæſare tetrarchiâ & regno, pecuniâque multatus eſt, negat ſe tamen eorum auſpiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiſcenti ſecunda evenerint, pœnitere: ſenatûs enim auctoritatem, & populi Romani libertatem, atque imperii dignitatem ſuis armis eſſe defenſam; sibique eas aves, quibus auctoribus officium & fidem ſecutus eſſet, bene conſuluiſſe:

antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſſionibus ſuis gloriam. Ille mihi videtur igitur verè augurari. Nam noſtri quidem magiſtratus auſpiciis utuntur coactis: neceſſe enim eſt, offâ objectâ, cadere fruſtum ex pulli ore, quum paſcitur. Quod autem habetis ſcriptum, hinc tripudium fieri, si ex ea quid in ſolum ceciderit; hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium ſoliſtimum dicitis. Itaque multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiens queritur, negligentiâ collegii amiſſa planè, & deſerta ſunt.

XVI. Nihil ferè quondam majoris rei, nisi auſpicatò, ne privatim quidem gerebatur; quod etiam nunc nuptiarum auſpices declarant, qui, re omiſsâ, nomen tantùm tenent. Nam ut nunc extis (quamquam id ipſum aliquantò minùs, quàm olim) sic tum avibus magnæ res impetriri ſolebant. Itaque, siniſtra dum non exquirimus, in dira & in vitioſa incurrimus; ut P. Claudius Appii Cæci filius, ejuſque collega, L. Junius, claſſes maximas perdiderunt, quum vitio navigaſſent. Quod eodem modo evenit Agamemnoni: qui, quum Achivi cœpiſſent

Inter ſeſe ſtrepere, apertéque artem obterere extiſpicum;

Solvere imperat ſecundo rumore, adversâque avi.

29. Sed quid vetera? M. Craſſo quid acciderit, videmus, dirarum obnuntiatione neglectâ. In quo Appius, collega tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, non ſatis ſcienter virum bonum & civem egregium cenſor C. Ateium notavit, quòd ementitum auſpicia ſubſcripſerit. Eſto; fuerit hoc cenſoris, si judicabat ementitum: at illud minimè auguris, quòd adſcripsit, ob eam cauſam populum Romanum calamitatem maximam accepiſſe. Si enim ea cauſa calamitatis fuit; non in eo eſt culpa, qui obnuntiavit, ſed in eo, qui non paruit: veram enim fuiſſe obnuntiationem, ut ait idem augur & cenſor, exitus approbavit: quæ si falſa fuiſſet, nullam afferre potuiſſet cauſam calamitatis: etenim diræ, sicut cetera auſpicia, ut omina, ut signa, non cauſas afferunt, cur quid eveniat, ſed nuntiant eventura, nisi provideris. Non igitur obnuntiatio Ateii cauſam finxit calamitatis, ſed signo objecto monuit Craſſum, quid eventurum eſſet, nisi caviſſet. Ita aut illa obnuntiatio nihil valuit; aut si, ut Appius judicat, valuit, id valuit, ut peccatum hæreat, non in eo, qui monuerit, ſed in eo, qui non obtemperarit.

XVII. Quid? lituus iſte veſter, quod clarissimum eſt insigne auguratûs, unde vobis eſt traditus? nempe eo Romulus

regiones direxit tum, quum urbem condidit: qui quidem Romuli lituus (id eſt, incurvum & leviter a ſummo inflexum bacillum, quod ab ejus litui, quo canitur, similitudine, nomen invenit) quum situs eſſet in curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, eaque deflagraviſſet, inventus eſt integer.

31. Quid multis annis poſt Romulum, Priſco regnante Tarquinio? quis veterum ſcriptorum non loquitur, quæ sit ab Attio Navio per lituum regionum facta deſcriptio? qui quum propter paupertatem ſues puer paſceret, unâ ex his amiſsâ, voviſſe dicitur, si recuperaſſet, uvam ſe deo daturum, quæ maxima eſſet in vinea: itaque ſue inventâ, ad meridiem ſpectans in vinea media dicitur conſtitiſſe; quumque in quatuor partes vineam divisiſſet, treſque partes aves abdixiſſent, quartâ parte, quæ erat reliqua, in regiones diſtributâ, mirabili magnitudine uvam, ut ſcriptum videmus, invenit. Quâ re celebratâ, quum vicini omnes ad eum de rebus ſuis referrent, erat in magno nomine & gloria.

32. Ex quo factum eſt, ut eum ad ſe rex Priſcus arceſſeret. Cujus quum tentaret ſcientiam auguratûs, dixit ei ſe cogitare quiddam; id poſſetne fieri, conſuluit. Ille, augurio acto, poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit ſe cogitaſſe, cotem novaculâ

poſſe præcidi. Tum Attium jussiſſe experiri : ita cotem in comitium allatam, inſpectante & rege & populo, novaculâ eſſe diſciſſam. Ex eo evenit, ut & Tarquinius augure Attio Navio uteretur, & populus de ſuis rebus ad eum referret. Cotem autem illam & novaculam defoſſam in comitio, ſupráque impositum puteal accepimus. Negemus omnia: comburamus annales: ficta hæc eſſe dicamus: quidvis denique potiùs, quàm deos res humanas curare, fateamur.

33. Quid? quod apud te ſcriptum eſt de Tib. Graccho, nonne & augurum & aruſpicum comprobat diſciplinam? qui quum tabernaculum vitio cepiſſet imprudens, quòd inauſpicatò pomœrium tranſgreſſus eſſet; comitia conſulibus rogandis habuit. Nota res eſt, & a te ipſo mandata monumentis. Sed & ipſe augur Tib. Gracchus auſpiciorum auctoritatem confessione errati ſui comprobavit, & aruſpicum diſciplinæ magna accessit auctoritas, qui recentibus comitiis in ſenatum introducti, negaverunt juſtum comitiorum rogatorem fuiſſe.

XVIII. Iis igitur aſſentior, qui duo genera divinationum eſſe dixerunt : unum, quod particeps eſſet artis; alterum, quod arte careret. Eſt enim ars in iis, qui novas res conjecturâ perſequuntur, veteres

obſervatione didicerunt. Carent autem arte ii, qui non ratione, aut conjecturâ obſervatis, ac notatis signis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto liberoque motu futura præſentiunt: quod & ſomniantibus ſæpe contingit, & nonnumquam vaticinantibus per furorem; ut Bacis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythræa. Cujus generis oracula etiam habenda ſunt, non ea, quæ æquatis ſortibus ducuntur, ſed illa, quæ inſtinctu divino afflatuque funduntur: etsi ipsa ſors contemnenda non eſt, si & auctoritatem habet vetuſtatis, ut eæ ſunt ſortes, quas e terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, ut in rem aptè cadant, fieri credo poſſe divinitus. Quorum omnium interpretes, ut grammatici poëtarum, proximè ad eorum, quos interpretantur, divinationem videntur accedere.

35. Quæ eſt igitur iſta calliditas, res vetuſtate robuſtas calumniando velle pervertere? Non reperio cauſam: latet fortaſſe obſcuritate involuta naturæ: non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantummodo uti voluit. Utar igitur, nec adducar, ut rear, aut in extis totam Etruriam delirare, aut eamdem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, quum terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ reipu-

blicæ, multa ceteris civitatibus gravia & vera prædixerint. Quid? qui irridetur, partus hic mulæ, nonne quia fœtus exſtitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab aruſpicibus incredibilis partus malorum?

36. Quid? Tib. Gracchus, P. filius, qui bis conſul & cenſor fuit, idemque & ſummus augur, & vir ſapiens, civiſque præſtans; nonne (ut C. Gracchus, filius ejus, ſcriptum reliquit) duobus anguibus domi comprehensis, aruſpices convocavit? qui quum reſpondiſſent, si marem emisiſſet, uxori brevi tempore eſſe moriendum; si feminam, ipsi; æquius eſſe cenſuit, ſe maturum oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adoleſcentem. Feminam emisit; ipſe paucis pòſt diebus eſt mortuus.

XIX. Irrideamus aruſpices: vanos, futiles eſſe dicamus; quorumque diſciplinam & ſapientissimus vir, & eventus ac res comprobavit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui e Caucaſo cœli signa ſervantes, numeris ſtellarum curſus & motus perſequuntur: condemnemus, inquam, hos aut ſtultitiæ, aut vanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehenſa continent, & mentiri judicemus, nec ſeculorum reli-

quorum judicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere.

37. Age, Barbari vani atque fallaces: num etiam Graiorum hiſtoria mentita eſt? Quæ Crœſo Pythius Apollo, ut de naturali divinatione dicam, quæ Athenienſibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, quæ Argivis, quæ Corinthiis reſponderit, quis ignorat? Collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore atque teſte; quæ quia nota tibi ſunt, relinquo. Defendo unum hoc. Numquam illud oraculum Delphis tam celebre & tam clarum fuiſſet, neque tantis donis refertum omnium populorum atque regum, niſi omnis ætas illorum oraculorum veritatem eſſet experta.

38. Jamdiu idem non facit. Ut igitur nunc minore gloriâ eſt, quia minùs oraculorum veritas excellit; ſic tunc, niſi ſummâ veritate, in tanta gloria non fuiſſet. Poteſt autem vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuiſſe vetuſtate, ut quoſdam exaruiſſe amnes, aut in alium curſum contortos & deflexos videmus. Sed, ut vis, acciderit; magna enim quæſtio eſt; modò maneat id, quod negari non poteſt, niſi omnem hiſtoriam perverterimus, multis ſeculis verax fuiſſe id oraculum.

XX. Sed omittamus oracula: veniamus

ad ſomnia. De quibus diſputans Chryſippus, multis & minutis ſomniis colligendis facit idem, quod Antipater, ea conquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis; ſed exemplis grandioribus decuit uti. Dionyſii mater, ejus, qui Syracuſiorum tyrannus fuit, ut ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, quum prægnans hunc ipſum Dionyſium alvo contineret, ſomniavit ſe peperiſſe Satyriſcum. Huic interpretes portentorum, qui Galeotæ tum in Sicilia nominabantur, reſponderunt (ut ait Philiſtus) eum, quem illa peperiſſet, clariſſimum Græciæ diuturna cum fortuna fore.

40. Num te ad fabulas revoco, vel noſtrorum, vel Græcorum poëtarum? Narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa:

Excita quum tremulis anus attulit artibu' lumen,
Talia commemorat lacrymans, exterrita ſomno:
Eurydicâ prognata, pater quam noſter amavit,
Vires vitaque corpu' meum nunc deſerit omne.
Nam me viſus homo pulcher per amœna ſalicta
Et ripas raptare, locoſque novos. Ita ſola
Poſt illa, germana ſoror, errare videbar,
Tardaque veſtigare, & quærere te, neque poſſe

Q v

Corde capeſſere. Semita nulla pedem ſtabilibat.

41. *Exin compellare pater me voce videtur*
His verbis : O gnata, tibi ſunt antè gerendæ
Ærumnæ : pòſt ex fluvio fortuna reſiſtet.
Hæc effatu' pater, germana, repentè recessit,
Nec ſeſe dedit in conſpectum corde cupitus :
Quamquam multa manus ad cæli cærula templa
Tendebam lacrymans, & blandâ voce vocabam.
Vix, ægro tum corde meo, me ſomnu' reliquit.

XXI. Hæc, etiamsi ficta ſunt a poëta, non abſunt tamen a conſuetudine ſomniorum. Sit ſanè etiam illud commentitium, quo Priamus eſt conturbatus,

Quia mater gravida parere ſe ardentem facem
Viſa eſt in ſomnis Hecuba : quo facto pater,
Rex ipſe Priamus, ſomnio mentis metu
Perculſus, curis ſumptus ſuſpirantibus,
Exſacrificabat hoſtiis balantibus.
Tum conjectorem poſtulat, pacem petens,
Ut ſe edoceret obſecrans Apollinem,
Quò ſeſe vertant tantæ ſortes ſomniûm.
Ibi ex oraclo voce divinâ edidit
Apollo ; puerum, primus Priamo qui foret
Poſt illa natus, temperaret tollere :
Eum eſſe exitium Trojæ, peſtem Pergamo.

43. Sint hæc, ut dixi, ſomnia fabularum : hiſque adjungatur etiam Æneæ ſomnium,

quod in Numerii Fabii Pictoris Græcis annalibus ejuſmodi eſt, ut omnia, quæ ab Ænea geſta ſunt, quæque illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei ſecundùm quietem viſa ſunt.

XXII. Sed propiora videamus. Cujusnam modi eſt Superbi Tarquinii ſomnium, de quo in Bruto Accii loquitur ipſe?

Quum jam quieti corpus nocturno impetu
Dedi, ſopore placans artus languidos;
Viſu'ſt in ſomnis paſtor ad me appellere
Pecus lanigerum eximiâ pulchritudine:
Duos conſanguineos arietes inde eligi,
Præclarioremque alterum immolare me:
Deinde ejus germanum cornibus connitier
In me arietare, eoque ictu me ad caſum dari:
Exin proſtratum terrâ, graviter ſaucium,
Reſupinum, in cælo contueri maximum,
Ac mirificum facinus; dextrorſum orbem flammeum
Radiatum ſolis linquier curſu novo.

45. Ejus igitur ſomnii a conjectoribus quæ ſit interpretatio facta, videamus.

Rex, quæ in vita uſurpant homines, cogitant, curant, vident,
Quæque agunt vigilantes, agitantque, ea si cui in ſomno accidunt,

Minùs mirum eſt: ſed in re tanta haud temerè improviſò offerunt.

Proin vide, ne, quem tu eſſe hebetem deputes, æquè ac pecus,

Is ſapientiâ munitum pectus egregium gerat,

Teque regno expellat. Nam id quod de ſole oſtentum eſt tibi,

Populo commutationem rerum portendit fore

Perpropinquam. Hæc bene verruncent populo. Nam quod ad dexteram

Cæpit curſum ab læva signum præpotens; pulcherrimè

Auguratum eſt, rem Romanam publicam ſummam fore.

XXIII. Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis ſcribit Ponticus Heraclides, doctus vir, auditor & diſcipulus Platonis, viſam eſſe videre in ſomnis ſimulacra deorum, quæ ipſe Phalaris domi conſecraviſſet: ex his Mercurium e patera, quam dextrâ manu teneret, ſanguinem viſum eſſe fundere; qui quum terram attigiſſet, referveſcere videretur sic, ut tota domus ſanguine redundaret. Quod matris ſomnium immanis filii crudelitas comprobavit. Quid ego, quæ Magi Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Dinonis perſicis proferam? nam quum dormienti

ei ſol ad pedes viſus eſſet, ter eum ſcribit fruſtra appetiviſſe manibus, quum ſe convolvens ſol elaberetur, & abiret: ei Magos dixiſſe (quod genus ſapientum & doctorum habebatur in Perſis) ex triplici appetitione ſolis, xxx annos Cyrum regnaturum eſſe, portendi, quod ita contigit: nam ad ſeptuageſimum pervenit, quum xl natus annos regnare cœpiſſet.

47. Eſt profectò quiddam etiam in barbaris gentibus præſentiens atque divinans; ſi quidem ad mortem proficiſcens Calanus Indus, quum adſcenderet in rogum ardentem, O præclarum diſceſſum, inquit, e vita, quum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato, in lucem animus exceſſerit! Quumque Alexander eum rogaret, ſi quid vellet, ut diceret: Optimè, inquit; propediem te videbo. Quod ita contigit: nam Babylone paucis pòſt diebus Alexander eſt mortuus. Diſcedo parumper a ſomniis, ad quæ mox revertar. Quâ nocte templum Epheſiæ Dianæ deflagravit, eâdem conſtat ex Olympiade natum eſſe Alexandrum, atque, ubi lucere cœpiſſet, clamitaſſe Magos peſtem ac perniciem Aſiæ proximâ nocte natam. Hæc de Indis, & Magis. Redeamus ad ſomnia.

XXIV. Annibalem Cœlius ſcribit, quum columnam auream, quæ eſſet in fano Junonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaret-

que, utrùm ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebraviſſe; quumque ſolidam inveniſſet, ſtatuiſſe tollere: ei ſecundùm quietem viſam eſſe Junonem prædicere, ne id faceret, minarique, si id feciſſet, ſe curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret; idque ab homine acuto non eſſe neglectum. Itaque ex eo auro, quod exterebratum eſſet, buculam curaſſe faciendam, & eam in ſumma columna collocaviſſe.

49. Hoc item in Sileni, quem Cœlius ſequitur, Græca hiſtoria eſt; is autem diligentissimè res Annibalis perſecutus eſt: Annibalem, quum cepiſſet Saguntum, viſum eſſe in ſomnis a Jove in deorum concilium vocari: quò quum veniſſet, Jovem imperaſſe, ut Italiæ bellum inferret, ducemque ei unum e concilio datum; quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpiſſe: tum ei ducem illum præcepiſſe, ne reſpiceret; illum autem id diutius facere non potuiſſe, elatumque cupiditate reſpexiſſe: tum viſam belluam vaſtam & immanem, circumplicatam ſerpentibus, quacumque incederet, omnia arbuſta, virgulta, tecta pervertere; & eum admiratum quæſiſſe de deo, quodnam illud eſſet tale monſtrum; & deum reſpondiſſe, vaſtitatem eſſe Italiæ; præcepiſſeque, ut pergeret protinus: quid retrò atque a tergo fieret, ne laboraret.

50. Apud Agathoclem ſcriptum in hiſtoria eſt, Hamilcarem Carthaginienſem, quum oppugnaret Syracuſas, viſum eſſe audire vocem, ſe poſtridie cœnaturum Syracusis: quum autem is dies illuxiſſet, magnam ſeditionem in caſtris ejus inter Pœnos & Siculos milites eſſe factam: quod quum ſenſiſſent Syracuſani, improvisò eos in caſtra irrupiſſe, Hamilcaremque ab iis vivum eſſe ſublatum. Ita res ſomnium comprobavit. Plena exemplorum eſt hiſtoria, tum referta vita communis.

51. At verò P. Decius ille, Q. F. qui primus e Deciis conſul fuit, quum eſſet tribunus militum, M. Valerio, A. Cornelio conſulibus, a Samnitibuſque premeretur noſter exercitus, quum pericula prœliorum iniret audaciùs, moneretùrque, ut cautior eſſet, dixit, quod exſtat in annalibus, ſibi in ſomnis viſum eſſe, quum in mediis hoſtibus verſaretur, occidere cum maxima gloria. Et tum quidem incolumis exercitum obſidione liberavit. Poſt triennium autem quum conſul eſſet, devovit ſe, & in aciem Latinorum irrupit armatus; quo ejus facto ſuperati ſunt & deleti Latini: cujus mors ita glorioſa fuit, ut eamdem concupiſceret filius. Sed veniamus nunc, si placet, ad ſomnia philoſophorum.

XXV. Eſt apud Platonem Socrates,

quum eſſet in cuſtodia publica, dicens Critoni ſuo familiari, ſibi poſt tertium diem eſſe moriendum: vidiſſe enim ſe in ſomnis pulchritudine eximiâ feminam, quæ ſe nomine appellans, diceret Homericum quemdam ejuſmodi verſum:

Tertia te Phthiæ tempeſtas læta locabit.

Quod ut eſt dictum, ſic ſcribitur contigiſſe. Xenophon Socraticus (qui vir, & quantus!) in ea militia, quâ cum Cyro minore perfunctus eſt, ſua ſcribit ſomnia, quorum eventus mirabiles exſtiterunt.

53. Mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? Quid ſingulari vir ingenio Ariſtoteles, & pene divino? ipſene errat? an alios vult errare? quum ſcribit, Eudemum Cyprium familiarem ſuum, iter in Macedoniam facientem Pheras veniſſe; quæ erat urbs in Theſſalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu tenebatur: in eo igitur oppido ita graviter ægrum Eudemum fuiſſe, ut omnes medici diffiderent: ei viſum eſſe in quiete egregiâ facie juvenem dicere, fore ut perbrevi convaleſceret, paucisque diebus interiturum Alexandrum tyrannum; ipſum autem Eudemum quinquennio pòſt domum eſſe rediturum. Atque ita quidem prima ſtatim ſcribit Ariſtoteles conſecuta; & convaluiſſe Eudemum; & ab uxoris

fratribus interfectum tyrannum : quinto autem anno exeunte, quum eſſet ſpes ex illo ſomnio, in Cyprum illum ex Sicilia eſſe rediturum, prœliantem eum ad Syracuſas occidiſſe : ex quo ita illud ſomnium eſſe interpretatum, ut, quum animus Eudemi e corpore exceſſerit, tum domum revertiſſe videatur.

54. Adjungamus philoſophis doctiſſimum hominem, poëtam quidem divinum, Sophoclem ; qui, quum ex æde Herculis patera aurea gravis ſurrepta eſſet, in ſomnis vidit ipſum deum dicentem, qui id feciſſet : quod ſemel ille iterumque neglexit. Ubi idem ſæpius, adſcendit in Areopagum ; detulit rem. Areopagitæ comprehendi jubent eum, qui a Sophocle erat nominatus. Is, quæſtione habitâ, confeſſus eſt, pateramque retulit. Quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatum eſt.

XXVI. Sed quid ego Græcorum ? neſcio quo modo me magis noſtra delectant. Omnes hoc hiſtorici, Fabii, Gellii, ſed proximè Cœlius. Quum bello Latino ludi votivi maximi primùm fierent, civitas ad arma repentè eſt excitata : itaque ludis intermiſsis inſtaurativi conſtituti ſunt : qui antequam fierent, quumque jam populus conſediſſet, ſervus per circum, quum virgis cæderetur, furcam ferens ductus eſt.

Exin cuidam ruſtico Romano dormienti viſus eſt venire, qui diceret, præſultorem ſibi non placuiſſe ludis, idque ab eodem juſſum eſſe eum ſenatui nuntiare; illum non eſſe auſum: iterum eſſe idem viſum, & monitum, ne vim ſuam experiri vellet; ne tum quidem eſſe auſum. Exin filium ejus eſſe mortuum: eamdem in ſomnis admonitionem fuiſſe tertiam. Tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detuliſſe, quorum de ſententia lecticulâ in curiam eſſe delatum; quumque ſenatui ſomnium enarraviſſet, pedibus ſuis ſalvum domum revertiſſe. Itaque ſomnio comprobato a ſenatu, ludos illos iterum inſtauratos memoriæ proditum eſt.

56. C. verò Gracchus multis dixit, ut ſcriptum apud eumdem Cœlium eſt, ſibi in ſomnis quæſturam petenti Tib. fratrem viſum eſſe dicere, quàm vellet cunctaretur, tamen eodem ſibi leto, quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum. Hoc antequam tribunus plebi C. Gracchus factus eſſet, & ſe audiſſe ſcribit Cœlius, & dixiſſe multis: quo ſomnio quid inveniri poteſt certius?

XXVII. Quid? illa duo ſomnia, quæ creberrimè commemorantur a Stoicis, quis tandem poteſt contemnere? Unum de Simonide: qui quum ignotum quemdam projectum mortuum vidiſſet, eumque

humaviſſet, haberetque in animo navem conſcendere, moneri viſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepulturâ affecerat: si navigaſſet, eum naufragio eſſe periturum: itaque Simonidem rediſſe; periſſe ceteros, qui tum navigaſſent.

57. Alterum ita traditum, clarum admodum ſomnium. Quum duo quidam Arcades familiares iter unà facerent, & Megaram veniſſent, alterum ad cauponem devertiſſe; ad hoſpitem, alterum: qui ut cœnati quieſcerent, concubiâ nocte viſum eſſe in ſomnis ei, qui erat in hoſpitio, illum alterum orare, ut ſubveniret, quòd sibi a caupone interitus pararetur: eum primò, perterritum ſomnio ſurrexiſſe; dein quum ſe collegiſſet, idque viſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe: tum ei dormienti eumdem illum viſum eſſe rogare, ut, quoniam sibi vivo non ſubveniſſet, mortem ſuam ne inultam eſſe pateretur; ſe interfectum in plauſtrum a caupone eſſe conjectum, & ſuprà ſtercus injectum; petere, ut manè ad portam adeſſet, priuſquam plauſtrum ex oppido exiret: hoc verò ſomnio eum commotum, manè bubulco præſtò ad portam fuiſſe; quæsiſſe ex eo, quid eſſet in plauſtro; illum perterritum fugiſſe; mortuum erutum eſſe; cauponem, re patefactâ, pœnas dediſſe.

XXVIII. Quid hoc ſomnio dici poteſt divinius? Sed quid aut plura, aut vetera quærimus? ſæpe tibi meum narravi; ſæpe ex te audivi tuum ſomnium: me, quum Asiæ proconſul præeſſem, vidiſſe in quiete, quum tu equo advectus ad quamdam magni fluminis ripam, provectus ſubitò, atque delapſus in flumen, nuſquam apparuiſſes, me contremuiſſe, timore perterritum: tum te repentè lætum exſtitiſſe, eodemque equo adverſam adſcendiſſe ripam, noſque inter nos eſſe complexos. Facilis conjectura hujus ſomnii; mihique a peritis in Asia prædictum eſt, fore eos eventus rerum, qui acciderunt.

59. Venio nunc ad tuum: audivi equidem ex te ipſo, ſed mihi ſæpius noſter Salluſtius narravit: quum in illa fuga, nobis glorioſa, patriæ calamitoſa, in villa quadam campi Atinatis maneres, magnamque partem noctis vigilaſſes, ad lucem denique arctè & graviter dormitare cœpiſſe: itaque quamquam iter inſtaret, te tamen silentium fieri jussiſſe, neque eſſe paſſum te excitari: quum autem experrectus eſſes horâ ſecundâ ferè, te sibi ſomnium narraviſſe, Viſum tibi eſſe, quum in locis ſolis mœſtus errares, C. Marium cum faſcibus laureatis quærere ex te, quid triſtis eſſes: quumque tu te tuâ patriâ vi pulſum eſſe dixiſſes, prehendiſſe eum dex-

teram tuam, & bono animo te juſſiſſe eſſe, lictorique proximo tradidiſſe, ut te in monumentum ſuum deduceret; & dixiſſe, in eo tibi ſalutem fore: tum & ſe exclamaſſe Salluſtius narrat, reditum tibi celerem & glorioſum paratum, & te ipſum viſum ſomnio delectari: nam illud mihi ipſi celeriter nuntiatum eſt, ut audiviſſes, in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud ſenatuſconſultum eſſe factum, referente optimo & clariſſimo viro conſule, idque frequentissimo theatro, incredibili clamore & plauſu comprobatum, dixiſſe te, nihil illo Atinati ſomnio fieri poſſe divinius.

XXIX. At multa falſa: immo obſcura fortaſſe nobis. Sed ſint falſa quædam; contra vera quid dicimus; quæ quidem multò plura evenirent, si ad quietem integri iremus: nunc onuſti cibo & vino, perturbata & confuſa cernimus. Vide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. Dicit enim, *Quum dormientibus ea pars animi, quæ mentis & rationis sit particeps, ſopita langueat: illa autem, in qua feritas quædam sit atque agreſtis immanitas, quum sit immoderato tumefacta potu atque paſtu, exſultare eam in ſomno, immoderatéque jactari: itaque huic omnia viſa objiciuntur, a mente ac ratione vacua; ut aut cum matre corpus miſcere videatur, aut cum quovis alio*

vel homine, vel deo, ſæpe belluâ; atque etiam trucidare aliquem, & impiè cruentari, multaque facere impurè atque tetrè, cum temeritate & impudentia.

61. *At qui ſalubri & moderato cultu atque victu quieti ſe tradiderit, eâ parte animi, quæ mentis & conſilii eſt, agitatâ & erectâ, ſaturatâque bonarum cogitationum epulis; eâque parte animi, quæ voluptate alitur, nec inopiâ enectâ, nec ſatietate affluenti, quorum utrumque præſtringere aciem mentis ſolet, ſive deeſt naturæ quippiam, ſive abundat atque affluit; illâ etiam tertiâ parte animi, in qua irarum exſiſtit ardor, ſedatâ atque reſtinctâ: tum eveniet, duabus animi temerariis partibus compressis, ut illa tertia pars rationis & mentis eluceat, & ſe vegetam ad ſomniandum acremque præbeat: tum ei viſa quietis occurrent tranquilla, atque veracia.* Hæc verba ipſa Platonis expressi.

XXX. Epicurum igitur audiemus potiùs? namque Carneades concertationis ſtudio, modò ait hoc, modò illud. At ille quid ſentit? ſentit autem nihil umquam elegans, nihil decorum. Hunc ergo antepones Platoni & Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philoſophos vincerent. Jubet igitur Plato, sic ad ſomnum proficiſci corporibus affectis, ut nihil sit, quod erro-

rem animis perturbationemque afferat. Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne fabâ veſcerentur, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis, quærentis vera, contrariam.

63. Quum ergo eſt ſomno ſevocatus animus a ſocietate, & a contagione corporis, tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura prævidet. Jacet enim corpus dormientis, ut mortui; viget autem, & vivit animus: quod multò magis faciet poſt mortem, quum omnino corpore exceſſerit: itaque appropinquante morte multò eſt divinior. Nam & id ipſum vident, qui ſunt morbo gravi & mortifero affecti, inſtare mortem: itaque his occurrunt plerumque imagines mortuorum; tumque vel maximè laudi ſtudent; eoſque qui secùs, quàm decuit, vixerunt, peccatorum ſuorum tum maximè pœnitet.

64. Divinare autem morientes, etiam illo exemplo confirmat Poſſidonius, quo affert, Rhodium quemdam morientem ſex æquales nominaſſe, & dixiſſe, qui primus eorum, qui ſecundus, qui deinceps moriturus eſſet. Sed tribus modis cenſet deorum appulſu homines ſomniare: uno, quòd prævideat animus ipſe per ſeſe, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quòd plenus aër sit immorta-

lium animorum, in quibus tamquam inſignitæ notæ veritatis appareant : tertio, quòd ipſi dii cum dormientibus colloquantur ; idque, ut modò dixi, faciliùs evenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. Ex quo & illud eſt Calani, de quo antè dixi, & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat.

XXXI. Neque enim illud verbum temerè conſuetudo approbaviſſet, ſi ea res nulla eſſet omnino :

Præſagibat animus, fruſtra me ire, quum exirem domo.

Sagire enim, ſentire acutè eſt ; ex quo ſagæ anus, quia multa ſcire volunt ; & ſagaces dicti canes. Is igitur, qui antè ſagit, quàm oblata res eſt, dicitur præſagire, id eſt, futura antè ſentire.

66. Ineſt igitur in animis præſagitio extrinſecus injecta, atque incluſa divinitus : ea si exarsit acriùs, furor appellatur, quum a corpore animus abſtractus divino inſtinctu concitatur.

Sed quid oculis rabere viſa eſt derepentè ardentibus?
Ubi illa paulò antè ſapiens, virginali modeſtiâ?
Mater optuma, tum multò mulier melior mulierum;
Miſſa ſum ſuperſtitiosis hariolationibus :
Neque me Apollo fatis fandis dementem invitam ciet.

Virgines

Virgines verò æquales, patris mei, meûm factûm pudet,
Optimi viri: mea mater, tui me miſeret, mei piget.
Optumam progeniem Priamo peperiſti extra me: hoc dolet,
Med obeſſe, illos prodeſſe, me obſtare, illos obſequi.

O poëma tenerum, & moratum, atque molle! ſed hoc minùs ad rem.

67. Illud, quod volumus, expreſſum eſt, ut vaticinari furor vera ſoleat.

Adeſt, adeſt fax obvoluta ſanguine atque incendio:
Multos annos latuit. Cives, ferte opem, & reſtinguite.

Deus incluſus corpore humano jam, non Caſſandra loquitur:

Jamque mari magno classis cita
Texitur: exitiûm examen rapit:
Advenit, & fera velivolantibus
Navibu' complevit manu' littora.

XXXII. Tragœdias loqui videor, & fabulas? At ex te ipſo non commentitiam rem, ſed factam, ejuſdem generis audivi: C. Coponium ad te veniſſe Dyrrhachium, quum prætorio imperio classi Rhodiæ præeſſet, cum primis hominem prudentem atque doctum; eumque dixiſſe remi-

gem quemdam e quinqueremi Rhodiorum vaticinatum, madefactum iri minùs XXX diebus Græciam ſanguine: rapinas Dyrrhachii, & conſcenſionem in naves cum fuga, fugientibuſque miſerabilem reſpectum incendiorum fore: ſed Rhodiorum claſſi propinquum reditum, ac domum itionem dari: tum neque teipſum non eſſe commotum; Marcumque Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer eſſe perterritos: paucis ſanè pòſt diebus ex Pharſalica fuga veniſſe Labienum; qui quum interitum exercitûs nuntiaviſſet, reliqua vaticinationis brevi eſſe confecta.

69. Nam & ex horreis direptum effuſumque frumentum vias omnes angiportuſque conſtraverat; & vos naves ſubitò, perterriti metu, conſcendiſtis; & noctu ad oppidum reſpicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia ſequi noluerant, videbatis: poſtremò a Rhodia claſſe deſerti, verum vatem fuiſſe ſensiſtis.

70. Expoſui quàm brevissimè potui, ſomnii, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram: quorum amborum generum una ratio eſt, quâ Cratippus noſter uti ſolet; animos hominum quadam ex parte extrinſecus eſſe tractos & hauſtos. Ex quo intelligitur, eſſe extra divinum ani-

mum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ ſenſum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non eſſe ab actione corporis ſejugatam; quæ autem pars animi, rationis atque intelligentiæ ſit particeps, eam tum maximè vigere, quum plurimùm abſit a corpore.

71. Itaque, expoſitis exemplis verarum vaticinationum & ſomniorum, Cratippus ſolet rationem concludere hoc modo. » Si ſine oculis non poteſt exſtare officium & munus oculorum; poſſunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere: qui vel ſemel ita eſt uſus oculis, ut vera cerneret, is habet ſenſum oculorum vera cernentium. Item igitur, ſi ſine divinatione non poteſt officium & munus divinationis exſtare; poteſt autem quis, quum divinationem habeat, errare aliquando, nec vera cernere: ſatis eſt ad confirmandam divinationem, ſemel aliquid eſſe ita divinatum, ut nihil fortuitò cecidiſſe videatur. Sunt autem ejus generis innumerabilia: eſſe igitur divinationem confitendum eſt.

XXXIII. Quæ verò aut conjecturâ explicantur, aut eventis animadverſa & notata ſunt, ea genera divinandi, ut ſuprà dixi, non naturalia, ſed artificioſa dicuntur: in quo aruſpices, augures conjectoreſque numerantur. Hæc improbantur a

Peripateticis; a Stoicis defenduntur. Quorum alia ſunt poſita in monumentis & diſciplina; quod Etruſcorum declarant & aruſpicini, & fulgurales, & tonitruales libri, veſtri etiam augurales: alia autem ſubitò ex tempore conjecturâ explicantur, ut apud Homerum Calchas, qui ex paſſerum numero belli Trojani annos auguratus eſt: & ut in Sullæ ſcriptum hiſtoria videmus, quod te inſpectante factum eſt, ut, quum ille in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara ſubitò anguis emergeret; quum quidem C. Poſtumius aruſpex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id quum Sulla feciſſet, tum ante oppidum Nolam florentiſſima Samnitium caſtra cepit.

73. Facta conjectura etiam in Dionyſio eſt paulò antè, quàm regnare cœpit: qui quum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipſe demiſiſſet in flumen, ſubmerſus equus voraginibus non exſtitit; quem quum maximâ contentione non potuiſſet extrahere, diſceſſit, ut ait Philiſtus, ægrè ferens: quum autem aliquantulum progreſſus eſſet, ſubitò exaudivit hinnitum, reſpexitque, & equum alacrem lætus adſpexit, cujus in juba examen apum conſederat. Quod oſtentum habuit hanc vim, ut Dionyſius paucis pòſt diebus regnare cœperit. ....

XXXIV. Quid ? Lacedæmoniis paulò ante Leuctricam calamitatem quæ ſignificatio facta eſt, quum in Herculis fano arma ſonuerunt, Herculiſque ſimulacrum multo ſudore manavit ? At eodem tempore Thebis, ut ait Calliſthenes, in templo Herculis valvæ clauſæ repagulis, ſubitò ſe ipſæ aperuerunt; armaque, quæ fixa in parietibus fuerant, ea ſunt humi inventa. Quumque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, gallos gallinaceos in eo loco ſic assiduè canere cœpiſſe, ut nihil intermitterent : tum augures dixiſſe Bœotios, Thebanorum eſſe victoriam, propterea quòd avis illa victa ſilere ſolet; canere, ſi viciſſet.

75. Eademque tempeſtate multis ſignis Lacedæmoniis Leuctricæ pugnæ calamitas denuntiabatur. Namque & Lyſandri, qui Lacedæmoniorum clarissimus fuerat, ſtatuæ, quæ Delphis ſtabat, in capite corona ſubitò exſtitit ex aſperis herbis & agreſtibus : ſtellæque aureæ, quæ Delphis erant a Lacedæmoniis poſitæ poſt navalem illam victoriam Lyſandri, quâ Athenienſes conciderunt (qua in pugna quia Caſtor & Pollux cum Lacedæmoniorum claſſe viſi eſſe dicebantur, eorum insignia deorum, ſtellæ aureæ, quas dixi, Delphis poſitæ) paulò ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ ſunt.

76. Maximum verò illud portentum iiſdem Spartiatis fuit, quòd, quum oraculum ab Jove Dodonæo petiviſſent, de victoria ſciſcitantes, legatique illud, in quo inerant ſortes, collocaviſſent; simia, quam rex Moloſſorum in deliciis habebat, & ſortes ipſas, & cetera, quæ erant ad ſortem parata, diſturbavit, & aliud aliò dissipavit. Tum ea, quæ præposita erat oraculo, ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedæmoniis eſſe, non de victoria cogitandum.

XXXV. Quid? bello Punico ſecundo, nonne C. Flaminius conſul iterum, neglexit signa rerum futurarum magna cum clade reipublicæ? qui exercitu luſtrato, quum Arretium verſus caſtra moviſſet, & contra Annibalem legiones duceret; & ipſe, & equus ejus ante signum Jovis Statoris sine cauſa repentè concidit, nec eam rem habuit religioni, objecto signo, ut peritis videbatur, ne committeret prœlium. Idem quum tripudio auſpicaretur, pullarius diem prœlii committendi differebat. Tum Flaminius ex eo quæsivit, si ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret. Quum ille quieſcendum reſpondiſſet: Flaminius, Præclara verò auſpicia, si eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur: itaque signa convelli, & ſe ſequi jussit. Quo tempore,

quum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet movere loco, nec quidquam proficeretur, plures quum accederent; Flaminius re nuntiatâ, ſuo more neglexit: itaque tribus horis conciſus exercitus, atque ipſe interfectus eſt.

78. Magnum illud etiam, quod addidit Cœlius, eo tempore ipſo, quum hoc calamitoſum fuerit prœlium, tantos terræ motus in Liguribus, Gallia, compluribuſque inſulis, totaque in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes factæ ſint, terræque deſederint, fluminaque in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit.

XXXVI. Fiunt certè divinationum conjecturæ a peritis. Midæ illi Phrygio, quum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt. Ditiſſimum fore, prædictum eſt; quod evenit. At Platoni, quum in cunis parvulo dormienti apes in labellis conſediſſent, reſponſum eſt, ſingulari illum ſuavitate orationis fore: ita futura eloquentia proviſa in infante eſt. Quid amores ac deliciæ tuæ, Roſcius? num aut ipſe, aut pro eo Lanuvium totum mentiebatur? qui quum eſſet in cunabulis, educareturque in Solonio, qui eſt campus agri Lanuvini; noctu lumine appoſito experrecta nutrix animadvertit puerum dormientem circumplica-

tum ſerpentis amplexu; quo adſpectu exterrita, clamorem ſuſtulit. Pater autem Roſcii ad aruſpices retulit; qui reſponderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. Atque hanc ſpeciem Praxiteles cælavit argento, & noſter expressit Archias versibus.

79. Quid igitur exſpectamus? an dum in foro nobiſcum dii immortales, dùm in viis verſentur, dum domi? qui quidem ipsi ſe nobis non offerunt, vim autem ſuam longè latéque diffundunt; quam quum terræ cavernis includunt, tum hominum naturis implicant: nam terræ vis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. Quid enim? non videmus, quàm ſint varia terrarum genera; ex quibus & mortifera quædam pars eſt, ut & Ampſancti in Hirpinis, & in Asia Plutonia, quæ videmus: & ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes; aliæ ſalubres; aliæ, quæ acuta ingenia gignant; aliæ quæ retuſa: quæ omnia fiunt & ex cœli varietate, & ex diſparili adſpiratione terrarum.

80. Fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe vocum gravitate & cantibus, ut pellantur animi vehementiùs: ſæpe etiam curâ & timore: qualis eſt illa,

Flexanima tamquam lymphata, aut Bacchi ſacris
Commota, in tumulis Teucrum commemorans ſuum.

XXXVII. Atque etiam illa concitatio declarat vim in animis eſſe divinam: negat enim, ſine furore Democritus quemquam poëtam magnum eſſe poſſe: quod idem dicit Plato: quem, ſi placet, appellet furorem, dummodo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus eſt. Quid veſtra oratio in causis? quid ipſa actio? poteſt eſſe vehemens, & gravis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? Equidem etiam in te ſæpe vidi, & (ut ad leviora veniamus) in Æſopo familiari tuo, tantum ardorem vultuum, atque motuum, ut eum vis quædam abſtraxiſſe a ſenſu mentis videretur.

81. Objiciuntur etiam ſæpe formæ, quæ reapſe nullæ ſunt; ſpeciem autem offerunt: quod contigiſſe Brenno dicitur, ejuſque Gallicis copiis, quum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intuliſſet: tum enim ferunt, ex oraculo hæc fatam eſſe Pythiam:

Ego providebo rem iſtam, & albæ virgines.

Ex quo factum eſt, ut viderentur virgines ferre arma contrà, & nive Gallorum obrueretur exercitus.

XXXVIII. Ariſtoteles quidem eos etiam, qui valetudinis vitio furerent, & melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in animis præſagiens atque divi-

num. Ego autem haud ſcio, an nec cardiacis hoc tribuendum ſit, nec phreneticis: animi enim integri, non vitioſi corporis, eſt divinatio.

82. Quam quidem eſſe re verâ, hac Stoicorum ratione concluditur: Si ſunt dii, neque antè declarant hominibus quæ futura ſunt; aut non diligunt homines; aut, quid eventurum ſit, ignorant; aut exiſtimant, nihil intereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit; aut non cenſent eſſe ſuæ majeſtatis præſignificare hominibus quæ ſunt futura: aut ea ne ipſi quidem dii ſignificare poſſunt.

83. At neque non diligunt nos; ſunt enim benefici, generique hominum amici; neque ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta & deſignata ſunt; neque noſtra nihil intereſt, ſcire ea, quæ eventura ſunt; erimus enim cautiores, ſi ſciemus; neque hoc alienum ducunt majeſtate ſuâ; nihil eſt enim beneficentiâ præſtantius; neque non poſſunt futura prænoſcere: non igitur ſunt dii, nec ſignificant futura: ſunt autem dii; ſignificant ergo: & non, ſi ſignificant, nullas vias dant nobis ad ſignificationis ſcientiam; fruſtra enim ſignificarent: nec, ſi dant vias, non eſt divinatio: eſt igitur divinatio.

XXXIX. Hac ratione & Chryſippus, & Diogenes, & Antipater utitur. Quid

eſt igitur, cur dubitandum ſit, quin ſint ea, quæ diſputavi veriſſima, ſi ratio mecum facit, ſi eventa, ſi populi, ſi nationes, ſi Græci, ſi barbari, ſi majores etiam noſtri, ſi denique hoc ſemper ita putatum eſt, ſi ſummi philoſophi, ſi poëtæ, ſi ſapientiſſimi viri, qui reſpublicas conſtituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum beſtiæ loquantur, exſpectamus? hominum conſentiente auctoritate contenti non ſumus.

85. Nec verò quidquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, divinandi genera, nulla ſint, niſi quòd difficile dictu videtur, quæ cujuſque divinationis ratio, quæ cauſa ſit. Quid enim habet aruſpex, cur pulmo inciſus etiam in bonis extis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur a dextra corvus, a ſiniſtra cornix faciat ratum? quid aſtrologus, cur ſtella Jovis, aut Veneris conjuncta cum luna ad ortus puerorum ſalutaris ſit; Saturni, Martiſve contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, vigilantes negligat? quid deinde cauſæ eſt, cur Caſſandra furens futura proſpiciat, Priamus ſapiens hoc idem facere non queat?

86. Cur fiat quidque, quæris? rectè omnino; ſed non nunc id agitur: fiat, necne fiat, id quæritur: ut ſi magnetem lapidem eſſe dicam, qui ferrum ad ſe al-

liciat & attrahat; rationem, cur id fiat, afferre nequeam; fieri omnino neges. Quod idem facis in divinatione; quam & cernimus ipsi, & audimus, & legimus, & a patribus accepimus: neque ante philoſophiam patefactam, quæ nuper inventa eſt, hac de re communis vita dubitavit, &, poſtea quàm philoſophia processit, nemo aliter philoſophus ſensit, in quo modò eſſet auctoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis, præter Xenophanem, neminem: adjunxi veterem Academiam, Peripateticos, Stoicos: unus diſſentit Epicurus. Quî verò hoc turpius, quàm quòd idem nullam ſensit gratuitam eſſe virtutem?

XL. Quis eſt autem, quem non moveat clariſſimis monumentis teſtata consignataque antiquitas? Calchantem augurem ſcribit Homerus longè optimum, eumque ducem classium fuiſſe ad Ilium. Auſpiciorum credo ſcientiâ, non locorum. Amphilochus & Mopſus Argivorum reges fuerunt, ſed iidem augures; iique urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderunt.

88. Atque etiam ante hos Amphiaraus & Tiresias, non humiles & obſcuri, neque eorum similes, ut apud Ennium eſt,

Qui ſui quæſtûs causâ fictas ſuſcitant ſententias,

ſed clari & præſtantes viri, qui avibus &

ſignis admoniti futura dicebant: quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, ſolum ſapere, ceteros umbrarum vagari modo. Amphiaraum autem ſic honoravit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab ejus ſolo, in quo eſt humatus, oracula peterentur.

89. Quid Aſiæ rex Priamus, nonne & Helenum filium, & Caſſandram filiam divinantes habebat, alterum auguriis, alteram mentis incitatione & permotione divinâ? quo in genere Marcios quoſdam fratres, nobili loco natos, apud majores noſtros fuiſſe ſcriptum videmus. Quid? Polyidum Corinthium, nonne Homerus & aliis multa, & filio ad Trojam proficiſcenti, mortem prædixiſſe commemorat? Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant: ut enim ſapere, ſic divinare regale ducebant, ut teſtis eſt noſtra civitas; in qua & reges, augures, & poſtea privati eodem ſacerdotio præditi rempublicam religionum auctoritate rexerunt.

XLI. Eaque divinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſi quidem & in Gallia Druidæ ſunt, e quibus ipſe Divitiacum Æduum, hoſpitem tuum laudatoremque cognovi; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur,

& partim auguriis, partim conjecturâ; quæ eſſent futura dicebat. Et in Perſis augurantur & divinant Magi, qui congregantur in fano commentandi causâ, atque inter ſe colloquendi: quod etiam idem vos quondam facere Nonis ſolebatis. Nec quiſquam rex Perſarum poteſt eſſe, qui non antè Magorum diſciplinam ſcientiamque perceperit.

91. Licet autem videre & genera quædam, & nationes huic ſcientiæ deditas. Telmeſſus in Caria eſt; qua in urbe excellit aruſpicum diſciplina: itemque Elis in Peloponneſo familias duas certas habet, Jamidarum unam, alteram Clutidarum, aruſpicinæ nobilitate præſtantes. In Syria Chaldæi cognitione aſtrorum ſolertiâque ingeniorum antecellunt.

92. Etruria autem de cœlo tacta ſcientiſſimè animadvertit; eademque interpretatur, quid quibuſque oſtendatur monſtris atque portentis. Quocirca bene apud majores noſtros ſenatus tum, quum florebat imperium, decrevit, ut de principum filiis ſex ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quæſtum. Phryges autem, & Piſidæ, & Cilices, & Arabum natio, avium ſignificationibus plurimùm obtemperant: quod

idem factitatum in Umbria accepimus.

XLII. Ac mihi quidem videntur e locis quoque ipsis, qui a quibuſque incolebantur, divinationum opportunitates eſſe ductæ. Etenim Ægyptii, & Babylonii, in camporum patentium æquoribus habitantes, quum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere poſſet, omnem curam in siderum cognitione poſuerunt. Etruſci autem, quòd religione imbuti ſtudiosiùs & crebriùs hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maximè dediderunt: quódque propter aëris crassitudinem de cœlo apud eos multa fiebant, & quòd ob eamdem cauſam multa invisitata, partim e cœlo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum pecudumve conceptu & ſatu, oſtentorum exercitatissimi interpretes exſtiterunt: quorum quidem vim, ut tu ſoles dicere, verba ipſa prudenter a majoribus posita declarant: quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur.

94. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quòd paſtu pecudum maximè utuntur, campos & montes hieme & æſtate peragrantes, propterea faciliùs cantus avium & volatus notaverunt: eademque & Pisidiæ cauſa fuit, & huic noſtræ Umbriæ. Tum Caria tota, præcipuéque Tel-

meſſes, quos antè dixi, quòd agros uberrimos maximéque fertiles incolunt, in quibus multa propter fecunditatem fingi gignique poſſunt, in oſtentis animadvertendis diligentes fuerunt.

XLIII. Quis verò non videt, in optima quaque republica plurimùm auſpicia & reliqua divinandi genera valuiſſe? Quis rex umquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione divinâ? neque ſolùm in pace, ſed in bello multò etiam magis; quò majus erat certamen & diſcrimen ſalùtis. Omitto noſtros, qui nihil in bello ſine extis agunt, nihil ſine auſpiciis domi habent. Auſpicia externa videamus. Nam & Athenienſes omnibus ſemper publicis consiliis divinos quoſdam ſacerdotes, quos *μάντεις* vocant, adhibuerunt; & Lacedæmonii regibus ſuis augurem aſſeſſorem dederunt; itemque ſenibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem intereſſe voluerunt; iidemque de rebus majoribus ſemper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut a Dodona petebant.

96. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum rempublicam temperavit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmavit: quas quum vellet Lyſander commutare, eâdem eſt prohibitus religione. Atque etiam qui præerant Lacedæmoniis, non contenti vigilantibus curis, in Paſi-

phaæ fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomniandi causâ, incubabant, quia vera quietis oracula ducebant.

97. Ad noſtra jam redeo. Quoties ſenatus decemviros ad libros ire jussit? Quantis in rebus, quámque ſæpe reſponſis aruſpicum paruit? Nam & quum duo viſi ſoles eſſent, & quum tres lunæ, & quum faces, & quum ſol nocte viſus eſſet, & quum e cœlo fremitus auditus, & quum cœlum diſcessiſſe viſum eſt, atque in eo animadversi globi. Delata etiam ad ſenatum labes agri Privernatis, quum ad infinitam altitudinem terra deſediſſet, Apuliaque maximis terræ motibus conquaſſata eſſet: quibus portentis magna populo Romano bella, pernicioſæque ſeditiones denuntiabantur: inque his omnibus reſponſa aruſpicum cum Sibyllæ versibus congruebant.

98. Quid, quum Cumis Apollo ſudavit? Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monſtrum fuit? quid, quòd fluvius Atratus ſanguine fluxit? quid, quum ſæpe lapidum, ſanguinis nonnumquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, quum in Capitolio ictus centaurus e cœlo eſt? in Aventino portæ, & homines? Tuſculi ædes Caſtoris & Pollucis, Romæque Pietatis? nonne & aruſpices ea

reſponderunt, quæ evenerunt, & in Sibyllæ libris eædem repertæ prædictiones ſunt?

XLIV. Cæciliæ, Q. filiæ, ſomnio, modò, Marsico bello, templum eſt a ſenatu Junoni Soſpitæ reſtitutum: quod quidem ſomnium Siſenna quum diſputaviſſet mirificè ad verbum cum re conveniſſe; tum inſolenter, credo, ab Epicureo aliquo inductus, diſputat, ſomniis credi non oportere. Idem contra oſtenta nihil diſputat, exponitque initio belli Marsici & deorum ſimulacra ſudaviſſe, & ſanguinem fluxiſſe, & diſcessiſſe cœlum; & ex occulto auditas eſſe voces, quæ pericula belli nuntiarent; & Lanuvii clypeos, quod aruſpicibus triſtiſſimum viſum eſſet, a muribus eſſe deroſos.

100. Quid, quod in annalibus habemus, Veïenti bello, quum lacus Albanus præter modum creviſſet, Veïentem quemdam ad nos, hominem nobilem, perfugiſſe, eumque dixiſſe, ex fatis, quæ Veïentes ſcripta haberent, Veïos capi non poſſe, dum lacus is redundaret; &, si lacus emiſſus, lapſu & curſu ſuo ad mare profluxiſſet, perniciosum populo Romano; sin autem ita eſſet eductus, ut ad mare pervenire non poſſet, tum ſalutare noſtris fore: ex quo illa admirabilis a majoribus Albanæ aquæ facta deductio eſt. Quum

autem Veïentes bello feſſi legatos ad ſenatum miſiſſent, tum ex his quidam dixiſſe dicitur, non omnia illum transfugam auſum eſſe ſenatui dicere; in iiſdem enim fatis ſcriptum Veïentes habere, *Fore ut brevi a Gallis Roma caperetur:* quod quidem ſexennio poſt Veios captos factum eſſe videmus.

XLV. Sæpe etiam & in prœliis Fauni auditi; & in rebus turbidis veridicæ voces ex occulto miſſæ eſſe dicuntur: cujus generis duo ſunt ex multis exempla, ſed maxima. Nam non multò ante urbem captam exaudita vox eſt a luco Veſtæ, qui a Palatii radice in novam viam devexus eſt, *Ut muri & portæ reficerentur; futurum eſſe, niſi proviſum eſſet, ut Roma caperetur.* Quod neglectum, quum caveri poterat, poſt acceptam illam maximam cladem explicatum eſt: ara enim Aio Loquenti, quam ſeptam videmus exadverſus eum locum conſecrata eſt. Atque etiam ſcriptum a multis eſt, quum terræ motus factus eſſet, *Ut ſue plenâ procuratio fieret*, vocem ab æde Junonis ex arce exſtitiſſe: quocirca Junonem illam appellatam Monetam. Hæc igitur & a diis ſignificata, & a noſtris majoribus judicata contemnimus?

102. Neque ſolùm deorum voces Pythagorei obſervitaverunt, ſed etiam homi-

num, quæ vocant omina : quæ majores noſtri, quia valere cenſebant, idcirco omnibus rebus agendis, *Quod bonum, fauſtum, felix, fortunatumque eſſet*, præfabantur ; rebuſque divinis, quæ publicè fierent, ut *faverent linguis*, imperabatur ; inque feriis imperandis, *ut litibus & jurgiis ſe abſtinerent.* Itemque in luſtranda colonia, ab eo, qui eam deduceret ; & quum imperator exercitum, cenſor populum luſtraret, bonis nominibus qui hoſtias ducerent, eligebantur : quod idem in delectu conſules obſervant, ut primus miles fiat bono nomine. Quæ quidem a te ſcis & conſule & imperatore ſummâ religione eſſe ſervata. Prærogativam etiam majores omen juſtorum comitiorum eſſe voluerunt.

XLVI. Atque ego exempla ominum nota proferam. L. Paulus conſul iterum, quum ei, bellum ut cum rege Perſe gereret, obtigiſſet ; ut eâ ipsâ die domum ad veſperam rediit, filiolam ſuam Tertiam, quæ tum erat admodum parva, oſculans animadvertit triſticulam. Quid eſt inquit, mea Tertia ? quid triſtis es ? Mi pater, inquit, Perſa periit. Tum ille arctiùs puellam complexus, Accipio, inquit, mea filia, omen. Erat autem mortuus catellus eo nomine.

104. L. Flaccum, flaminem Martialem,

ego audivi, quum diceret, Cæciliam Metelli, quum vellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſſe in quoddam ſacellum ominis capiendi causâ; quod fieri more veterum ſolebat. Quum virgo ſtaret, & Cæcilia in ſella ſederet, neque diu ulla vox exſtitiſſet, puellam defatigatam petiiſſe a matertera, ut ſibi concederet pauliſper, ut in ejus ſella requieſceret: illam autem dixiſſe, Verò, mea puella, tibi concedo meas ſedes: quod omen res conſecuta eſt; ipſa enim brevi mortua eſt; virgo autem nupsit cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc poſſe contemni, vel etiam rideri, præclarè intelligo: ſed id ipſum eſt deos non putare, quæ ab iis ſignificantur, contemnere.

XLVII. Quid de auguribus loquar? tuæ partes ſunt: tuum, inquam, auſpiciorum patrocinium debet eſſe: tibi App. Claudius augur conſuli nuntiavit, addubitato Salutis augurio, bellum domeſticum triſte ac turbulentum fore; quod paucis pòſt menſibus exortum, paucioribus a te eſt diebus oppreſſum. Cui quidem auguri vehementer aſſentior: ſolus enim multorum annorum memoriâ, non decantandi augurii, ſed divinandi tenuit diſciplinam: quem irridebant collegæ tui, eumque tum Piſidam, tum Soranum augurem eſſe dicebant: quibus nulla videbatur in augu-

riis aut auſpiciis præſensio, aut ſcientia veritatis futuræ; ſapienter aiebant ad opinionem imperitorum eſſe ficτas religiones. Quod longè ſecus eſt; neque enim in paſtoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipſo Romulo hæc calliditas eſſe potuit, ut, ad errorem multitudinis, religionis ſimulacra fingerent: ſed difficultas laborque diſcendi diſertam negligentiam reddidit: malunt enim diſſerere, nihil eſſe in auſpiciis, quàm, quid ſit, ediſcere.

106. Quid eſt illo auſpicio divinius, quod apud te in Mario eſt, ut utar potiſſimùm te auctore?

Hîc Jovis altiſoni ſubitò pinnata ſatelles,
Arboris e trunco, ſerpentis ſaucia morſu,
Subigit ipſa feris transfigens unguibus anguem
Semianimum, & variâ graviter cervice micantem.
Quem ſe intorquentem lanians, roſtroque cruentans,
Jam ſatiata animos, jam duros ulta dolores,
Abjicit efflantem, & laceratum affligit in unda,
Seque obitu a ſolis nitidos convertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pennis, lapſuque volantem
Conſpexit Marius, divini numinis augur;
Fauſtaque signa ſuæ laudis, reditusque notavit;
Partibus intonuit cœli pater ipſe siniſtris.
Sic aquilæ clarum firmavit Jupiter omen.

XLVIII. Atque ille Romuli auguratus,

paſtoralis, non urbanus fuit: nec fictus ad opinionem imperitorum, ſed a certis acceptus, & poſteris traditus. Itaque Romulus augur, ut apud Ennium eſt, cum fratre item augure,

Curantes magna cum cura, concupientes
Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurioque.
Hinc Remus auſpicio ſe devovet, atque ſecundam
Solus avem ſervat. At Romulu' pulcher in alto
Quærit Aventino, ſervans genus altivolantum.
Certabant, urbem Romam, Remoramne vocarent.
Omnibu' cura viris, uter eſſet induperator.
Exſpectant, veluti conſul quum mittere ſignum
Volt: omnes avidi ſpectant ad carceris oras,
Quàm mox emittat pictis ex faucibu' currus:
108. *Sic exſpectabat populus, atque ore timebat*
Rebus, utri magni victoria ſit data regni.
Interea ſol albu' receſſit in infera noctis.
Exin candida ſe radiis dedit icta foras lux:
Et ſimul ex alto longè pulcherrima præpes
Læva volavit avis: ſimul aureus exoritur ſol.
Cedunt de cœlo ter quatuor corpora ſancta
Avium, præpetibus ſeſe, pulchriſque locis dant.
Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora,
Auſpicio regni ſtabilita ſcamna, ſolumque.

XLIX. Sed unde huc digreſſa eſt, eódem redeat oratio. Si nihil queam diſpu-

tare, quamobrem quidque fiat, & tantummodo fieri ea quæ commemoravi, doceam; parumne Epicuro, Carneadive reſpondeam? Quid, si etiam ratio exſtat artificioſæ præſensionis, facilis; divinæ autem, paulò obſcurior? quæ enim extis, quæ fulgoribus, quæ portentis, quæ aſtris præſentiuntur, hæc notata ſunt obſervatione diuturnâ. Affert autem vetuſtas omnibus in rebus longinquâ obſervatione incredibilem ſcientiam; quæ poteſt eſſe sine motu atque impulſu deorum, quum, quid ex quoque eveniat, & quid quamque rem significet, crebrâ animadversione perſpectum eſt.

110. Altera divinatio eſt naturalis, ut antè dixi; quæ physicâ diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturam deorum, a qua, ut doctissimis ſapientissimiſque placuit, hauſtos animos & libatos habemus: quumque omnia completa & referta sint æterno ſenſu & mente divinâ, neceſſe eſt cognatione divinorum animorum animos humanos commoveri. Sed vigilantium animi vitæ necessitatibus ſerviunt, disjunguntque ſe a ſocietate divina, vinclis corporis impediti.

111. Rarum eſt quoddam genus eorum, qui ſe a corpore avocent, & ad divinarum rerum cognitionem curâ omni ſtudioque rapiantur. Horum ſunt auguria non divini

impetûs,

impetûs, ſed rationis humanæ; nam & naturâ futura præſentiunt, ut aquarum fluxiones & deflagrationem futuram aliquando cœli atque terrarum. Alii autem in republica exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multò antè proſpiciunt; quos prudentes poſſumus dicere, id eſt, providentes; divinos nullo modo poſſumus; non plus, quàm Milesium Thalem, qui ut objurgatores ſuos convinceret, oſtenderetque etiam philoſophum, si ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam, antequam florere cœpiſſet, in agro Milesio coëmiſſe dicitur. Animadverterat fortaſſe quâdam ſcientiâ, olearum ubertatem fore. Et quidem idem primus defectionem ſolis, quæ Aſtyage regnante facta eſt, prædixiſſe fertur.

L. Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præſentiunt; ſed nullam eorum divinationem voco: ne illam quidem, quâ ab Anaximandro physico moniti Lacedæmonii ſunt, ut urbem & tecta linquerent, armatique in agro excubarent, quòd terræ motus inſtaret, tum, quum & urbs tota corruit, & ex monte Taygeto extrema montis quasi puppis avulſa eſt. Ne Pherecydes quidem ille Pythagoræ magiſter, potiùs divinus habebitur, quàm physicus; qui quum vidiſ-

ſet hauſtam aquam de jugi puteo, terræ motum dixit inſtare.

113. Nec verò umquam animus hominis naturaliter divinat, niſi quum ita ſolutus eſt & vacuus, ut ei planè nihil ſit cum corpore: quod aut vatibus contingit, aut dormientibus. Itaque ea duo genera a Dicæarcho probantur, &, ut dixi, a Cratippo noſtro: ſi propterea quòd ea proficiſcuntur a natura; ſint ſumma ſanè, modò ne ſola: ſin autem nihil eſſè in obſervatione putant; multa tollunt, quibus vitæ ratio continetur. Sed quoniam dant aliquid, idque non parvum, vaticinationes cum ſomniis; nihil eſt, quòd cum his magnopere pugnemus, præſertim quum ſint, qui omnino nullam divinationem probent.

114. Ergo & ii, quorum animi, ſpretis corporibus, evolant atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati atque incitati, cernunt illa profectò, quæ vaticinitantes prænuntiant; multiſque rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent; ut ii, qui ſono quodam vocum & Phrygiis cantibus incitantur: multos nemora ſilvæque, multos amnes aut maria commovent; quorum furibunda mens videt antè multò, quæ futura ſunt. Quo de genere illa ſunt,

Eheu videte; judicavit inclytum judicium

Inter deas tres aliquis : quo judicio Lacedæmonia Mulier, furiarum una, adveniet.

Eodem enim modo multa a vaticinantibus ſæpe prædicta ſunt, neque ſolùm verbis, ſed etiam

Verſibu', quos olim Fauni, vateſque canebant.

Similiter Marcius, & Publicius vates ceciniſſe dicuntur : quo de genere, Apollinis operta prolata ſunt. Credo etiam anhelitus quoſdam fuiſſe terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent.

LI. Atque hæc quidem vatum ratio eſt; nec diſſimilis ſanè ſomniorum : nam quæ vigilantibus accidunt vatibus, eadem nobis dormientibus : viget enim animus in ſomnis, liberque ſenſibus ab omni impeditione curarum, jacente & mortuo pene corpore. Qui quia vixit ab omni æternitate, verſatuſque eſt cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum ſunt, videt, si modò temperatis eſcis modiciſque potionibus ita eſt affectus, ut ſopito corpore ipſe vigilet. Hæc ſomniantis eſt divinatio.

116. Hîc magna quædam exoritur, neque ea naturalis, ſed artificioſa ſomniorum Antiphontis interpretatio; eodemque modo & oraculorum & vaticinationum : ſunt enim explanatores, ut grammatici poëtarum. Nam ut aurum & argentum,

æs, ferrum, fruſtra natura divina genuiſſet, niſi eadem docuiſſet quemadmodum ad eorum venas perveniretur: nec fruges terræ, baccaſve arborum cum utilitate ulla generi humano dediſſet, niſi earum cultus & conditiones tradidiſſet: materiave quid juvaret, niſi confectionis ejus fabricam haberemus? ſic cum omni utilitate, quam dii hominibus dederunt, ars aliqua conjuncta eſt, per quam illa utilitas percipi poſſit. Item igitur ſomniis, vaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obſcura, multa ambigua, explanationes adhibitæ ſunt interpretum.

117. Quo modo autem aut vates, aut ſomniantes ea videant, quæ nuſquam etiam tunc ſint, magna quæſtio eſt. Sed explorata ſi ſint ea, quæ antè quæri debeant; ſint hæc, quæ quærimus, faciliora: continet enim totam hanc quæſtionem ea ratio, quæ eſt de natura deorum, quæ a te ſecundo libro eſt explicata dilucidè. Quam ſi obtinemus, ſtabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, Eſſe deos, & eorum providentiâ mundum adminiſtrari, eoſdemque conſulere rebus humanis, nec ſolùm universis, verùm etiam ſingulis. Hæc ſi tenemus, quæ mihi quidem non videntur poſſe convelli; profectò hominibus a diis futura ſignificari neceſſe eſt. Sed diſtinguendum videtur, quonam modo.

LII. Non placet Stoicis, ſingulis jecorum fiſsis, aut avium cantibus intereſſe deum; neque enim decorum eſt, nec diis dignum, nec fieri ullo pacto poteſt: ſed ita a principio inchoatum eſſe mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in avibus, alia in fulgoribus, alia in oſtentis, alia in ſtellis, alia in ſomniantium visis, alia in furentium vocibus. Ea quibus bene percepta ſunt, ii non ſæpe falluntur. Malè conjecta, maléque interpretata, falſa ſunt, non rerum vitio, ſed interpretum inſcientiâ. Hoc autem posito atque conceſſo, eſſe quamdam vim divinam, hominum vitam continentem; non difficile eſt, quæ fieri certè videmus, ea quâ ratione fiant, ſuſpicari. Nam & ad hoſtiam deligendam poteſt dux eſſe vis quædam ſentiens, quæ eſt toto confuſa mundo; & tum, ipſam quum immolare velis, extorum fieri mutatio poteſt, ut aut absit aliquid, aut ſupersit: parvis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit.

119. Quod ne dubitare poſſimus, maximo eſt argumento, quod paulò ante interitum Cæſaris contigit; qui quum immolaret illo die, quo primùm in ſella aurea ſedit, & cum purpurea veſte proceſſit, in extis bovis opimi cor non fuit. Num igitur cenſes ullum animal, quod

ſanguinem habeat, sine corde eſſe poſſe? Quâ ille rei novitate perculſus, quum Spurinna diceret timendum eſſe, ne & consilium, & vita deficeret; earum enim rerum utramque a corde proficiſci: poſtero die caput in jecore non fuit. Quæ quidem illi portendebantur a diis immortalibus, ut videret interitum, non ut caveret. Quum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus victima illa vivere nequiſſet, intelligendum eſt, in ipſo immolationis tempore eas partes, quæ absint, interiſſe.

LIII. Eademque efficit in avibus divina mens, ut tum huc, tum illuc volent alites; tum in hac, tum in illa parte ſe occultent; tum a dextra, tum a siniſtra parte canant oſcines. Nam si animal omne, ut vult, ita utitur motu ſui corporis, prono, obliquo, ſupino; membraque quocumque vult, flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaque antè efficit pene, quàm cogitat: quantò id deo eſt facilius, cujus numini parent omnia?

121. Idemque mittit & signa nobis ejus generis, qualia permulta hiſtoria tradidit; quale ſcriptum illud videmus. Si luna paulò ante ſolis ortum defeciſſet in signo Leonis, fore, ut armis Darius, & Perſæ ab Alexandro & Macedonibus vincerentur, Dariuſque moreretur: &, si puella

nata biceps eſſet, ſeditionem in populo fore, corruptelam & adulterium domi; &, si mulier leonem peperiſſe viſa eſſet, fore, ut ab exteris gentibus vinceretur ea reſpublica, in qua id contigiſſet. Ejuſdem generis etiam illud eſt, quod ſcribit Herodotus, Crœsi filium, quum eſſet infans, locutum; quo oſtento regnum patris & domum funditus concidiſſe. Caput arsiſſe Servio Tullio dormienti, quæ hiſtoria non prodidit? Ut igitur qui ſe tradet quieti, præparato animo quum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & vera cernit in ſomnis; sic caſtus animus puruſque vigilantis, & ad aſtrorum, & ad avium, reliquorumque signorum, & ad extorum veritatem eſt paratior.

LIV. Hoc nimirum eſt illud, quod de Socrate accepimus, quodque ab ipſo in libris Socraticorum ſæpe dicitur, Eſſe divinum quiddam, quod dæmonion appellat, cui ſemper ipſe paruerit, numquam impellenti, ſæpe revocanti. Et Socrates quidem (quo quem auctorem meliorem quærimus?) Xenophonti conſulenti, ſequereturne Cyrum; poſtea quàm expoſuit, quæ sibi videbantur, *Et noſtrum quidem*, inquit, *humanum eſt conſilium, ſed de rebus & obſcuris, & incertis ad Apollinem cenſeo referendum: ad quem etiam*

Athenienſes publicè de majoribus rebus ſemper retulerunt.

123. Scriptum eſt item, quum Critonis, ſui familiaris, oculum alligatum vidiſſet, quæsiviſſe, quid eſſet: quum autem ille reſpondiſſet, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remiſſus eſſet, in oculum ſuum recidiſſe: tum Socrates, *Non enim paruiſti mihi revocanti, quum uterer, quâ ſoleo, præſagitione divinâ.* Idem etiam Socrates, quum apud Delium malè pugnatum eſſet, Lachete prætore, fugeretque cum ipſo Lachete, ut ventum eſt in trivium, eâdem, quà ceteri, fugere noluit: quibus quærentibus, cur non eâdem viâ pergeret, deterreri ſe a deo dixit: tum quidem ii, qui aliâ viâ fugerant, in hoſtium equitatum inciderunt. Permulta collecta ſunt ab Antipatro, quæ mirabiliter a Socrate divinata ſunt, quæ prætermittam: tibi enim nota ſunt; mihi ad commemorandum non neceſſaria. Illud tamen ejus philoſophi magnificum, ac pene divinum, quòd, quum impiis ſententiis damnatus eſſet, æquissimo animo ſe dixit mori: neque enim domo egredienti, neque illud ſuggeſtum, in quo cauſam dixerat, adſcendenti, signum sibi ullum, quod conſueſſet, a deo, quasi mali alicujus impendentis, datum.

LV. Equidem sic arbitror, etiam si

multa fallant eos, qui aut arte, aut conjecturâ divinare videantur, eſſe tamen divinationem; homines autem, ut in ceteris artibus, sic in hac poſſe falli. Poteſt accidere, ut aliquod signum dubiè datum, pro certo sit acceptum: poteſt aliquod latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi contrarium: mihi autem ad hoc, de quo diſputo, probandum ſatis eſt, non modò plura, ſed etiam pauciora, divinè præſenſa & prædicta reperiri.

125. Quin etiam hoc non dubitans dixerim: si unum aliquid ita sit prædictum præſenſumque, ut quum evenerit, ita cadat ut prædictum sit, neque in eo quidquam caſu & fortuitò factum eſſe appareat, eſſe certè divinationem, idque eſſe omnibus confitendum. Quocirca primùm mihi videtur, ut Poſſidonius facit, a deo, de quo ſatis dictum eſt, deinde a fato, deinde a natura, vis omnis divinandi, ratioque repetenda. Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. Fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id eſt, ordinem ſeriemque cauſarum, quum cauſa cauſæ nexa rem ex ſe gignat: ea eſt ex omni æternitate fluens veritas ſempiterna. Quod quum ita sit, nihil eſt factum, quod non futurum fuerit: eodemque modo nihil eſt futurum, cujus non cauſas id ipſum efficientes natura contineat.

126. Ex quo intelligitur, ut fatum ſit non id, quod ſuperſtitioſè, ſed id quod phyſicè dicitur, cauſa æterna rerum, cur & ea, quæ præterierunt, facta ſint, &, quæ inſtant, fiant, &, quæ ſequuntur, futura ſint. Ita fit, ut obſervatione notari poſſit, quæ res quamque cauſam plerumque conſequatur, etiam ſi non ſemper: nam id quidem affirmare difficile eſt. Eaſdemque cauſas veriſimile eſt rerum futurarum cerni ab iis, qui aut per furorem eas, aut in quiete videant.

LVI. Præterea quum fato omnia fiant (id quod alio loco oſtendetur) ſi quis mortalis poſſit eſſe, qui colligationem cauſarum omnium perſpiciat animo, nihil eum profectò fallet: qui enim teneat cauſas rerum futurarum, idem neceſſe eſt omnia teneat, quæ futura ſint. Quod quum nemo facere, niſi deus, poſſit, relinquendum eſt homini, ut ſignis quibuſdam, conſequentia declarantibus, futura præſentiat: non enim illa quæ futura ſunt, ſubitò exiſtunt; ſed eſt, quaſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis, nihil novi efficientis, & primum quidque replicantis. Quod & ii vident, quibus naturalis divinatio data eſt; & ii, quibus curſus rerum obſervando notatus eſt: qui etſi cauſas ipſas non cernunt, ſigna tamen cauſarum & notas cernunt; ad quas, ad-

hibitâ memoriâ & diligentiâ, ex monumentis ſuperiorum efficitur ea divinatio, quæ artificioſa dicitur, extorum, fulgurum, oſtentorum, signorumque cœleſtium.

128. Non eſt igitur, ut mirandum sit, ea præſentiri a divinantibus, quæ nuſquam sint: ſunt enim omnia, ſed tempore abſunt. Atque ut in ſeminibus vis ineſt earum rerum, quæ ex iis progignuntur, sic in causis conditæ ſunt res futuræ: quas eſſe futuras aut concitata mens, aut ſoluta ſomno, cernit; aut ratio, aut conjectura præſentit. Atque ut ii, qui ſolis & lunæ reliquorumque siderum ortus, obitus, motuſque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit, multò antè prædicunt; sic qui curſum rerum, eventorumque conſequentiam diuturnitate pertractatâ notaverunt, aut ſemper, aut, si id difficile eſt, plerumque; quòd si ne id quidem conceditur, nonnumquam certè, quid futurum sit, intelligunt. Atque hæc quidem, & quædam hujuſmodi argumenta, cur sit divinatio, ducuntur a fato.

LVII. A natura autem alia quædam ratio eſt; quæ docet, quanta sit animi vis ſejuncta a corporis ſensibus: quod maximè contingit aut dormientibus, aut mente permotis. Ut enim deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua ſentiunt inter ſe, quid quiſque ſentiat; ex quo fit,

ut homines, etiam quum taciti optent quid, aut voveant, non dubitent quin dii illud exaudiant; sic animi hominum, quum aut ſomno ſoluti vacant corpore, aut mente permoti per ſe ipsi liberi incitati moventur, cernunt ea, quæ permiſti cum corpore animi videre non poſſunt.

130. Atque hanc quidem rationem naturæ difficile eſt fortaſſe traducere ad id genus divinationis, quod ex arte profectum dicimus; ſed tamen id quoque rimatur quantum poteſt Poſſidonius, quum eſſe cenſet in natura signa quædam rerum futurarum. Etenim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quotannis ſolere ſervare, conjecturamque capere, ut ſcribit Ponticus Heraclides, ſalubriſne, an peſtilens annus futurus sit: nam si obſcurior & quasi caliginoſa ſtella exſtiterit, pingue & concretum eſſe cœlum, ut ejus adſpiratio gravis & peſtilens futura sit; sin illuſtris & perlucida ſtella apparuerit, significari cœlum eſſe tenue, purumque, & propterea ſalubre.

131. Democritus autem cenſet ſapienter inſtituiſſe veteres, ut hoſtiarum immolatarum inſpicerentur exta, quorum ex habitu atque ex colore tum ſalubritatis, tum peſtilentiæ signa percipi; nonnumquam etiam quæ sit vel ſterilitas agrorum, vel fertilitas futura: quæ si à natura pro-

ſecta obſervatio atque uſus agnovit; multa afferre potuit dies, quæ animadvertendo notarentur: ut ille Pacuvianus, qui in Chryſe physicus inducitur, minimè naturam rerum cognoſſe videatur.

Nam iſtis, qui linguam avium intelligunt,
Pluſque ex alieno jecore ſapiunt, quàm ex ſuo,
Magis audiendum, quàm auſcultandum cenſeo.

Cur, quæſo? quum ipſe, paucis interpoſitis verſibus, dicas ſatis luculentè:

Quidquid eſt hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
Sepelit, recipitque in ſeſe omnia: omniumque idem eſt pater;
Indidemque eademque oriuntur de integro, atque eòdem occidunt.

Quid eſt igitur, quum domus ſit omnium una, eaque communis, quumque animi hominum ſemper fuerint, futurique ſint, cur ii, quid ex quoque eveniat, & quid quamque rem ſignificet, perſpicere non poſſint?

LVIII. Hæc habui, de divinatione quæ dicerem. Nunc illa teſtabor, non me ſortilegos, neque eos, qui quæſtûs causâ hariolentur, ne pſychomantia quidem, quibus Appius amicus tuus uti ſolebat, agnoſcere.

Non habeo denique nauci Marſum augurem,
Non aruſpices vicanos, non de circo aſtrologos,
Non Iſiacos conjectores, non interpretes ſomniûm.
Non enim ſunt ii ſcientiâ, aut arte divini,
Sed ſuperſtitiosi vates, impudenteſque harioli,
Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:
Qui sibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant viam:
Quibu' divitias pollicentur, ab iis drachmam ipsi petunt:
De his divitiis sibi deducant drachmam, reddant cetera.

Atque hæc quidem Ennius, qui paucis antè verſibus eſſe deos cenſet, ſed eos non curare opinatur, quid agat humanum genus. Ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, levitate, vanitate, malitiâ excluſâ, divinationem probo. Quæ quum dixiſſet Quintus: Præclarè tu quidem, inquam, paratus *** *Deſunt pauca quædam.*

DE DIVINATIONE,

LIBER SECUNDUS.

M. Cicero, Academicam perſonam ſuſtinens, Stoicorum argumenta confutat argumentis, ita ut, ſuperſtitione tollendâ, non tamen religio tollatur.

I. Quærenti mihi, multumque & diu cogitanti, quanam re poſſem prodeſſe quàm plurimis, ne quando intermitterem conſulere reipublicæ, nulla major occurrebat, quàm si optimarum artium vias traderem meis civibus; quod compluribus jam libris me arbitror confecutum. Nam & cohortati ſumus, ut maximè potuimus, ad philoſophiæ ſtudium eo libro, qui eſt inſcriptus Hortenſius; & quod genus philoſophandi minimè arrogans, maximéque & conſtans, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris oſtendimus.

2. Quumque fundamentum eſſet philoſophiæ poſitum in finibus bonorum & malorum, perpurgatus eſt is locus a nobis quinque libris, ut, quid a quoque, & quid contra quemque philoſophum dice-

retur, intelligi poſſet. Totidem ſubſecuti libri Tuſculanarum diſputationum, res ad beatè vivendum maximè neceſſarias aperuerunt: primus enim eſt de contemnenda morte; ſecundus de tolerando dolore; de ægritudine lenienda tertius; quartus de reliquis animi perturbationibus; quintus eum locum complexus eſt, qui totam philoſophiam maximè illuſtrat; docet enim ad beatè vivendum virtutem ſe ipsâ eſſe contentam.

3. Quibus rebus editis, tres libri perfecti ſunt de Natura Deorum; in quibus omnis ejus loci quæſtio continetur: quæ ut plenè eſſet cumulatéque perfecta, de Divinatione ingreſſi ſumus his libris ſcribere: quibus (ut eſt in animo) de Fato si adjunxerimus, erit abundè ſatisfactum toti huic quæſtioni. Atque his libris annumerandi ſunt ſex de Republica, quos tunc ſcripſimus, quum gubernacula reipublicæ tenebamus: magnus locus, philoſophiæque proprius, a Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totaque Peripateticorum familia tractatus uberrimè. Nam quid ego de Conſolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi ſanè aliquantum medetur; ceteris autem multum illam profuturam puto. Interjectus eſt etiam nuper liber is, quem ad noſtrum Atticum de Senectute miſimus: in primiſque, quoniam philoſophiâ

vir bonus efficitur, & fortis, Cato noſter in horum librorum numero ponendus eſt. Quumque Ariſtoteles, itemque Theophraſtus, excellentes viri quum ſubtilitate, tum copiâ, cum philoſophia dicendi etiam præcepta conjunxerint, noſtri quoque Oratorii libri in eumdem numerum referendi videntur. Ita tres erunt de Oratore; quartus, Brutus; quintus, Orator.

II. Adhuc hæc erant: ad reliqua alacri tendebamus animo, sic parati, ut, niſi quæ cauſa gravior obſtitiſſet, nullum philoſophiæ locum eſſe pateremur, qui non Latinis litteris illuſtratus pateret. Quod enim munus reipublicæ afferre majus meliuſve poſſumus, quàm si docemus atque erudimus juventutem? his præſertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapſa eſt, ut omnium opibus refrenanda ac coërcenda sit.

5. Nec verò id effici poſſe confido; quod ne poſtulandum quidem eſt, ut omnes adoleſcentes ſe ad hæc ſtudia convertant: pauci utinam! quorum tamen in republica latè patere poterit induſtria. Equidem ex his etiam fructum capio laboris mei, qui jam ætate provecti in noſtris libris acquieſcunt; quorum ſtudio legendi, meum ſcribendi ſtudium vehementiùs in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, eſſe cognovi. Magnificum illud

etiam, Romaniſque hominibus glorioſum, ut Græcis de philoſophia litteris non egeant. Quod aſſequar profectò, si inſtituta perfecero.

6. Ac mihi quidem explicandæ philoſophiæ cauſam attulit gravis caſus civitatis, quum in armis civilibus nec tueri meo more rempublicam, nec nihil agere poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum eſſet, agerem, reperiebam. Dabunt igitur mihi veniam mei cives, vel gratiam potiùs habebunt, quòd, quum eſſet in unius poteſtate reſpublica, neque ego me abdidi, neque deſerui, neque afflixi, neque ita geſſi, quasi homini aut temporibus iratus; neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunam ſum alterius, ut me meæ pœniteret: id enim ipſum a Platone, philoſophiaque didiceram, naturales eſſe quaſdam converſiones rerum publicarum, ut eæ tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a singulis.

7. Quod quum accidiſſet noſtræ reipublicæ, tum priſtinis orbati muneribus hæc ſtudia renovare cœpimus, ut & animus moleſtiis hac potiſsimùm re levaretur, & prodeſſemus civibus noſtris quà re cumque poſſemus. In libris enim ſententiam dicebamus, concionabamur, philoſophiam nobis pro reipublicæ procuratione ſubſti-

tutam putabamus. Nunc, quoniam de republica conſuli cœpti ſumus, tribuenda eſt opera reipublicæ, vel omnis potiùs in ea cogitatio & cura ponenda; tantum huic ſtudio relinquendum, quantum vacabit a publico officio & munere. Sed hæc aliàs pluribus: nunc ad inſtitutam diſputationem revertamur.

III. Nam quum de divinatione Quintus frater ea diſſeruiſſet, quæ ſuperiore libro ſcripta ſunt, ſatiſque ambulatum videretur; tum in bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, aſſedimus. Atque ego, Accuratè tu quidem, inquam, Quinte, & Stoicè Stoicorum ſententiam defendiſti: quodque me maximè delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & iis quidem claris & illuſtribus. Dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt a te dicta, ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerumque, & mihi ipſe diffidens: ſi enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipſe divinarem, qui eſſe divinationem nego.

9. Etenim me movet illud, quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarumnam rerum divinatio eſſet; earumne, quæ ſenſibus perciperentur? At eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. Numquid ergo in iis rebus eſt, quod proviſione, aut permo-

tione mentis magis, quàm naturâ ipsâ ſentiamus? aut num neſcio qui ille divinus, si oculis captus sit, ut Tiresias fuit, possit, quæ alba sint, quæ nigra, dicere? aut, si ſurdus sit, varietates vocum, aut modos noſcere? Ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, divinatio adhibetur. Atqui ne in iis quidem rebus, quæ arte tractantur, divinatione opus eſt: etenim ad ægros non vates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere: nec verò, qui fidibus, aut tibiis uti volunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationem, ſed a musicis.

10. Eadem in litteris ratio eſt, reliquiſque rebus, quarum eſt diſciplina. Num cenſes eos, qui divinare dicuntur, poſſe reſpondere, ſol majorne, quàm terra sit? an tantus, quantus videatur? lunaque ſuo lumine, an ſolis, utatur? ſol, luna, quem motum habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? Nec hæc, qui divini habentur, profitentur ſe eſſe dicturos; nec eorum, quæ in geometria deſcribuntur, quæ vera, quæ falſa sint: ſunt enim ea mathematicorum, non hariolorum.

IV. De illis verò rebus, quæ in philoſophia verſantur, numquid eſt, quod quiſquam divinorum aut reſpondere ſoleat, aut conſuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? ſunt enim hæc propria phi-

loſophorum. Quid de officio? num quis aruſpicem conſulit, quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis vivendum? quemadmodum utendum pecuniâ? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad ſapientes hæc, non ad divinos referri ſolent. Quid? quæ a dialecticis aut phyſicis tractantur, num quis eorum divinare poteſt, unuſne mundus ſit, an plures? quæ ſint initia rerum, ex quibus naſcuntur omnia? phyſicorum eſt iſta prudentia. Quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον vocant, diſſolvas; aut quemadmodum ſoriti reſiſtas (quem, ſi neceſſe ſit, Latino verbo liceat *acervalem* appellare; ſed nihil opus eſt: ut enim ipſa philoſophia, & multa verba Græcorum, ſic ſorites ſatis Latino ſermone tritus eſt) ergo hæc quoque dialectici dicent, non divini. Quid? quum quæritur, qui ſit optimus reipublicæ ſtatus, quæ leges, qui mores aut utiles aut inutiles, aruſpiceſne ex Etruria arceſſentur, an principes ſtatuent & delecti viri, periti rerum civilium?

12. Quòd ſi nec earum rerum, quæ ſubjectæ ſenſibus ſunt, ulla divinatio eſt; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philoſophia diſſeruntur; nec earum, quæ in republica verſantur; quarum rerum ſit, nihil prorſus intelligo;

nam aut omnium debet eſſe, aut aliqua ei materia danda eſt, in qua verſari poſſit: ſed nec omnium divinatio eſt, ut ratio docuit; nec locus, nec materia invenitur, cui divinationem præficere poſſimus: vide igitur, ne nulla ſit divinatio.

V. Eſt quidam Græcus vulgaris in hanc ſententiam verſus:

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum.

Num igitur, aut quæ tempeſtas impendeat, vates meliùs conjiciet, quàm gubernator; aut morbi naturam acutiùs, quàm medicus; aut belli adminiſtrationem prudentiùs, quàm imperator, conjecturâ aſſequetur?

13. Sed animadverti, Quinte, te cautè, & ab iis conjecturis, quæ haberent artem atque prudentiam, & ab iis rebus, quæ ſenſibus aut artificiis perciperentur, abducere divinationem; eamque ita definire, Divinationem eſſe earum rerum prædictionem & præſenſionem, quæ eſſent fortuitæ. Primùm eódem revolveris: nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præſenſio eſt rerum fortuitarum. Num igitur aut aruſpex, aut augur, aut vates quis, aut ſomnians meliùs conjecerit, aut e morbo evaſurum ægrotum, aut e periculo navem, aut ex insidiis exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator?

14. Atqui ne illa quidem divinantis eſſe dicebas, ventos, aut imbres impendentes quibuſdam præſentire signis; in quo noſtra quædam Aratea memoriter a te pronuntiata ſunt: etsi hæc ipſa fortuita ſunt; plerumque enim, non ſemper eveniunt. Quæ eſt igitur, aut ubi verſatur fortuitarum rerum præſensio, quam divinationem vocas? quæ enim præſentiri aut arte, aut ratione, aut uſu, aut conjecturâ poſſunt, ea non divinis tribuenda putas, ſed peritis. Ita relinquitur, ut ea fortuita divinari poſsint, quæ nullâ nec arte, nec ſapientiâ provideri poſſunt: ut, si quis M. Marcellum illum, qui ter conſul fuit, multis annis antè dixiſſet naufragio eſſe periturum, divinaſſet profectò; nullâ enim arte aliâ id, nec ſapientiâ ſcire potuiſſet. Talium ergo rerum, quæ in fortuna positæ ſunt, præſensio, divinatio eſt.

VI. Poteſtne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, ulla eſſe præſensio? Quid eſt enim aliud fors, quid fortuna, quid caſus, quid eventus, nisi quum sic aliquid cecidit, sic evenit, ut vel non cadere atque evenire, vel aliter cadere atque evenire potuerit? quo modo ergo id, quod temerè fit, cæco caſu, & volubilitate fortunæ, præſentiri & prædici poteſt?

16. Medicus morbum ingraveſcentem

ratione providet, insidias imperator, tempeſtates gubernator; & tamen hi ipſi ſæpe falluntur, qui nihil ſine certa ratione opinantur: ut agricola quum florem oleæ videt, baccam quoque ſe viſurum putat: non sine ratione ille quidem; ſed nonnumquam tamen fallitur. Quòd ſi falluntur ii, qui nihil ſine aliqua probabili conjectura ac ratione dicunt; quid exiſtimandum eſt de conjectura eorum, qui extis, aut avibus, aut oſtentis, aut oraculis, aut ſomniis futura præſentiunt? Nondum dico, quàm hæc ſigna nulla ſint, fiſſum jecoris, corvi cantus, volatus aquilæ, ſtellæ trajectio, voces furentium, ſortes, ſomnia: de quibus ſingulis dicam ſuo loco: nunc de universis.

17. Quî poteſt provideri, quidquam futurum eſſe, quod neque cauſam habet ullam, neque notam, cur futurum sit? Solis defectiones, itemque lunæ, prædicuntur in multos annos ab iis, qui siderum curſus & motus numeris perſequuntur: ea enim prædicunt, quæ naturæ necessitas perfectura eſt. Vident ex conſtantissimo motu lunæ, quando illa e regione ſolis facta incurrat in umbram terræ, quæ eſt meta noctis, ut eam obſcurari neceſſe sit; quandoque eadem luna ſubjecta atque oppoſita ſoli, noſtris oculis ejus lumen obſcuret: quo in signo quæque errantium ſtellarum,

ſtellarum, quoque tempore futura ſit: qui exortus quoque die ſigni alicujus, aut qui occaſus futurus ſit: hæc qui antè dicunt, quam rationem ſequantur, vides.

VII. Qui theſaurum inveniendum, aut hereditatem venturam dicunt, quid ſequuntur? aut in qua rerum natura ineſt, id futurum? Quòd ſi hæc, eaque quæ ſunt ejuſdem generis, habent aliquam talem neceſsitatem; quid eſt tandem, quod caſu fieri, aut Forte Fortunâ putemus? nihil enim eſt tam contrarium rationi & conſtantiæ, quàm fortuna; ut mihi ne in deum quidem cadere videatur, ut ſciat, quid caſu & fortuitò futurum ſit. Si enim ſcit, certè illud eveniet: ſi certè eveniet, nulla fortuna eſt: eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla præſenſio eſt.

19. Aut ſi negas eſſe fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæque futura ſunt, ex omni æternitate definita dicis eſſe fataliter; muta definitionem divinationis, quam dicebas præſenſionem eſſe rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri poteſt, nihil accidere, nihil evenire, niſi quod ab omni æternitate certum fuerit eſſe futurum rato tempore; quæ poteſt eſſe fortuna? quâ ſublatâ, qui locus eſt divinationi? quæ a te fortuitarum rerum eſt dicta præſenſio: quamquam dicebas, omnia quæ fierent, futurave eſſent, fato contineri. Anile ſanè

& plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum; ſed tamen apud Stoicos de iſto fato multa dicuntur, de quo aliàs: nunc quod neceſſe eſt.

VIII. Si omnia fato; quid mihi divinatio prodeſt? quod enim is qui divinat, prædicit, id verò futurum eſt; ut ne illud quidem ſciam quale ſit, quod Dejotarum, familiarem noſtrum & neceſſarium, ex itinere aquila revocavit; qui niſi revertiſſet, in eo conclavi ei cubandum fuiſſet, quod proximâ nocte corruit: ruinâ igitur oppreſſus eſſet. At id neque, ſi fatum fuerat, effugiſſet; nec, ſi non fuerat, in eum caſum incidiſſet. Quid ergo adjuvat divinatio? aut quid eſt, quòd me moveant aut ſortes, aut exta, aut ulla prædictio? Si enim fatum fuit, claſſes populi Romani bello Punico primo, alteram naufragio, alteram a Pœnis depreſſam interire; etiamſi tripudium ſoliſtimum pulli feciſſent L. Junio, & P. Clodio conſulibus, claſſes tamen interiſſent: ſin, quum auſpiciis obtemperatum eſſet, interituræ claſſes non fuerunt, non interierunt fato. Vultis autem omnia fato: nulla igitur eſt divinatio.

21. Quòd ſi fatum fuit, bello Punico ſecundo exercitum populi Romani ad lacum Thraſimenum interire; num id vitari potuit, ſi Flaminius conſul iis ſignis, iiſque auſpiciis, quibus pugnare prohibeba-

tur, paruiſſet? certè non potuit. Aut igitur non fato interiit exercitus; mutari enim fata non poſſunt: aut si fato (quod certè vobis ita dicendum eſt) etiamsi obtemperaſſet auſpiciis, idem eventurum fuiſſet. Ubi eſt igitur divinatio iſta Stoicorum, quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere poteſt, ut cautiores simus? quoquo enim modo nos geſſerimus, fiet tamen illud, quod futurum eſt: sin autem id poteſt flecti, nullum eſt fatum: ita ne divinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum eſt. Nihil autem eſt pro certo futurum, quod poteſt aliquâ procuratione accidere ne fiat.

IX. Atque ego ne utilem quidem arbitror eſſe nobis futurarum rerum ſcientiam. Quæ enim vita fuiſſet Priamo, si ab adoleſcentia ſciſſet, quos eventus ſenectutis eſſet habiturus? Abeamus a fabulis; propiora videamus. Clariſſimorum hominum noſtræ civitatis graviſſimos exitus in Conſolatione collegimus. Quid igitur? ut omittamus ſuperiores, Marcone Craſſo putas utile fuiſſe, tum quum maximis opibus fortuniſque florebat, ſcire, sibi, interfecto Publio filio, exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia & dedecore eſſe pereundum? An Cn. Pompeium cenſes, tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloriâ, lætaturum fuiſſe, si ſciſſet ſe in

ſolitudine Ægyptiorum trucidatum iri; amiſſo exercitu; poſt mortem verò ea conſecutura, quæ sine lacrymis non poſſumus dicere?

23. Quid verò Cæſarem putamus, si divinaſſet fore, ut in eo ſenatu, quem majore ex parte ipſe cooptaſſet, in curia Pompeiana, ante ipsius Pompeii simulacrum, tot centurionibus ſuis inſpectantibus, a nobilissimis civibus, partim etiam a ſe omnibus rebus ornatis, trucidatus ita jaceret, ut ad ejus corpus non modò amicorum, ſed ne ſervorum quidem quiſquam accederet, quo cruciatu animi vitam acturum fuiſſe? Certè igitur ignoratio futurorum malorum utilior eſt, quàm ſcientia.

24. Nam illud quidem dici, præſertim a Stoicis, nullo modo poteſt: Non iſſet ad arma Pompeius: non transiſſet Craſſus Euphratem: non ſuſcepiſſet bellum civile Cæſar. Non igitur fatales exitus habuerunt: vultis autem evenire omnia fato: nihil ergo illis profuiſſet divinare; atque etiam omnem fructum vitæ ſuperioris perdidiſſent: quid enim poſſet iis eſſe lætum, exitus ſuos cogitantibus? Ita, quoquò ſe verterint Stoici, jaceat neceſſe eſt omnis eorum ſolertia. Si enim id quod eventurum eſt, vel hoc, vel illo modo poteſt evenire, fortuna valet plurimùm;

quæ autem fortuita ſunt, certa eſſe non poſſunt: ſin autem certum eſt, quid quaque de re, quoque tempore futurum ſit, quid eſt quod me adjuvent aruſpices, quum res triſtissimas portendi dixerint?

X. Addunt ad extremum, omnia leviùs caſura, rebus divinis procuratis. Si enim nihil fit extra fatum, nihil levari re divinâ poteſt. Hoc ſentit Homerus, quum querentem Jovem inducit, quòd Sarpedonem filium a morte contra fatum eripere non poſſet. Hoc idem ſignificat Græcus ille in eam ſententiam verſus:

Quod fore paratum eſt, id ſummum exſuperat Jovem.

Totum omnino fatum etiam Atellanio verſu jure mihi eſſe irriſum videtur: ſed in rebus tam ſeveris non eſt jocandi locus. Concludatur igitur ratio. Si enim provideri nihil poteſt futurum eſſe eorum, quæ caſu fiunt, quia eſſe certa non poſſunt; divinatio nulla eſt: ſin autem idcirco poſſunt provideri, quia certa ſunt & fatalia; rurſus divinatio nulla eſt: eam enim tu fortuitarum rerum eſſe dicebas. Sed hæc fuerit nobis tamquam levis armaturæ prima orationis excurſio: nunc cominus agamus, experiamurque, ſi poſſimus cornua commovere diſputationis tuæ.

XI. Duo enim genera divinandi eſſe dicebas, unum artificioſum, alterum na-

turale : artificioſum conſtare partim ex conjectura, partim ex obſervatione diuturna : naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinſecus ex divinitate, unde omnes animos hauſtos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificioſæ divinationis illa ferè genera ponebas, extiſpicum, eorumque, qui ex fulguribus oſtentiſque prædicerent, tum augurum, eorumque, qui signis, aut ominibus uterentur ; omneque genus conjecturale in hoc ferè genere ponebas.

27. Illud autem naturale, aut concitatione mentis edi, & quasi fundi videbatur, aut animo per ſomnum ſensibus & curis vacuo provideri. Duxiſti autem divinationem omnem à tribus rebus, a deo, a fato, a natura. Sed tamen quum explicare nihil poſſes, pugnaſti commentitiorum exemplorum mirificâ copiâ. De quo primùm hoc libet dicere : hoc ego philoſophi non eſſe arbitror, teſtibus uti, qui aut caſu veri, aut malitiâ falsi fictique eſſe poſſunt. Argumentis & rationibus oportet, quare quidque ita sit, docere, non eventis, iis præſertim, quibus mihi liceat non credere.

XII. Ut ordiar ab aruſpicina (quam ego reipublicæ causâ, communiſque religionis, colendam cenſeo : ſed ſoli ſumus : licet verum exquirere sine invidia, mihi

præſertim de pleriſque dubitanti) inſpiciamus, si placet, exta primùm. Perſuaderi igitur cuiquam poteſt, ea, quæ significari dicuntur extis, cognita eſſe ab aruspicibus obſervatione diuturnâ? Quàm diuturna iſta fuit? aut quàm longinquo tempore obſervari potuit? aut quo modo eſt collata inter ipſos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris eſſet; quod fiſſum, periculum; quod, commodum aliquod oſtenderet? an hæc inter ſe aruſpices Etruſci, Elii, Ægyptii, Pœni contulerunt? At id, præterquam quòd fieri non potuit, ne fingi quidem poteſt: alios enim alio more videmus exta interpretari, nec eſſe unam omnium diſciplinam.

29. Et certè, si eſt in extis aliqua vis, quæ declaret futura, neceſſe eſt eam aut cum rerum natura eſſe conjunctam, aut conformari quodam modo numine deorum. Atqui cùm rerum natura tanta, tamque præclara, in omnes partes motuſque diffuſa, quid habere poteſt commune, non dicam gallinaceum fel (ſunt enim qui vel argutissima hæc exta eſſe dicant) ſed tauri opimi jecur, aut cor, aut pulmo, quid habet naturale, quo declarari poſſit, quid futurum sit?

XIII. Democritus tamen non inſcitè nugatur ut physicus; quo genere nihil arrogantius.

Quod eſt ante pedes, nemo ſpectat: cœli ſcrutantur plagas.

Verùm is tamen habitu extorum & colore declarari cenſet hæc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, vel ubertatem, vel tenuitatem: ſalubritatem etiam, aut peſtilentiam extis ſignificari putat. O mortalem beatum! cui certò ſcio ludum numquam defuiſſe. Hunccine hominem tantis delectatum eſſe nugis, ut non videret, tum futurum id veriſimile, si omnium pecudum exta eodem tempore in eumdem habitum ſe, coloremque converterent? Sed si eâdem horâ aliæ pecudis jecur nitidum atque plenum eſt, aliæ horridum & exile, quid eſt quod declarari poſſit habitu extorum & colore?

31. An hoc ejuſdem modi eſt, quale Pherecydeum illud, quod eſt a te dictum? qui quum aquam vidiſſet ex puteo hauſtam, terræ motum dixit futurum. Parum, credo, impudenter, quòd, quum factus eſſet motus, dicere audent, quæ vis id effecerit: etiamne futurum eſſe, aquæ jugis colore præſentiunt? Multa iſtiuſmodi dicuntur in ſcholis: ſed credere omnia vide ne non ſit neceſſe.

32. Verùm ſint ſanè iſta Democritea vera: quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid ejuſmodi ab aruſpice,

inſpectis extis, audivimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hereditates, tum damna denuntiant: fiſſum familiare & vitale tractant: caput jecoris ex omni parte diligentissimè considerant: si verò id non eſt inventum, nihil putant accidere potuiſſe triſtius.

XIV. Hæc obſervari certè non potuerunt, ut ſuprà docui: ſunt igitur artis inventa, non vetuſtatis, si eſt ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno conſenſu juncta sit & continens, quod video placuiſſe physicis, eiſque maximè, qui omne, quod eſſet, unum eſſe dixerunt; quid habere mundus poteſt cum theſauri inventione conjunctum? si enim extis pecuniæ mihi amplificatio oſtenditur, idque fit naturâ; primùm exta ſunt conjuncta mundo, deinde meum lucrum naturâ rerum continetur. Nonne pudet physicos hæc dicere? Ut enim jam sit aliqua in natura rerum cognatio, quam eſſe concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum jecuſcula brumâ dicuntur augeri, & puleium aridum floreſcere brumali ipſo die; & inflatas rumpi vesiculas, & ſemina malorum, quæ in iis mediis incluſa sint, in contrarias partes ſe vertere: jam nervos in fidibus aliis pulsis reſonare alios: oſtreiſque & conchyliis omnibus

T v

contingere, ut cum luna creſcant pariter, pariterque decreſcant: arboreſque ut hiemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exsiccatæ ſint, tempeſtivè cædi putentur. Quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus lunæ motu gubernantur. Sexcenta licet ejuſdem modi proferre, ut diſtantium rerum cognatio naturalis appareat.

XV. Demus hoc: nihil enim huic diſputationi adverſatur. Num etiam, si fiſſum cujuſdam modi fuerit in jecore, lucrum oſtenditur? qua ex cognatione naturæ, & quasi concentu atque conſenſu, quam συμπάθειαν Græci appellant, convenire poteſt, aut fiſſum jecoris cum lucello meo, aut meus quæſticulus cum cœlo, terra, rerumque natura? Concedam hoc ipſum, si vis; etsi magnam jacturam cauſæ fecero, si ullam eſſe convenientiam naturæ cum extis conceſſero.

35. Sed tamen eo conceſſo, quî evenit, ut is qui impetrire velit, convenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? hoc erat, quod ego non rebar poſſe diſſolvi. At quàm feſtivè diſſolvitur! Pudet me non tui quidem, cujus etiam memoriam admiror, ſed Chryſippi, Antipatri, Poſſidonii, qui idem iſtuc quidem dicunt, quod eſt dictum a te, ad hoſtiam deligen-

dam ducem eſſe vim quamdam ſentientem, atque divinam, quæ toto confuſa mundo ſit.

36. Illud verò multò etiam melius, quod & a te uſurpatum eſt, & dicitur ab illis, quum immolare quiſpiam velit, tum fieri extorum mutationem, ut aut absit aliquid, aut ſuperſit: deorum enim numini parere omnia. Hæc jam, mihi crede, ne aniculæ quidem exiſtimant. An cenſes, eumdem vitulum ſi alius delegerit, sine capite jecur inventurum: si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio, ſubitóne fieri poteſt; ut ſe exta ad immolatoris fortunam accommodent? non perſpicitis, aleam quamdam eſſe in hoſtiis deligendis; præſertim quum res ipſa doceat? quum enim triſtissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur eſſe dirius, proximâ hoſtiâ litatur ſæpe pulcherrimè. Ubi igitur illæ minæ ſuperiorum extorum? aut quæ tam ſubitò facta eſt deorum tanta placatio?

XVI. Sed affers, in tauri opimi extis, immolante Cæſare, cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, ut sine corde victima illa viveret; judicandum eſſe tum interiſſe cor, quum immolaretur. Quî fit, ut alterum intelligas, sine corde non potuiſſe bovem vivere; alterum non videas, cor ſubitò non potuiſſe neſcio quò avola-

re? ego enim poſſum vel neſcire, quæ vis ſit cordis ad vivendum, vel ſuſpicari, contactum aliquo morbo, bovis exile, & exiguum, & vietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe. Tu verò quid habes, quare putes, ſi paulò antè cor fuerit in tauro opimo, ſubitò id in ipſa immolatione interiſſe? an, quòd adſpexerit veſtitu purpureo excordem Cæſarem, ipſe corde privatus eſt? Urbem philoſophiæ, mihi crede, proditis, dum caſtella defenditis. Nam, dum aruſpicinam veram eſſe vultis, phyſiologiam totam pervertitis. Caput eſt in jecore, cor in extis: jam abſcedet, ſimul ac molam & vinum inſperſeris: deus id eripiet; vis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus atque ortus natura conficiet; & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubitò occidat. Quis hoc phyſicus dixit umquam? Aruſpices dicunt. His igitur, quàm phyſicis, potiùs credendum exiſtimas?

XVII. Quid, quum pluribus diis immolatur, quî tandem evenit, ut litetur aliis, aliis non litetur? quæ autem inconſtantia deorum eſt, ut primis minentur extis, bene promittant ſecundis? aut tanta inter eos diſſenſio, ſæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona ſint, Dianæ non bona? quid eſt tam perſpicuum, quàm, quum fortuitò hoſtiæ adducantur, talia

cuique exta eſſe, qualis cuique obtigerit hoſtia? At enim id ipſum habet aliquid divini, quæ cuique hoſtia obtingat, tamquam in ſortibus, quæ cui ducatur. Mox de ſortibus: quamquam tu quidem non hoſtiarum caſum confirmas ſortium similitudine, ſed infirmas ſortes collatione hoſtiarum.

39. An, quum in Æquimelium miſimus qui afferat agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non caſu, ſed duce deo ſervus deducitur? nam si caſum in eo quoque dicis eſſe, quaſi ſortem quamdam cum deorum voluntate conjunctam; doleo tantam Stoicos veſtros Epicureis irridendi ſui facultatem dediſſe: non enim ignoras, quàm iſta derideant.

40. Et quidem illi faciliùs facere poſſunt: deos enim ipſos jocandi causâ induxit Epicurus perlucidos & perflabiles, & habitantes, tamquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metum ruinarum; eoſque habere putat eadem membra, quæ nos, nec uſum ullum habere membrorum. Ergo is circuitione quadam deos tollens, rectè non dubitat divinationem tollere. Sed non, ut hic sibi conſtat, item Stoici: illius enim deus nihil habens nec ſui, nec alieni negotii, non poteſt hominibus divinationem impertiri:

veſter autem deus poteſt non impertiri, ut nihilò minùs mundum regat, & hominibus conſulat.

41. Cur igitur vos induitis in eas captiones, quas numquam explicetis? ita enim, quum magis properant, concludere ſolent: Si dii ſunt, eſt divinatio: ſunt autem dii: eſt ergo divinatio. Multò eſt probabilius, Non eſt autem divinatio: non ſunt ergo dii. Vide, quàm temerè committant, ut, si nulla sit divinatio, nulli sint dii: divinatio enim perſpicuè tollitur: deos eſſe, retinendum eſt.

XVIII. Atque hac extiſpicum divinatione ſublatâ, omnis aruſpicina ſublata eſt. Oſtenta enim ſequuntur & fulgura: valet autem in fulguribus obſervatio diuturna; in oſtentis ratio plerumque conjecturaque adhibetur. Quid eſt igitur, quod obſervatum sit in fulgure? cœlum in XVI partes diviſerunt Etruſci: facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare: poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte veniſſet. Primùm id quid intereſt? deinde quid significat? nonne perſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, quòd tonitrua jactuſque fulminum extimuiſſent, crediδiſſe ea efficere rerum omnium præpotentem Jovem?

43. Itaque in noſtris commentariis ſcri-

ptum habemus: *Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas.* Hoc fortaſſe reipublicæ causâ conſtitutum eſt: comitiorum enim non habendorum cauſas eſſe voluerunt: itaque comitiorum ſolùm vitium eſt fulmen; quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus, si siniſtrum fuit. Sed de auſpiciis alio loco: nunc de fulguribus.

XIX. Quid igitur minùs a physicis dici debet, quàm quidquam certi significari rebus incertis? non enim te puto eſſe eum, qui Jovi fulmen fabricatos eſſe Cyclopas in Ætna putes: nam eſſet mirabile, quomodo id Jupiter toties jaceret, quum unum haberet. Nec verò fulminibus homines, quid aut faciendum eſſet, aut cavendum, moneret: placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi sint, quum fluere cœperint, ventos eſſe: quum autem ſe in nubem induerint, ejuſque tenuissimam quamque partem cœperint dividere atque diſrumpere, idque crebriùs facere & vehementiùs, tum & fulgores & tonitrua exſiſtere: si autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. Quod igitur vi naturæ, nullâ conſtantiâ, nullo rato tempore videmus effici, ex eo significationem rerum conſequentium quærimus? Scilicet, si iſta Jupiter significaret, tam multa fruſtra fulmina emitteret.

45. Quid enim proficit, quum in medium mare fulmen jacit? quid, quum in altiſſimos montes, quod plerumque fit? quid, quum in deſertas ſolitudines? quid, quum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obſervantur quidem? At inventum eſt caput in Tiberi. Quaſi ego artem aliquam iſtorum eſſe negem: divinationem nego: cœli enim diſtributio, quam antè dixi, & certarum rerum notatio docet, unde fulmen venerit, quò conceſſerit: quid ſignificet autem, nulla ratio docet.

XX. Sed urges me meis verſibus:

Nam pater altitonans ſtellanti nixus Olympo,
Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petivit,
Et Capitolinis injecit ſedibus ignes.

Tum ſtatua Nattæ, tum ſimulacra deorum, Romuluſque & Remus cum altrice bellua, vi fulminis icti conciderunt, deque his rebus aruſpicum exſtiterunt reſponſa veriſſima.

46. Mirabile autem illud, quòd eo ipſo tempore, quo fieret indicium conjurationis in ſenatu, ſignum Jovis biennio pòſt, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. Tu igitur animum induces (ſic enim mecum agebas) cauſam iſtam & contra facta tua, & contra ſcripta defendere? Frater es: eò vereor. Verùm quid tibi hìc tandem nocet? reſne, quæ talis eſt;

an ego, qui verum explicari volo? Itaque nihil contrà dico: a te rationem totius aruſpicinæ peto. Sed te mirificam in latebram conjeciſti: quòd enim intelligeres, fore ut premerere, quum ex te cauſas uniuſcujuſque divinationis exquirerem, multa verba feciſti, te, quum res videres, rationem cauſamque non quærere; quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quaſi ego aut fieri concederem, aut eſſet philoſophi, cauſam cur quidque fieret, non quærere. Et eo quidem loco & prognoſtica noſtra pronuntiabas, & genera herbarum, ſcammoneam, ariſtolochiamque radicem, quarum cauſam ignorares, vim & effectum videres.

XXI. Diſſimile totum: nam & prognoſticorum cauſas perſecuti ſunt & Boëthus Stoicus, qui eſt a te nominatus, & noſter etiam Poſſidonius: & ſi cauſæ non reperiantur iſtarum rerum, res tamen ipſæ obſervari animadvertique poſſunt. Nattæ verò ſtatua, aut æra legum de cœlo tacta, quid habent obſervatum ac vetúſtum? Pinarii Nattæ nobiles: a nobilitate igitur periculum: hoc tam callidè Jupiter cogitavit? Romulus lactens fulmine ictus; urbi igitur periculum oſtenditur, ei, quam ille condidit: quàm ſcitè per notas nos certiores facit Jupiter? At eodem tempore ſignum Jovis collocabatur, quo conjuratio

indicabatur. Et tu ſcilicet mavis, numine deorum id factum, quàm caſu arbitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta, & de Torquato conduxerat faciendam, non inertiâ, aut inopiâ tardior fuit, ſed a diis immortalibus ad iſtam horam reſervatus eſt?

48. Non equidem planè deſpero iſta eſſe vera, ſed neſcio, & diſcere a te volo. Nam quum mihi quædam caſu viderentur sic evenire, ut prædicta eſſent a divinantibus; dixiſti multa de caſu, ut, Venereum jaci poſſe caſu, quatuor talis jactis; quadringentis, centum Venereos non poſſe caſu consiſtere. Primùm neſcio, cur non possint; ſed non pugno: abundas enim similibus: habes & reſperſionem pigmentorum, & roſtrum ſuis, & alia permulta. Idem Carneadem fingere dicis de capite Paniſci: quasi non potuerit id evenire caſu; & non in omni marmore neceſſe sit ineſſe vel Praxitelia capita: illa enim ipſa efficiuntur detractione; nec quidquam illuc affertur a Praxitele: ſed quum multa ſunt detracta, & ad lineamenta oris perventum eſt, tum intelligas, illud, quod jam expolitum sit, intus fuiſſe.

49. Poteſt igitur tale aliquid etiam ſuâ ſponte in lapicidinis Chiorum exſtitiſſe. Sed sit hoc fictum: quid? in nubibus numquam animadvertiſti leonis formam, aut

hippocentauri? Poteſt igitur, quod modò negabas, veritatem caſus imitari.

XXII. Sed quoniam de extis & de fulguribus ſatis eſt diſputatum, oſtenta reſtant, ut tota aruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt a te: res mirabilis, propterea quia non ſæpe fit; ſed si fieri non potuiſſet, facta non eſſet. Atque hoc contra omnia oſtenta valeat; numquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum: sin potuerit, non eſſe mirandum. Cauſarum enim ignoratio in re nova mirationem facit; eadem ignoratio si in rebus uſitatis eſt, non miramur: nam qui mulam peperiſſe miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: ſed, quod crebrò videt, non miratur, etiam si, cur fiat, neſcit: quod antè non vidit, id si evenerit, oſtentum eſſe cenſet. Utrùm igitur quum concepit mula, an quum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe; ſed partus propè neceſſarius. Sed quid plura? ortum videamus aruſpicinæ: sic facillimè quid habeat auctoritatis, judicabimus.

XXIII. Tages quidam dicitur in agro Tarquiniensi, quum terra araretur, & ſulcus altiùs eſſet impreſſus, exſtitiſſe repentè, & eum affatus eſſe, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum,

puerili ſpecie dicitur viſus, ſed ſenili fuiſſe prudentiâ. Ejus adſpectu quum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidiſſet; concurſum eſſe factum, totamque brevi tempore in eum locum Etruriam conveniſſe: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia ejus verba exceperint, litteriſque mandaverint: omnem autem orationem fuiſſe eam, quâ aruſpicinæ diſciplina contineretur: eam poſtea creviſſe rebus novis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipsis: hæc ſcripta conſervant: hunc fontem habent diſciplinæ.

51. Num ergo opus eſt ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? Eſtne quiſquam ita desipiens, qui credat exaratum eſſe, deum dicam, an hominem? si deus, cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem adſpiceret? quid? idem nonne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore e loco tradere? Si autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terrâ oppreſſus vivere? unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? Sed ego insipientior, quàm illi ipsi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem.

XXIV. Vetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe aiebat,

quòd non rideret aruſpex, aruſpicem quum vidiſſet. Quota enim quæquè res evenit prædicta ab iſtis? aut ſi evenit quidpiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id evenerit? Rex Pruſias, quum Annibali apud eum exſulanti depugnari placeret, negabat ſe audere, quòd exta prohiberent. An tu, inquit, carunculæ vitulinæ mavis, quàm imperatori veteri credere? Quid? ipſe Cæſar, quum a ſummo aruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, nonne tranſmiſit? quod ni feciſſet, uno in loco omnes adverſariorum copiæ conveniſſent. Quid ego aruſpicum reſponſa commemorem (poſſum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios?

53. Hoc civili bello, dii immortales! quàm multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Româ reſponſa aruſpicum miſſa ſunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis & oſtentis movebatur. Non lubet commemorare, nec verò neceſſe eſt, tibi præſertim, qui interfuiſti. Vides tamen omnia ferè contrà, ac dicta ſint, eveniſſe. Sed hæc hactenus: nunc ad oſtenta veniamus.

XXV. Multa me conſule a me ipſo ſcripta recitaſti; multa ante Marſicum bellum a Siſenna collecta attuliſti; multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuc-

tris a Calliſthene commemorata dixiſti: de quibus dicam equidem ſingulis, quoad videbitur: ſed dicendum etiam eſt de univerſis. Quæ eſt enim iſta a diis profecta ſignificatio, & quaſi denuntiatio calamitatum? Quid autem volunt dii immortales ea primùm ſignificantes, quæ ſine interpretibus non poſſimus intelligere; deinde ea, quæ cavere nequeamus? At hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo poſſint: ut medici, quamquam intelligunt ſæpe, tamen numquam ægris dicunt illo morbo eos eſſe morituros. Omnis enim prædictio mali tum probatur, quum ad prædictionem cautio adjungitur. Quid igitur aut oſtenta, aut eorum interpretes, vel Lacedæmonios olim, vel nuper noſtros adjuverunt? quæ ſi ſigna deorum putanda ſunt, cur tam obſcura fuerunt? ſi enim ut intelligeremus quid eſſet eventurum, apertè declarari oportebat; aut ne occultè quidem, ſi ea ſciri nolebant.

XXVI. Jam verò conjectura omnis, in qua nititur divinatio, ingeniis hominum in multas, ac diverſas, aut etiam contrarias partes ſæpe deducitur. Ut enim in cauſis judicialibus alia eſt conjectura accuſatoris, alia defenſoris, & tamen utriuſque credibilis; ſic in omnibus iis rebus, quæ con-

jecturâ inveſtigari videntur, anceps reperitur oratio. Quas autem res tum natura, tum caſus affert (nonnumquam etiam errorem creat ſimilitudo) magna ſtultitia eſt earum rerum deos facere effectores, cauſas rerum non quærere.

56. Tu vates Bœotios credis Lebadiæ vidiſſe ex gallorum gallinaceorum cantu, victoriam eſſe Thebanorum, quia galli victi ſilere ſolent, canere victores. Hoc igitur per gallinas Jupiter tantæ civitati ſignum dabat? An illæ aves, niſi quum vicerint, canere non ſolent? At tum canebant, nec vicerant. Id enim eſt, inquies, oſtentum. Magnum verò: quaſi piſces, non galli cecinerint. Quod autem eſt tempus, quo illi non cantent, vel nocturnum, vel diurnum? Quòd ſi victores alacritate, & quaſi lætitiâ, ad canendum excitantur; potuit accidiſſe alia quoque lætitia, quâ ad cantum moverentur.

57. Democritus quidem optimis verbis cauſam explicat, cur ante lucem galli canant: depulſo enim de pectore, & in omne corpus diviſo & mitificato cibo, cantus edere, quiete ſatiatos: qui quidem ſilentio noctis, ut ait Ennius, *favent faucibus ruſſis, cantu, plauſuque premunt alas.* Quum igitur hoc animal tam ſit canorum ſuâ ſponte, quid in mentem venit Calliſtheni dicere, deos gallis ſignum dediſſe

cantandi, quum id vel natura, vel caſus efficere potuiſſet?

XXVII. Sanguinem pluiſſe ſenatui nuntiatum eſt; Atratum etiam fluvium fluxiſſe ſanguine; deorum ſudaſſe ſimulacra: num cenſes his nuntiis Thalem, aut Anaxagoram, aut quemquam physicum crediturum fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor, nisi e corpore eſt: ſed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maximè poteſt ſanguini similis eſſe, & humor allapſus extrinſecus, ut in tectoriis videmus auſtro, ſudorem videtur imitari. Atque hæc in bello plura & majora videntur timentibus; eadem non tam animadvertuntur in pace: accedit illud etiam, quòd in metu & periculo quum creduntur faciliùs, tum finguntur impuniùs.

59. Nos autem ita leves atque inconſiderati ſumus, ut si mures corroſerint aliquid, quorum eſt opus hoc unum, monſtrum putemus? Ante verò Marsicum bellum, quòd clypeos Lanuvii, ut a te eſt dictum, mures roſiſſent, maximum id portentum aruſpices eſſe dixerunt: quasi verò quidquam interſit, mures, diem noctem aliquid rodentes, ſcuta an cribra corroſerint. Nam si iſta ſequimur, quòd Platonis Politiam nuper apud me mures corroſerint, de republica debui pertimeſcere; aut, si Epicuri de voluptate liber corro-
ſus

ſus eſſet; putarem annonam in macello cariorem fore.

XXVIII. An verò illa nos terrent, si quando aliqua portentoſa aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne sim longior, una ratio eſt: quidquid enim oritur, qualecumque eſt, cauſam habeat a natura neceſſe eſt; ut etiam si præter conſuetudinem exſtiterit, præter naturam tamen non possit exsiſtere. Cauſam igitur inveſtigato in re nova atque admirabili, si poteris: si nullam reperies; illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuiſſe sine cauſa; eumque terrorem, quem tibi rei novitas attulerit, naturæ ratione depellito: ita te nec terræ fremitus, nec cœli diſceſſus, nec lapideus, aut ſanguineus imber, nec trajectio ſtellæ, nec faces viſæ terrebunt.

61. Quorum omnium cauſas si a Chryſippo quæram, ipſe ille divinationis auctor numquam illa dicet facta fortuitò, naturalemque rationem omnium reddet: nihil enim fieri sine cauſa poteſt; nec quidquam fit, quod fieri non poteſt; nec, si id factum eſt, quod potuit fieri, portentum debet videri: nulla igitur portenta ſunt. Nam si, quod rarò fit, id portentum putandum eſt; ſapientem eſſe, portentum eſt: ſæpius enim mulam peperiſſe arbitror, quàm ſapientem fuiſſe. Illa igitur ratio concluditur,

nec id, quod non potuerit fieri, factum umquam eſſe; nec quod potuerit, id portentum eſſe; ita omnino nullum eſſe portentum.

62. Quod etiam conjector quidam & interpres portentorum non inſcitè reſpondiſſe dicitur ei, qui quum ad eum retuliſſet, quasi oſtentum, quòd anguis domi vectem circumjectus fuiſſet: Tum eſſet, inquit, oſtentum, si anguem vectis circumplicaviſſet. Hoc ille reſponſo ſatis apertè declaravit, nihil habendum eſſe portentum, quod fieri poſſet.

XXIX. C. Gracchus ad M. Pomponium ſcripsit, duobus anguibus domi comprehensis, aruſpices a patre convocatos. Quî magis anguibus, quàm lacertis, quàm muribus? quia ſunt hæc quotidiana, angues non item: quasi verò referat, quod fieri poteſt, quàm id ſæpe fiat. Ego tamen miror, si emissio feminæ anguis mortem afferebat Tib. Gracco, emissio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alterutram emiſerit: nihil enim ſcribit reſpondiſſe aruſpices, si neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurum. At mors inſecuta Gracchum eſt. Causâ quidem, credo, aliquâ morbi gravioris, non emissione ſerpentis: neque enim tanta eſt infelicitas aruſpicum, ut ne caſu quidem umquam fiat, quod futurum illi eſſe dixerint.

63. Nam illud mirarer, ſi crederem, quod apud Homerum Calchantem dixiſti ex paſſerum numero belli Trojani annos auguratum: de cujus conjectura ſic apud Homerum, ut nos otioſi convertimus, loquitur Agamemnon.

XXX. *Ferte viri, & duros animo tolerate labores,*
Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
Scire, ratoſne habeant, an vanos pectoris orſus.
Namque omnes memori portentum mente retentant,
Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
Argolicis primùm ut veſtita eſt claſſibus Aulis,
Quæ Priamo cladem, & Trojæ, peſtemque ferebant:
Nos circum latices gelidos, fumantibus aris,
Aurigeris divûm placantes numina tauris,
Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquaï,
Vidimus immani ſpecie tortuque draconem
Terribilem, Jovis ut pulſu penetrabat ab ara:
Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
Corripuit pullos: quos quum conſumeret octo,
Nona ſuper tremulo genitrix clangore volabat:
Cui ferus immani laniavit viſcera morſu.

64. *Hunc, ubi tam teneros volucres matremque peremit,*
Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
Abdidit, & duro formavit tegmina ſaxo.

Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
Vidimus in mediis divûm verſarier aris.
Tum Calchas hæc eſt fidenti voce locutus.
Quidnam torpentes ſubitò obſtupuiſtis Achivi?
Nobis hæc portenta deûm dedit ipſe creator,
Tarda & ſera nimis; ſed famâ ac laude perenni,
Nam quot aves tetro mactatas dente videtis,
Tot nos ad Trojam belli exanclabimus annos:
Quæ decimo cadet, & pœnâ ſatiabit Achivos.
Edidit hæc Calchas, quæ jam matura videtis.

65. Quæ tandem iſta auguratio eſt ex paſſeribus, annorum potiùs, quàm aut menſium, aut dierum? cur autem de paſſerculis conjecturam facit, in quibus nullum erat monſtrum; de dracone ſilet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? poſtremò quid ſimile habet paſſer annis? nam de angue illo, qui Sullæ apparuit immolanti, utrumque memini, & Sullam, quum in expeditionem educturus eſſet, immolaviſſe, & anguem ab ara exſtitiſſe, eoque die rem præclarè eſſe geſtam, non aruſpicis conſilio, ſed imperatoris.

XXXI. Atque hæc oſtentorum genera mirabile nihil habent, quæ quum facta ſunt, tum ad conjecturam aliquâ interpretatione revocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congeſta, aut apes, quas di-

xiſti in labris Platonis conſediſſe pueri, non tam mirabilia ſint, quàm conjecta bellè: quæ tamen vel ipſa falſa eſſe, vel ea quæ prædicta ſunt, fortuitò cecidiſſe potuerunt. De ipſo Roſcio poteſt illud quidem eſſe falſum, ut circumligatus fuerit angui; ſed ut in cunis fuerit anguis, non tam eſt mirum, in Solonio præſertim, ubi ad focum angues nundinari ſolent. Nam quòd aruſpices reſponderint, nihil illo clarius, nihil nobilius fore; miror deos immortales hiſtrioni futuro claritatem oſtendiſſe, nullam oſtendiſſe Africano.

67. Atque etiam a te Flaminiana oſtenta collecta ſunt, quòd ipſe, & equus ejus repentè conciderit; non ſanè mirabile hoc quidem: quòd evelli primi haſtati ſignum non potuerit; timidè fortaſſe ſignifer evellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionyſii equus quid attulit admirationis, quòd emerſit ex flumine, quódque habuit apes in juba? ſed quia brevi tempore regnare cœpit; quod acciderat caſu, vim habuit oſtenti. At Lacedæmoniis in Herculis fano arma ſonuerunt; ejuſdemque dei Thebis valvæ clauſæ, ſubitò ſe aperuerunt, eaque ſcuta quæ fuerant ſublimè fixa, ſunt humi inventa. Horum quum fieri nihil potuerit ſine aliquo motu, quid eſt cur divinitus ea potiùs, quàm caſu facta eſſe dicamus?

XXXII. At in Lyſandri ſtatuæ capite Delphis exſtitit corona ex aſperis herbis, & quidem ſubita. Itane? cenſes antè coronam herbæ exſtitiſſe, quàm conceptum eſſe ſemen? Herbam autem aſperam credo, avium congeſtu, non humano ſatu. Jam quicquid in capite eſt, id coronæ ſimile videri poteſt. Nam quòd eodem tempore ſtellas aureas Caſtoris & Pollucis, Delphis poſitas, decidiſſe, neque eas uſquam repertas eſſe dixiſti; furum id magis factum, quàm deorum videtur.

69. Simiæ verò Dodoneæ improbitatem hiſtoriis Græcis mandatam eſſe demiror. Quid minùs mirum, quàm illam monſtruosissimam beſtiam urnam evertisſe, ſortes dissipaviſſe? Et negant hiſtorici Lacedæmoniis ullum oſtentum hòc triſtius accidiſſe! Nam illa prædicta Veïentium, si lacus Albanus redundaſſet, iſque in mare fluxiſſet, Romam perituram; sin repreſſus eſſet, Veïos: ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri ſuburbani, non ad arcem urbemque retinendam. At paulò pòſt audita vox eſt monentis, ut providerent ne a Gallis Roma caperetur; ex eo Aio Loquenti aram in nova via conſecratam. Quid ergo? Aius iſte Loquens, quum eum nemo norat, & aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen invenit; poſteaquam & ſedem, & aram, & nomen

invenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta poteſt; a qua, præterquam de ſue plena, quid umquam moniti ſumus?

XXXIII. Satis multa de oſtentis. Auſpicia reſtant, & ſortes eæ quæ ducuntur, non illæ quæ vaticinatione funduntur, quæ oracula veriùs dicimus; de quibus tum dicemus, quum ad naturalem divinationem venerimus: reſtat etiam de Chaldæis: ſed primùm auſpicia videamus. Difficilis auguri locus ad contradicendum; Marſo fortaſſe, ſed Romano facillimus: non enim ſumus ii nos augures, qui avium reliquorumve ſignorum obſervatione futura dicamus: & tamen credo Romulum, qui urbem auſpicatò condidit, habuiſſe opinionem, eſſe in providendis rebus augurandi ſcientiam (errabat enim multis in rebus antiquitas) quam vel uſu jam, vel doctrinâ, vel vetuſtate immutatam videmus: retinetur autem & ad opinionem vulgi, & ad magnas utilitates reipublicæ, mos, religio, diſciplina, jus augurum, collegii auctoritas.

71. Nec verò non omni ſupplicio digni P. Claudius, L. Junius, conſules, qui contra auſpicia navigarunt: parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. Jure igitur alter populi judicio damnatus eſt; alter mortem ſibi ipſe conſcivit. Flaminius non pa-

ruit auſpiciis; itaque periit cum exercitu: at anno pòſt Paulus paruit; num minùs cecidit in Cannenſi pugna cum exercitu? Etenim, ut ſint auſpicia, quæ nulla ſunt; hæc certè, quibus utimur, ſive tripudio, ſive de cœlo, ſimulacra ſunt auſpiciorum, auſpicia nullo modo.

XXXIV. Q. Fabi, te mihi in auspicio esse volo: reſpondet, Audivi. Hic apud majores noſtros adhibebatur peritus, nunc quilibet: peritum autem eſſe neceſſe eſt eum, qui, ſilentium quid ſit, intelligat: id enim *silentium* dicimus in auſpiciis, quod omni vitio caret. Hoc intelligere, perfecti auguris eſt. Illi autem, qui in auſpicium adhibetur, quum ita imperavit is, qui auſpicatur, dicito, si silentium esse videbitur; nec ſuſpicit, nec circumſpicit: ſtatim reſpondet, Silentium esse videri. Tum ille, dicito, si pascuntur aves. Pascuntur. Quæ aves? aut, ubi? Attulit, inquit, in cavea pullos is, qui ex eo ipſo nominatur pullarius. Hæ ſunt igitur aves internuntiæ Jovis: quæ paſcantur, necne, quid refert? nihil ad auſpicia: ſed quia, quum paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terram pavire; *terripavium* primò, pòſt *terripudium* dictum eſt, hoc quidem jam *tripudium* dicitur. Quum igitur offa cecidit ex ore pulli, tum au-

ſpicanti tripudium ſoliſtimum nuntiatur.

XXXV. Ergo hoc auſpicium divini quidquam habere poteſt, quod tam ſit coactum & expreſſum? quo antiquiſſimos augures non eſſe uſos, argumento eſt, quòd decretum collegii vetus habemus, omnem avem tripudium facere poſſe. Tum igitur eſſet auſpicium, si modò esſet ei liberum ſe oſtendiſſe: tum avis illa videri poſſet interpres & ſatelles Jovis: nunc verò incluſa in cavea, & fame enecta, si in offam pultis invadit, & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auſpicium, aut hoc modo Romulum auſpicari ſolitum putas? Jam de cœlo ſervare non ipſos cenſes ſolitos, qui auſpicabantur? Nunc imperant pullario: ille renuntiat.

74. Fulmen ſiniſtrum, auſpicium optimum habemus ad omnes res; præterquam ad comitia: quod quidem inſtitutum reipublicæ causâ eſt, ut comitiorum vel in judiciis populi, vel in jure legum, vel in creandis magiſtratibus principes civitatis eſſent interpretes. At Tib. Gracchi litteris Scipio & Figulus, quòd tum augures judicaſſent eos vitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicaverunt. Quis negat augurum diſciplinam eſſe? divinationem nego. At aruſpices divini; quos quum Tib. Gracchus propter mortem repentinam ejus, qui in prærogativa referenda ſubitò

concidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non juſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerunt.

75. Primùm vide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet; is enim erat mortuus; id autem sine divinatione conjectura poterat dicere: deinde fortaſſe caſu, qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. Quid enim ſcire Etruſci aruſpices aut de tabernaculo rectè capto, aut de pomœrii jure potuerunt? Equidem aſſentior C. Marcello potiùs, quàm App. Claudio, qui ambo mei collegæ fuerunt; exiſtimoque jus augurum, etsi divinationis opinione principiò conſtitutum sit, tamen poſtea reipublicæ causâ conſervatum ac retentum

XXXVI. Sed de hoc loco plura in aliis: nunc hactenus. Externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, videamus. Omnibus ferè avibus utuntur; nos admodum paucis: alia illis siniſtra sunt, alia noſtris. Solebat ex me Dejotarus percunctari noſtri augurii diſciplinam, ego ex illo ſui. Dii immortales! quantum differebat? ut quædam eſſent etiam contraria. Atque ille iis ſemper utebatur; nos, nisi dum a populo auſpicia accepta habemus, quàm multum iis utimur?

77. Bellicam rem adminiſtrari majores

noſtri nisi auſpicatò noluerunt : quàm multi anni ſunt, quum bella a proconſulibus & proprætoribus adminiſtrantur, qui auſpicia non habent ? Itaque nec amnes tranſeunt auſpicatò, nec tripudio auſpicantur. Nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt, jam M. Marcellus ille quinquies conſul totum omisit, idem imperator, idem augur optimus. Ubi ergo avium divinatio ? quæ, quoniam ab iis, qui auſpicia nulla habent, bella adminiſtrantur, ab urbanis retenta videtur, a bellicis eſſe ſublata. Et quidem ille dicebat, si quando rem agere vellet, ne impediretur auſpiciis, lecticâ opertâ facere iter ſe ſolere. Huic simile eſt, quod nos augures præcipimus, ne juge auſpicium obveniat, ut jumenta jubeant dijungere. Quid eſt aliud nolle moneri a Jove, nisi efficere, ut aut ne fieri poſſit auſpicium, aut, si fiat, videri ?

XXXVII. Nam illud admodum ridiculum, quod negas Dejotarum, auſpiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiſcenti facta ſunt, pœnitere, quòd, fidem ſecutus amicitiamque populi Romani, functus sit officio : antiquiorem enim sibi fuiſſe laudem & gloriam, quàm regnum & poſſeſſiones ſuas. Credo id quidem : ſed hoc nihil ad auſpicia : nec enim ei cornix canere potuit, rectè eum facere, quòd

populi Romani libertatem defendere pararet : ipſe hoc ſentiebat , sicuti ſensit. Aves eventus significant, aut adverſos, aut ſecundos.

79. Virtutis auſpiciis video eſſe uſum Dejotarum , quæ vetat ſpectare fortunam, dum præſtetur fides: aves verò, si proſperos eventus oſtenderunt, certè fefellerunt. Fugit e prælio cum Pompeio : grave tempus. Diſcessit ab eo : luctuoſa res. Cæſarem eodem tempore hoſtem & hoſpitem vidit : quid hòc triſtius ? Is quum ei Trocmorum tetrarchiam eripuiſſet, & aſſeclæ ſuo Pergameno neſcio cui dediſſet, eidemque detraxiſſet Armeniam a ſenatu datam ; quumque ab eo magnificentissimo hoſpitio acceptus eſſet, ſpoliatum reliquit & hoſpitem, & regem. Sed labor longiùs: ad propositum revertar. Si eventa quærimus, quæ exquiruntur avibus; nullo modo proſpera Dejotaro: sin officia ; a virtute ipsius , non ab auſpiciis petita ſunt.

XXXVIII. Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuiſſe comburi : contemne cotem Attii Navii : nihil debet eſſe in philoſophia commentitiis fabellis loci. Illud erat philoſophi, totius augurii primùm naturam ipſam videre, deinde inventionem, deinde conſtantiam. Quæ eſt igitur natura, quæ

volucres huc & illuc paſſim vagantes efficiat, ut ſignificent aliquid, & tum vetent agere, tum jubeant, aut cantu, aut volatu? cur autem aliis a læva, aliis a dextra datum eſt avibus, ut ratum auſpicium facere poſſint? quo modo autem hæc, aut quando, aut a quibus inventa dicemus? Etruſci tamen habent exaratum puerum auctorem diſciplinæ ſuæ: nos quem? Attiumne Navium? At aliquot annis antiquior Romulus & Remus, ambo augures, ut accepimus. An Piſidarum, aut Cilicum, aut Phrygum iſta inventa dicemus? Placet igitur humanitatis expertes habere divinitatis auctores?

XXXIX. At omnes reges, populi, nationes utuntur auſpiciis. Quaſi verò quidquam ſit tam valdè, quàm nihil ſapere, vulgare; aut quaſi tibi ipſi in judicando placeat multitudo. Quotus quiſque eſt, qui voluptatem neget eſſe bonum? plerique etiam ſummum bonum dicunt. Num igitur eorum frequentiâ Stoici de ſententia deterrentur? aut num pleriſque in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? Quid mirum igitur, ſi in auſpiciis, & in omni divinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant; verum diſpicere non poſſint?

82. Quæ autem eſt inter augures conveniens & conjuncta conſtantia? ad noſ-

tri augurii conſuetudinem dixit Ennius,

Quum tonuit lævum bene tempeſtate ſerenâ.

At Homericus Ulyſſes, apud Achillem querens de ferocitate Trojanorum neſcio quid, hoc modo nuntiat:

Proſpera Jupiter his dextris fulgoribus edit.

Ita nobis ſiniſtra videntur, Graiis & barbaris dextra, meliora. Quamquam haud ignoro, quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiamsi dextra ſint. Sed certè noſtri ſiniſtrum nominaverunt, externique dextrum, quia plerumque melius id videbatur. Hæc quanta diſſensio eſt? Quid, quòd aliis avibus utuntur, aliis ſignis? aliter obſervant, alia reſpondent? non neceſſe eſt fateri, partim horum, errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione, multa fallendo?

XL. Atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adjungere. Æmilia Paulo, Perſam periſſe; quod pater omen accepit: Cæcilia ſororis filiæ ſedes ſuas tradere. Jam illa, *Favete linguis*, & *prærogativam, omen comitiorum*; hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copioſum & diſertum. Quando enim illa obſervans, quieto & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? Itane? ſi quis aliquid

ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, & ejus verbum aliquod aptè ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem?

84. Quum M. Craſſus exercitum Brundiſii imponeret, quidam in portu caricas Cauno advectas vendens, *Cauneas*, clamitabat. Dicamus, ſi placet, monitum ab eo Craſſum, caveret, ne iret: non fuiſſe periturum, ſi omini paruiſſet. Quæ ſi ſuſcipiamus, pedis offenſio nobis, & abruptio corrigiæ, & ſternutamenta erunt obſervanda. Sortes reſtant, & Chaldæi; ut ad vates veniamus, & ad ſomnia. Dicendum igitur putas de ſortibus?

XLI. Quid enim ſors eſt? idem propemodum, quod micare, quod talos jacere, quod teſſeras: quibus in rebus temeritas & caſus, non ratio, nec conſilium valet: tota res eſt inventa fallaciis, aut ad quæſtum, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem. Atque ut in aruſpicina fecimus, ſic videamus, clariſſimarum ſortium quæ tradatur inventio. Numerium Suffucium Prænestinorum monumenta declarant, honeſtum hominem & nobilem, ſomniis crebris, ad extremum etiam minacibus, quum juberetur certo in loco ſilicem cædere, perterritum viſis, irridentibus ſuis civibus, id agere cœpiſſe: itaque perfracto ſaxo ſortes erupiſſe, in robore inſculptas priſ-

carum litterarum notis. Is eſt hodie locus ſeptus religiosè propter Jovis pueri, qui lactens cum Junone Fortunæ in gremio ſedens, mammam appetens, caſtissimè colitur a matribus.

86. Eodemque tempore, in eo loco, ubi Fortunæ nunc sita eſt ædes, mel ex olea fluxiſſe dicunt; aruſpiceſque dixiſſe, ſummâ nobilitate illas ſortes futuras, eorumque juſſu ex illa olea arcam eſſe factam; eâque conditas ſortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Quid igitur in his poteſt eſſe certi, quæ, Fortunæ monitu, pueri manu miſcentur, atque ducuntur? quo modo autem iſtæ positæ in illo loco? quis robur illud cecîdit, dolavit, inſcripsit? nihil eſt, inquiunt, quod deus efficere non possit. Utinam ſapientes Stoicos effeciſſet, ne omnia ſuperſtitiosâ ſollicitudine & miseriâ crederent!

87. Sed hoc quidem genus divinationis vita jam communis explosit. Fani pulchritudo & vetuſtas, Præneſtinarum etiam nunc retinet ſortium nomen, atque id in vulgus. Quis enim magiſtratus, aut quis vir illuſtrior utitur ſortibus? ceteris verò in locis ſortes planè refrixerunt: quod Carneadem Clitomachus ſcribit dicere ſolitum, nuſquam ſe fortunatiorem, quàm Præneſte, vidiſſe Fortunam. Ergo hoc divinationis genus omittamus.

XLII. Ad Chaldæorum monſtra veniamus : de quibus Eudoxus, Platonis auditor, in aſtrologia, judicio doctiſſimorum hominum facilè princeps; sic opinatur, id quod ſcriptum reliquit, Chaldæis in prædictione, & in notatione cujuſque vitæ ex natali die, minimè eſſe credendum. Nominat etiam Panætius, qui unus e Stoicis aſtrologorum prædicta rejecit, Archelaum & Caſſandrum, ſummos aſtrologos illius ætatis, quâ erat ipſe, quum in ceteris aſtrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non uſos. Scylax Halicarnaſſeus, familiaris Panætii, excellens in aſtrologia, idemque in regenda ſua civitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiavit.

89. Sed, ut ratione utamur, omiſſis teſtibus; sic iſti diſputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. Vim quamdam eſſe aiunt signifero in orbe, qui Græcè ζωδιακὸς dicitur, talem, ut ejus orbis unaquæque pars, alia alio modo, moveat immutetque cœlum, perinde ut quæque ſtellæ in iis finitimiſque partibus ſint quoque tempore: eamque vim variè moveri ab iis ſideribus, quæ vocantur errantia. Quum autem in eam ipſam partem orbis venerint, in qua ſit ortus ejus qui naſcatur, aut in eam, quæ conjunctum aliquid habeat, aut conſentiens; ea trian-

gula illi & quadrata nominant. Etenim quum cœli converſiones tempeſtatumque commutationes tantæ fiant acceſſu ſtellarum, & receſſu; quumque ea vi ſolis efficiantur, quæ videmus; non veriſimile ſolùm, ſed etiam verum eſſe cenſent, perinde, utcumque temperatus ſit aër, ita pueros orientes animari atque formari, ex eoque ingenia, mores, animum, corpus, actionem vitæ, caſus cujuſque, eventuſque fingi.

XLIII. O delirationem incredibilem! non enim omnis error ſtultitia eſt dicenda. Quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid, ut prædicere poſſint duntaxat quali quiſque naturâ, & ad quam quiſque maximè rem aptus futurus ſit. Cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo poſſe ſciri: etenim geminorum formas eſſe ſimiles, vitam atque fortunam plerumque diſparem.

91. Procles & Euryſthenes, Lacedæmoniorum reges, gemini fratres fuerunt. At hi nec totidem annos vixerunt; anno enim Procli vita brevior fuit, multumque is fratri rerum geſtarum gloriâ præſtitit. At ego id ipſum, quod vir optimus Diogenes Chaldæis, quaſi quadam prævaricatione, concedit, nego poſſe intelligi. Etenim quum, ut ipſi dicunt, ortus naſcentium luna moderetur, eaque animad-

vertant & notent sidera natalitia Chaldæi, quæcumque lunæ juncta videantur; oculorum fallacissimo ſenſu judicant ea, quæ ratione atque animo videre debebant. Docet enim ratio mathematicorum, quam iſtis notam eſſe oportebat, quantâ humilitate luna feratur terram pene contingens; quantum absit a proxima Mercurii ſtella, multò autem longiùs a Veneris; deinde alio intervallo diſtet a ſole, cujus lumine colluſtrari putatur. Reliqua verò tria intervalla infinita & immenſa, a ſole ad Martis, inde ad Jovis, ab eo ad Saturni ſtellam, inde ad cœlum ipſum, quod extremum atque ultimum mundi eſt. Quæ poteſt igitur contagio ex infinito pene intervallo pertinere ad lunam, vel potiùs ad terram?

XLIV. Quid? quum dicunt id, quod iis dicere neceſſe eſt, omnes omnium ortus, quicumque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eoſdem eſſe, eademque omnibus, qui eodem ſtatu cœli & ſtellarum nati sint, accidere neceſſe eſſe; nonne ejuſmodi ſunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes iſtos cœli noſſe appareat? quum enim illi orbes, qui cœlum quasi medium dividunt, & adſpectum noſtrum definiunt (a Græcis ὁρίζοντες nominantur, a nobis *finientes* rectiſſimè nominari poſſunt) varietatem maximam ha-

beant, aliique in aliis locis ſint, neceſſe eſt ortus occaſuſque ſiderum non fieri eodem tempore apud omnes.

93. Quòd ſi eorum vi cœlum modò hoc, modò illo modo temperatur; quî poteſt eadem vis eſſe naſcentium, quum cœli tanta ſit diſſimilitudo? In his locis, quæ nos incolimus, poſt ſolſtitium Canicula exoritur, & quidem aliquot diebus; apud Troglodytas, ut ſcribitur, ante ſolſtitium: ut, ſi jam concedamus aliquid vim cœleſtem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum ſit illis, eos, qui naſcuntur eodem tempore, poſſe in diſſimiles incidere naturas propter cœli diſſimilitudinem. Quod minimè illis placet: volunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique ſint nati, eâdem conditione naſci.

XLV. Sed quæ tanta dementia eſt, ut in maximis motibus, mutationibuſque cœli, nihil interſit, qui ventus, qui imber, quæ tempeſtas ubique ſit? quarum rerum in proximis locis tantæ diſſimilitudines ſæpe ſunt, ut alia Tuſculi, alia Romæ eveniat ſæpe tempeſtas: quod, qui navigant, maximè animadvertunt, quum in flectendis promontoriis, ventorum mutationes maximas ſæpe ſentiant. Hæc igitur quum ſit tum ſerenitas, tum perturbatio cœli, eſtne ſanorum hominum, hoc ad naſcen-

tium ortus pertinere non dicere; quod non certè pertinet: illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem vix poteſt, quæ a luna, ceteriſque ſideribus cœli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere?

95. Quid? quòd non intelligunt, ſeminum vim, quæ ad gignendum, procreandumque plurimùm valeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? quis enim non videt, & formas, & mores, & pleroſque ſtatus ac motus effingere a parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non vis & natura gignentium efficeret, ſed temperatio lunæ cœlique moderatio. Quid? quòd uno & eodem temporis puncto nati, diſſimiles & naturas, & vitas, & caſus habent; parumne declarant, nihil ad agendam vitam naſcendi tempus pertinere? niſi fortè putamus neminem eodem tempore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanum. Num quis igitur talis fuit?

XLVI. Quid? illudne dubium eſt, quin multi, quum ita nati eſſent, ut quædam contra naturam depravata haberent, reſtituerentur, & corrigerentur aut naturâ, quum ſe ipſa revocaſſet, aut arte, atque medicinâ; ut quorum linguæ ſic inhærerent, ut loqui non poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberarentur? Multi etiam naturæ vitium meditatione atque exercitatione ſuſ-

tulerunt; ut Demoſthenem ſcribit Phalereus, quum RHO dicere nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſsimè diceret. Quòd ſi hæc aſtro ingenerata & tradita eſſent, nulla res ea mutare poſſet. Quid? diſſimilitudo locorum nonne diſſimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile eſt, quid inter Indos & Perſas, & Æthiopas & Syros differat corporibus, animis; ut incredibilis varietas diſſimilitudoque ſit.

97. Ex quo intelligitur, plus terrarum ſitus, quàm lunæ tractus, ad naſcendum valere. Nam quod aiunt, quadringenta & ſeptuaginta millia annorum in periclitandis, experiundiſque pueris, quicumque eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt: ſi enim eſſet factitatum, non eſſet deſitum: neminem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat, aut factum ſciat.

XLVII. Videſne, me non ea dicere, quæ Carneades, ſed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? Ego autem etiam hoc requiro, omneſne, qui Cannenſi pugnâ ceciderunt, uno aſtro fuerint: exitus quidem omnium unus & idem fuit. Quid? qui ingenio atque animo ſingulares, num aſtro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles naſcantur? at certè ſimilis nemo Homeri.

98. Et, ſi ad rem pertinet, quo modo

cœlo affecto, compoſitiſque ſideribus, quodque animal oriatur; valeat id neceſſe eſt etiam in rebus inanimis: quo quid dici poteſt abſurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noſter, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam noſtræ natalem diem repetebat ab iis Parilibus, quibus eam a Romulo conditam accepimus; Romamque, in jugo quum eſſet luna, natam eſſe dicebat, nec ejus fata canere dubitabat.

99. O vim maximam erroris! Etiamne urbis natalis dies ad vim ſtellarum & lunæ pertinebat? Fac in puero referre ex qua affectione cœli primum ſpiritum duxerit; num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta eſt, potuit valere? Sed quid plura? quotidie refelluntur. Quàm multa ego Pompeio, quàm multa Craſſo, quàm multa huic ipſi Cæſari a Chaldæis dicta memini; neminem eorum niſi in ſenectute, niſi domi, niſi cum claritate eſſe moriturum! ut mihi permirum videatur, quemquam exſtare, qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie videat re & eventis refelli.

XLVIII. Reſtant duo divinandi genera, quæ habere dicimur a natura, non ab arte vaticinandi, & ſomniandi. De quibus, Quinte, inquam, ſi placet, diſſeramus. Mihi verò, inquit, placet; his enim, quæ

adhuc diſputaſti, prorſus aſſentior: & verè ut loquar, quamquam tua me oratio confirmavit, tamen etiam meâ ſponte nimis ſuperſtitioſam de divinatione Stoicorum ſententiam judicabam; ac me Peripateticorum ratio magis movebat, & veteris Dicæarchi, & ejus, qui nunc floret, Cratippi, qui cenſent eſſe in mentibus hominum tamquam oraculum aliquod, ex quo futura præſentiant, si aut furore divino incitatus animus, aut ſomno relaxatus, ſolutè moveatur ac liberè. His de generibus quid ſentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire ſanè velim. Quæ quum ille dixiſſet, tum ego rurſus quasi ab alio principio ſum exorſus dicere.

101. Non ignoro, inquam, Quinte, te ſemper ita ſenſiſſe, ut de ceteris divinandi generibus dubitares: iſta duo, furoris & ſomnii, quæ a libera mente fluere viderentur, probares.

XLIX. Dicam igitur de iſtis ipsis duobus generibus mihi quid videatur, si priùs, Stoicorum concluſio rationis, & Cratippi noſtri, quid valeat, videro. Dixiſti enim, & Chryſippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. » Si ſunt » dii, neque antè declarant hominibus, » quæ futura ſint; aut non diligunt homi» nes; aut, quid eventurum sit, ignorant; » aut exiſtimant nihil intereſſe hominum

» ſcire,

» ſcire, quid ſit futurum; aut non cenſent eſſe ſuæ majeſtatis, præsignificare hominibus, quæ ſint futura; aut ea ne ipſi quidem dii ſignificare poſſunt. At neque non diligunt nos; ſunt enim benefici, generique hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta & designata ſunt: neque noſtra nihil intereſt, ſcire ea, quæ futura ſunt; erimus enim cautiores, si ſciemus: neque hoc alienum ducunt majeſtate ſuâ; nihil eſt enim beneficentiâ præſtantius: neque non poſſunt futura prænoſcere. Non igitur dii ſunt, nec ſignificant nobis futura: ſunt autem dii, ſignificant ergo. Et non, si ſignificant futura, nullas dant nobis vias ad ſignificationum ſcientiam; fruſtra enim ſignificarent: neque, si dant vias, non eſt divinatio: eſt igitur divinatio.

103. O acutos homines! quàm paucis verbis negotium confectum putant? Ea ſumunt ad concludendum, quorum iis nihil conceditur. Concluſio autem rationis ea probanda eſt, in qua ex rebus non dubiis id, quod dubitatur, efficitur.

L. Videſne Epicurum, quem hebetem & rudem dicere ſolent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne eſſe dicimus, id infinitum eſſe concluſerit? *Quod finitum eſt*, inquit, *habet extremum.*

Quis hoc non dederit? *Quod autem habet extremum, id cernitur ex alio extrinſecus.* Hoc quoque eſt concedendum. *At, quod omne eſt, id non cernitur ex alio extrinſecus.* Ne hoc quidem negari poteſt. *Nihil igitur quum habeat extremum, infinitum ſit neceſſe eſt.* Videſne, ut ad rem dubiam conceſſis rebus pervenerit?

104. Hoc vos dialectici non facitis: nec ſolùm ea non ſumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur; ſed ea ſumitis, quibus conceſſis, nihilò magis efficiatur quod velitis. Primùm enim hoc ſumitis: *Si ſunt dii, benefici in homines ſunt.* Quis hoc vobis dabit? Epicuruſne, qui negat, quidquam deos nec alieni curare, nec ſui? an noſter Ennius? qui magno plauſu loquitur, aſſentiente populo,

Ego deûm genus eſſe ſemper dixi, & dicam cœlitum.
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus?

Et quidem, cur ſic opinetur, rationem ſubjicit. Sed nihil eſt neceſſe dicere, quæ ſequuntur: tantùm ſat eſt intelligi, id ſumere iſtos pro certo, quod dubium controverſumque ſit.

LI. Sequitur porrò, *Nihil deos ignorare, quòd omnia ſint ab iis conſtituta.* Hìc verò quanta pugna eſt doctiſſimorum hominum, negantium eſſe hæc a diis immortalibus conſtituta? *At noſtra intereſt ſcire*

ea, quæ eventura ſint. Magnus Dicæarchi liber eſt, neſcire ea melius, quàm ſcire. *Negant id eſſe alienum majeſtate deorum*, ſcilicet caſas omnium introſpicere, ut videant quid cuique conducat. *Neque non poſſunt futura prænoſcere.* Negant poſſe ii, quibus non placet eſſe certum, quid futurum sit. Videſne igitur, quæ dubia sint, ea ſumi pro certis atque concessis?

106. Deinde contorquent, & ita concludunt: *Non igitur ſunt dii, nec ſignificant futura:* id enim jam perfectum arbitrantur. Deinde aſſumunt: *Sunt autem dii:* quod ipſum non ab omnibus conceditur. *Significant ergo.* Ne id quidem ſequitur; poſſunt enim non significare, & tamen eſſe dii. *Nec, si ſignificent, non dant vias aliquas ad ſcientiam ſignificationis.* At id quoque poteſt, ut non dent hominibus; ipsi habeant; cur enim Tuſcis potiùs, quàm Romanis darent? *Nec si dant vias, nulla eſt divinatio.* Fac dare deos; quod abſurdum eſt: quid refert, si accipere non poſſumus? Extremum eſt, *Eſt igitur divinatio.* Sit extremum: effectum tamen non eſt: ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, verum effici non poteſt. Jacet igitur tota conclusio.

LII. Veniamus nunc ad optimum virum, familiarem noſtrum, Cratippum. » Si sine oculis, inquit, non poteſt exſta-

» re officium & munus oculorum, poſſunt
» autem aliquando oculi non fungi ſuo
» munere; qui vel ſemel ita eſt uſus oculis,
» ut vera cerneret, is habet ſenſum ocu-
» lorum vera cernentium. Item igitur, si
» sine divinatione non poteſt officium &
» munus divinationis exſtare; poteſt au-
» tem, quum quis divinationem habeat,
» errare aliquando, nec vera cernere;
» ſatis eſt ad confirmandam divinationem,
» ſemel aliquid ita eſſe divinatum, nihil ut
» fortuitò cecidiſſe videatur: ſunt autem
» ejus generis innumerabilia: eſſe igitur
» divinationem confitendum eſt.

108. Feſtivè & breviter: ſed, quum bis ſumpsit quod voluit; etiam si faciles nos ad concedendum habuerit, id tamen, quod aſſumit, concedi nullo modo poteſt. » Si, inquit, aliquando oculi peccent, » tamen, quia rectè aliquando viderint, » ineſt in iis vis videndi. Item, si quis » ſemel aliquid in divinatione viderit, is » etiam quum peccet, tamen exiſtimandus » eſt habere vim divinandi.

LIII. Vide, quæſo, Cratippe noſter, quàm sint iſta similia; nam mihi non videntur: oculi enim vera cernentes, utuntur naturâ atque ſenſu: animi si quando vel vaticinando vel ſomniando vera viderunt, usi ſunt fortunâ atque caſu. Nisi fortè conceſſuros tibi exiſtimas eos, qui ſomnia

pro ſomniis habent, si quando aliquod ſomnium verum evaſerit, non id fortuitò accidiſſe. Sed demus tibi iſtas duas ſumptiones, ea quæ λήμματα appellant dialectici; ſed nos Latinè loqui malumus: præſumptio tamen, quam πρόληψιν iidem vocant, non dabitur.

109. Aſſumit autem Cratippus hoc modo: *Sunt autem innumerabiles præſensiones non fortuitæ.* At ego dico nullam. Vide, quanta sit controverſia. Jam aſſumptione non conceſsâ, nulla concluſio eſt. At impudentes ſumus, qui, quum tam perſpicuum sit, non concedamus. Quid eſt perſpicuum? Multa vera, inquit, evadere. Quid, quòd multò plura falſa? nonne ipſa varietas, quæ eſt propria fortunæ, fortunam eſſe cauſam, non naturam docet? Deinde, si tua iſta concluſio, Cratippe, vera eſt (tecum enim mihi res eſt) nonne intelligis eâdem uti poſſe & aruſpices, & fulguratores, & interpretes oſtentorum, & augures, & ſortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum eſt, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, evaſerit. Ergo aut ea quoque genera divinandi ſunt, quæ tu rectiſsimè improbas; aut, si ea non ſunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis. Quâ ergo ratione hæc inducis, eâdem illa poſſunt eſſe, quæ tollis.

LIV. Quid verò habet auctoritatis furor iſte, quem divinum vocatis, ut, quæ ſapiens non videat, ea videat inſanus; & is, qui humanos ſenſus amiſerit, divinos aſſecutus ſit? Sibyllæ verſus obſervamus, quos illa furens fudiſſe dicitur: quorum interpres nuper falſa quædam hominum famâ dicturus in ſenatu putabatur, eum, quem revera regem habebamus, appellandum quoque eſſe *regem*, ſi ſalvi eſſe vellemus. Hoc ſi eſt in libris, in quem hominem, & in quod tempus eſt? callidè enim, qui illa compoſuit, perfecit, ut, quodcumque accidiſſet, prædictum videretur, hominum & temporum definitione ſublatâ.

111. Adhibuit etiam latebram obſcuritatis, ut iidem verſus aliàs in aliam rem poſſe accommodari viderentur. Non eſſe autem illud carmen furentis, quum ipſum poëma declarat (eſt enim magis artis & diligentiæ, quàm incitationis & motûs) tum verò ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, quum deinceps ex primis verſuum litteris aliquid connectitur, ut in quibuſdam Ennianis, *Q. Ennius fecit.* Id certè magis eſt attenti animi, quàm furentis.

112. Atque in Sibyllinis ex primis verſuum cujuſque ſententiæ litteris illius ſententiæ carmen omne prætexitur. Hoc ſcriptoris eſt, non furentis; adhibentis dili-

gentiam, non inſani. Quamobrem Sibyllam quidem ſepoſitam & conditam habeamus, ut, id quod proditum eſt a majoribus, injuſſu ſenatûs ne legantur quidem libri; valeantque ad deponendas potiùs, quàm ad ſuſcipiendas religiones: & cum antiſtitibus agamus, ut quidvis potiùs ex illis libris, quàm regem proferant; quem Romæ poſthæc nec dii, nec homines eſſe patiantur.

LV. At multi ſæpe vera vaticinati, ut Caſſandra,

Jamque mari magno . . . .

Eademque paulò pòſt:

Eheu videte . . . .

Num igitur me cogis etiam fabulis credere, quæ delectationis habeant, quantum voles: verbis, ſententiis, numeris, cantibus adjuventur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commentitiis rebus adjungere. Eodemque modo nec ego Publicio neſcio cui, nec Marciis vatibus, nec Apollinis opertis credendum exiſtimo; quorum partim ficta apertè, partim effutita temerè, numquam ne mediocri quidem cuiquam, non modò prudenti, probata ſunt.

114. Quid, inquies: remex ille de claſſe Coponii, nonne ea prædixit, quæ

facta ſunt? Ille verò, & ea quidem, quæ omnes eo tempore ne acciderent timebamus: caſtra enim in Theſſalia caſtris collata audiebamus; videbaturque nobis exercitus Cæſaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intuliſſet, & roboris, propter vetuſtatem. Caſum autem prœlii, nemo noſtrûm erat, quin timeret; ſed ita, ut conſtantibus hominibus par erat, non apertè. Ille autem Græcus, quid mirum, ſi magnitudine timoris, ut plerumque fit, a conſtantia, atque a mente, atque a ſe ipſe diſceſſit? quâ perturbatione animi, quæ, ſanus quum eſſet, timebat ne evenirent, ea demens eventura eſſe dicebat. Utrum tandem, per deos atque homines! magis veriſimile eſt veſanum remigem, an aliquem noſtrûm, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varronem, Coponium ipſum, consilia deorum immortalium perſpicere potuiſſe?

LVI. Sed jam ad te venio,

Sancte Apollo, qui umbilicum certum terrarum obsides,
Unde ſuperſtitioſa primùm ſæva evasit vox fera.

Tuis enim oraculis Chryſippus totum volumen implevit, partim falsis, ut ego opinor; partim caſu veris, ut fit in omni oratione ſæpiſſimè; partim flexiloquis, &

obſcuris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa ad ſortes referenda ſit; partim ambiguis, & quæ ad dialecticum deferenda ſint. Nam quum ſors illa edita eſt opulentiſſimo regi Aſiæ,

Crœſus Halym penetrans, magnam pervertet opum vim:

hoſtium vim ſeſe perverſurum putavit, pervertit autem ſuam.

116. Utrum igitur eorum accidiſſet, verum oraculum fuiſſet. Cur autem hoc credam umquam editum Crœſo? aut Herodotum, cur veraciorem ducam Ennio? num minùs ille potuit de Crœſo, quàm de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt, qui credat, Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum,

Aio te, Æacida, Romanos vincere poſſe.

Primùm latinè Apollo numquam locutus eſt: deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt: præterea Pyrrhi temporibus jam Apollo verſus facere deſierat: poſtremò, quamquam ſemper fuit, ut apud Ennium eſt,

ſtolidum genus Æacidarum,
Bellipotentes ſunt magi', quàm ſapientipotentes:

tamen hanc amphiboliam verſûs intelligere potuiſſet, *vincere te Romanos*, nihilò magis in ſe, quàm in Romanos valere.

Nam illa amphibolia, quæ Crœſum decepit, vel Chryſippum potuiſſet fallere; hæc verò ne Epicurum quidem.

LVII. Sed, quod caput eſt, cur iſto modo jam oracula Delphis non eduntur, non modò noſtrâ ætate, ſed jamdiu; ut modò nihil possit eſſe contemptius? Hoc loco quum urgentur, evanuiſſe aiunt vetuſtate vim loci ejus, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia, mente incitata, oracula ederet. De vino, aut ſalſamento putes loqui, quæ evaneſcunt vetuſtate: de vi loci agitur, neque ſolùm naturali, ſed etiam divinâ; quæ quo tandem modo evanuit? Vetuſtate, inquies. Quæ vetustas eſt, quæ vim divinam conficere possit? quid tam divinum autem, quàm afflatus ex terra mentem ita movens, ut eam providam rerum futurarum efficiat, ut ea non modò cernat multò antè, ſed etiam numero, verſuque pronuntiet? Quando autem iſta vis evanuit? an poſtquam homines minùs creduli eſſe cœperunt?

118. Demoſthenes quidem, qui abhinc annos propè CCC fuit, jam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id eſt, quasi cum Philippo facere: hoc autem eò ſpectabat, ut eam a Philippo corruptam diceret: ex quo licet exiſtimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuiſſe. Sed neſcio quomodo iſti philoſophi, ſu-

perſtitiosi, & pene fanatici, quidvis malle videntur, quàm ſe non ineptos. Evanuiſſe mavultis, & exſtinctum eſſe id, quod si umquam fuiſſet, certè æternum eſſet, quàm ea, quæ non ſunt credenda, non credere.

LVIII. Similis eſt error in ſomniis: quorum quidem defensio repetita quàm longè eſt! divinos animos cenſent eſſe noſtros, eoſque eſſe tractos extrinſecus, animorumque conſentientium multitudine completum eſſe mundum: hac igitur mentis divinitate, & ipsius conjunctione cum externis mentibus, cerni quæ sint futura. Contrahi autem animum Zeno, & quasi labi putat, atque concidere, & ipſum eſſe dormire. Jam Pythagoras & Plato, locupletissimi auctores, quò in ſomnis certiora videamus, præparatos quodam cultu atque victu proficiſci ad dormiendum jubent: fabâ quidem Pythagorei utique abstinuere; quasi verò eo cibo mens, non venter infletur. Sed neſcio quomodo nihil tam abſurdè dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo philoſophorum.

120. Utrum igitur cenſemus dormientium animos per ſemet ipſos in ſomniando moveri, an, ut Democritus cenſet; externâ & adventitiâ visione pulſari? sive enim sic eſt, sive illo modo, videri poſſunt permulta ſomniantibus falſa pro veris.

Nam & navigantibus moveri videntur ea, quæ ſtant; & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. Quid dicam, inſanis, quid ebriis quàm multa falſa videantur? Quòd si ejuſmodi visis credendum non eſt, cur ſomniis credatur, neſcio: nam tam licet de his erroribus, si velis, quàm de ſomniis diſputare: ut ea quæ ſtant, si moveri videantur, terræ motum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam; gemino autem lucernæ lumine declarari, diſſensionem ac ſeditionem moveri.

LIX. Jam ex inſanorum aut ebriorum visis innumerabilia conjecturâ trahi poſſunt, quæ futura videantur. Quis eſt enim, qui totum diem jaculans, non aliquando collineet? Totas noctes dormimus; neque ulla ferè eſt, quâ non ſomniemus: & miramur, aliquando id, quod ſomniarimus, evadere? Quid eſt tam incertum, quàm talorum jactus? tamen nemo eſt, quin ſæpe jactans, Venereum jaciat aliquando, nonnumquam etiam iterum, ac tertium: num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulſu malumus, quàm caſu, dicere? Quòd si, ceteris temporibus, falsis visis credendum non eſt; non video, quid præcipui ſomnus habeat, in quo valeant falſa pro veris.

122. Quòd si ita naturâ paratum eſſet, ut ea dormientes agerent, quæ ſomniarent,

alligandi omnes eſſent, qui cubitum irent: majores enim, quàm ulli inſani, efficerent motus ſomniantes. Quòd ſi inſanorum viſis fides non eſt habenda, quia falſa ſunt; cur credatur ſomniantium viſis, quæ multò etiam perturbatiora ſunt, non intelligo: an quòd inſani ſua viſa conjectori non narrant; narrant qui ſomniaverunt? Quæro etiam, si velim ſcribere quid, aut legere, aut canere vel voce, vel fidibus, aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticum explicare, ſomniumne exſpectandum ſit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? Atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernarem, ut ſomniaverim: præſens enim pœna ſit.

123. Quî igitur convenit, ægros a conjectore ſomniorum potiùs, quàm a medico petere medicinam? an Æſculapius, an Serapis poteſt nobis præſcribere per ſomnium curationem valetudinis; Neptunus gubernantibus non poteſt? & sine medico medicinam dabit Minerva; Muſæ ſcribendi, legendi, ceterarum artium ſcientiam ſomniantibus non dabunt? At si curatio daretur valetudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur: quæ quoniam non dantur, medicina non datur: quâ ſublatâ, tollitur omnis auctoritas ſomniorum.

LX. Sed hæc quoque in promptu fue-

rint : nunc interiora videamus. Aut enim divina vis quædam, conſulens nobis, ſomniorum significationes facit; aut conjectores ex quadam convenientia & conjunctione naturæ, quam vocant συμπάθειαν, quid cuique rei conveniat ex ſomniis, & quid quamque rem ſequatur, intelligunt; aut eorum neutrum eſt, ſed quædam obſervatio conſtans atque diuturna eſt, quum quid viſum ſecundùm quietem sit, quid evenire, & quid ſequi ſoleat.

125. Primùm igitur intelligendum eſt, nullam vim eſſe divinam effectricem ſomniorum. Atque illud quidem perſpicuum eſt, nulla viſa ſomniorum proficiſci a numine deorum : noſtrâ enim causâ dii id facerent, ut providere futura poſſemus. Quotus igitur eſt quiſque, qui ſomniis pareat ? qui intelligat ? qui meminerit ? quam multi verò, qui contemnant, eamque ſuperſtitionem imbecilli animi atque anilis putent ? quid eſt igitur, cur his hominibus conſulens deus, ſomniis moneat eos, qui illa non modò curâ, ſed ne memoriâ quidem digna ducant ? nec enim ignorare deus poteſt, quâ mente quiſque sit ; nec fruſtra, ac sine cauſa quid facere, dignum deo eſt : quod abhorret etiam ab hominis conſtantia. Ita, si pleraque ſomnia aut ignorantur, aut negliguntur ; aut neſcit hoc deus, aut fruſtra ſomniorum significatione

utitur. Sed horum neutrum in deum cadit: nihil igitur a deo ſomniis ſignificari fatendum eſt.

LXI. Illud etiam requiro, cur, ſi deus iſta viſa nobis providendi cauſâ dat, non vigilantibus potiùs det, quàm dormientibus. Sive enim externus & adventitius pulſus animos dormientium commovet, ſive per ſe ipſi animi moventur, ſive quæ cauſa alia eſt, cur ſecundùm quietem aliquid videre, audire, agere videàmur; eadem cauſa vigilantibus eſſe poterat; idque ſi noſtrâ cauſâ dii ſecundùm quietem facerent, vigilantibus idem facerent; præſertim quum Chryſippus, Academicos refellens, permultò clariora & certiora eſſe dicat, quæ vigilantibus videantur, quàm quæ ſomniantibus. Fuit igitur divinâ beneficentiâ dignius, quum conſulerent nobis, clariora viſa dare vigilanti, quàm obſcuriora per ſomnium; quod quoniam non fit, ſomnia divina putanda non ſunt.

127. Jam verò quid opus eſt circuitione & amfractu, ut ſit utendum interpretibus ſomniorum potiùs, quàm directò? Deus, ſi quidem nobis conſulebat, *Hoc facito*, *Hoc ne feceris*, diceret; idque viſum vigilanti potiùs, quàm dormienti daret. Jam verò quis dicere audeat, vera omnia eſſe ſomnia? *Aliquot ſomnia vera*, inquit Ennius, *ſed omnia non eſt neceſſe.*

LXII. Quæ eſt tandem iſta diſtinctio? quæ vera, quæ falſa habet? &, si vera a deo mittuntur, falſa unde naſcuntur? nam si ea quoque divina, quid inconſtantius deo? quid inſcitius autem eſt, quàm mentes mortalium falsis & mendacibus visis concitare? sin vera viſa, divina ſunt; falſa autem & inania, humana; quæ eſt iſta designandi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potiùs, quàm ut aut omnia deus (quod negatis) aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc neceſſariò confitendum eſt.

128. Naturam autem eam dico, quâ numquam animus insiſtens, agitatione & motu eſſe vacuus poteſt. Is quum languore corporis, nec membris uti, nec ſensibus poteſt, incidit in viſa varia & incerta ex reliquiis, ut ait Ariſtoteles, inhærentibus earum rerum, quas vigilans geſſerit, aut cogitaverit; quarum perturbatione mirabiles interdum exsiſtunt ſpecies ſomniorum. Quæ si alia falſa, alia vera; quâ notâ internoſcantur, ſcire ſanè velim. Si nulla eſt; quid iſtos interpretes audiamus? sin quæpiam eſt; aveo audire, quæ sit. Sed hærebunt.

LXIII. Venit enim jam in contentionem, utrum sit probabilius, deoſne immortales, rerum omnium præſtantiâ excellentes, concurſare omnium mortalium,

qui ubique ſunt, non modò lectos, verùm etiam grabatos, &, quum ſtertentes aliquos viderint, objicere his viſa quædam tortuoſa & obſcura, quæ illi exterriti ſomnio ad conjectorem manè deferant; an naturâ fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod vigilans viderit, dormiens videre videatur. Utrum philoſophiâ dignius, ſagarum ſuperſtitione iſta interpretari, an explicatione naturæ? ut, ſi jam fieri poſſit conjectura vera ſomniorum, tamen iſti, qui profitentur, eam facere non poſſint: ex leviſſimo enim & indoctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui negant quemquam, niſi ſapientem, divinum eſſe poſſe.

130. Chryſippus quidem divinationem definit his verbis, *Vim cognoſcentem, & videntem, & explicantem ſigna, quæ a diis hominibus portendantur:* officium autem eſſe ejus, prænoſcere, dii erga homines mente quâ ſint, quidque ſignificent; quemadmodumque ea procurentur, atque expientur. Idemque ſomniorum conjectionem definit hoc modo, *Eſſe vim cernentem, & explanantem, quæ a diis hominibus ſignificentur in ſomnis.* Quid ergo? ad hæc mediocri opus eſt prudentiâ, an & ingenio præſtanti, & eruditione perfectâ? talem autem cognovimus neminem.

LXIV. Vide igitur, ne, etiam ſi divinationem tibi eſſe conceſſero, quod num-

quam faciam, neminem tamen divinum reperire poſſimus. Qualis autem iſta mens eſt deorum, si neque ea nobis significant in ſomnis, quæ ipsi per nos intelligamus; neque ea, quorum interpretes habere poſſimus? similes enim ſunt dii, si ea nobis objiciunt, quorum nec ſcientiam, neque explanatorem habeamus, tamquam si Pœni aut Hiſpani in ſenatu noſtro loquerentur sine interprete.

132. Jam verò quò pertinent obſcuritates & ænigmata ſomniorum? intelligi enim a nobis dii velle debebant ea, quæ noſtrâ causâ nos monerent. Quid? poëta nemo, nemo physicus obſcurus? illi verò: nimis etiam obſcurus Euphorion: at non Homerus. Uter igitur melior? Valde Heraclitus obſcurus: minimè Democritus: num igitur conferendi?

133. Meâ causâ me mones, quod non intelligam? Quid me igitur mones? ut si quis medicus ægroto imperet, ut ſumat

Terrigenam, herbigradam, domi-portam, ſanguine caſſam,

potiùs quàm hominum more, cochleam dicere. Nam Pacuvianus Amphio,

Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
Capite brevi, cervice anguinâ, adſpectu truci,
Eviſcerata, inanima, cum animali ſono,

quum dixiſſet obſcuriùs, tum Attici reſpondent: non intelligimus, niſi apertè dixeris. At ille uno verbo, Teſtudo. Non potueras hoc igitur a principio, cithariſta, dicere?

LXV. Defert ad conjectorem quidam, ſomniaſſe ſe, ovum pendere ex faſcia lecti ſui cubicularis. Eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. Reſpondit conjector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto: fodit; invenit auri aliquantum, idque circumdatum argento: miſit conjectori, quantulum viſum eſt de argento. Tum ille, Nihilne, inquit, de vitello? id enim ei ex ovo videbatur aurum declaraſſe; reliquum, argentum. Nemone igitur umquam alius ovum ſomniavit? cur ergo hic neſcio qui theſaurum ſolus invenit? quàm multi inopes, digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurum reperiendum admonentur? quam autem ob cauſam tam eſt obſcurè admonitus, ut ex ovo naſceretur theſauri ſimilitudo potiùs, quàm apertè theſaurum quærere juberetur; ſicut apertè Simonides vetitus eſt navigare? Ergo obſcura ſomnia, minimè conſentanea ſunt majeſtati deorum.

LXVI. Ad aperta & clara veniamus, quale eſt de illo interfecto a caupone Megaris: quale de Simonide, qui ab eo, quem humarat, vetitus eſt navigare: quale etiam de Alexandro (quod a te præteritum eſſe

miror) qui, quum Ptolemæus, familiaris ejus, in prœlio telo venenato ictus eſſet, eoque vulnere ſummo cum dolore moreretur, Alexander assidens ſomno eſt conſopitus. Tum ſecundùm quietem viſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & ſimul dicere, quo illa loci naſceretur; neque is longè aberat ab eo loco: ejus autem eſſe vim tantam, ut Ptolemæum facilè ſanaret. Quum Alexander experrectus narraſſet amicis ſomnium, emiſiſſe qui illam radiculam quærerent: quâ inventâ & Ptolemæus ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli vulnerati.

136. Multa etiam ſunt a te ex hiſtoriis prolata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris Dionysii, Pœni Hamilcaris, Annibalis, P. Decii: pervulgatum jam illud de præſultore: Gracchi etiam, & recens Cæciliæ, Balearici filiæ, ſomnium. Sed hæc externa, ob eamque cauſam ignota nobis ſunt: nonnulla etiam ficta fortaſſe: quis enim auctor iſtorum? de noſtris ſomniis quid habemus dicere? tu de emerſo me, & equo ad ripam? ego de Mario cum faſcibus laureatis me in ſuum deduci jubente monumentum?

LXVII. Omnium ſomniorum, Quinte, una ratio eſt: quæ, per deos immortales! videamus ne noſtrâ ſuperſtitione, & depra-

vatione ſuperetur. Quem enim tu Marium viſum a me putas? Speciem, credo, ejus, & imaginem, ut Democrito videtur. Unde profectam imaginem? a corporibus enim ſolidis, & a certis figuris vult fluere imagines. Quod igitur Marii corpus erat? Ex eo, inquit, quod fuerat: plena ſunt imaginum omnia. Iſta igitur me imago Marii in campum Atinatem perſequebatur; nulla enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pulſu imaginum.

138. Quid ergo? iſtæ imagines ita nobis dicto audientes ſunt, ut ſimul atque velimus, accurrant? etiamne earum rerum, quæ nullæ ſunt? quæ eſt enim forma tam inviſitata, tam nulla, quam non ſibi ipſe fingere animus poſſit? ut, quæ numquam vidimus, ea tamen informata habeamus, oppidorum ſitus, hominum figuras.

139. Num igitur, quum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? Omnia igitur, quæ volumus, nota nobis eſſe poſſunt: nihil eſt enim, de quo cogitare nequeamus. Nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinſecus, nec omnino fluunt illæ; nec cognovi quemquam, qui majore auctoritate nihil diceret: animorum eſt ea vis, eaque natura, ut vigeant vigilantes, nullo adventitio pul-

ſu, ſed ſuo motu, incredibili quadam celeritate. Hi quum ſuſtinentur membris, & corpore, & ſensibus, omnia certiora cernunt, cogitant, ſentiunt: quum autem hæc ſubtracta ſunt, deſertuſque eſt animus languore corporis, tum agitatur ipſe per ſeſe: itaque in eo & formæ verſantur, & actiones; & multa audiri, multa dici videntur.

140. Hæc ſcilicet in imbecillo remiſſoque animo, multa omnibus modis confuſa & variata verſantur; maximéque reliquiæ earum rerum moventur in animis, & agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus, aut egimus; ut mihi temporibus illis multùm in animo Marius verſabatur, recordanti, quàm ille gravem ſuum caſum magno animo, quàm conſtanti tuliſſet. Hanc credo cauſam de illo ſomniandi fuiſſe.

LXVIII. Tibi autem de me cum ſollicitudine cogitanti ſubitò ſum viſus emerſus e flumine: inerant enim in utriuſque noſtrûm animis vigilantium cogitationum veſtigia. At quædam adjuncta ſunt: ut mihi de monumento Marii; tibi, quòd equus, in quo ego vehebar, mecum unà demerſus rurſus apparuit.

141. An tu cenſes ullam anum tam deliram futuram fuiſſe, ut ſomniis crederet, niſi iſta caſu nonnumquam, fortè, temerè concurrerent? Alexandro draco loqui viſus eſt. Poteſt omnino hoc eſſe falſum, po-

teſt verum; ſed utrum ſit, non eſt mirabile: non enim audivit ille draconem loquentem, ſed eſt viſus audire; & quidem, quò majus ſit, quum radicem ore teneret, locutus eſt: ſed nihil eſt magnum ſomnianti. Quæro autem, cur Alexandro tam illuſtre ſomnium, tam certum, nec huic eidem aliàs, nec multa ceteris. Mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil ſanè, quod meminerim: fruſtra igitur conſumptæ tot noctes tam longa in ætate. Nunc quidem propter intermiſſionem forenſis operæ, & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non ſolebam: nec tam multùm dormiens, ullo ſomnio ſum admonitus, tantis præſertim de rebus: nec mihi magis uſquam videor, quàm quum aut in foro magiſtratus, aut in curia ſenatum video, ſomniare.

LXIX. Etenim (ex diviſione hoc ſecundum eſt) quæ eſt continuatio conjunctioque naturæ (quam, ut dixi, vocant συμπάθειαν) ejuſmodi, ut theſaurus ex ovo intelligi debeat? Nam medici ex quibuſdam rebus & advenientes, & creſcentes morbos intelligunt: nonnullas etiam valetudinis ſignificationes; ut hoc ipſum, pleni enectine ſimus, ex quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicunt. Theſaurus verò, & hereditas, & honos, & victoria, & multa generis ejuſdem, quâ cum ſomniis naturali cognatione junguntur?

143. Dicitur quidam, quùm in ſomnis complexu venereo jungeretur, calculos ejeciſſe. Video ſympathiam: viſum eſt enim tale objectum dormienti, ut id, quod evenit, naturæ vis, non opinio erroris effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam ſpeciem Simonidi, a qua vetaretur navigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis, quod ſcribitur, ſomnium, qui, paulò ante interitum, viſus eſt in ſomnis amicæ eſſe amictus amiculo. Is quum eſſet projectus inhumatus, ab omnibuſque deſertus jaceret; amica corpus ejus texit ſuo pallio. Ergo hoc inerat in rebus futuris, & cauſas naturales habebat? an, & ut videretur, & ut eveniret, caſus effecit?

LXX. Quid? ipſorum interpretum conjecturæ, nonne magis ingenia declarant eorum, quàm vim conſenſumque naturæ? Curſor ad Olympia proficiſci cogitans, viſus eſt in ſomnis curru quadrigarum vehi: manè ad conjectorem. At ille, Vinces, inquit: id enim celeritas ſignificat, & vis equorum. Pòſt idem ad Antiphontem. Is autem, Vincare, inquit, neceſſe eſt: an non intelligis quatuor ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor (atque horum ſomniorum, & talium plenus eſt Chryſippi liber; plenus Antipatri: ſed ad curſorem redeo) ad interpretem detulit, aquilam ſe in ſomnis viſum eſſe factum. At ille, Viciſti: iſtâ enim

enim avi volat nulla vehementiùs. Huic eidem Antipho, Baro, inquit, te victum eſſe non vides? iſta enim avis inſectans alias aves & agitans, ſemper ipſa poſtrema eſt.

145. Parere quædam matrona cupiens, dubitans eſſetne prægnans, viſa eſt in quiete obsignatam habere naturam. Retulit. Negavit eam, quoniam obsignata fuiſſet, concipere potuiſſe. At alter, prægnantem eſſe dixit: nam inane obsignari nihil ſolere. Quæ eſt iſta ars conjectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam significant, nisi acumen hominum, ex similitudine aliqua conjecturam modò huc, modò illuc ducentium? Medici signa quædam habent ex venis & ex ſpiritu ægroti; multiſque ex aliis futura præſentiunt. Gubernatores quum exſultantes loligines viderint, aut delphinos ſe in portum conjicientes, tempeſtatem significari putant. Hæc ratione explicari, & ad naturam facilè revocari poſſunt: ea verò, quæ paulò antè dixi, nullo modo.

LXXI. At enim obſervatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. An tandem ſomnia obſervari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles varietates. Nihil tam præpoſterè, tam inconditè, tam monſtruosè cogitari poteſt, quod non possimus ſomniare.

Quo modo igitur hæc infinita & ſemper nova, aut memoriâ complecti, aut obſervando notare poſſumus? Aſtrologi motus errantium ſtellarum notaverunt: inventus eſt enim ordo in iis ſtellis, qui non putabatur. Cedo tandem qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt vera ſomnia a falsis, quum eadem & aliis aliter evadant, & iiſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirum videatur, quum mendaci homini, ne verum quidem dicenti credere ſoleamus, quo modo iſti, si ſomnium verum evasit aliquod, non ex multis potiùs uni fidem derogant, quàm ex uno innumerabilia confirmant.

147. Si igitur neque deus eſt effector ſomniorum, neque naturæ ſocietas ulla cum ſomniis, neque obſervatione inveniri potuit ſcientia; effectum eſt, ut nihil prorſus ſomniis tribuendum ſit: præſertim quum illi ipsi, qui ea vident, nihil divinent; ii qui interpretantur, conjecturam adhibeant, non naturam; caſus autem innumerabilibus pene ſeculis in omnibus plura mirabilia, quàm in ſomniorum visis effecerit; neque conjecturâ, quæ in varias partes duci possit, nonnumquam etiam in contrarias, quidquam ſit incertius.

LXXII. Explodatur hæc quoque ſomniorum divinatio pariter cum ceteris: nam,

ut verè loquamur, ſuperſtitio fuſa per gentes, oppreſſit omnium ferè animos, atque hominum imbecillitatem occupavit: quod & in iis libris dictum eſt, qui ſunt de natura deorum; & hac diſputatione id maximè egimus: multum enim & nobiſmet ipſis, & noſtris profuturi videbamur, si eam funditus ſuſtuliſſemus. Nec verò (id enim diligenter intelligi volo) ſuperſtitione tollendâ religio tollitur. Nam & majorum inſtituta tueri ſacris cæremoniiſque retinendis, ſapientis eſt; & eſſe præſtantem aliquam, æternamque naturam, & eam ſuſpiciendam, admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, ordoque rerum cœleſtium cogit confiteri.

149. Quamobrem, ut religio propaganda etiam eſt, quæ eſt juncta cum cognitione naturæ, sic ſuperſtitionis ſtirpes omnes ejiciendæ: inſtat enim & urget, &, quo te cumque verteris, perſequitur; sive tu vatem, sive tu omen audieris; sive immolaris, sive avem adſpexeris; si Chaldæum, si aruſpicem videris; si fulſerit, si tonuerit, si tactum aliquid erit de cœlo, si oſtenti simile natum, factumve quippiam; quorum neceſſe eſt plerumque aliquid eveniat: ut numquam liceat quietâ mente consiſtere.

150. Perfugium videtur omnium laborum, & ſollicitudinum eſſe ſomnus: at ex

eo ipſo plurimæ curæ metuſque naſcuntur: qui quidem ipsi per ſe minùs valerent, & magis contemnerentur, nisi ſomniorum patrocinium philoſophi ſuſcepiſſent, nec ii quidem contemptissimi, ſed in primis acuti, & conſequentia, & repugnantia videntes; qui propè jam abſoluti & perfecti putantur: quorum licentiæ nisi Carneades reſtitiſſet, haud ſcio, an ſoli jam philoſophi judicarentur: cùm quibus omnis ferè nobis diſceptatio contentioque eſt; non quòd eos maximè contemnamus, ſed quòd videntur acutissimè ſententias ſuas, prudentissiméque defendere. Quum autem proprium sit Academiæ, judicium ſuum nullum interponere, ea probare, quæ simillima veri videantur, conferre cauſas, & quid in quamque ſententiam dici possit, expromere; nullâ adhibitâ ſuâ auctoritate, judicium audientium relinquere integrum ac liberum: tenebimus hanc conſuetudinem a Socrate traditam; eâque inter nos, si tibi, Quinte frater, placebit, quàm ſæpissime utemur. Mihi verò, inquit ille, nihil poteſt eſſe jucundius. Quæ quum eſſent dicta, ſurreximus.

DE FATO,

LIBER SINGULARIS.

Libris de Natura deorum, & de Divinatione, quæſtionem de fato adjungit Tullius, ut totus ille philoſophiæ locus pertractatus ſit. Erant autem duæ apud philoſophos affines & propinquæ Scholæ, de quibus magnis contentionibus altercabantur; una de fato, quæ ad mores pertinebat, altera de eo quod poſſit, aut non poſſit fieri. Utraque quæſtio Ciceronem ad ſcribendum impulit. Eſt autem hæc continuatio ſine principio, ut totus Liber lacerus paſſim & mutilus eſt. Turnebus.

I. Quia pertinet ad mores, quos ἤθη illi vocant, nos eam partem philoſophiæ, de moribus appellare ſolemus: ſed decet augentem linguam Latinam, nominare moralem: explicandaque vis eſt, ratioque enuntiationum, quæ Græci ἀξιώματα vocant: quæ de re futura quum aliquid di-

cunt, deque eo, quod poſſit fieri, aut non poſſit, quam vim habeant, obſcura quæſtio eſt, quam περὶ δυνατῶν philoſophi appellant: totaque eſt λογική, quam rationem differendi voco. Quod autem in aliis libris feci, qui ſunt de natura deorum, itemque in his quos de divinatione edidi, ut in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quò faciliùs id a quoque probaretur, quod cuique maximè probabile videretur; id in hac diſputatione de fato, caſus quidam, ne facerem, impedivit.

2. Nam quum eſſem in Puteolano, Hirtiuſque noſter, conſul designatus, iiſdem in locis, vir nobis amiciſſimus, & iis ſtudiis, in quibus nos a pueritia viximus, deditus, multum unà eramus; maximè nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacem, & ad concordiam civium pertinerent: quum enim omnes poſt interitum Cæſaris novarum perturbationum cauſæ quæri viderentur, hiſque eſſe occurrendum putaremus, omnis ferè noſtra in iis deliberationibus conſumebatur oratio; idque & ſæpe aliàs, & quodam liberiore, quàm ſolebat, & magis vacuo ab interventoribus die, quum ad me ille veniſſet, primò ea, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace, & de otio.

II. Quibus actis, Quid ergo? inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu

quidem, ut ſpero, reliquiſti, ſed certè philoſophiam illis antepoſuiſti, poſſumne aliquid audire? Tu verò, inquam, vel audire, vel dicere: nec enim (id quod rectè exiſtimas) oratoria illa ſtudia deſerui, quibus etiam te incendi, quamquam flagrantissimum acceperam; nec ea, quæ nunc tracto, minuunt, ſed augent potiùs illam facultatem: nam cum hoc genere philoſophiæ, quod nos ſequimur, magnam habet orator ſocietatem: ſubtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei vicissim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. Quamobrem, inquam, quoniam utriuſque ſtudii noſtra poſſessio eſt, hodie, utro frui malis, optio ſit tua.

4. Tum Hirtius, Gratissimum, inquit, & tuorum omnium ſimile: nihil enim umquam abnuit meo ſtudio voluntas tua. Sed quoniam rhetorica mihi veſtra ſat nota, teque in iis & audivimus ſæpe, & audiemus; atque hanc Academicorum, contra poſitum diſputandi, conſuetudinem indicant te ſuſcepiſſe Tuſculanæ diſputationes; ponere aliquid, ad quod audiam, ſi tibi non eſt moleſtum, volo. An mihi, inquam, poteſt quidquam eſſe moleſtum, quod tibi gratum futurum ſit? ſed ita audies, ut Romanum hominem, ut timidè ingredientem ad hoc genus diſputandi, ut longo intervallo hæc ſtudia repetentem.

Ita, inquit, audiam te diſputantem, ut ea lego quæ ſcripsiſti: proinde ordire. *** *Multa hîc deſunt.*

III. Conſideramus hîc *** quorum in aliis, ut in Antipatro poëta, ut in brumali die natis, ut simul ægrotantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis ejuſmodi, naturæ contagio valet, quam ego non tollo: vis eſt nulla fatalis. In aliis autem fortuita quædam eſſe posſunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. Quædam etiam Poſſidonius (pace magiſtri dixerim) comminiſci videtur: ſunt, inquam, quædam abſurda. Quid enim? Si Daphitæ fatum fuit ex equo cadere, atque ita perire; ex hocne equo, qui, quum equus non eſſet, nomen habebat alienum? aut Philippus haſce in capulo quadrigulas vitare monebatur? quasi verò capulo sit occiſus. Quid autem magnum, & naufragum illum sine nomine in rivo eſſe lapſum? quamquam huic quidem hic ſcribit prædictum in aqua *eſſe* pereundum.

6. Ne hercule Icadii quidem prædonis video fatum ullum; nihil enim ſcribit ei prædictum. Quid mirum igitur, ex ſpelunca ſaxum in crura ejus incidiſſe? puto enim, etiam si Icadius tum in ſpelunca non fuiſſet, ſaxum tamen illud caſurum fuiſſe. Nam aut nihil eſt omnino fortui-

tum, aut hoc ipſum potuit evenire fortunâ. Quæro igitur (atque hoc latè patebit) si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla vis eſſet, & fortè, temerè, caſu, aut pleraque fierent, aut omnia; num aliter, ac nunc eveniunt, evenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, quum sine fato ratio omnium rerum ad naturam fortunamve referatur?

IV. Sed Poſſidonium, sicut æquum eſt, cum bona gratia dimittamus: ad Chryſippi laqueos revertamur. Cui primùm quidem de ipſa rerum contagione reſpondeamus: reliqua poſtea perſequemur. Inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes: in aliis eſſe pituitoſos & quasi redundantes, in aliis exsiccatos atque aridos: multaque ſunt alia, quæ inter locum & locum plurimùm differunt. Athenis tenue cœlum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: craſſum Thebis, itaque pingues Thebani & valentes. Tamen neque illud tenue cœlum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophraſtum audiat; neque craſſum, ut Nemeâ potiùs, quàm Iſthmo victoriam petat.

8. Dijunge longiùs. Quid enim loci natura afferre poteſt, ut in porticu Pompeii potiùs, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potiùs,

quàm Kalendis? Ut igitur ad quaſdam res natura loci pertinet aliquid, ad quaſdam autem nihil: ſic affectio aſtrorum valeat, si vis, ad quaſdam res; ad omnes certè non valebit. At enim quoniam in naturis hominum diſſimilitudines ſunt, ut alios dulcia, alios ſubamara delectent; alii libidinosi, alii iracundi, aut crudeles, aut ſuperbi sint; alii talibus vitiis abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura a natura diſtat, quid mirum eſt, has diſſimilitudines ex differentibus causis eſſe factas?

V. Hæc diſſerens, qua de re agatur, & in quo cauſa consiſtat, non videt. Non enim, si alii ad alia propensiores sint propter cauſas naturales & antecedentes, idcirco etiam noſtrarum voluntatum atque appetitionum ſunt cauſæ naturales & antecedentes; nam nihil eſſet in noſtra poteſtate, si res ita ſe haberet: nunc verò fatemur, acuti hebeteſne, valentes imbecilline simus, non eſſe id in nobis. Qui autem ex eo cogi putat, ne ut ſedeamus quidem, aut ambulemus, voluntatis eſſe; is non videt, quæ quamque rem res conſequatur. Ut enim & ingeniosi & tardi ita naſcantur antecedentibus causis, itemque valentes & imbecilli; non ſequitur tamen, ut etiam ſedere, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus causis definitum & conſtitutum sit.

10. Stilponem, Megareum philoſophum, acutum ſanè hominem & probatum temporibus illis accepimus. Hunc ſcribunt ipsius familiares & ebrioſum & mulieroſum fuiſſe; neque hoc ſcribunt vituperantes, ſed potiùs ad laudem: vitioſam enim naturam ab eo sic edomitam & compreſſam eſſe doctrinâ, ut nemo umquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis veſtigium viderit.

11. Quid? Socratem nonne legimus quemadmodum notarit Zopyrus, physiognomon, qui ſe profitebatur hominum mores naturaſque ex corpore, oculis, vultu, fronte pernoſcere? ſtupidum eſſe Socratem dixit, & bardum, quòd jugula concava non haberet: obſtructas eas partes & obturatas eſſe dicebat: addidit etiam, mulieroſum; in quo Alcibiades cachinnum dicitur ſuſtuliſſe. Sed hæc ex naturalibus causis vitia naſci poſſunt: exſtirpari autem & funditus tolli, ut is ipſe, qui ad ea propenſus fuerit, a tantis vitiis avocetur, non eſt id positum in naturalibus causis, ſed in voluntate, ſtudio, diſciplina: quæ tolluntur omnia, si vis & natura fati ex divinationis ratione firmabitur.

VI. Etenim si eſt divinatio, qualibusnam a perceptis artis proficiſcitur? percepta appello, quæ dicuntur Græcè θεωρήματα. Non enim credo nullo percepto aut

ceteros artifices verſari in ſuo munere; aut eos, qui divinatione utantur, futura prædicere. Sint igitur aſtrologorum percepta hujuſmodi: Si quis, verbi causâ, oriente Caniculâ natus eſt, is in mari non morietur. Vigila, Chryſippe, ne tuam cauſam, in qua tibi cum Diodoro, valente dialectico, magna luctatio eſt, deſeras. Si enim eſt verum, quod ita connectitur, Si quis oriente Caniculâ natus eſt, in mari non morietur; illud quoque verum eſt, Si Fabius oriente Caniculâ natus eſt, Fabius in mari non morietur. Pugnant ergo hæc inter ſe, Fabium oriente Caniculâ natum eſſe, & Fabium in mari moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum eſſe eum Caniculâ oriente, hæc quoque pugnant, & eſſe Fabium, & in mari eſſe moriturum. Ergo hæc quoque conjunctio eſt ex repugnantibus, *Et eſt Fabius, & in mari Fabius morietur:* quod ut propoſitum eſt, ne fieri quidem poteſt. Ergo illud, Morietur in mari Fabius, ex eo genere eſt, quod fieri non poteſt. Omne igitur, quod falſum dicitur in futuro, id fieri non poteſt.

VII. At hoc, Chryſippe, minimè vis; maximéque tibi de hoc ipſo cum Diodoro certamen eſt. Ille enim id ſolum fieri poſſe dicit, quod aut ſit verum, aut futurum ſit verum: &, quidquid futurum ſit,

id dicit fieri neceſſe eſſe; &, quidquid non ſit futurum, id negat fieri poſſe. Tu, & quæ non ſint futura, poſſe fieri dicis, ut frangi hanc gemmam, etiam si id numquam futurum ſit: neque neceſſe fuiſſe Cypſelum regnare Corinthi, quamquam id millesimo antè anno Apollinis oraculo editum eſſet. At si iſta comprobabis divina prædicta; & quæ falſa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non poſſint: ut, si dicatur, Africanum Carthagine potiturum: &, si verè dicatur de futuro, idque ita futurum sit, dicas eſſe neceſſarium. Quæ eſt tota Diodori vobis inimica ſententia.

14. Etenim si illud verè connectitur, Si oriente Canicula natus es, in mari non morieris; primumque, quod eſt in connexo, Natus es oriente Caniculâ, neceſſarium eſt (omnia enim vera in præteritis, neceſſaria ſunt, ut Chrysippo placet, diſſentienti a magiſtro Cleanthe, quia ſunt immutabilia, nec in falſum e vero præterita poſſunt converti) si igitur quod primum in connexo eſt, neceſſarium eſt; fit etiam quod conſequitur, neceſſarium. Quamquam hoc Chrysippo non videtur valere in omnibus. Sed tamen, si naturalis eſt cauſa, cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non poteſt.

VIII. Hoc loco Chrysippus æſtuans

falli ſperat Chaldæos, ceteroſque divinos; neque eos uſuros eſſe conjunctionibus, ut ita ſua percepta pronuntient, Si quis natus eſt oriente Caniculâ, is in mari non morietur: ſed potiùs ita dicant, Non & natus eſt quis oriente Caniculâ, & is in mari morietur. O licentiam jocularem! ne ipſe incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. Quæro enim, ſi Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarum conjunctionum potiùs, quàm infinita connexa ponant; cur idem medici, cur geometræ, cur reliqui facere non poſſint? medicus in primis, quod erit ei perſpectum in arte, non ita proponet, Si cui venæ ſic moventur, is habet febrem; ſed potiùs illo modo, non ei venæ ſic moventur, & febrem is non habet: itemque geometres non ita dicet, In ſphæra maximi orbes, medii inter ſe dividuntur; ſed potiùs illo modo, non & ſunt in ſphæra maximi orbes, & hi non medii inter ſe dividuntur.

16. Quid eſt, quod non poſſit iſto modo ex connexo transferri ad conjunctionum negationem? & quidem aliis modis eaſdem res efferre poſſumus. Modò dixi, In ſphæra maximi orbes, medii inter ſe dividuntur: poſſum dicere, Si in ſphæra maximi orbes erunt; poſſum dicere, Quia in ſphæra maximi orbes erunt. Multa ge-

nera ſunt enuntiandi, nec ullum diſtortius, quàm hoc, quo Chryſippus ſperat Chaldæos contentos Stoicorum causâ fore. Illorum tamen nemo ita loquitur. Majus eſt enim has contortiones orationis, quàm ſignorum ortus obituſque perdiſcere.

IX. Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, revertamur; in qua quid valeat id, quod fieri possit, anquiritur. Placet igitur Diodoro, id ſolum fieri poſſe, quod aut verum sit, aut verum futurum sit. Qui locus attingit hanc quæſtionem, Nihil fieri, quod non neceſſe fuerit; &, quidquid fieri possit, id aut eſſe jam, aut futurum eſſe; nec magis commutari ex veris in falſa ea posſe, quæ futura ſunt, quàm ea, quæ facta ſunt: ſed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibuſdam, quia non apparet, ne ineſſe quidem videri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, verum sit, Hic morietur hoc morbo: at hoc idem si verè dicatur in eo, in quo vis morbi tanta non appareat, nihilò minùs futurum sit. Ita fit, ut commutatio ex vero in falſum ne in futuro quidem ulla fieri possit. Nam, Morietur Scipio, talem vim habet, ut quamquam de futuro dicatur, tamen id non possit converti in falſum: de homine enim dicitur, cui neceſſe eſt mori.

18. Sic si diceretur, Morietur noctu in

cubiculo ſuo Scipio vi oppreſſus, verè diceretur; id enim fore diceretur, quod esſet futurum; futurum autem fuiſſe, ex eo, quia factum eſt, intelligi debet. Nec magis erat verum, Morietur Scipio, quàm, Morietur illo modo: nec magis neceſſe mori Scipionem, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex vero in falſum, Necatus eſt Scipio, quàm, Necabitur Scipio: nec, quum hæc ita sint, eſt cauſa, cur Epicurus fatum extimeſcat, & ab atomis petat præsidium, eaſque de via deducat, & uno tempore ſuſcipiat res duas inenodabiles: unam, ut sine cauſa fiat aliquid, ex quo exsiſtet, ut de nihilo quippiam fiat; quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet: alteram, ut, quum duo individua per inanitatem ferantur, alterum e regione moveatur, alterum declinet.

19. Licet enim Epicuro, concedenti omne enuntiatum aut verum aut falſum eſſe, non vereri, ne omnia fato fieri sit neceſſe: non enim ex æternis causis naturæ necessitate manantibus verum eſt id, quod ita enuntiatur: Deſcendit in Academiam Carneades: nec tamen sine causis: ſed intereſt inter cauſas fortuitò antegresſas, & inter cauſas cohibentes in ſe efficientiam naturalem. Ita & ſemper verum fuit, Morietur Epicurus, quum duos &

ſeptuaginta annos vixerit, Archonte Pytharato; neque tamen erant cauſæ fatales, cur ita accideret: ſed quod ita cecidiſſet, certè caſurum, ſicut cecidit, fuit. Nec ii, qui dicunt immutabilia eſſe, quæ futura ſint, nec poſſe verum futurum converti in falſum, fati necessitatem confirmant, ſed verborum vim interpretantur. At, qui introducunt cauſarum ſeriem ſempiternam, ii mentem hominis voluntate liberâ ſpoliatam, necessitate fati devinciunt.

X. Sed hæc hactenus. Alia videamus. Concludit enim Chryſippus hoc modo, Si eſt motus ſine cauſa, non omnis enuntiatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut vera, aut falſa erit: cauſas enim efficientes quod non habebit, id nec verum, nec falſum erit: omnis autem enuntiatio aut vera aut falſa eſt: motus ergo ſine cauſa nullus eſt. Quod ſi ita eſt, omnia, quæ fiunt, causis fiunt antegressis: id ſi ita eſt, omnia fato fiunt: efficitur igitur, fato fieri, quæcumque fiant.

21. Hìc primùm ſi mihi libeat aſſentiri Epicuro, & negare omnem enuntiationem aut veram eſſe, aut falſam; eam plagam potiùs accipiam, quàm fato omnia fieri comprobem: illa enim ſententia aliquid habet diſputationis, hæc verò non eſt tolerabilis. Itaque contendit omnes nervos Chryſippus, ut perſuadeat, omne

ἀξίωμα aut verum eſſe, aut falſum. Ut enim Epicurus veretur, ne, ſi hoc conceſſerit, concedendum ſit, fato fieri, quæcumque fiant (ſi enim alterutrum ex æternitate verum ſit, eſſe id etiam certum: &, ſi certum, etiam neceſſarium: ita & necessitatem, & fatum confirmari putat) sic Chrysippus metuit, ne, ſi non obtinuerit, omne, quod enuntietur, aut verum eſſe, aut falſum, non teneat, omnia fato fieri, & ex cauſis æternis rerum futurarum.

22. Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus & plagam, quum declinat atomus intervallo minimo: id appellat ἐλάχιστον. Quam declinationem sine cauſa fieri ſi minùs verbis, re cogitur confiteri: non enim atomus ab atomo pulſa declinat: nam quì poteſt pelli alia ab alia, ſi gravitate feruntur ad perpendiculum corpora individua, rectis lineis, ut Epicuro placet? ſequitur enim, ut, ſi alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam: ex quo efficitur, ut jam ſit atomus, eaque declinet, declinare eam ſine cauſa. Hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quòd veritus eſt, ne, ſi ſemper atomus gravitate ferretur naturali ac neceſſariâ, nihil liberum nobis eſſet, quum ita move-

retur animus, ut atomorum motu cogeretur. Hinc Democritus auctor atomorum accipere maluit, neceſsitate omnia fieri, quàm a corporibus individuis naturales motus avellere.

XI. Acutiùs Carneades, qui docebat, poſſe Epicureos ſuam cauſam sine hac commentitia declinatione defendere: nam quum doceret eſſe poſſe quemdam animi motum voluntarium, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cujus præſertim cauſam reperire non poſſunt: quo defenſo, facilè Chrysippo poſſent resiſtere. Quum enim conceſsiſſent, motum nullum eſſe sine cauſa, non concederent, omnia, quæ fierent, fieri cauſis antecedentibus: voluntatis enim noſtræ non eſſe cauſas externas, & antecedentes.

24. Communi igitur conſuetudine ſermonis abutimur, quum ita dicimus, velle aliquid quempiam aut nolle sine cauſa: ita enim dicimus, *sine cauſa*, ut dicamus, sine externa & antecedenti cauſa, non sine aliqua. Ut quum vas inane dicimus, non ita loquimur, ut physici, quibus inane eſſe nihil placet; ſed ita, ut, verbi causâ, sine aqua, sine vino, sine oleo vas eſſe dicamus: sic, quum sine cauſa animum moveri dicimus, sine antecedente & externa cauſa moveri, non omnino

ſine cauſa, dicimus. De ipſa atomo dici poteſt, quum per inane moveatur gravitate & pondere, ſine cauſa moveri, quia nulla cauſa accedat extrinſecus.

25. Rurſus autem, ne omnes a phyſicis irrideamur, ſi dicamus quidquam fieri ſine cauſa, diſtinguendum eſt, & ita dicendum, ipsius individui hanc eſſe naturam, ut pondere & gravitate moveatur, eamque ipſam eſſe cauſam, cur ita feratur. Similiter ad animorum motus voluntarios, non eſt requirenda externa cauſa: motus enim voluntarius eam naturam in ſe ipſe continet, ut ſit in noſtra poteſtate, nobiſque pareat: nec id ſine cauſa: ejus enim rei cauſa, ipſa natura eſt.

26. Quod quum ita ſit, quid eſt, cur non omnis pronuntiatio aut vera aut falſa ſit, niſi conceſſerimus fato fieri quæcumque fiant? Quia futura vera, inquit, non poſſunt eſſe ea, quæ cauſas, cur futura ſint, non habent. Habeant igitur cauſas neceſſe eſt ea, quæ vera ſunt: ita, quum evenerint, fato evenerint.

XII. Confectum negotium, ſi quidem tibi concedendum eſt, aut fato omnia fieri, aut quidquam poſſe fieri ſine cauſa. An aliter hæc enuntiatio vera eſſe non poteſt, *Capiet Numantiam Scipio*, niſi ex æternitate cauſa cauſam ſerens hoc erit effectura? An hoc falſum potuiſſet eſſe,

si eſſet ſexcentis ſeculis antè dictum? Et, si tum non eſſet vera hæc enunciatio, *Capiet Numantiam Scipio;* ne illâ quidem eversâ vera eſt hæc enunciatio, *Cepit Numantiam Scipio.* Poteſt igitur quidquam factum eſſe, quod non verum fuerit futurum eſſe? nam ut præterita ea vera dicimus, quorum ſuperiore tempore vera fuerint inſtantia; sic futura, quorum conſequenti tempore vera erunt inſtantia, ea vera dicemus.

28. Nec si omne enunciatum aut verum, aut falſum eſt, ſequitur illico eſſe cauſas immutabiles, eaſque æternas, quæ prohibeant quidquam ſecus cadere, atque caſurum sit: fortuitæ ſunt cauſæ, quæ efficiant, ut verè dicantur, quæ ita dicentur, *Veniet Cato in ſenatum*, non incluſæ in rerum natura atque mundo. Et tamen tam eſt immutabile venturum, quum eſt verum, quàm veniſſe: nec ob eam cauſam fatum, aut necessitas extimeſcenda eſt. Etenim erit confiteri neceſſe, si hæc enunciatio, *Veniet in Tuſculanum Hortensius*, vera non eſt, ſequi ut falſa sit: quorum iſti neutrum volunt; quod fieri non poteſt: nec nos impediet illa ignava ratio quæ dicitur: appellatur enim quidam a philoſophis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus, nihil omnino agamus in vita. Sic enim interrogant: Si fatum tibi eſt, ex

hoc morbo convaleſcere; ſive tu medicum adhibueris, ſive non adhibueris, convaleſces. Item, Si fatum tibi eſt, ex hoc morbo non convaleſcere; ſive tu medicum adhibueris, ſive non adhibueris, non convaleſces: & alterutrum fatum eſt: medicum ergo adhibere nihil attinet.

XIII. Rectè genus hoc interrogationis ignavum atque iners nominatum eſt, quòd eâdem ratione omnis e vita tolletur actio. Licet etiam immutare, ut fati nomen ne adjungas, & eamdem tamen teneas ſententiam, hoc modo: Si ex æternitate verum hoc fuit, Ex iſto morbo convaleſces: ſive adhibueris medicum, ſive non adhibueris, convaleſces. Itemque, Si ex æternitate hoc falſum fuit, Ex iſto morbo convaleſces: ſive adhibueris medicum, ſive non adhibueris, non convaleſces: deinde cetera.

30. Hæc ratio a Chryſippo reprehenditur. Quædam enim ſunt, inquit, in rebus ſimplicia, quædam copulata. Simplex eſt, Morietur eo die Socrates: huic, ſive quid fecerit, ſive non fecerit, finitus eſt moriendi dies. At ſi ita fatum ſit, Naſcetur Œdipus Laio: non poterit dici, Sive fuerit Laius cum muliere, ſive non fuerit; copulata enim res eſt, & *confatalis;* ſic enim appellat: quia ita fatum ſit, & concubiturum cum uxore Laium, & ex ea

Œdipum procreaturum. Ut ſi eſſet dictum, Luctabitur Olympiis Milo; & referret aliquis: Ergo, ſive habuerit adverſarium, ſive non habuerit, luctabitur; erraret; eſt enim copulatum, *Luctabitur*, quia ſine adverſario nulla luctatio eſt. Omnes igitur iſtius generis captiones eodem modo refelluntur: Sive tu adhibueris medicum, ſive non adhibueris, convaleſces: captioſum: tam enim eſt fatale, medicum adhibere, quàm convaleſcere. Hæc, ut dixi, confatalia ille appellàt.

XIV. Carneades genus hoc totum non probabat, & nimis inconſideratè concludi hanc rationem putabat: itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cujus erat hæc concluſio. » Si » omnia antecedentibus cauſis fiunt, om» nia naturali colligatione, conſertè, con» textéque fiunt: quod ſi ita eſt, omnia » neceſſitas efficit. Id ſi verum eſt, nihil » eſt in noſtra poteſtate: eſt autem ali» quid in noſtra poteſtate. At, ſi omnia » fato fiunt; omnia cauſis antecedentibus » fiunt: non igitur fato fiunt, quæcum» que fiunt.

32. Hæc arctiùs adſtringi ratio non poteſt. Nam ſi quis velit idem referre, atque ita dicere: Si omne futurum ex æternitate verum eſt, ut ita certè eveniat quemadmodum ſit futurum, omnia ne-

ceſſe eſt colligatione naturali, conſertè, contextéque fieri; nihildicat. Multum enim differt, utrùm cauſa naturalis ex æternitate futura vera efficiat, an etiam sine æternitate naturali, futura quæ sint, ea vera eſſe possint intelligi. Itaque dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura poſſe dicere, nisi ea quorum cauſas natura ita contineret, ut ea fieri neceſſe eſſet.

33. Quid enim ſpectans deus ipſe diceret, Marcellum eum, qui ter conſul fuit, in mari eſſe periturum? Erat quidem hoc verum ex æternitate, ſed cauſas id efficientes non habebat. Ita ne præterita quidem ea, quorum nulla signa, tamquam veſtigia, exſtarent, Apollini nota eſſe cenſebat; quò minùs futura: causis enim efficientibus quamque rem cognitis, poſſe denique ſciri, quid futurum eſſet: ergo nec de Œdipode potuiſſe Apollinem prædicere, nullis in rerum natura causis præpositis, cur ab eo patrem interfici neceſſe eſſet: nec quidquam ejuſmodi.

XV. Quocirca si Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, conſentaneum eſt hujusmodi oracula, ceteraque, quæ ad divinationem pertinent, comprobare; iis autem, qui, quæ futura ſunt, ea vera eſſe ex æternitate dicunt, non idem dicendum eſt; vide, ne non eadem sit illorum cau-

sa,

ſa, & Stoicorum : hi enim urgentur anguſtiùs ; illorum ratio ſoluta ac libera eſt.

34. Quòd si concedatur, nihil poſſe evenire, nisi causâ antecedente ; quid proficiatur, si ea cauſa non ex æternis causis apta dicatur ? cauſa autem ea eſt, quæ id efficit, cujus eſt cauſa ; ut vulnus, mortis ; cruditas, morbi ; ignis, ardoris. Itaque non sic cauſa intelligi debet, ut, quod cuique antecedat, id ei cauſa sit, ſed quod cuique efficienter antecedat : nec, quòd in campum deſcenderim, id fuiſſe cauſæ, cur pilâ luderem ; nec Hecubam, cauſam interitûs fuiſſe Trojanis, quòd Alexandrum genuerit ; nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemneſtram : hoc enim modo viator quoque bene veſtitus cauſa graſſatori fuiſſe diceretur, cur ab eo ſpoliaretur.

35. Ex hoc genere illud eſt Ennii,

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes !

Licuit vel altiùs, Utinam ne in Pelio nata ulla umquam eſſet arbor ! etiam ſuprà, Utinam ne eſſet mons ullus Pelius ! similiterque ſuperiora repentem regredi infinitè licet.

Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpiſſet.

Quorſum hæc præterita ? quia ſequitur illud,

Nam numquam hera errans mea domo efferret pedem,
Medea, animo ægro, amore ſævo ſaucia,

non ut eæ res cauſam afferrent amoris.

XVI. Intereſſe autem aiunt, utrùm ejuſmodi quid ſit, ſine quo aliquid effici non poſſit, an ejuſmodi, quo aliquid effici neceſſe ſit. Nulla igitur earum eſt cauſa, quoniam nulla eam rem ſuâ vi efficit, cujus dicitur cauſa: nec id, ſine quo quidpiam non fit, cauſa eſt; ſed id, quod quum acceſſit, id, cujus cauſa eſt, efficit neceſſariò: nondum enim ulcerato ſerpentis morſu Philoctetâ, quæ cauſa in rerum natura continebatur, fore, ut is in inſula Lemno linqueretur? pòſt autem cauſa fuit propior, & cum exitu junctior.

37. Ratio igitur eventûs aperit cauſam: ſed ex æternitate vera fuit hæc enuntiatio: Relinquetur in inſula Philoctetes; nec hoc ex vero in falſum poterat converti: neceſſe eſt enim in rebus contrariis duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur neceſſe eſt, invito Epicuro, alterum verum eſſe, alterum falſum: ut, Sauciabitur Philoctetes, omnibus antè ſeculis verum fuit: Non ſauciabitur, falſum. Niſi fortè volumus Epicureorum opinionem ſequi, qui tales enuntiationes nec veras, nec falſas eſſe dicunt; aut, quum id pudet, illud tamen dicunt, quod eſt impudentius, veras eſſe ex contrariis disjunctiones; ſed quæ in his enuntiata eſſent, eorum neutrum eſſe verum.

38. O admirabilem licentiam, & miſerabilem inſcientiam differendi! Si enim aliquid in eloquendo nec verum, nec falſum eſt, certè id verum non eſt: quod autem verum non eſt, quî poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt, quî poteſt non verum eſſe? Tenebitur ergo id, quod a Chryſippo defenditur; Omnem enuntiationem aut veram, aut falſam eſſe: ratio ipſa coget, & ex æternitate quædam eſſe vera, & ea non eſſe nexa cauſis æternis, & a fati neceſſitate eſſe libera.

XVII. Ac mihi quidem videtur, quum duæ ſententiæ fuiſſent veterum philoſophorum, una eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatum vim neceſſitatis afferret, in qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit; altera eorum, quibus viderentur ſine ullo fato eſſe animorum motus voluntarii; Chryſippus, tamquam arbiter honorarius, medium ferire voluiſſe: ſed applicat ſe ad eos potiùs, qui neceſſitate motus animorum liberatos volunt. Dum autem verbis utitur ſuis, delabitur in eas difficultates, ut neceſſitatem fati confirmet invitus.

40. Atque hoc, ſi placet, quale ſit, videamus in aſſenſionibus, quas primâ oratione tractavi: eas enim veteres illi, quibus omnia fato fieri videbantur, vi effici & neceſſitate dicebant: qui autem

ab his diſſentiebant, fato aſſensiones liberabant; negabantque, fato aſſensionibus adhibito, necessitatem ab his poſſe removeri: iique ita diſſerebant. » Si om-
» nia fato fiunt, omnia fiunt cauſâ ante-
» cedente: &, si appetitus; illa etiam,
» quæ appetitum ſequuntur: ergo etiam
» aſſensiones. At, si cauſa appetitûs non
» eſt sita in nobis, ne ipſe quidem appeti-
» tus eſt in noſtra poteſtate. Quod si ita
» eſt, ne illa quidem, quæ appetitu effi-
» ciuntur, ſunt sita in nobis: non ſunt igi-
» tur neque aſſensiones, neque actiones
» in noſtra poteſtate: ex quo efficitur,
» ut nec laudationes juſtæ sint, nec vi-
» tuperationes, nec honores, nec ſuppli-
» cia. Quod quum vitioſum sit, probabiliter concludi putant, non omnia fato fieri, quæcumque fiant.

XVIII. Chrysippus autem quum & necessitatem improbaret, & nihil vellet sine præpositis causis evenire, cauſarum genera diſtinguit, ut & necessitatem effugiat, & retineat fatum. Cauſarum enim, inquit, aliæ ſunt perfectæ & principales; aliæ adjuvantes & proximæ. Quamobrem quum dicimus, omnia fato fieri causis antecedentibus, non hoc intelligi volumus, causis perfectis & principalibus, ſed causis adjuvantibus, antecedentibus, & proximis. Itaque illi rationi, quam paulò antè conclusi, sic occurrit: Si omnia fa-

to fiant, ſequi illud quidem, ut omnia cauſis fiant antepoſitis; verùm non principalibus cauſis & perfectis, ſed adjuvantibus & proximis: quæ ſi ipſæ non ſint in noſtra poteſtate, non ſequitur, ut ne appetitus quidem ſit in noſtra poteſtate: at hoc ſequeretur, ſi omnia perfectis & principalibus cauſis fieri diceremus, ut, quum hæ cauſæ non eſſent in noſtra poteſtate, ne ille quidem eſſet in noſtra poteſtate.

42. Quamobrem qui ita fatum introducunt, ut necessitatem adjungant, in eos valebit illa concluſio: qui autem cauſas antecedentes non dicent perfectas, neque principales, in eos nihil valebit: quòd enim dicantur aſſenſiones fieri cauſis antepoſitis, id quale ſit, facile a ſe explicari putant: nam quamquam aſſenſio non poſſit fieri niſi commota viſo, tamen quum id viſum proximam cauſam habeat, non principalem, hanc habet rationem (ut Chryſippus vult) quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri poſſit nullâ vi extrinſecus excitata (neceſſe eſt enim aſſenſionem viſo commoveri) ſed revertitur ad cylindrum, & ad turbinem ſuum, quæ moveri incipere, niſi pulſa, non poſſunt: id autem quum accidit, ſuâpte naturâ, quod ſupereſt, & cylindrum volvi, & verſari turbinem putat.

XIX. Ut igitur, inquit, qui protruſit

cylindrum, dedit ei principium motionis, volubilitatem autem non dedit; ſic viſum objectum imprimet illud quidem, & quaſi ſignabit in animo ſuam ſpeciem, ſed aſſenſio noſtra erit in poteſtate; eaque, quemadmodum in cylindro dictum eſt, extrinſecus pulſa, quod reliquum eſt, ſuâpte vi & naturâ movebitur. Quòd ſi aliqua res efficeretur sine cauſa antecedente, falſum eſſet omnia fato fieri: sin omnibus, quæcumque fiunt, veriſimile eſt cauſam antecedere; quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum sit? modò intelligatur, quæ sit cauſarum diſtinctio ac dissimilitudo.

44. Hæc quum ita sint a Chryſippo explicata, si illi, qui negant aſſenſiones fato fieri, fateantur tamen eas sine viſo antecedente fieri; alia ratio eſt: ſed si concedunt anteire viſa, nec tamen fato fieri aſſenſiones, quòd proxima illa & continens cauſa non moveat aſſenſionem; vide, ne idem dicant. Neque enim Chryſippus concedens aſſenſionis proximam & continentem cauſam eſſe in viſo poſitam, eam cauſam ad aſſentiendum neceſſariam eſſe concedet, ut, si omnia fato fiant, omnia fiant causis antecedentibus & neceſſariis: itemque illi, qui ab hoc diſſentiunt, confitentes non fieri aſſenſiones sine præcurſione viſorum, dicent, si omnia fato fierent ejuſmodi, ut nihil fieret, niſi

prægreſſione cauſæ, confitendum eſſe fato fieri omnia: ex quo facile intellectu eſt, quoniam utrique, patefactâ atque explicatâ ſententiâ ſuâ, ad eumdem exitum veniant, verbis eos, non re diſſidere.

45. Omninoque quum hæc ſit diſtinctio, ut quibuſdam in rebus verè dici poſſit, quum hæ cauſæ antegreſſæ ſint, non eſſe in noſtra poteſtate, quin illa eveniant, quorum cauſæ fuerint; quibuſdam autem in rebus, causis antegressis, in noſtra tamen eſſe poteſtate, ut aliud aliter eveniat; hanc diſtinctionem utrique approbant: ſed alteri cenſent, quibus in rebus quum cauſæ anteceſſerint, non ſit in noſtra poteſtate, ut aliter illæ eveniant, illas fato fieri; quæ autem in noſtra poteſtate ſint, ab his fatum abeſſe. ***

XX. Hoc modo hanc cauſam diſceptari oportet; non ab atomis errantibus, & de via declinantibus præsidium petere. Declinat, inquit, atomus. Primum cur? aliam enim quamdam vim motûs habebunt a Democrito impulsionis, quam plagam ille appellat; a te, Epicure gravitatis & ponderis. Quæ ergo nova cauſa in natura eſt, quæ declinet atomum? aut num ſortiuntur inter ſe, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinent intervallo, majore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus aut tribus? Optare hoc quidem eſt, non diſputare.

47. Nam neque extrinſecus impulſam atomum loco moveri & declinare dicis; neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuiſſe cauſæ, cur ea non e regione, ferretur; nec in ipſa atomo mutationis aliquid factum eſt, quamobrem naturalem ſui ponderis motum non teneret. Ita quum attuliſſet nullam cauſam, quæ iſtam declinationem efficeret, tamen aliquid ſibi dicere videtur, quum id dicat, quod omnium mentes aſpernentur ac reſpuant.

48. Nec vero quiſquam magis confirmare mihi videtur non modò fatum, verùm etiam necessitatem & vim omnium rerum, ſuſtuliſſeque motus animi voluntarios, quàm hic, qui aliter obsiſtere fato fatetur ſe non potuiſſe, nisi ad has commentitias declinationes confugiſſet: nam, ut eſſent atomi, quas quidem eſſe, mihi probari nullo modo poteſt; tamen declinationes iſtæ numquam explicarentur. Nam si atomis, ut gravitate ferantur, tributum eſt necessitate naturæ, quòd omne pondus, nullâ re impediente, moveatur & feratur neceſſe eſt; illud quoque neceſſe eſt, declinare quibuſdam atomis, vel, si volunt, omnibus naturaliter....
Multa desiderantur.

FINIS.

NOTANDA ET CORRIGENDA.

Prior numerus paginam, alter lineam indicat.

P. 2. L. 6. *Caruit omnino rebus urbanis.* Ita veteres editi, cum pleriſque codicibus. Quidam, quos Gruterus ſequitur, habent, *caruit omnino rebus humanis*, quod apertè falſum eſt.

4, 1. *Totiuſque belli inſtrumentó.* Ita codex regius, quem unum in hoc libro præ manibus habuimus, & sic dedit Victorius, idque P. Faber rectè præfert vulgato, *inſtrumentis.*

Ibid. 26. *Græcis litteris celebrata & Latinis.* Hunc ordinem verborum ſervat regius cum Davisianis. In editis vox *celebrata* ponitur extremo loco.

5, 20. *Reliqui, etiam si &c.* Inferunt vulgati voculam *qui*, quam ignorant plerique codices, in his regius, qui & infrà ſcribit *putant*, non putent.

7, 7. *Noſtra cauſa facilior eſt.* Ita regius mſ. cum Davisianis, pro vulgato *facilis.*

Ibid. 14. *Antiquiſſimi & doctiſſimi.* Ita Davisii codices & noſter. Hæc verba malè in vulgatis tranſponuntur. Paulò pòſt *in utramque partem dicendo*; addunt editi *& audiendo*, quas voces iſdem mſſ. obſecuti, cum Davisio delevimus.

8, 16. *Sed, ut potuerint ... omnibus rebus auditis ... judicaverunt; an re ſemel auditâ ... contulerunt.* Ita hunc locum emendavit Muretus, quem vide Var. Lect. 7, 18. Codices habent, *ſed ut potuerunt ... omnibus rebus auditis ... judicaverunt; aut re ſemel auditâ ... contulerunt*, nullo ſenſu.

Z v

9, 11. *Servatam oportuit.* Ita regius codex cum Daviſianis. Vulgò *ſervari oportuit.*

Ibid. 21. *Si vera non fuerint.* Vocem *vera* cum Lambino & duobus mſſ. reſtituit Daviſius.

11, 18. *Repetunt jam.* Vocem poſteriorem cum Daviſio delevimus, quam ignorant Urſini & aliorum codices.

12, 12. *Ut ſuſpicantur.* Vulgò *ut ſuſpicamur.* Regium codicem, & quinque Daviſianos ſequimur.

13, 12. *Tum, ut exortus eſt in optima rep.* Ita regius & alii codices. Vulgò *tum exortus eſt ut in optima republica*, minùs rectè.

14, 1. *Sed fuerint illa vetera, ſi vultis, incognita. Nihil eſt igitur actum, quòd inveſtigata ſunt, poſtea quàm Arceſilas.* Ita corruptè & nullo ſenſu codices. Emendavit Valkerus, quem ſequimur.

Ibid. 21. *Ingenii non minus in hoc nonne vel nomine, in Charmada.* Ita mendosè locus ſcribitur in regio & aliis codicibus. Emendavit Daviſius. Vide de Oratore 1, 45. ubi Æſchines numeratur inter diſcipulos Carneadis.

15, 2. *Nec verò eſſe ullam rationem diſputare.* Ita Manutius ex Maffæi libro. Mallet Daviſius, *nec verum eſſe ullâ ratione diſputare.*

17, 16. *Qui in ſenſibus.* Vulgò, *qui non in ſenſibus.* Sed negationem ignorant regius & Daviſii codices, & ſenſus reſpuit.

18, 3. *Quia ſentiatur.* Regius ſcribit *qui aſſentiatur*, & in aliis mſſ. magna hoc loco diſſonantia, unde Daviſius legendum cenſet, *cui aſſentiamur.* Infrà dedimus e codice regio & Daviſianis, *qui ita ſentiet, non apertiſſimè inſanit?* pro vulgatis *ſentiat*, *inſaniat.*

19, 9. *Quam ſi ſubtraxeris.* Dedimus cum Daviſio & Valkero, *quas*, & ſic regius.

Ibid. 13. *Tenere videmus.* Vel lege *videbimus*, vel ſuprà, *dicimus*, *negamus*.

21, 28. *Sic & initium.* Valkerus & Daviſius reponunt, *ſic ratio & initium.* Vox *ratio* videtur non poſſe ſubintelligi.

24, 30. *Alia quaſi recondit.* Ita P. Faber ex conjectura, quam ſenſus confirmat. Vulgò, *alia ſic recondit.*

25, 31. *Si ea quæ diſputant, vera ſint.* Ita, ut voluit Urſinus, nec improbat Daviſius, regius mſ. & eódem alii plures alludunt. Vulgata lectio, *ſi ea, quæ diſputentur, vera non ſint*, correctoris manum ſapit.

26, 13. *Par an impar ſit.* Addunt vulgati *neſcitur*, quam vocem ignorant regius & plures alii codices. Eam igitur cum Daviſio delevimus.

Ibid. 20. *Quæ iſta regula eſt veri & falsi.* Ita quidem codices. Sed rectè Lambinus & Daviſius delent voces *veri & falsi*, tamquam malè & non ſuo loco iteratas.

27, 9. *Sive probabilem, & quæ non impediatur.* Ita Faber & Daviſius ex editione vetuſtiſſima anni 1471 reſtituerunt. In vulgatis ineptè legitur, *Sive improbabilem & quæ non impediatur.*

Ibid. 30. *Aut menti impreſſa.* Ita dedimus, ut voluit Daviſius e veſtigiis mſſ. in quibus mendosè ſcribitur, *aut enim impreſſa.* Vox *menti* deſideratur : mox enim ſequitur verbum *moveatur*, cui de ſuo interpretes præponunt *mens* aut *animus*.

29, 26. *Quæ eſt in noſtra ſita poteſtate.* Valkerus reponit, *quæ non eſt &c.* quia ſequitur, *neceſſe eſt animum perſpicuis cedere.*

30, 26. *Aſſentiamur.* Ita regius codex, probantque Guietus & Valkerus, pro vulgato *aſſentiatur.*

31, 8. *Ut etiam alia.* Addunt vulgati *multa*, quam vocem volentibus Davisii codicibus & regio delevimus.

34, 1. *Quod non apparebat.* Ita codex regius cum Davisianis, quod præſtat vulgato *appareat.*

Ibid. 30. *Nihil profecit.* Ita quoque iidem codices, pro vulgato, *nihil fecit.*

35, 19. *Ipsi etiam illi ſolent . . . loqui.* Ita regius, & Davisio teſte, plures alii codices. Vulgò *ipsi etiam illa ſolent . . . loqui.*

37, 23. *Internoſci possint? deinde . . . ut eadem sint.* It codices, ut edidere Aſcensius & Victorius. Vulgò editur *possit & idem sit.*

39, 1. *Horum & eorum.* Duas voces *horum &*, omiſſas a librariis, cum Lambino reſtituimus.

40, 3. *Utimur exemplis . . . ebriorum; nec illud attendimus.* Ita vetus liber Urſini, ut poſtulat ſenſus, pro vulgato *ebrioſorum. Illud attendimus.*

41, 3. *Potiúſque refello.* Ita regius codex cum Davisianis. Vulgò *potiúſque refellam.*

42, 31. *Neque id eſt contra nos.* Locus videtur depravatus, quem Davisius cenſet poſſe reſtitui sic: *atque id eſt contra vos: nam nobis ſatis* eſt *ova illa internoſcere: nihilne magis aſſentiri par eſt hoc illud non eſſe, quàm &c.*

43, 14. *Et quaſdam formas.* Videtur legendum cum Davisio & Valkero, *& quasi formas.*

44, 17. *Quid si utroque.* Ita regius codex, ut e duobus ſuis dedit Davisius. Vulgò *utrumque.*

Ibid. 29. *Quàm eſt mortuus*. Vulgò *eſſet*. Regio codici & Daviſianis obſequimur.

45, 14. *Ad diſpiciendum*. Ita regius & alii codices, meliùs quàm in vulgatis, *ad adſpiciendum*.

46, 15. *Tantùm enim non te modò monuit*. Ita e codice noſtro & Daviſianis dedimus, vulgati, *tantùm enim te non monuit*.

Ibid. 22. *Hoc quæſo cave*. In vulgatis omittitur vox *cave*, quam ſervat regius, & e ſuis mſſ. reſtituit Daviſius.

47, 5. *Reſponderi*. Vulgò *reſpondere*. Correxit e duobus mſſ. Daviſius, & sic quoque regius.

49, 9. *Hanc conclusionem ... probabat*. Vulgò *probat*. Mutavit Daviſius e ſuis mſſ. quibus accedit & regius.

Ibid. 29. *Eaque, quæ percipi non poſſunt*. Ita conſtanter codices. Vulgati omittunt particulam negantem. Addidimus cum Daviſio, ex conjectura certissima Lambini, voces *iis quæ poſſunt*, omiſſas a librariis, ob verbum *poſſunt* bis positum.

Ibid. 31. *Ut tam præcipitem in locum*. Ita regius codex & Daviſii Baliolensis, ut voluit Lambinus. Vulgò *ut tamen in præcipitem locum*.

50, 19. *Quisnam enim iſte dies*. In regio codice, ut in Gruterianis & Daviſianis pluribus mendosè ſcribitur *quiſquam*, unde vulgatum, *quis, inquam*. Iidem codices infrà ſcribunt *negitaviſſet*, pro vulgato, *negaviſſet*.

51, 4. *Feciſſe dicerent*. Ita regius codex, ut e duobus ſuis dedit Daviſius, cui præiverat Lambinus. Priùs edebatur *facerent* nullo ſenſu. Idem Daviſius infrà pro *ſperare etiam*, dedit ex conjectura, quam ſequimur, *ſperare enim*.

Ibid. 12. *Qui nisi ſub nube*. Est hoc a Lambino. Codices ſcribunt *qui ſub nubes*, unde J. Clericus & Daviſius mallent *qui sine nube*.

53, 5. *Ne idipſum quidem ſcire, aut neſcire.* Addunt vulgati, *ſcire nos*, quas voces ignorant regius & plerique Daviſii codices.

54, 1. *Sed etiam imitari numquam*, vel *quemquam.* Ita vitioſè codices. Sequimur emendationem Manutii.

55, 9. *Nihil opinaturum.* Vulgò *nihil opinatur.* Correxit e ſuis mſſ. Daviſius, & ſic quoque regius.

56, 20. *Maneant illa omnia: lacerat iſta cauſa.* Codices hoc loco corruptiſſimi. Daviſius divinabat, *manent illa omnia. Blaterat iſte tamen*: nempe Epicurus.

57, 9. *Audiat quàm nobiſcum malè agatur. Ut enim vera videamus, quàm longè videbimus? Ego Catuli Cumanum ex hoc loco regionem video.* Hæc eſt vulgata lectio, quæ quum parum ſana videatur; nec ullo nitatur codice, ſequuti ſumus librum veterem Urſini cum Daviſio, qui tamen poſtrema ſic legi mallet, *ego, Luculle, Cumanum ex hoc loco video.*

Ibid. 20. *Mille & octoginta ſtadia.* Quibus efficiuntur CXXXV. m. paſſuum. Ita codex regius, & ſic dedit Daviſius e codice Cantabrigienſi, & editione Veneta anni 1471. Atque eo modo legendum eſſe vidit Harduinus ad Plinii 7, 21. Vulgati vitioſè *mille & octingenta ſtadia.*

58, 22. *Quid? ne nunc quidem? quum &c.* Vulgò *qui ne nunc quidem putat, quum &c.* Sed vocem penultimam non agnoſcunt regius & plures Daviſiani.

62, 7. *Eum ſomnia.* Ita regius codex, & quatuor e Daviſianis. Alii habent *ſomniare* vel *ſomniaſſe.*

Ibid. 10. *Tum, quum videbantur, quomodo vide-*

rentur, id quæritur. Ita planè regius codex, & eódem alludunt plures Daviſiani. Lambinus dedit, *tum, quum videntur, quomodo videantur.* Sed auctore nullo codice.

65, 13. *Sed ulla omnino in re minutatim interrogati... certum quod reſpondeamus; non habent.* Ita regius codex, ut ex quatuor mſſ. emendavit Daviſius locum, qui in vulgatis ſic legitur nullo ſenſu, *ſed nulla omnino in re minutatim interrogati... certum reſpondeamus non habemus.*

66, 15. *Ne tu quidem percipis.* Malè in vulgatis, *perſpicis*, invitis mſſ. & editis veteribus.

67, 22. *Dicis autem nunc lucere & verum dicis.* Hæc verba ſyllogiſmus flagitat, eaque addidere Manutius & Lambinus, omiſſa a librariis, ut ferè fit, quum voces eædem repetuntur.

68, 16. *Tribunum... adeant.* Ita regius, & plures alii codices, cum editis vetuſtioribus. Recentiores dederunt *tribunum... videant.*

69, 26. *Antiochia iſta.* Ita codex regius cum Daviſianis. Vulgò *Antiochi iſta.*

73, 31. *Nam quum placeat... relinqui &c.* Ita Lambinus, probatque Daviſius. Codices nullo ſenſu, *nec ut placeat... reliquit.*

74, 28. *Modò flavum.* Dedimus cum Lambino, *modò ravum*: ſic enim locus citatur a Nonio in dictione *ravum*, & eò ducunt codices, in quibus ſcribitur *atrum* aut *acrum.* Paulò pòſt dedimus e regio codice, *quà a ſole collucet*, ubi vulgati, *quia a ſole collucet.*

75, 21. *Et facilè eſſe ei locum.* Quidam mſſ. ſcribunt, *& facere*, unde Daviſius legendum cenſet, *& fateare.*

Ibid. 28. *Quæ vera & falſa dijudicet.* Ita regius cum duobus Daviſianis, pro vulgato, *quâ vera & falſa dijudicent.*

Ibid. 29. *Lumina duo.* Quid hîc faciant *lumina*; & quam cauſam poſſint continere, negat ſe aſſequi Daviſius, & ſuſpicatur Ciceronem ſcripſiſſe *vimina* aut *vincula* : & quidem regius codex & unus e Daviſianis habent *limina.*

77, 25. *Si quidquam.* Ita Daviſii codices & regius, pro vulgato *ſi ipſum.*

79, 23. *Sed qui minor eſt.* Ita Daviſius ex duobus mſſ. Vulgò *ſed nihilò minor eſt.*

80, 22. *Atque etiam.* Ita codex regius cum Daviſianis. Alii, *idemque etiam.*

81, 28. *Velut illud antè.* Locus mendoſus. Daviſius conjicit, *verùm illud antè.*

82, 14. *Poſtquam Archimedes.* Vulgò *priuſquam.* Emendavit P. Faber ex conjectura, quam ſenſus poſtulat.

Ibid. 28. *Quam potiſſimùm ſententiam meliùs eliget, aut diſciplinam?* Ita libri veteres, quos excuſſit Lambinus, in quibus tamen abundat vox *meliùs.* Alii aliter legunt.

83, 8. *Conceſſiſſe primas.* Ita Manutius & Lambinus, ex emendatione J. Scalæ, quam firmant Gryphii codex & regius. Vulgò *conſensisse primos.*

Ibid. 22. *Et id eſſe deum, neque natum umquam &c.* Hîc trajectionem verborum agnoſcit Daviſius, legitque, *& id eſſe deum . . . & ſempiternum, conglobatâ figurâ, neque natum umquam quidquam.* Hæc poſtrema ſervat regius.

85, 14. *Cur mortifera tam multa pernicioſa.* Abundat vox ultima. Sed quum Lactantius hunc locum sic laudet, *cur tam multa peſtifera terrâ marique diſperſerit*, voces *mortifera* & *pernicioſa* videntur Daviſio vocis *peſtifera* interpretationes.

Ibid. 28. *Negat sine deo poſſe quidquam.* Adde

cum Daviſio *eſſe*, quæ vox videtur excidiſſe.

86, 8. *Næ ille.* Ita codex regius & Daviſiani, pro vulgato *ſic ille.*

87, 22. *Egone? vos quidem tantum.* Ita codex regius cum pluribus Daviſianis. Verba ſunt Epicuri Stoicos irridentis.

89, 17. *Quæ tu vide.* Mallemus cum Daviſio, *quod tu vide.*

90, 20. *Altiores fieri videmur.* Ita cum Lambino Daviſius. Alii *lætiores* aut *elatiores.*

91, 6. *Quum phyſica iſta.* Et paulò pòſt, *ſignum ullum.* Ita cum Daviſianis regius codex: Vitiosè vulgati, *quum phyſici iſta* & *ſignum illud.*

92, 8. *Et quàm non multum a Platone. Megaricorum fuit &c.* Ita locum diſtingui & legi in ſuis quinque mſſ. teſtatur Daviſius, & ſic quoque regius. Vulgò, *& quàm non multum a Platone Megarici, quorum &c.*

93, 3. *Pyrrho.* Lege cum Daviſio *Pyrrhoni*, nempe ſummum bonum eſt.

Ibid. 27. *Honeſtè autem vivere, quod ducatur.* Ita regius cum pleriſque Daviſianis. Vulgò *honeſtum autem, quod ducatur.*

94, 26. *Hic igitur neutri aſſentiens, ſi numquam, uter eſt prudentior?* Hæc corruptiſſima ſic refingit Daviſius, *hic igitur neutri aſſentiens, ſi uſquam, utroque eſt prudentior.*

96, 5. *Sapienſne non timeat &c.* Codex regius cum pluribus Daviſianis habet, *ſapienſne non timeat, nec ſi patria deleatur non doleat, ne ſi deleta ſit:* unde Daviſius legendum cenſet, *ſapienſne non timeat, ne patria deleatur, nec doleat, ſi deleta ſit?*

98, 5. *Sed ille veſter.* Ita dedimus cum Daviſio, ut poſtulat mens auctoris. Antiochus enim

indicatur, quem ſequebatur Lucullus. Vulgò *ſed ille noſter.*

Ibid. 22. *Tres relinquit ſententias.* Vulgò *reliquit.* Correxit Daviſius e ſuis mſſ. quibus accedit & regius.

Ibid. 30 *Labor eò ut aſſentiar.* Vitioſè codices *laboro* aut *labore.* Correxit ex conjectura Gruterus. Vulgati omittunt ſecundam vocem.

99, 12. *Sed si ipſum.* Addunt vulgati *finem*: quam vocem ignorant regius codex & unus e Daviſianis. Illam igitur cum Guieto & Daviſio delevimus.

100, 14. *Fixum fuiſſe vis.* Mediam vocem, quæ inanis eſt & incommoda, delevimus, obſecuti regio codici & Daviſio.

101, 7. *A Chryſippo pedem numquam.* Nec malè codex regius & Daviſiani, *a Chryſippo pedem nuſquam.*

102, 23. *Sed qui ſapientes sint aut fuerint &c.* Ita Daviſii codices & regius & editio Veneta, pro, *ſed qui ſapiens ſit aut fuerit &c.*

104, 17. *Nec* ἐποχὴν. Ita Turnebus adv. 16, 18. Nullus erui ſenſus poteſt ex vulgata lectione, *per* ἐποχὴν.

Ibid. 24. *Tollendum.* Stoicorum erat ponere decreta, tollere Academicorum, ad quos accedere videtur Hortenſius, quum cenſet nihil eſſe decernendum, ſed ampliùs de hac diſputatione deliberandum. Ita locum interpretatur Buherius. Alii aliter.

106, 8. *Ad hunc eum ipſum.* Vocem *eum* delent Guietus & Valkerus.

107, 15. *Vides autem eadem ipſe: didiciſti enim non poſſe nos &c.* Locum vitiatum sic emendat Daviſius, *vides autem* (*eadem enim ipſe didiciſti*) *non poſſe nos &c.*

Ibid. 26. *Verbis nonnumquam novis.* Ita dedimus e conjectura Daviſii, pro *verbis quamquam novis*, quod apertè vitioſum eſt.

108, 8. *Adhibenda enim geometria eſt: quoniam quibuſnam &c.* Locum depravatum sic emendat Daviſius, *adhibenda quidem geometria eſt. Quin etiam quibuſnam &c.*

109, 31. *Plurimùm quidem & poetis noſtris, omninoque Latinis & litteris luminis & verbis attuliſti.* Ita duo regii codices, quorum nobis in hoc libro copia fuit, & sic edidere Aſcenſius, Victorius, & Turnebus. Pro *verbis*, Manutius & Daviſius mallent *rebus.*

111, 14. *Græcia deſideret.* Dedimus e conjectura Gruteri, *Græca deſideret.* Aliter Daviſius, *Græcia deſideretur.*

Ibid. 30. *Negaret in libris.* Videtur legendum cum Daviſio, *negavit* aut *negarat.*

112, 6. *Et iſta.* Ita, teſte Urſino, libri veteres, pro *& iſtam. Aqua abſum jamdiu.* Ita Lambinus, pro vulgato, *aquâ abſumptam diu*, quod mendoſum eſſe nemo non videt.

113, 14. *Maximéque Platonis.* Daviſius reponit, *maximéque Xenophontis.*

Ibid. 24. *Duos autem.* Fortè, inquit Daviſius, *diſcipulos autem.*

114, 8. *Ita facta eſt differendi.* Ultimam vocem, e ſuperiori verſu malè repetitam, delevimus, auctoribus doctiſſimis quibuſque interpretibus.

115, 21. *Ad comprehendendam ingeniis virtutem.* Vocem *ingeniis* rectè deleveris cum Manutio, Fabro, Daviſio.

116, 7. *Animi bonis & corporis.* Hæc verba delebat Valkerus.

117, 2. *Etiam corporis.* Vulgò, *& corporis.* Duo regii codices id habent, quod cum Lambino & Daviſio ſecuti ſumus.

Ibid. 16. *Et multis vitæ commodis.* Daviſius cenſet legendum, *& cunctis vitæ commodis*, ne videantur Peripatetici abjectè de virtutibus ſenſiſſe. Paulò pòſt dedimus cum eodem Daviſio, *& ejus partis*, pro vulgato, *& ejus artis*, cui voci nullus hîc locus.

119, 5. *Itaque aër quoque.* Ultimam vocem cum Guieto & Daviſio delevimus, quam ignorat liber vetus Urſini.

Ibid. 22. *Quæ tota omnia accipere poſſit, omnibuſque modis mutari.* Ita codex Urſini, ut edidere Manutius, Lambinus, & Daviſius. Vulgò *poſſint* & *mutare.*

120, 3. *Et illa effici.* Ita duo regii codices, ut edidere Aſcenſius & Victorius. Vulgò *& ita effici.*

Ibid. 20. *Quia nihil aliter poſſit ... ire.* Ita Daviſius e conjectura. Pro *ire* codices habent *iter* aut *inter*, nullo ſenſu.

121, 17. *Animi notionibus.* Ita e veteri codice Lambinus, probantque Turnebus & Buherius, pro vulgato *motionibus.*

Ibid. 32. *Hæc erat illis prima.* Locus videtur parum ſanus Daviſio, qui mallet *hæc erat diſciplina.* Idem mox pro *diſputationes*, reponit *mutationes* aut *immutationes.*

122, 29. *Diligenter eis... utebantur.* Ita regii, ut etiam Lambini & Daviſii codices, pro vulgato, *diligenter ea ... tuebantur.*

123, 25 *Sed quæ erant ſumenda.* Reponit Daviſius, *ſed quæ erant media.*

124, 14. *Quumque perturbationes... non*

tollerent... ſed eas contraherent. Ita Valkerus lectionem emendavit ſolœcam, *quumque perturbationem... non tollerent... ſed ea contraherent.*

125, 14. *Quos junctos.* Vox importuna videtur Daviſio, qui mallet *punctos* vel *ictos.*

Ibid. 28. *Nos verò, inquit.* Videtur excidiſſe vox *Pomponius.*

126, 21. *Quódque natura.* Legit Valkerus, *quódque eam natura.*

Ibid. 31. *Commutatio conſtitit.* Ita regii codices, & sic edidere Aſcenſius & Victorius. Vulgò *consiſtit.*

127, 20. *Et jam ante Socratem.* Vulgò *& veluti amantes Socratem*, nullo ſenſu. Emendavit Muretus, quem vide Var. Lect. 9, 14. Nimirum variè ſcriptus fuit hic locus in mſſ. aliis *& jam ante*, aliis *ut jam ante*, exhibentibus. Utraque vocula *&*, *ut*, cum disjunctione *vel* migravit in textum, & inde nata eſt prava vulgatorum lectio.

128, 4. *Aſſensione approbare.* Ita hìc & infrà Guietus, Stephanus & Lambinus, quos ſequitur Daviſius. Vulgati habent *aſſertione*, & mox *aſſertionem* & *aſſertio*, quam vocem, sic acceptam, barbaram eſſe pronuntiat Lambinus.

Ibid. 17. *Hanc Academiam novam appellant.* Ita regii codices, ut edidere Aſcenſius & Victorius. Vulgò *appellabant*, minùs rectè.

130, 4. *Eſſe ſcientiam.* Id eſt, eas animi perceptiones, quæ certæ sint & indubitatæ, sine quibus philoſophia exsiſtere non poteſt. Ita rectè locum interpretantur Buherius & Olivetus. Manutius dedit *inſcientiam*, probantibus Daviſio & Erneſto.

Ibid. 6. *Temeritate turpius.* Vulgò *fortius.* Correxit Lambinus, & firmant codices Palat. 3, & Elienſis.

Ibid. 16. *Theodorus Cyrenæus.* E patria Cyrene. Cyrenaicus ſectæ philoſophicæ titulus eſt, a qua deſciverat Theodorus.

1 4, 28. *Ut aliæ ex aliis nexæ & ... aptæ.* Ita cum Daviſianis mſſ. Regius, quem unum longè optimum in his de Natura deorum libris, & de Divinatione habuimus. Vulgò editur *ut alia ex alia nexa & ... apta.*

137, 4. *Ut ille in ſynephebis.* Ita liber Urſini, ſine voce *Statius*, quæ in vulgatis ſolà conjecturâ nititur.

138, 17. *M. enim Piſo.* Voculam enim ignorant codex regius & Elienſis, quam cum Daviſio delevimus.

140, 20. *Longum eſt ad omnia.* Ita regius noſter, pluresque alii codices. Vulgò omittitur præpoſitio.

142, 16. *Deinde quòd ita multa ſunt.* Voculam *ita* delevimus, quam ignorat regius. Ex eodem codice infrà, pro vulgato *poſſint*, dedimus *poſſunt*: hìc enim particula *ut* ſumitur pro *etiamſi.*

Ibid. 21. *Nullo modo viderunt animi naturam intelligentis.* Ita Gruterus e veteri codice, idque probat Buherius. Vulgò editur *intelligentes*, nullo ſenſu, aut, ut Daviſius, *non intelligentes.*

Ibid. 28. *Quâ formâ neget ullam eſſe pulchriorem Plato.* Ita regius noſter, quem ſequimur. Vulgò, *quòd eâ formâ ullam neget eſſe &c.*

143, 18. *Qualia verò alia ſint...* Ita Daviſii codices. Alii omittunt vocem planè neceſſariam *alia.*

Ibid. 23. *Qui, ſi dii poſſunt eſſe ſine ſenſu? Et mentem cur aquæ adjunxit, ſi &c.* Ita locum emendavit Buherius. Vulgò *ſi dii poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente, cur aquæ adjunxit, ſi &c.* nullo ſenſu.

144, 10. *Deſcriptionem & modum.* Ita codices & editi, præter Davisium, qui ex conjectura Nic. Rigaltii dedit *& motum*, & ſic legendum eſſe ſuadent ea, quæ proximè ſequuntur.

Ibid. 21. *Nullâ re adjunctâ, quâ ſentire poſſit.* Ita locum legit S. Auguſtinus, meliùs quàm in vulgatis, *quæ ſentire poſſit.*

146, 12. *Tum ſcientiam intelligentiamque.* Addunt codices *noſtram*, quam vocem malè natam ex voce *nonne*, quæ proximè ſequitur, rectè delevit Valkerus.

148, 26. *Et tamen modò mundum.* Pro *& tamen*, regius codex habet *& tum.* Deletâ voce *modò*, videtur legendum *& tum mundum, tum mentem divinam eſſe putat.*

149, 8. *Minuendi immiſcendique.* Ita Buherius ex codice Elienſi, & editione Bononienſi, in quibus legitur *immittendique.* Vocem ultimam omittunt Vulgati.

Ibid. 23. *Vi divinâ eſſe affectam putat.* Ita ex Maffæi libro Manutius, quem ſequitur Davisius. Vulgati nullo ſenſu, *ut divinam eſſe affectam putat.*

153, 1. *Ex immortalibus.* Ita cum Davisii codice regio regius noſter. Vulgò *ex immortali.*

156, 19. *Quumque infinita ... tum maximis voluptatibus &c.* Ita cum Valkero legimus. Hæret ſententia in vulgatis, *quum infinita ... cum maximis voluptatibus &c.* Infrà cum Manutio dedimus ex S. Auguſtino *a deo affluat.* Vulgò *ad*

deos afflu at, quam lectionem abſurdam eſſe cenſet Daviſius.

158, 8. *Quum ... non poſſunt.* Hæc ad poëtas referuntur: itaque dedimus cum Valkero *poſſunt*, pro vulgato *poteſtis.*

161, 17. *Cetera quoque doctus.* Ita codex regius cum Daviſianis, pro vulgato *ceteroqui doctus.*

164, 22. *In mundis, cedo, innumerabilibus.* Ita dedimus ex Daviſii conjectura, quam ſenſus poſtulat. Vulgatæ lectioni, *in mundis, credo, innumerabilibus*, nullus hîc locus: hæc enim interrogativè, non ironicè dicuntur.

165, 2. *Quod enim ex atomis sit, id natum aliquando sit.* Voculam *sit* utroque loco delevimus, quam ignorat codex regius cum duobus Daviſianis.

166, 14. *Nihil horum, nisi calidè.* Id eſt, temerè, inconſultò. Ita Daviſius: nam codices habent *caldè* aut *valde.* Vulgati *callidè*, ſenſu alieno a mente auctoris.

Ibid. 27. *In cereis ... figuris.* Sic Aldinæ editiones, idque probatur Buherio & Daviſio. Vulgò *in ceris.* Vitiosè regius *in ceteris.*

170, 9. *Hominum similes putemus.* Ita Victorius, & Daviſio teſte, codex Elienſis. Vulgò *putaremus.*

172, 4. *Iſta tam abſurda.* In regio codice ſcribitur *iſtud tam abſurdum.*

176, 23. *Sumpsisses tuo jure. Quod autem eſt iſtuc gradatim?* Vulgò editur, *quod autem eſt iſtuc gradatim? ſumpsisses tuo jure*: quam verborum trajectionem poſt Facciolatum ſuſtulit Olivetus.

179, 30 *Eamdem ut concedamus hominum eſſe*

&

& deorum ſiguram. Hunc verborum ordinem ſervat regius codex.

181, 26. *Et moribus ſimillimis.* Ultimam vocem, quæ videtur abeſſe non poſſe, adjecit ex optimo Elienſi Davisius.

189, 13. *Aut colorum.* Ita cum Valkero dedimus, pro vulgato *aut ſlorum*, ne bis idem dicat : ſequuntur enim odores.

190, 18. *Cogitant, inquiunt, assiduè beatos eſſe ſe : habent enim nihil aliud, quod agitent.* Hæc omnia singulari numero efferuntur in vulgatis, ſed invitis codicibus, & vetuſtioribus editis.

193, 3. *Eleusinem.* Ita regius cum duobus Davisianis, probatque Buherius pro vulgato *Eleusinam* vel *Eleusina :* non enim de ipſa Cerere ſermo eſt, ſed de urbe, in qua colebatur.

Ibid. 17. *Tum principia mentis, quæ &c.* Ita ex S. Auguſtino legendum eſſe vidit Buherius, probatque Davisius. Vulgò *tum principia menteſque, quæ &c.*

202, 1. *Ad inveſtigandum ſuem.* Navius non ad inveſtigandum ſuem, ſed inventâ ſue, ad uvam, quæ maxima eſſet, reperiendam, lituo regiones vineæ terminavit. Itaque Buherius & Pearcius hæc verba delent, addita a quodam ignaro hiſtoriæ Romanæ. Idem cenſent de voce *Hoſtilius ;* neque enim Hoſtilius, ſed Tarquinius Priſcus augurio Navii bella geſſit. Vide de Divinatione, 31.

Ibid. 10. *Nulla peremnia.* Capta in tranſitu amnis auſpicia. Vide de Divinatione 2, 77.

203, 13. *Hortos Scipionis.* Ita conſtanter codices. Placuit Lambino *in hortis Scipionis*, Manutio *aruſpectionis*, Buherio *aviſpectionis.* Sed nihil mutandum videtur.

204, 29. *Tum labibus.* Ita Gulielmius, probantibus Grutero & Davisio, pro vulgato *lapidibus*,

de quibus jam ſuprà mentio. Vide de Divinatione 1, 77.

205, 2. *Crinitas.* Ita ex Elienſi & aliis mſſ. Daviſius. Vulgò *cincinnatas.*

Ibid, 13. *Varietatem.* Vulgò *utilitatem.* Correxit ex mſſ. Manutius, quem ſequitur Daviſius.

207, 13. *Animum . . . illum.* Mallemus cum Daviſio *animam . . . illam.* Anima pro ſpiritu oris apud auctores paſſim dicitur.

209, 20. *Tibicinii.* Ita regius & plerique alii codices. Quidam *tibicini* aut *tibicinis.*

211, 9. *Calorem insitum interiùs.* Ita Buherius. Mendoſa vulgata lectio *in terris*, quâ diceretur terra continere calorem insitum in terris.

Ibid. 17. *Primùm ipſe liquor, tum aquæ declarat effusio.* Videtur legendum, *primùm ipſe liquor aquæ declarat, & fusio*: & favent codices, in quibus omittitur vocula *tum.*

214, 26. *Quæ non minoris sit.* Ita liber vetus Urſini, quem ſequitur Daviſius. Vulgò *quæ non sit minor.*

217, 16. *Et imitandum.* Daviſius ex codice Elienſi dedit *& mirandum.*

220, 15. *Neque naturam significat.* Hîc natura ſumitur pro vi quadam sine ratione, quæ ciet motus in corporibus neceſſarios. Nihil igitur neceſſe eſt ſequentia cum Lambino sic legere, *eſt enim expers rationis.*

222, 7. *Miniméque resipiens.* Id eſt, redolens. Ita liber Urſini, quem poſt Gulielmium & Caſaubonum ſequitur Daviſius. Notiſſimi famâ ſales Attici. Vulgò editur *reſpiciens.*

224, 10. *V. diebus.* Malè omittitur in vulgatis vox *diebus*, quam ſervant regius & Daviſii codices.

225, 10 *Tum adsunt.* Ita ex Urſini libro de-

-dit Daviſius, ut hujus loci ſenſus poſtulat, pro vulgato *abeunt*.

Ibid. 18. *Ad eamdem... compoſitionem*. Vulgati *comparationem*. Correxit ex Elienſi codice Daviſius, probatque Buherius.

227, 24. *Nec varietas*. Vulgò *nec vanitas*. Sequimur cum Daviſio Joan. Clerici conjecturam, quam diſertè firmat codex Elienſis. Infrà ex eodem codice, pro *verſatur*, dedimus *verſantur*, ut intelligantur varii ignes aërii, non luna, quam quis dixerit in terris verſari.

230, 30. *Quæ paulò antè dicta ſunt*. Addunt vulgati *a me*, quas voces ignorant codices & Victorius.

231, 13. *Quod in Libero ſervant, in Libera non item*. Id eſt, in uſu communi eſt adhuc, ut nati ex nobis mares liberi appellentur, non item ut feminæ nominentur liberæ. Ita edidere Manutii, probatque Buherius, pro vulgato, *quod in Libera ſervant: in Libero non item*.

236, 11. *Plena ſunt futilitatis*. Urſini liber habet *vanitatis*, & ſic legebat S. Auguſtinus.

237, 19. *Heſterno die*. Vide & libro 3, 7. Hæ tamen diſputationes eodem die inſtitutæ finguntur. Credi poteſt Ciceronem in animo habuiſſe tribus libris trium dierum diſputationem referre, mox id mutaſſe, relictis prioris cogitationis veſtigiis. Daviſius.

Ibid. 21. *Id eſt, providentiam*. Hæc verba, quæ abeſſe a libro ſuo teſtatur Urſinus, delevit Daviſius, tamquam gloſſema.

238, 6. *In te uno convenit*. Locum, quem omnes mendoſum agnoſcunt, emendavit Valkenarius, ut dedimus.

Ibid. 25. *Eam eſſe generatam*. Reponit Buherius, *ea eſſe generata*, ut voces referantur ad *omnia*.

242, 5. *Solâ cohærendi naturâ.* Nihil certius hâc emendatione Valkeri : nam vulgatæ lectionis *nullâ cohærendi naturâ*, qui ſenſus eſſe poſſit, non videre ſe fatetur Lambinus.

247, 20 *Quaſi Græcè loquentem.* Pearcius delet voculam *quaſi*, quæ videtur temerè ex præcedentibus huc traducta.

250, 29. *Aniverſarias.* Lege *anniverſarias.*

251, 1. *Excellenti quadam ratione.* Obſecuti Victorio & mſſ. vocem *quadam* cum Daviſio delevimus.

Ibid. 16. *Nixibus ſuis conglobata.* Vulgò *nutibus.* Correxit Joan. Clericus. Vide infrà 115 & 118.

252, 11. *Alludit.* Ita codex regius, non ut vulgò *eludit* aut *eludit.* Vide Topica n. 32.

253, 5. *Triſtitiâ quadam.* Vulgò *triſtitia quadam.* Correxit Daviſius e ſuis mſſ. quibus accedit regius.

Ibid. 27. *Ex nota figurarum ſimilitudine.* Ita regius codex cum Daviſianis, idque præſtat vulgato *notarum.*

258, 5. *Propter lævum genus.* Ita legit Priſcianus, qui *genus* pro *genu* ſumi multis probat exemplis. Infrà cum Jac. Gronovio dedimus ex Buſlidiano *convexa* pro vulgato *connexa.*

266, 19. *Purgatione ... alvi ſe ibes curant.* Ita proximè ad regium & ad ſuos codices Daviſius. Vulgò *purgatione ... alvos ibes curant.*

267, 30. *Eoque ſeptum.* Gruterus reponit *captum*, & hanc emendationem loci ſenſus poſtulat.

270, 9. *Tum accedentes, tum &c.* Codices habent *multum accedentes &c.* Unde Daviſius legit *mutuum accedentes & recedentes.*

271, 23. *Quæ accepta ſunt ore : is utraque ex parte.* Ita veteres editi, idque præſtat vulgato, *quæ accepta ſunt : oris utraque ex parte.* In-

ſrà pro vulgato *depulſum... depellit*, dedimus ex emendatione Davisii *deglutit.*

272, 15. *Quæ conſtat.* Scil. alvus. Vulgò *conſtant.* Librum veterem Urſini ſequimur.

Ibid. 29. *Tum ſe in reſpiritu dilatant.* Ita Davisius proximè ad Victorium, & ad codices, in quibus magna varietas. Vulgò editur, *tum ſpiritu dilatant.*

273, 2. *Ex inteſtinis & alvo.* Deeſt in mſſ. conjunctio: unde vocem *alvo* pro gloſſa habendam cenſet Davisius.

274, 27. *E terra cœlum intuentes.* Huc retraxit Pearcius voces *e terra*, quæ in vulgatis loco non ſuo mox leguntur: *ſunt enim e terra homines.*

287, 27. *Nec alicuiquam... data.* Ita e mſſ. & editis veteribus Jac. Gronovius. Davisius edidit, *nec ab alio alicui*, *quàm &c.*

289, 25. *Proſperæ ſemper omnes res.* Ita Gruterus ejectâ voce *eveniunt*, quam ignorant optimi codices, & Veneta editio.

291, 17. *Sim hercule, inquit.* Ita planè regius, ut voluit Buherius. Vulgata lectio, *si mehercule*, quin corrupta ſit, nemo dubitat.

294, 2. *Fac nunc ego intelligam.* Vulgò *fac nunc ergo intelligam.* Correxit Valkerus ex tribus mſſ. quibus accedit regius.

Ibid. 19. *Ex animo exſui.* Ita regius codex, ut voluit Valkerus. Alii aliter legunt, *exire*, *exuri*, *eximi*, *excuti*, *exteri &c.*

Ibid. 31. *Primum illud, cur, quod &c.* Addunt codices, & plerique editi, *perſpicuum in iſtam partem*, quas voces, e margine in textum tranſlatas, rectè delevit Davisius.

297, 24. *His igitur auctoribus.* Davisius mallet, *his igitur auctoritatibus*, ut habet regius Londinenſis.

298, 15. *Divini iſti mentiantur.* Ita cum Victorio regius codex, niſi quòd pro *divini* mendosè ſcribit *divinis*, errato, ut videre eſt, non inſolito librariis, quia præceſſit vox *rebus*.

299, 81. *Quod Chryſippum dicere aiebas.* Vel legendum *quæ*, ut dedimus, vel in antecedentibus, pro *illa* reponendum *illud*.

300, 15. *Deos eſſe.* Has voces uncis incluſimus, quas rectè Daviſius vidit e margine in textum immigraſſe.

301, 1. *At hoc explicemus.* Ita codices cum Daviſio, Vulgò, *ut hoc explicemus.*

Ibid. 12. *Quòd nihil melius eſſet.* Vulgò *quo nihil &c.* Correxit Daviſius e ſuis mſſ. & ſic quoque regius.

302, 7. *Dilatavit.* Reponunt Valkerus *coarctavit*, Buherius *declaravit.*

305, 2. *Unde animam arripuerimus, ſi nullus fuerit &c.* Ita regius codex, ubi manifeſtus error librarii, qui *animam* ſcripsit pro *animum*: unde vitioſa lectio vulgata, *unde animam arripuerimus, ſi nulla fuerit.*

306, 4. *Et ſi omne animal ſecari.* Ita regius & Daviſiani codices cum Manutio & Lambino. Alii, *ergo itidem ſi omne animal &c.*

308, 19. *Quò naturæ vi efferatur.* Buherius mallet, *quò naturâ ſuâ feratur.*

309, 12. *Extrinſecus.* Id eſt, per ſe, nullâ ſe aliâ admiſcente naturâ, ut interpretatur Buherius.

Ibid. 15. *Ex quo animal dicitur.* Ita litterulâ additâ locum Leſcaloperius ſanavit, vitioſum in vulgatis, *ex quo anima dicitur.*

312, 28. *Et Liſyto.* Pro nomine ignoto reponit Buherius *& Iſide.*

313, 22. *Quid igitur? ne ceteri quidem &c.* Voces *quid igitur*, quas ignorant tres Gruteriani codices, & regius, delevimus.

316, 19. *Et Paſiphaë.* Addunt vulgò *& Aee*, quas voces ignorant veteres editi.

317, 14. *Atque adeo... intelligi poteſt acuendæ virtutis gratiâ.* Ita ex Lactantio reponit Buherius. Vulgati, omiſsâ voce *adeo*, habent *augendæ virtutis gratiâ.*

318, 29. *Almonem.* Ita cum Urſino Cluverius & Buherius, pro *Anemonem*, qui fluvius procul ab urbe influit in Padum prope Ravennam. Hìc autem Cotta loquitur de fluviis Romæ vicinis.

319, 31. *Jove tertio Piero.* Voces *Jove tertio* uncis incluſimus, quas e verſu præcedenti malè iteratas cenſent Jac. Gronovius & Daviſius.

320, 17. *Ex quo & Minerva.* Conjunctionem delet Buherius, ut ſit ſenſus, ex quo Minerva peperit &c.

Ibid. 20. *Phthas.* Ita dudum monuerunt viri docti legendum, ut edidere Jac. Gronovius & Daviſius, pro vulgato *Opas*. Regius codex habet *Theas.*

321, 31. *Quæ primum Cupidinem.* Vulgò *quæ pinnatum Cupidinem.* Correxit certiſſimâ conjecturâ Buherius. Nam & pinnati erant alii Cupidines. Vide infrà 60.

322, 8. *Cabiro patre.* Vulgò *Caprio*, de quo nihil eſt a quoquam memoriæ proditum. Buherius probat Jac. Gronovii conjecturam, cui proximè accedit regius codex, in quo ſcribitur *Capyro.*

323, 3. *Qui idem eſt Anteros.* Ita codex regius. Pro *qui idem eſt*, vulgati mendosè habent *quidem eſt*, quas voces, ut ſupervacaneas, delent Lambinus & Daviſius.

326, 15. *Homini ſoli tributam.* Ita codex regius pro vulgato *homini ſolùm tributam.*

327, 6. *Cogitatione rationem?* Nec malè regius, *cogitationem ratione.*

330, 9. *Academicorum more.* Mallet Vaſkerus *Stoicorum*, quorum erant paradoxa, contra communem opinionem.

334, 6. *Quanti ejus nomen.* Mallet Daviſius *numen.*

338, 4. *In Tympanidis.* Vox corrupta. Divinabat Buherius, *in Pentapulis.* Sic vocabantur portæ quinque numero, quæ ducebant ex arce in urbem.

Ibid. 17. *Mundi divina in homines moderatio.* Aſſentimur Daviſio delenti verba *in homines.*

339, 31. *Et ſpei conſecremus.* Vocem *ſpei* huc e ſequentibus retraxit Pearcius. Malè in vulgatis, *ſpei, ſalutis . . . facultas . . . expetenda eſt.*

345, 7. *Magnifica quidem res.* Ita Daviſii codices & regius noſter, pro vulgato *magnifica quædam res. Quâque proximè ad deorum vim natura mortalis poſſit accedere.* Ita locum emendavit Turnebus adv. 5, 22. & ſic ferè regius & Daviſii codex Elienſis. Vulgati nullo ſenſu, *quæque proximè ad deorum vim naturâ mortali poſſit accedere.*

346, 9. *Atque barbaram.* Vulgò *tamque barbaram.* Et paulò pòſt, *obſervitaverunt* pro *obſervaverunt.* Regium codicem & Daviſianos ſequimur.

348, 30. *Cratippus quoque.* Ita regius cum plerìſque Daviſianis. Vulgò *Cratippuſque.*

349, 14. *Vel princeps.* Ita dedit Daviſius e Palat. 2. idque Grutero placuit. Vulgò *vel principibus*, errore librariis familiari, quia præceſſit *a Stoicis.*

352, 14. *Quæ non extiſpicum, monſtra &c.* Vulgò *quæ non extis pecudum, aut monſtra &c.* Sequimur Joſiæ Merceri conjecturam, quam ipſe Tullius confirmat infrà lib. 2, 26.

354, 16. *Ineſt in rivis & ranunculis.* Hic mirè

variant codices. Videtur admittenda Pearcii conjectura reponentis, *ineſt in ravis etiam ranunculis.*

355, 10. *Quid ariſtolochia, quæ nomen . . . ad morſus ſerpentium poſſit video.* Peccat hic locus in vulgatis trajectione verborum, quam indicat regius, & ſuſtulit Pearcius.

356, 23. *Quid verò Phœbi fax.* Lambinus legit, *quum verò Phœbi fax.*

358, 3. *Urbemque jubebant*, & paulò poſt, *excelſum ad columen.* Ita Davisii codices & regius. Vulgò editur, *urbesque jubebant*, & *exciſum ad columen.*

361, 2. *Innumerabiliter.* Ita regius & alii codices conſtanter, pro vulgato *innumerabiles.*

Ibid. 23. *Tetrarchiâ & regno.* Mendosè vulgati, *tetrarchiæ regno.* Correxit Davisius. Amiſerat Dejotarus Trocmorum tetrarchiam, & Armeniæ minoris regnum.

362. 6. *Quod autem habetis ſcriptum, hinc tripudium fieri, si . . . in ſolum.* Ita codex regius, cum duobus Davisianis. Vulgò *aut tripudium fieri, si . . . in ſolidum.*

363, 16. *Quæ si falſa fuiſſet, nullam potuiſſet.* Vulgò *fuiſſent . . . potuiſſent.* Lambini emendationem confirmant duo codices Davisii.

364, 2. *Id eſt incurvum &c.* Hæc verba quæ uncis incluſa ſunt, gloſſematis damnant Lipsius & Lambinus.

Ibid. 24. *Vicini omnes ad eum.* Ita codices magno conſenſu, pro editorum, *vicini omnes ad unum.*

367, 16. *Se maturum oppetere mortem.* Vulgò *ſe maturam oppetere mortem.* Correxit Davisius. Hîc opponuntur *maturus* & *adoleſcens.*

Ibid. 25. *Numeris ſtellarum curſus & motus perſequuntur.* Vulgò *numeris & motibus ſtellarum curſus perſequuntur*, ſenſu aut impedito aut nul-

lo. Correxit Daviſius ex loco planè gemino infrà lib. 2, 17. Paulò pòſt pro *imprudentiæ*, mallemus *impudentiæ*

369, 20. *Veſtalis illa.* Placet conjectura Hieronymi Columnæ legentis *Veſtalis Ilia.*

371, 21. *Linquier.* Ita plerique codices cum regio, idque Grutero placet pro vulgato *liquier.* Mallet Daviſius *nitier.*

372, 27. *Ex Dinonis Perſicis.* Addunt vulgati *libris*, quam vocem abeſſe e veteri codice teſtatur Muretus. *Perſica* ſunt res Perſarum, ſeu ſcripta de rebus Perſicis.

381, 27. *Tumefacta potu.* Ita Daviſius ex codice Elienſi, quem ſequimur. Vulgò *obſtupefacta potu.* Infrà cum eodem Daviſio & Victorio dedimus *miſcere videatur*; & ſic codices Baliolenſis & regius noſter, pro vulgato *videamur.*

385, 4. *Priamo peperiſti.* Ita regius codex, ut ex Elienſi dedit Daviſius. Vitioſè vulgati *repperiſti.*

Ibid. 24. *Ad te veniſſe Dyrrhachium.* Codices & editi vitioſè *Dyrrhachio.* Correxerat ad oram libri ſui vir multis nominibus nobis desiderandus, Joan. Bapt. Lud. Crevier, quem nuperrimè inopina mors abſtulit, dignum celeberrimi Rollini diſcipulum, ac deinde ſcriptorum ejus perfectorem. Hujus plura exſtant ingenii & eruditionis monumenta, in primiſque libri de arte rhetorica, quos paucis ante obitum menſibus abſolverat. Litteras enim ad ſupremum uſque vitæ diem coluit, ac ſemper de Academia Pariſienſi bene meritus eſt, cujus etiam hiſtoriam pari fide & elegantiâ compoſuit. Utinam ille hanc Ciceronis editionem legere integram potuiſſet! Perlegit duo prima volumina, quorum ad marginem adſcriptas tribus locis emendationes reperimus, in quibus ipſa ſe prodit *veritas.* Eas igitur hic lectori

assignabimus. Prima occurrit lib. 2. de Oratore p. 253, 22. *Ipsi enim Græci legendi, qui magis delectationis... quàm utilitatis hujus forenſis cauſâ, laudationes ſcriptitaverunt.* Secunda lib. de Claris Oratoribus 460, 4. *Ex ſummis... ſordibus, ex prætura conſul factus eſſet.* Tertia eodem libro, 496, 18. *Comparabantur*, ut vox ad Cottam & Sulpicium referatur, non verò ad Hortenſium.

388, 4. *Tonitruales libri, veſtri etiam augurales.* Ita codices Grutero & Daviſio excuſſi. Regius cum quibuſdam aliis compendioſè ſcribit *tritnales.* Malè in vulgatis *rituales*, quorum hîc mentio abſona.

396, 14. *Quid verò hoc turpius.* Monente Daviſio dedimus, *qui verò hoc turpius*, ut ſenſus conſtet.

Ibid. 21. *Fuiſſe ad Ilium. Auſpiciorum &c.* Ita ex conjectura Gulielmii dedit Daviſius, quum in vulgatis legatur, *fuiſſe. At illum auſpiciorum &c.*

399, 5. *Etenim Ægyptii & Babylonii.* Sic optimè duo codices Daviſii, ut conjecturâ præceperat Manutius. Vulgò *ut enim Ægyptii, ut Babylonii.*

Ibid. 15. *Multa inviſitata.* Vulgò *multa inuſitata.* Correxit ex codice Voſſiano J. F. Gronovius, qui eamdem vocem Livio non ſemel reſtituit.

400, 14. *Nihil ſine auſpiciis domi habent.* Ultimam vocem rectè delet Daviſius.

401, 4. *Quoties ſenatus decemviros ad libros ire juſſit?* Hæc perperam iterantur infrà initio n. 99. Ibidem ſequuntur in mſſ. hæc verba, *quantis in rebus, quámque ſæpe reſponſis aruſpicum paruit?* quæ huc ex eo loco, ubi non cohærent, cum Daviſio revocavimus.

403, 19. *Explicatum eſt.* Mallet Daviſius *expiatum eſt.*

408, 24. *Vigilantium animi.* Vulgò *vigilantes animi.* Conjecturam Daviſii ſequimur. In ſomnis

enim *vigent*, atque adeo vigilant animi, ut habetur infrà 115.

411, 29. *Sunt enim explanatores.* Addunt duo codices Daviſii *ſomniorum*, unde ille cenſet legendum, *ſunt enim explanatores horum omnium.*

414, 29. *Armis &... prælio vincerentur.* Vocem ſupervacaneam *prælio* delevit Daviſius, fide codicis Baliolenſis.

419, 18. *Diuturnitate pertractata.* Mallemus cum Daviſio, *diuturnâ pertractatione.*

420, 4. *Aut mente permoti.* Videtur legendum cum Daviſio, *aut in mente permotis per ſe ipsi liberè incitati moventur.*

421, 15. *Indidemque eademque oriuntur.* Ita legebat Gulielmius, et sic diſertè repræſentat regius & duo codices Daviſiani. Vulgò *indidemque eadem quæ oriuntur.* Infrà *quid eſt igitur, cur.* Ultimam vocem, volentibus iiſdem mſſ. cum Daviſio delevimus.

Ibid. 23. *Hæc habui, inquit.* Ultima vox deeſt in mſſ. Daviſii, & meliùs abeſt.

424, 27. *Ceteris autem multum.* Vulgò *ceteris item multum.* Correxit Daviſius, ut ſenſus poſtulat.

429, 2. *Aruſpicem conſulit.* Ita regius cum Daviſianis, pro vulgato *conſuluit.*

433, 5. *Theſaurum inveniendum.* Vulgò *inventurum*, quod nullum hoc loco parit ſenſum. Correxit Daviſius ex duobus mſſ. Lambinus dedit *inventum iri.*

435, 1. *Certè non potuit.* Omittunt vulgati particulam negantem, quam, ſenſu flagitante, reſtituit Pearcius.

439, 20. *Numine deorum.* Ita Daviſii codices & regius, pro vulgato *numini.* *Atqui mente divinâ.* Sic quidem vulgati : ſed voces *mente divinâ*, interpretamentum vocis *numine* deorum, rectè delevit Daviſius.

442, 8. *Sexcenta licet ejuſdem modi proferre.* Ita codices & vetuſtiores editi, niſi quòd Joan. Clerico obſecuti, dedimus *proferre* pro vulgato *proferri.*

444, 17. *Omnium interitus atque ortus.* Ita moniti a Davisio dedimus, pro vulgato *omnium interitus atque obitus.* Regius mendosè ſcribit *oblitus.*

445, 4. *Quæ cui ducatur.* Mallet Davisius ex codice Baliolensi, *quæ cui ducantur.*

449, 5. *Ut premerere.* Ita cum Urſino Gruteriani codices, & eódem ducit regius, in quo ſcribitur, *ut premerer*, pro vulgato, *ut premerem te.*

Ibid. 26. *Hoc tam callidè Jupiter cogitavit?* Davisio placeret, *hoc quàm callidè Jupiter cogitavit!*

454, 2. *Quoad videbitur.* Ita codices Davisii, nec malè regius, *quod videbitur.* Vulgati, *quoad utile videbitur*, ſed mediam vocem codices non agnoſcunt.

456, 13. *Sudorem videtur imitari.* Ita codex regius, ut e ſuis dedit Davisius. Mediam vocem omittunt vulgati.

457, 14. *Eumque terrorem.* Ita rectè Lambinus ex duobus mſſ. idque probat Davisius. Vulgò *eumque errorem.*

458, 28. *Mors infecuta Gracchum eſt.* Davisio placeret magis *Gracchi.*

459, 28. *Duro formavit tegmina ſaxo.* Ita regius codex cum tribus Davisianis, pro vulgato, *duro formavit tegmine ſaxi.*

461, 8. *Ad focum nundinari.* Vox ſuſpecta, pro quà reponit Lambinus *nidulari.*

462, 22. *Ita aqua Albana deducta.* Hîc lacunam agnoſcit Lambinus, quam sic optimè ſup-

pleri poſſe cenſet Daviſius, *Ita aqua Albana deducta. Aqua Albana deducta ad utilitatem &c.* Earumdem vocem repetitio multas in veterum ſcriptis lacunas peperit.

467, 17. *Juge auſpicium.* Quod fit, quum junctum jumentum ſtercus facit, inquit Feſtus.

468, 13. *Trocmorum.* Ita rectè Jac. Gronovius. Regius vitiosè *Trocamorum*. Vulgati *Troginorum*, quo nomine nullus in regionibus illis populus.

470, 3. *Homericus Ulyſſes.* Ita Manutius & Lambinus, & Mureto teſte libri veteres. Rectè: ſunt enim Ulyssis verba. Vulgati mendosè, *Homericus Ajax.*

474, 1. *Etenim quum tempore anni cœli converſiones tempeſtatumque commutationes tanta &c.* Ita exhibent Daviſii codices regius & Cantabrigienſis. Inde voces *tempore anni*, quæ ſenſum turbant, margini videlicet primùm adſcriptas, cum Daviſio delevimus. Vulgata lectio nullo ſenſu, *etenim quum tempore anni tempeſtatumque converſiones commutationesque tantæ &c.*

476, 6. *Eadem vis eſſe naſcentium.* Ultimam vocem delet Daviſius. Idem infrà mallet, *in diſſimiles incidere genituras*, pro vulgato *naturas*.

477, 1. *Quod non certè pertinet.* Delenda particula negans, ut rectè monet Daviſius.

Ibid. 26. *Corrigerentur aut naturâ, aut arte atque medicinâ, ut quorum &c.* Ita locum emendarunt Daviſius & Pearcius, quum vulgò legatur *a natura, aut arte, aut medicinâ; aut quorum &c.*

484, 21. *Si quis ſemel aliquid in divinatione viderit.* Ita codex regius, idque præferendum duximus vulgatæ lectioni *dixerit*. Gruterus unius codicis auctoritate delevit voces *in divinatione*.

486, 28. *Ex primis verſuum cujuſque ſententiæ litteris &c.* Ita Puteanus liber, ut conjecerat Auratus, probatque Daviſius. Vulgò, *ex primo verſu cujuſque ſententiæ primis litteris &c.* Quæ tamen verba ſic conſtruit & interpretatur Pearcius, *ex primo verſu cujuſque ſententia carnem omne* illius ſententiæ *prætexitur primis litteris.*

491, 12. *Hac igitur mentis divinitate, & ipſius conjunctione.* Vulgò *hac igitur mentis & ipſius divinitate, & conjunctione*, Voces *& ipſius* cum Daviſio in ſuum locum reſtituimus.

492, 17. *Totas noctes dormimus, neque ulla ferè eſt, quâ non ſomniemus.* Vitioſè codices & veteres editi, *totas noctes ſomniamus, neque ulla ferè eſt, quâ non dormiamus.* Muretus ex conjectura locum emendavit, quem vide Var. Lect. 6, 16.

498, 15. *Illi verò : nimis etiam obſcurus Euphorion.* Ita dedit Lambinus pro vulgato, *ille verò nimis etiam &c.* Daviſius deleto pronomine mallet, *verò nimis etiam obſcurus Euphorion.*

502, 2. *Et corpore.* Has voces, ut ſupervacaneas, delet Daviſius, quas a duobus mſſ. abeſſe teſtatur.

508, 14. *Quum autem proprium ſit Academiæ.* Abeſt a mſſ. vox *proprium.*

511, 22. *Contra poſitum.* Ita ex codice Baliolenſi, & ex Academicorum inſtituto legendum cenſet Daviſius, pro vulgato *contra propoſitum.*

512, 14. *Sunt, inquam, quædam abſurda.* Ita cum Turnebo dedimus. Pro *quædam* ſcribunt codices *quidem*, quam vocem delet Daviſius.

515, 28. *Qualibuſnam a perceptis artis.* Ultimam vocem delet Daviſius, quam abeſſe teſtatur a codice Baliolenſi.

516, 21. *Quod ut propoſitum eſt.* Lege omnino cum Daviſio, *quod ut poſitum eſt.*

417, 10 *In his habemus &c.* Locus intricatiſſimus, quem ſic legendum conjicit Daviſius. *At ſi ita comprobabis divina prædicta, & quæ falſa in futuris dicantur, in his habebis, ut ea fieri non poſſint; & ſi quid verè dicatur de futuro, ut ſi dicatur Africanum Carthagine potiturum, id quia futurum ſit, dicas eſſe neceſſarium; ea eſt tota Diodori vobis inimica ſententia.*

520, 6. *Nec magis neceſſe mori Scipionem.* Ita Ramus pro vulgato, *nec minùs neceſſe &c.* idque flagitat ſententia, niſi malis, tranſpoſitis vocibus, legere cum Daviſio, *nec minùs neceſſe mori Scipionem illo modo, quàm mori.*

525, 25. *Vera non eſt, ſequi ut falſa ſit.* Ita Gruteri & Daviſii codices, qui tamen vitioſè ſcribunt *ſequitur*, pro *ſequi*, ut emendavit Ramus. Vulgò *verum non eſt, ſequitur ut falſum ſit.*

526, 17. *Ex iſto morbo convaleſces.* Vulgò *non convaleſces;* ſed particulam negantem ignorant quatuor Daviſii codices, eamque ſenſus reſpuit, ut vidit Ramus.

531, 24. *Motus animorum.* Vulgò *motûs animos*, vitioſè & ſenſu planè abſurdo. Vide ſuprà 25.

534, 18. *Eas non ſine viſo antecedente fieri.* Et paulò pôſt, *neque eam cauſam ad aſſenſionem neceſſariam.* Utroque in loco negationem cum Turnebo, Lambino & Daviſio delevimus, ſenſu ita poſtulante. Infrà *itemque illi*, legendum videtur cum Lambino, *neque illi.*

535, 15. *Ita ut non ſit in noſtra poteſtate.* Voculas *ita ut* delevimus, quas non agnoſcunt duo codices Daviſii.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE FIRENZE
99 955120

